నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స.

పయోగసిద్ధిపాళి

౧. సఞ్ఞాదికణ్డ

సిద్ధ-మ్బుత్థుం సమ్మా వన్దే

గన్థారమ్భకథా

సిద్ధ+మిట్ఠదదం బుద్ధం, ధమ్మం మణింవ స్వత్థదం;
సఙ్ఘఞ్చ సాదరం నత్వా, పయోగసిద్ధి వుచ్చతే.

పభావో మోగ్గల్లానస్స, బ్యాకరణే చ పేటకే;
నిస్సేసేవ కబ్యాతిత్తో, అహో అచ్ఛరియో వత.

వుత్తఞ్హి పుబ్బసీహళాచరియ+పాచరియేహి –

యా సత్తి పాణినే యా చ, చన్ద్ర+కాత్యాయనాదిసు;
సా+యం ముత్తిమతీ మఞ్ఞే, మోగ్గల్లాయనరూపినీ-తి.

సుత్తం వుత్తి చ తేనేవ, కతా ఏకేన పఞ్చికా;
తస్మా+స్స సత్థ+మఞ్ఞేహి, సుపసట్ఠం+తిసున్దరం.

తమ్హి చ దుబ్బిధం ఞేయ్యం, సుత్తం కమ్మత్థభేదతో;
తేస్వా+ది మీతిసద్దేన, దుతియం తిప్పకారతో.

సువిసదం పకాసేత్వా, సుబోధ+మాకుమారకం;
బ్యాపికావళియా కస్సం, తం సుణాథ సమాహితాతి.

౧. అఆదయో తితాలీస వణ్ణా

అకారాదయో నిగ్గహీతన్తా తేచత్తాలీసక్ఖరా వణ్ణా నామ హోన్తి. తం యథా అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ, క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, య ర ల వ స హ ళ అం. తేన క్వత్థో “ఏ ఓన+మ వణ్ణే”తి. తితాలీసాతి వచనం కత్థచి వణ్ణలోపం ఞాపేతి, తేన “పటిసఙ్ఖా యోనిసో”తిఆది సిద్ధం.

అకారో ఆది మరియాదభూతో యేసం తే అఆదయో. తయో చ చత్తాలీస చేతి తితాలీస, ఇమినా నిపాతనేన వా చతభాగలోపో. వణ్ణీయతి అత్థో ఏతేహీతి వణ్ణా.

ఏత్థా+హ – “కస్మా ఆచరియకచ్చాయనాదీహి వియ ఏకచత్తాలీసక్ఖరాన+మక్ఖరసఞ్ఞ+మకత్వా తితాలీసక్ఖరానం వణ్ణసఞ్ఞా కతా”తి. వుచ్చతే –

సా మాగధీ మూలభాసా, నరా యాయా+దికప్పికా;
బ్రహ్మానో చా-సుతాలాపా, సమ్బుద్ధా చాపి భాసరేతి –

వచనతో మాగధికానం ఏత్థ, సేయ్యో, ఓట్ఠో, సోత్థి-త్యాదీసుపి అసేసబ్యాపికానం తితాలీసక్ఖరానంవ ఉజుకాన్వత్థప్పక్ఖరగుణికా, నేవ పన ‘రుక్ఖా వనం’త్యాదో వియ అవయవే సముదాయవోహారో, ‘సముద్దో మయా దిట్ఠో’త్యాదో వియ చ సముదాయే అవయవవోహారోతి దస్సేతుం పచ్చేకం వణ్ణసఞ్ఞా కతాతి.

“సక్కచ్చసవనం బుద్ధసాసనసమ్పత్తీ”తి “సిథిలధనితాది అక్ఖరవిపత్తియఞ్హి అత్థస్స దున్నయతా హోతీ”తి చ యస్మా వుత్తం.

తస్మా అక్ఖరకోసల్లం, సమ్పాదేయ్య విచక్ఖణో;
ఉపట్ఠహం గరుం సమ్మా, ఉట్ఠానాదీహి పఞ్చహి.

తత్థ అకారాదీన+మనుక్కమో పనే+స ఠానాదిక్కమసన్నిస్సితో. తథా హి ఠాన+కరణ+పయతనేహి వణ్ణా జాయన్తి. తత్థ ఛ ఠానాని కణ్ఠ+తాలు+ముద్ధ+దన్త+ఓట్ఠ+నాసికావసేన.

తత్థ అవణ్ణ+కవగ్గ+హానం కణ్ఠో ఠానం, ఇవణ్ణ+చవగ్గ+యానం తాలు, టవగ్గ+ర+ళానం ముద్ధా, తవగ్గ+ల+సానం దన్తా, ఉవణ్ణ+పవగ్గానం ఓట్ఠో, ఏ వణ్ణస్స కణ్ఠతాలూ, ఓ వణ్ణస్స కణ్ఠో+ట్ఠా, వకారస్స దన్తో+ట్ఠా, నిగ్గహీతస్స నాసికా, ఙ, ఞ, ణ, న, మానం సకఠానం నాసికా చ. ఏత్థ చ –

హకారో పఞ్చమేహేవ, అన్తట్ఠాహి చ సంయుతో;
ఓరసో ఇతి విఞ్ఞేయ్యో, కణ్ఠజో తదసంయుతో.

యథా అవజ్హోతి (అవజ హోతి., తణ్హా, తణ్హా, పుబ్బణ్హో, అమ్హే, గుయ్హం, గారయ్హా, ఆరుళ్హో, బహ్వక్ఖరన్తి.

కరణం –

జివ్హామజ్ఝం తాలుజానం,
జివ్హోపగ్గం ముద్ధజానం,
జివ్హగ్గం దన్తజానం సే-
సా సకఠానకరణా.

వణ్ణానం ఉచ్చారణుస్సాహో పయతనం, తం కిం – సంవుతాదికరణవిసేసో, సంవుతత్త+మకారస్స, వివటత్తం సేససరానం సకార+హకారానఞ్చ, ఫుట్ఠత్తం వగ్గానం, ఈసంఫుట్ఠత్తం య+ర+ల+వానం.

ఏవం ఠాన+కరణ+పయతన+సుతి కాలభిన్నేసు అక్ఖరేసు సరా నిస్సయా, ఇతరే నిస్సితా. తత్థ –

నిస్సయా+దో సరా వుత్తా, నిస్సితా బ్యఞ్జనా తతో;
వగ్గే+కజా బహుత్తా+దో, తతో ఠాన+లహుక్కమా.

“అఆదయో”తి వత్తతే యావ “బిన్దు నిగ్గహీత”న్తి. తఞ్చ ఖో “అత్థవసా విభత్తివిపరిణామో”తి సత్తమ్యన్త+మభిసమ్బన్ధీయతే, “వణ్ణా”తి వత్తతే –

౨. దసా+దో సరా

అఆదీస్వా+దిమ్హి నిద్దిట్ఠా ఓదన్తా దస వణ్ణా సరా నామ హోన్తి. యథా అ ఆ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఏ ఏ, ఓ औ. సరన్తి=సప్పధానభావేన పవత్తన్తి, బ్యఞ్జనే వా సారేన్తీతి సరా.

“దసా+దో సరా”తి వత్తతే.

౩. ద్వే ద్వే సవణ్ణా

అఆదీస్వా+దిమేసు దససు ద్వే ద్వే సవణ్ణా నామ హోన్తి యథాక్కమం. యథా అ ఆఇతి, ఇ ఈఇతి, ఉ ఊ ఇతి, ఏ ఏఇతి, ఓ, ఓఇతి. సమానా సదిసా వణ్ణా సవణ్ణా, సమానత్తఞ్చ ఠానతో. “ద్వే ద్వే”తి వత్తతే వక్ఖమానేసు ద్వీసు.

౪. పుబ్బో రస్సో

తేస్వేవ దససు యే ద్వే ద్వే సవణ్ణా, తేసు యో యో పుబ్బో, సో సో రస్ససఞ్ఞో హోతి. యథా అ ఇ ఉ ఏ ఓ. తేసు ‘సంయోగతో పుబ్బావ దిస్సన్తి ద్వే పనన్తిమా’త దస్సేతుం తత్థ సాధుత్తా తేసమ్పి ఇధ సఙ్గహో, యథా ఏత్థ సేయ్యో ఓట్ఠో సోత్థి. రస్సకాలయోగా తబ్బన్తతాయ వా రస్సా. రస్సకాలో నామ అచ్ఛరాసఙ్ఘాతో అక్ఖినిమ్మిలనసఙ్ఘాతో వా కాలో, తేన ఏకమత్తో రస్సో, ద్విమత్తో దీఘో, అడ్ఢమత్తో బ్యఞ్జనో. ఛన్దసి దియడ్ఢమత్తమ్పి రస్సన్తి గణ్హన్తి ఆచరియా.

౫. పరో దీఘో

అఆదీస్వా+దిభూతేసు దససు యే ద్వే ద్వే సవణ్ణా, తేసు యో యో పరో, సో సో దీఘసఞ్ఞో హోతి. తం యథా ఆ ఈ ఊ ఏ ఓ. దీఘకాలయోగా తబ్బన్తతాయ వా దీఘా.

౬. కాదయో బ్యఞ్జనా

అఆదీసు కాదయో నిగ్గహీతపరియన్తా తేత్తింస బ్యఞ్జనా నామ హోన్తి. యథా క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, య ర లవ స హ ళ అం ఇతి. బ్యఞ్జీయతి అత్థో ఏతేహీతి బ్యఞ్జనా. కకారాదీస్వ+కారో

ఉచ్చారణత్థో.

“కాదయో”తి వత్తతే.

౭. పఞ్చపఞ్చకా వగ్గా

అఆదీసు కకారాదయో మకారన్తా పఞ్చపఞ్చకా వగ్గా నామ హోన్తి. యథా క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ ఇతి. పఞ్చ పఞ్చ పరిమాణ+మేసం పఞ్చపఞ్చకా. వజ్జేన్తి యకారాదయోతి వగ్గా. తే పన పరమక్ఖరవసేన కవగ్గ+చవగ్గాదివోహారం గతా కుసలత్తికాదయో వియ.

౮. బిన్దు నిగ్గహీతం

అకారాదీస్వ+యం వణ్ణో బిన్దుమత్తో, సో నిగ్గహీతసఞ్ఞో హోతి. రస్ససరం నిస్సాయ గహిత+ముచ్చారితం నిగ్గహీతం, కరణం నిగ్గహేత్వా వా.

కరణం నిగ్గహేత్వాన, ముఖేనా+వివటేన యం;
వుచ్చతే నిగ్గహీతన్తి, వుత్తం బిన్దు సరానుగం.

బహ్వక్ఖరసఞ్ఞాకరణం అన్వత్థసఞ్ఞత్థం, ఝ+లాదయో తు రుళ్హీసఞ్ఞా.

వణ్ణా సరా సవణ్ణా చ, రస్సా దీఘా చ బ్యఞ్జనా;
వగ్గా చ నిగ్గహీతన్తి, హోతి సఞ్ఞావిధిక్కమో.

(సఞ్ఞావిధానం.)

సన్ధి వుచ్చతే –

లోక అగ్గపుగ్గలో, పఞ్ఞా ఇన్ద్రియం, తీణి ఇమాని, నో హి ఏతం, భిక్ఖునీ ఓవాదో, మాతు ఉపట్ఠానం, సమేతు ఆయస్మా, అభిభూ ఆయతనం, ధనం మే అత్థి, సబ్బే ఏవ, తయో అస్సు ధమ్మా, అసన్తో ఏత్థ న దిస్సన్తి ఇతీ+ధ సరసఞ్ఞాయం –

౨౬. సరో లోపో సరే

సరే సరో లోపనీయో హోతి. సరోతి కారియీనిద్దేసో, లోపోతి కారియనిద్దేసో. లోపో= అదస్సనం అనుచ్చారణం , సరోతి జాత్యేకవచనవసేన వుత్తం, సరేతి ఓపసిలేసికాధారసత్తమీ, తతో వణ్ణ కాల బ్యవధానే కారియం న హోతి, త్వ+మసి, కతమా చానన్ద అనిచ్చసఞ్ఞాతి. ఏవం సబ్బసన్ధీసు.

విధీతి వత్తతే.

౧౪. సత్తమియం పుబ్బస్స

థేరయట్ఠిన్యాయేన పవత్తతే పరిభాసా దుబ్బలవిధినో పతిట్ఠాభావతో. సత్తమీనిద్దేసే పుబ్బస్సేవ విధీతి పుబ్బసరలోపో. లోకగ్గపుగ్గలో, పఞ్ఞిన్ద్రియం, తీణిమాని, నో హేతం, భిక్ఖునోవాదో, మాతుపట్ఠానం, సమేతాయస్మా, అభిభాయతనం, ధనంమత్థి, సబ్బేవ, తయస్సు ధమ్మా, అసన్తే+త్థ న దిస్సన్తి. పుబ్బస్స కారియవిధానా సత్తమీనిద్దిట్ఠస్స పరతా+వ గమ్యతేతి పరేతి పరవచనమ్పి ఘటతే.

యస్స ఇదాని, సఞ్ఞా ఇతి, ఛాయా ఇవ, ఇతి అపి, అస్సమణీ అసి, చక్ఖు ఇన్ద్రియం, అకతఞ్ఞూ అసి, ఆకాసే ఇవ, తే అపి, వన్దే అహం, సో అహం, చత్తారో ఇమే, వసలో ఇతి, మోగ్గల్లానో అసి బీజకో, కథా ఏవ కా, పాతో ఏవాతీ+ధ పుబ్బస్సరలోపే సమ్పత్తే "సరో లోపో సరే" త్వేవ.

౨౭. పరో క్వచి

సరమ్హా పరో సరో క్వచి లోపనీయో హోతి. యస్స దాని, సఞ్ఞాతి, ఛాయావ, ఇతిపి, అస్సమణీసి, చక్ఖున్ద్రియం, అకతఞ్ఞూసి, ఆకాసేవ, తేపి, వన్దేహం, సోహం, చత్తారోమే, వస- లోభి , మోగ్గల్లానోసి బీజకో, కథావ కా, పాతోవ. క్వచీతి కిం, పఞ్ఞిన్ద్రియం, పఞ్చిన్ద్రియాని, సత్తుత్తమో, ఏకూనవీసతి, యస్సేతే, సుగతోవాదో, దిట్ఠాసవో, దిట్ఠోఘో, చక్ఖాయతనం, తం కుతేత్థ లబ్భా. "వివక్ఖాతో సన్ధయో భవన్తీ"తి ఞాయా వత్తిచ్ఛాపి ఇధ సిజ్ఝతి. క్వచీత్య+ధికారో సబ్బసన్ధీసు, తేన నాతిప్పసఙ్గో. (లోపసన్ధి).

సరో పరో వేతి చ వత్తతే.

తస్స ఇదం, వాత ఈరితం, న ఉపేతి, వామ ఊరు, అతి ఇవ అఞ్ఞేహి, వి ఉదకం ఇతీధ పుబ్బస్సరలోపే –

౨౮. యువణ్ణాన+మేఓ లుత్తా

లుత్తా సరా పరేసం ఇవణ్ణువణ్ణానం ఏ+ఓ హోన్తి వా యథాక్కమం. యథాసంఖ్యానుద్దేసో సమానానం.

౨౯. వణ్ణపరేన సవణ్ణోపి

వణ్ణసద్దో పరో యస్మా, తేన సవణ్ణోపి గయ్హతి సయఞ్చ రూపంతి ఈఊనమ్పి ఏ+ఓ. సబ్బత్థ రస్సస్స జాతినిద్దేసే దీఘస్సాపి గహణత్థం ఇద+మారద్ధం. తస్సేదం, వాతేరితం, నోపేతి, వామోరు, అతేవఞ్ఞేహి, వోదకం. ఇదఞ్చ పచ్ఛిమోదాహరణద్వయం "అవణ్ణే లుత్తే ఏవ ఏ+ఓ హోన్తీ"తి గాహస్స నిసేధనత్థం. వాత్వేవ, తస్సిదం. కథం "పచ్చోరస్మి"న్తి, యోగవిభాగా. పతి ఉరస్మిన్తి విభజ్జ "యవా సరే"తి యకారే "తవగ్గవరణా"దినా చో, "వగ్గలసేహి తే"తి పుబ్బరూపఞ్చ, "యువణ్ణాన+మేఓ"తి (యోగవిభాగా) ఉస్స ఓ చ. లుత్తాతి కిం, దస ఇమే ధమ్మా, యథా ఇదం, కుసలస్స ఉపసమ్పదా. అతిప్పసఙ్గబాధకస్స క్వచిసద్దస్సానువత్తనతో న వికప్పవిధి నియతా, తేన ఉపేతో, అవేచ్చాతి ఏవమాదీసు వికప్పో. తారకితా, యస్సిన్ద్రియాని, మహిద్ధికో, సబ్బీతియో, తేనుపసఙ్కమి, లోకుత్తరోతిఆదీసు విధి చ న హోతి.

పటిసన్థారవుత్తి అస్స, సబ్బవిత్తి అనుభూయతే, వి అఞ్జనం, వి ఆకతో, దాసీ అహం, అహువా పురే, అను అద్ధమాసం, అను ఏతి, సు ఆగతం, సు ఆకారో, దు ఆకారో, చక్ఖు ఆపాథం, బహు ఆబాధో, పాతు అకాసి, న తు ఏవ, భూ

ఆపనలానిలం ఇతీ+ధ "యువణ్ణానం" "వే"తి చ వత్తతే,

౩౦. యవా సరే

సరే పరే ఇవణ్ణువణ్ణానం యకార+వకారా హోన్తి వా యథాక్కమం. పటిసన్థారవుత్యస్స, సబ్బవిత్యనుభూయతే, బ్యఞ్జనం, బ్యాకతో "బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా"తి దీఘే దాస్యాహం, అహాపురే, అన్వద్ధమాసం, అన్వేతి, స్వాగతం, స్వాకారో, ద్వాకారో, చక్ఖ్వాపాథం, బహ్వాబాధో, పాత్వాకాసి, న త్వేవ, భ్వాపనలానిలం. వాత్వేవ, విఅకతో, సాగతం.

అధిగతో ఖో మే అయం ధమ్మో, పుత్తో తే అహం, తే అస్స పహీనా పఞ్చ, తే అహం, యే అస్స, తే అజ్జ, యావతకో అస్స కాయో, తావతకో అస్స బ్యామో, కో అత్థో, అథ ఖో అస్స, అహం ఖో అజ్జ, సో అహం, సో అజ్జ, సో ఏవ, యతో అధికరణం, సో అహం ఇతీ+ధ "యవా సరే" "వే"తి చ వత్తతే,

౩౦. ఏఓనం

ఏఓనం యకార+వకారా హోన్తి వా సరే పరే యథాక్కమం. "బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా"తి దీఘే అధిగతో ఖో మ్యాయం ధమ్మో, పుత్తో త్యాహం, త్యాస్స పహీనా పఞ్చ, త్యాహం, య్యస్స, త్యజ్జ, యావతక్వస్స కాయో, తావతక్వస్స బ్యామో, క్వత్థో, అథ ఖ్వస్స, అహం ఖ్వజ్జ, స్వాహం, స్వజ్జ, స్వేవ, యత్వాధికరణం, స్వాహం. వాత్వేవ, తేజ్జ, సోహం. క్వచి త్వేవ, ధనమత్థి, పుత్తామత్థి, తే నాగతా, అసన్తేత్థ, చత్తారో ఇమే.

గో ఏళకం, గో అస్సం, గో అజినం ఇతీ+ధ "సరే"తి వత్తతే.

౩౨. గోస్సా+వఙ

సరే పరే గోస్స అవవాదేసో హోతి. స చ "టానుబన్ధానేకవణ్ణా సబ్బస్సా"తి సబ్బస్స పసజ్జే 'అన్తస్సా"తి వత్తతే.

౧౮. ఙ+నుబన్ధో

ఙ-కారో అనుబన్ధో యస్స, సో అనేకవణ్ణోపి అన్తస్స హోతీతి ఓకారస్సేవ హోతి. "సంకేతో+నవయవో+నుబన్ధో"తి వచనా ఙ-కారస్సా+ప్పయోగో. ఉచ్చారితానన్తరప్పధంసినో హి అనుబన్ధా, పయోజనం అనుబన్ధోతి సంకేతో. గవేళకం, గవాస్సం, గవాజినం.

ఇతి ఏవా+తీ+ధ –

౩౬. వీ+తిస్సే+వే వా

ఏవసద్దే పరే ఇతిస్స వో హోతి వా. స చ –

౧౭. ఛట్ఠియన్తస్స

ఛట్ఠీనిద్దిట్ఠస్స యం కారియం, త+దన్తస్స విఞ్ఞేయ్యన్తి ఇకారస్సా+దేసో. ఆదేసిట్ఠానే ఆదిస్సతీతి ఆదేసో. ఇత్వేవ. అఞ్ఞత్ర యాదేసో, “తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా”తి తస్స చో, “వగ్గలసేహి తే”తి యస్స చకారో, ఇచ్చేవ. ఏవేతి కిం, ఇచ్చాహ. (ఆదేససన్ధి).

తి అఙ్గలం,తి అఙ్గికం, భూ ఆదయో, మిగీ భన్తా ఉదిక్ఖతిత్యాదిసన్ధయో వుచ్చన్తే. “మయదా సరే”తి వత్తతే.

౪౩. వనతరగా చా+గమా

ఏతే మయదా చ ఆగమా హోన్తి వా సరే క్వచి. ఆగమినో అనియమేపి –

> సరోయేవా+గమి హోతి, వనాదినన్తు ఞాపకా;
> అఞ్ఞథా హి పదాదీనం, యుకవిధాన+మనత్థకం.

ఏత్థా+గమా అనియతాగమీనమేవ భవన్తి చే, యకారాగమేనేవ “నిపజ్జ”న్తి సిద్ధే “పదాదీనం క్వచీ”తి బ్యఞ్జనస్స యుకా+గమో నిరత్థకోతి అధిప్పాయో. తివఙ్గలం, తివఙ్గికం, భూవాదయో, మిగీ భన్తా వుదిక్ఖతి, పవుచ్చతి, పాగుఞ్ఞవుజుతా. ఇతో నాయతి, చినిత్వా. యస్మాతిహ, తస్మాతిహ, అజ్జతగ్గే. నిరన్తరం, నిరాలయో, నిరిన్ధనో, నిరీహకం, నిరుత్తరో, నిరోజం, దురతిక్కమో, దురాగతం, దురుత్తరం, పాతురహోసి, పునరాగచ్ఛేయ్య, పునరుత్తం, పునరేవ, పునరేతి, ధీరత్థు, పాతరాసో, చతురఙ్గికం, చతురారక్ఖం, చతురిద్ధిపాదపటిలాభో, చతురోఘనిత్థరణత్థం, భత్తురత్థే, వుత్తిరేసా, పథవీధాతురేవేసా , నక్ఖత్తరాజారివ తారకానం, విజ్జురివబ్భకుటే, ఆరగ్గేరివ సాసపో, ఉసభోరివ, సబ్భిరేవ సమాసేథ. పుథగేవ, రస్సే పగేవ. లహుమేస్సతి, గురుమేస్సతి, ఇధమాహు, కేన తే ఇధ మిజ్ఝతి, భద్రో కసామివ, ఆకాసే మభిపూజయే, ఏకమేకస్స, యేన మిధేకచ్చే. భాతియేవ, హోతియేవ, యథాయిదం, యథాయేవ, మాయిదం, నయిదం, నయిధ, ఛయిమాని, నవయిమే ధమ్మా, బోధియాయేవ, పథవీయేవ ధాతు, తేసుయేవ, తేయేవ, సోయేవ, పాటియేక్కం, వియఞ్జనం, వియాకాసి, పరియన్తం, పరియాదానం, పరియుట్ఠానం, పరియేసతి, పరియోసానం, నియాయోగో. ఉదగ్గో, ఉదయో, ఉదాహటం, ఉదితో, ఉదీరితం, ఉదేతి, సకిదేవ, కిఞ్చిదేవ, కేనచిదేవ, కిస్మిఞ్చిదేవ, కోచిదేవ, సమ్మదత్థో, సమ్మదఞ్ఞా విముత్తానం, సమ్మదేవ, యావదత్థం, యావదిచ్ఛకం, యావదేవ, తావదేవ, పునదేవ, యదత్థం, యదన్తరం, తదన్తరం, తదఙ్గవిముత్తి, ఏతదత్థం, అత్తదత్థం, తదత్థం, సదత్థపసుతో సియా, అఞ్ఞదత్థు, మనసాదఞ్ఞా విముత్తానం, బహుదేవ రత్తి. వాత్వేవ, అత్తఅత్థం, ద్వాధిట్ఠితం, పాతుఅహోసి. వవత్థితవిభాసత్తా వాధికారస్స బ్యఞ్జనతోపి, భిక్ఖునీనం వుట్ఠాపేయ్య, చిరం నాయతి, తంయేవ.

ఛ అభిఞ్ఞా, ఛ అఙ్గం, ఛ అసీతి, ఛ అంసా, ఛ ఆయతనం ఇతీ+ధ “వా సరే” “ఆగమో”తి చ వత్తతే.

౪౪. ఛా ళో

ఛసద్దా పరస్స సరస్స ళకారో ఆగమో హోతి వా. ఛాతి అనుకరణత్తా ఏకవచనం. ఛళభిఞ్ఞా, ఛళఙ్గం, ఛళసీతి, ఛళంసా, ఛళాయతనం. వాత్వేవ, ఛఅభిఞ్ఞా. (ఆగమసన్ధి).

> లోపో అదస్సనం, ఠానిం, య+మామద్దియ దిస్సతి;

ఆదేసో నామ సో యా తు, అసన్తుప్పత్తి ఆగమో.

సరసన్ధి.

కఞ్ఞా ఇవ, కఞ్ఞావ ఇచ్చాది సరసన్ధినిసేధో వుచ్చతి, పసఙ్గపుబ్బకో హి పటిసేధో. పుబ్బసరానం లోపే సమ్పత్తే "సరో" "పే"తి చ వత్తతే.

౨౮. న ద్వే వా

పుబ్బపరస్సరా ద్వేపి వా క్వచి న లుప్పన్తే. కఞ్ఞా ఇవ, కఞ్ఞేవ, కఞ్ఞావ.

సారిపుత్త ఇధేకచ్చో, ఏహి సివక ఉట్ఠేహి, ఆయస్మా ఆనన్దో, గాథా అభాసి, దేవా ఆభస్సరా యథా, తేవిజ్జా ఇద్ధిపత్తా చ, భగవా ఉట్ఠాయాసనా, భగవా ఏత+దవోచ, అభివాదేత్వా ఏకమన్తం అట్ఠాసి, గన్త్వా ఓలోకేన్తో, భూతవాదీ అత్థవాదీ, యం ఇత్థీ అరహం అస్స, సామావతీ ఆహ, పాపకారీ ఉభయత్థ తప్పతి, నదీ ఓత్థరతి, యే తే భిక్ఖూ అప్పిచ్ఛా, భిక్ఖూ ఆమన్తేసి, భిక్ఖూ ఉజ్ఝాయింసు, భిక్ఖూ ఏవ+మాహంసు, ఇమస్మిం గామే ఆరక్ఖకా, సబ్బే ఇమే, కతమే ఏకాదస, గమ్భీరే ఓదకన్తికే, అప్పమాదో అమతం పదం, సత్థా ఆగచ్ఛతు, కో ఇమం పథవిం విచేస్సతి, ఆలోకో ఉదపాది, ఏకో ఏకాయ, చత్తారో ఓఘా, అరే అహమ్పి, సచే ఇమస్స కాయస్స, నో అతిక్కమో, అహో అచ్ఛరియో, అథో అన్తో చ, అథ ఖో ఆయస్మా, అథో ఓట్ఠవ+చిత్తకా, తతో ఆ- మన్తయి సత్థాతి ఏవమాదయో ఇధ కాలబ్యవధానేనేవ సిజ్ఝన్తి. క్వచీతి కిం, ఆగతా+త్థ, ఆగతా+మ్హా, కతమ+స్స వారో, అప్పస్సుతా+యం పురిసో, చమరీ+వ, సబ్బే+వ, స్వే+వ, ఏసే+వ నయో, పరిసుద్ధే+త్థా+యస్మన్తో, సే+త్థ, కుతే+త్థ లబ్భా, సచే+స బ్రాహ్మణ, తథూ+పమం, యథా+హ, జీవ్హా+యతనం, అవిజ్జో+ఘో, ఇత్థిన్ద్రియం, అభిభా+యతనం, భయతూ+పట్ఠానం, సద్దీ+ధ విత్తం పురిసస్స సేట్ఠం. (సరసన్ధినిసేధో)

తత్ర అభిరతి, తత్ర అయం, బుద్ధ అనుస్సతి, స అత్థికా, సఞ్ఞావా అస్స, తదా అహం, యాని ఇధ భూతాని, గచ్ఛామి ఇతి, అతి ఇతో, కికీ ఇవ, బహు ఉపకారం, మధు ఉదకం, సు ఉపధారితం, సోపి అయం, ఇదాని అహం, సచే అయం, అప్పస్సుతో అయం, ఇతర ఇతరేన, సద్ధా ఇధ విత్తం, కమ్మ ఉపనిస్సయో, తథా ఉపమం, రత్తి ఉపరతో, వి ఉపసమో, లోకస్స ఇతి, దేవ ఇతి, వి అతిపతన్తి, వి అతినామేన్తి, సఙ్ఘాటి అపి, జీవితహేతు అపి, విజ్జు ఇవ, కింసు ఇధ విత్తం, సాధు ఇతి, తే అస్స పహీనా, సో అస్స, మధువా మఞ్ఞతి బాలో, ఏవం గామే ముని చరే, ఖన్తి పరమం తపో తితిక్ఖా, న మంకు భవిస్సామి, సు అక్ఖాతో, యో అహం, సో అహం, కామతో జాయతి సోకో, కామతో జాయతి భయం, సక్కో ఉజు చ సుహుజుచ, అనుపఘాతో, దురక్ఖం, దురమం, దుభరతా. యిట్ఠం వా హుతం వా లోకే, యది వా సావకే, పుగ్గలా ధమ్మదసా తే, భోవాదీ నామ సో హోతి, యథాభావీ గుణేన సో, యథా ఇదం, సమ్మా దక్ఖాతో, పరా కమో, తణ్హా క్ఖయో, ఝానస్స లాభీ అమ్హి, ఖుల్లచ్చయో ఇతీ+ధ –

౩౩. బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా

రస్స+దీఘానం క్వచి దీఘ+రస్సా హోన్తి బ్యఞ్జనే. తత్రాభిరతి, తత్రాయం, బుద్ధానుస్సతి, సాత్థికా, సఞ్ఞావా+స్స, తదాహం, యానీ+ధ భూతాని, గచ్ఛామీతి, అతీతో, కికీవ, బహూపకారం, మధూదకం, సూపధారితం, సోపాయం,

ఇదానాహం, సచాయం, అప్పస్సుతాయం, ఇతరీతరేన, సద్ధీధ విత్తం, కమ్మూపనిస్సయో, తథూపమం, రత్తూపరతో, వూపసమో, లోకస్సాతి, దేవాతి, వీతిపతన్తి, వీతినామేన్తి, సబ్బాటీపి, జీవితహేతూపి, విజ్జూవ, కింసూధ విత్తం, సాధూతి, త్యాస్స పహీనా, స్వాస్స, మధువా మఞ్ఞతీ బాలో, ఏవం గామే మునీ చరే, ఖన్తీ పరమం తపో తితిక్ఖా, న మంకూ భవిస్సామి, స్వాక్ఖాతో, య్వాహం, స్వాహం, కామతో జాయతీ సోకో, కామతో జాయతీ భయం, సక్కో ఉజూ చ సుహుజూ చ, అనూపఘాతో, దూరక్ఖం, దూరమం, దూభరతా. యిట్ఠంవ హుతంవ లోకే, యదివ సావకే, పుగ్గల ధమ్మదసా తే, భోవాది నామ సో హోతి, యథాభావి గుణేన సో, యథయిదం, సమ్మదక్ఖాతో, పరక్కమో, తణ్హక్ఖయో, ఝానస్స లాభిమ్హి, వసిమ్హి, ఘుల్లచ్చయో. క్వచీతి కిం, త్యజ్జ, స్వస్స, పతిలియతీతి దీఘనిసేధో, మాయిదం, మనసాదఞ్ఞా విముత్తానం, యథాక్కమం, ఆరక్ఖాతీతం, దీయతి, సూయతీతి రస్సకారియనిసేధో. కథం యానివ అన్తలిక్ఖేతి, "దీఘరస్సా"తి యోగవిభాగా. (దీఘ+రస్ససన్ధి).

బ్యఞ్జనేతి వత్తతే.

౩౪. సరమ్హా ద్వే

సరమ్హా పరస్స బ్యఞ్జనస్స క్వచి ద్వే రూపాని హోన్తి. ఏత్థ చ ఆవుత్తిద్వివచనం ఠానేద్వివచనన్తి ద్వీసు ఠానేద్వివచనం వేదితబ్బం.

తాని చ ప+పతి+పటి+కమ+కుస+కుధ+కీ+గహ+జుత+ఞా+సి+సు+సూ+సమ్భూ+సర+ససాదీనమాదిబ్యఞ్జనానఞ్చ హోతి. ఇధ పమాదో=ఇధప్పమాదో, ఏవం అప్పమాదో, విప్పయుత్తో, సుప్పసన్నో, సమ్మా పధానం=సమ్మప్పధానం రస్సత్తం. అప్పతివత్తియో, అధిప్పతిపచ్చయో, సుప్పతిట్ఠితో,. అప్పటిపుగ్గలో, విప్పటిసారో, సుప్పటిపత్తి. పక్కమో, పటిక్కమో, హేతుక్కమో, ఆకమతి=అక్కమతి, ఏవం పక్కమతి, యథాక్కమం. అక్కోసతి, పటిక్కోసతి, అనుక్కోసతి, ఆకోసతి=అక్కోసతి. అక్కుద్ధో, అభిక్కుద్ధో. ధనక్కీతో, విక్కయో, అనుక్కయో. పగ్గహో, విగ్గహో, అనుగ్గహో, చన్దగ్గాహో, దిట్ఠిగ్గాహో. పజ్జోతో, విజ్జోతో, ఉజ్జోతో. కతఞ్ఞూ, విఞ్ఞూ, పఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణం, అనఞ్ఞాణం. అవస్సయో, నిస్సయో, సముస్సయో. అప్పస్సుతో, విస్సుతో, బహుస్సుతో. ఆసవా=అస్సవా. పస్సమ్భన్తో, విస్సమ్భన్తో. అట్టస్సరో, విస్సరతి, అనుస్సరతి, అనుస్సతి. పస్ససన్తో, విస్ససన్తో, ముహుస్ససన్తో, ఆసానో=అస్సానో. ఆదిసద్దేన అవిస్సజేన్తో, విస్సజేన్తో, అభిక్కన్తతరో, పరిచ్చజేన్తో, ఉపద్దవో, ఉపక్కిలేసో, మిత్తద్దునో, ఆయబ్బయో, అబ్బహి ఇచ్చాది.

తిక+తయ+తింస+వతాదీన+మాదిబ్యఞ్జనస్స చ. కుసలత్తికం, పీతిత్తికం, హేతుత్తికం. లోకత్తయం, బోధిత్తయం, వత్థుత్తయం. ఏకత్తింస, ద్వత్తింస, తేత్తింస, చతుత్తింస. సీలబ్బతం, సుబ్బతో. సప్పీతికో, సమన్నాగతో, పునప్పునం ఇచ్చాది.

వతు+వట+దిసాన+మస్తే, యథా వత్తతి, వట్టతి, దస్సనం, ఫస్సో ఇచ్చాది.

ఉ+దు+నిఉపసగ్గ+త+చతు+ఛ+సన్తసద్దాదేసాదీహి పరేసఞ్చ. ఉకంసో=ఉక్కంసో, ఏవం దుక్కరం, నిక్కఙ్ఖో, ఉగ్గతం, దుచ్చరితం, నిజ్జటం, ఉజ్జహం, ఉచ్ఛఙ్గం, ఉన్నమతి, దుక్కరో, నిద్దరో, ఉన్నతో, దుప్పఞ్ఞో, నిమ్మలో, ఉయ్యుత్తో, దుల్లభో,

నిబ్బత్తో, ఉస్సాహో, నిస్సారో. తక్కరో, తజ్జో, తన్నిన్నో, తప్పభవో, తమ్మయో, చతుక్కం, చతుద్దిసం, చతుప్పదో, చతుబ్బిధం, చతుస్సాలం, ఛక్కం, ఛన్నవుతి, ఛప్పదికో, ఛబ్బస్సాని. సక్కారో, సగ్గుణో, సన్దిట్ఠి, సప్పురిసో, మహబ్బలో.

అపదన్తఆకారవజ్జితదీఘతో యకారస్స చ, నియ్యాతి, సుయ్యతి, అభిభుయ్య, విచేయ్య, వినేయ్య, ధేయ్యం, నేయ్యం, సేయ్యో, జేయ్యో, వేయ్యాకరణో. ఆకారవజ్జితన్తి కిం, మాలాయ, దోలాయ, సమాదాయ.

ఛన్దానురక్ఖణే-నప్పజహే వణ్ణబలం పురాణం, ఉజ్జుగతేసు సేయ్యో, గచ్ఛన్తి సుగ్గతిం. సరమ్హాతి కిం, ఞాయో, తంఖణం. క్వచిత్వేవ, నికాయో, నిదానం, నివాసో, తతో, ఛసట్ఠి, ఉపనీయతి, సూయతి.

౩౧. చతుత్థదుతియేస్వే+సం తతియపఠమా

చతుత్థదుతియేసు పరేస్వే+సం చతుత్థదుతియానం తబ్బగ్గే తతియపఠమా హోన్తి పచ్చాసత్యా. వగ్గే ఘు+ఝు+ఢ+ధ+భా చతుత్థా, ఖ+ఛ+ఠ+థ+ఫా దుతియా, గ+జ+డ+ద+బా తతియా, క+చ+ట+త+పా పఠమా. ప+ఉ+దు-నిఆదీహి పరేసం ఘాదీనం ద్విభావే తతియపఠమా హోన్తి. పగరతి=పగ్ఘరతి, ఏవం ఉగ్ఘరతి, నిగ్ఘోసో, ఉగ్ఘాటేతి. ఏసోవ తజ్ఝానఫలో, పఠమజ్ఝానం, అభిజ్ఝా-యతి , ఉజ్ఝాయతి. దడ్ఢో, బుడ్ఢో. విద్ధంసేతి, ఉద్ధంసితో, ఉద్ధారో, నిద్ధనో, నిద్ధుతో. విబ్భన్తో, ఉబ్భన్తో, సముబ్భన్తో, దుబ్భిక్ఖం, నిబ్భయం, తబ్భావో, చతుబ్భి. సద్ధా, సద్ధమ్మో. మహబ్భయం.

రస్ససరేహి పరేసం వగ్గదుతియానం ద్విభావో చే, పఠమా. పఞ్చక్ఖన్ధా, ఏవం రూపక్ఖన్ధో, అక్ఖమో, అభిక్ఖణం, అవిక్ఖేపో, జాతిక్ఖేత్తం, ధాతుక్ఖోభో, ఆయుక్ఖయో. సేతచ్ఛత్తం, ఏవం సబ్బచ్ఛన్నం, విచ్ఛన్నం, బోధిచ్ఛాయా, జమ్బుచ్ఛాయా, సముచ్ఛేదో. తత్ర ఠితో=తత్రట్ఠితో, ఏవం థలట్ఠం, జలట్ఠం, అట్ఠితం, నిట్ఠితం, చత్తారిట్ఠానాని, గరుట్ఠానియో, సముట్ఠితో. సబ్బత్థామేన, యసత్థేరో, పత్థరతి, విత్థారో, అభిత్థుతో, విత్థమ్భితో, అనుత్థునం. పప్ఫోటేతి, మహప్ఫలం, అనిప్ఫలం, విప్ఫారో, పరిప్ఫుటేయ్య, మధుప్ఫాణితం. ఆకారతో, ఆఖాతో=అక్ఖాతో, ఏవం తణ్హక్ఖయో, ఆణాక్ఖేత్తం, సఞ్ఞాక్ఖన్ధో. ఆఛాదయి=అచ్ఛాదయి, ఏవం అచ్ఛిన్దతి, నావట్ఠం, అత్థరతి, అప్ఫోటేతి. క్వచి త్వేవ, పువఖజ్జకం, తస్స ఛవిఆదీని ఛిన్దిత్వా, యథాఠితం, కమ్మఫలం, సీలం తస్స ఝాయినో, యే ఝానప్పసుతా ధీరా, నిధనం, మహాధనం. (ద్విభావసన్ధి).

అకరమ్హ సే తే, సో ఖో బ్యన్తి కాహితి, సో గచ్ఛం న నివత్తతి, ఏసో అత్థో, ఏసో ఆభోగో, ఏసో ఇదాని ఇతీ+ధ "వే"తి వత్తతే.

౩౭. ఏఓన+మ వణ్ణే

ఏఓనం వణ్ణే క్వచి అ హోతి వా. అకరమ్హ స తే, అకరమ్హ సే తే, ఏవం స ఖో బ్యన్తి కాహితి, స గచ్ఛం న నివత్తతి, ఏస అత్థో , ఏస ఆభోగో, ఏస ఇదాని. వణ్ణేతి కిం, అమోఘవచనో చ సో, గన్ధబ్బానం అధిపతి, మహారాజా యసస్సి సోతి. "న సన్ధిసమాసా వద్ధస్సా"తి వుత్తత్తా గాథామజ్ఝే సన్ధి న హోతీతి "తివిధస్సా"తి వుత్తత్తిమ్హి పరేపి వణ్ణో పరో నామ న ఇతి. (సరబ్యఞ్జనసన్ధి).

అత యన్తం, తథ యం, మద యం, బుధ యతి, ధన యం, సేవ యో, పర యేసనా, పోక్ఖరణ యో ఇతీ+ధ –

౪౮. తవగ్గవరణానం యే చవగ్గ బయఞా

తవగ్గవరణానం చవగ్గబయఞా హోన్తి యథాక్కమం యకారే. “వగ్గలసేహి తే”తి పుబ్బరూపం. అచ్చన్తం, తచ్ఛం, మజ్జం, బుజ్ఝతి, ధఞ్ఞం, సేబ్యో, పయ్యేసనా, పోక్ఖరఞ్ఞో. అపుచ్ఛణ్డకాయం, జచ్చన్ధో, యజ్జేవం, అజ్ఝగమా, అజ్ఝత్తం, అజ్ఝుపగతో, అజ్ఝోగాహేత్వా, దిబ్బం. క్వచిత్వేవ, రత్యా.

సక యతే, రుచ యతే, పచ యతే, అట యతే, లుప యతే, కుప యతే, సల యతే, ఫల యతే, దిస యతే, అస యతే ఇతీ+ధ “యే”తి వత్తతే వక్ఖమానేసు ద్వీసు.

౪౯. వగ్గలసేహితే

వగ్గలసేహి పరస్స యకారస్స క్వచి తే వగ్గలసా హోన్తి. సక్కతే, రుచ్చతే, పచ్చతే, అట్టతే, లుప్పతే, కుప్పతే, సల్లతే, ఫల్లతే, దిస్సతే, అస్సతే. క్వచిత్వేవ, క్యాహం.

ముహ యతి, గుహ యతి ఇతీ+ధ –

౫౦. హస్స విపల్లాసో

హస్స విపల్లాసో హోతి యకారే. ముయ్హతి, గుయ్హతి.

బహు ఆబాధో ఇతీ+ధ ఉస్సవకారే “హస్స విపల్లాసో”తి వత్తతే.

౫౧. వే వా

హస్స విపల్లాసో హోతి వా వకారే. బవ్హాబాధో. వాత్వేవ, బహ్వాబాధో.

౫౨. తథనరానం టఠణలా

తథనరానం టఠణలా హోన్తి వా యథాక్కమం. దుక్కతం=దుక్కటం, ఏవం సుకటం, పత్థటో, పతటో, ఉద్ధటో, విసటో. అట్ఠకథా. పణిధానం, పణిపాతో, పణామో, పణీతం, పరిణతో, పరిణామో, దుణ్ణయో, నిణ్ణయో, ఓణతో. పరిపన్నో=పలిపన్నో, ఏవం పలిబోధో, పల్లఙ్కం, తలునో, మహాసాలో, మాలుతో, సుఖుమాలో. (బ్యఞ్జనసన్ధి).

చక్ఖు ఉదపాది, అక్ఖి రుజతి, పురిమ జాతి, అణు థూలాని, కత్తబ్బ కుసలం బహుం, త సమ్పయుత్తా, తత సభావతో ఇతీ+ధ “వే”తి వత్తతే యావ “మయదా సరే”తి.

౩౮. నిగ్గహీతం

నిగ్గహీతాగమో హోతి వా క్వచి. సామత్థియేనా+గమోవ, స చ రస్ససరస్సేవ హోతి… తస్స రస్ససరానుగతత్తా. రానీన+మాలిఙ్గియ గచ్ఛతి పవత్తతీతి ఆగమో. చక్ఖుం ఉదపాది, అక్ఖిం రుజతి, పురిమం జాతి, అణుం థూలాని, కత్తబ్బం

కుసలం బహుం, తంసమ్పయుత్తా, తంతంసభావతో. వాగ్గహణేన చక్ఖు ఉదపాది ఇచ్చాది. అవంసిరో, యావఞ్చిదంతిఆది నిచ్చం... వవత్థితవిభాసత్తా వాధికారస్స, వవత్థితస్స లక్ఖణస్సా+నురోధేన లక్ఖణే పవత్తితా విభాసా వవత్థితవిభాసా. వాసద్దో హి అత్థద్వయే వత్తతే కత్థచి వికప్పే, కత్థచి యథావవత్థితరూపపరిగ్గహేతి. యదా పచ్ఛిమే, తదా నిచ్చ+మనిచ్చ+మసన్తఞ్చ విధిం దీపేతి. ఏత్థ పన క్వచిసద్దస్సా+నువత్తనా తేనేవా+సన్తవిధి సిద్ధోతి వాసద్దేని+తరద్వయం. క్వచి త్వేవ, న హి ఏతేహి, ఇధ చేవ.

సం రమ్భో, సం రత్తో, సం రాగో, తాసం అహం సన్తికే, ఏవం అయం, పుం లిఙ్గం, కిం అహం, తస్స అదాసిం అహం ఇతీ+ధ "నిగ్గహీతా"ధికారో ఆ "మయదా సరే"తి.

౩౯. లోపో

నిగ్గహీతస్స లోపో హోతి వా క్వచి. దీఘో సారమ్భో సంరమ్భో, సారత్తో సంరత్తో, సారాగో సంరాగో, పుబ్బస్సరలోపే తాసాహం సన్తికే, ఏవాయం, ద్విత్తే పుల్లిఙ్గం పుంలిఙ్గం, క్యాహం, తస్స అదాసహం. పటిసల్లానో, సల్లేఖో, పాతుకామో, గన్తుమనో, అరియసచ్చాన దస్సనం, ఏతం బుద్ధాన సాసనం, అవిసాహారో, చిరప్పవాసిన్తిఆదీసు నిచ్చం. క్వచీతి కిం, ఏవ+మయం, కి+మహం, ఏతం మఙ్గల+ముత్తమం.

కతం ఇతి, అభినన్దుం ఇతి, ఉత్తత్తం ఇవ, చక్కం ఇవ, కలింఇవ, హలం ఇదాని, కిం ఇదాని, త్వం అసి, ఇదం అపి, ఉత్తరిం అపి, దాతుం అపి, సదిసం ఏవ ఇతీ+ధ –

౪౦. పరసరస్స

నిగ్గహీతమ్హా పరసరస్స లోపో హోతి వా క్వచి. కతన్తి, అభినన్దున్తి, ఉత్తత్తంవ, చక్కంవ, కలింవ, హలందాని, కిందాని, త్వంసి, ఇదమ్పి, ఉత్తరిమ్పి, దాతుమ్పి, సదిసంవ. వాతి కిం, కతంఇతి, కిమితి, దాతుమపి, సదిసం ఏవ.

పుప్ఫం అస్సా ఉప్పజ్జతి, ఏవం అస్స తే ఆసవా ఇతీ+ధ పరస్సరలోపే –

౪౧. సంయోగాదిలోపో

అబ్యవహితానం ద్విన్నం బ్యఞ్జనానం ఏకత్ర ఠితి సంయోగో, తస్మిం సంయోగే యో ఆదిభూతావయవో, తస్స వా క్వచి లోపో హోతీతిఆదిబ్యఞ్జనస్స లోపో. పుప్ఫంసా ఉప్పజ్జతి, ఏవంస తే ఆసవా. తిణ్ణం సంయోగానం విసయే అగ్యాగారం, వుత్యస్స ఇతి హోతి.

తం కరోతి, తం ఖణం, సం గతో, తం ఘతం, ధమ్మం చరే, తం ఛన్నం, తం జాతం, తం ఝానం, తం ఞాణం, తం ఠానం, తం డహతి, తం తనోతి, తం థిరం, తం దానం, తం ధనం, తం నిచ్చుతం, తం పత్తో, తం ఫలం, తేసం బోధో, సం భూతో, తం మిత్తం, కిం కతో, దాతుం గతో ఇతీ+ధ –

౪౧. వగ్గే వగ్గన్తో

నిగ్గహీతస్స ఖో వగ్గే వగ్గన్తో వా హోతీతి నిమిత్తానుస్సరానం పచ్చాసత్యా తబ్బగ్గపఞ్చమో హోతి. పచ్చాసత్తి నామ ఠానతో ఆసన్నతా గుణతో వా, గుణతోతి వణ్ణసఞ్ఞాదిగుణతో. నిగ్గహీతస్స అనుసరీయతీతి పచ్ఛా కత్వా సరీయతీతి అనుస్సరోతిపి వుచ్చతి. తఙ్కరోతి=తం కరోతి, ఏవం తఙ్ఖణం, సఙ్గతో, తఙ్ఘతం. ధమ్మఞ్చరే, తఞ్ఛన్నం, తఞ్జాతం, తఞ్ఝానం, తఞ్ఞాణం. తణ్ఠానం, తణ్డహతి. తన్తనోతి, తన్థిరం, తన్దానం, తన్ధనం, తన్నిచ్చుతం, తమ్పత్తో, తమ్ఫలం, తేసమ్బోధో, సమ్భూతో, తమ్మిత్తం. కిఙ్కతో, దాతుఙ్గతో, తణ్హఙ్కరో, రణఞ్జహో, సణ్ఠితో, జుతిన్ధరో, సమ్మతోతిఆదీసు నిచ్చం.

ఆనన్తరికం య+మాహు, యం యదేవ, పచ్చత్తం ఏవ, తం హిఇతీ+ధ –

౪౨. యేవహిసు ఞో

య+ఏవ+హిసద్దేసు నిగ్గహీతస్స వా ఞో హోతి. "వగ్గలసేహి తే"తి యస్స ఞకారో. ఆనన్తరికఞ్ఞ+మాహు=ఆనన్తరికం య+మాహు, యఞ్ఞదేవ=యంయదేవ, ఞస్స ద్విత్తే పచ్చత్తఞ్ఞేవ, పచ్చత్తం ఏవ, తఞ్హి, తఞ్హి. "అబ్యభిచారినా బ్యభిచారీ నియమ్యతే"తి ఞాయా ఏవసద్దసహచరియా "య" ఇతి సబ్బాదియసద్దస్సేవ గహణం.

సంయోగో, సంయోజనం, సంయతో, సంయాచికాయ ఇతీ+ధ –

౪౩. యే సంస్స

సంసద్దస్స యం నిగ్గహీతం, తస్స వా ఞో హోతి యకారే. సఞ్ఞోగో=సంయోగో, ఏవం సంయోజనం, సఞ్ఞతో, సఞ్ఞాచికాయ. ఇధ యకారమత్తోవ గయ్హతే. సంస్సాతి కిం, ఏతం యోజనం, తం యానం, తం సరణం యన్తి.

తం ఏవ, తం అహం బ్రూమి, యం ఆహు, ధనం ఏవ, కిం ఏతం, నిన్దితుం అరహతి, తం ఇదం, యం అనిచ్చం, తం అనత్తా, ఏతం అవోచ, ఏతం ఏవ ఇతీ+ధ –

౪౪. మయదా సరే

నిగ్గహీతస్స మ య దా హోన్తి వా సరే క్వచి. తమేవ తం ఏవ, తమహం బ్రూమి=తం అహం బ్రూమి, యమాహు, ధనమేవ, కిమేతం, నిన్దితుమరహతి. తయిదం. యదనిచ్చం, తదనత్తా, ఏతదవోచ, ఏతదేవ. "మయదా"తి యోగవిభాగా బుద్ధమ సరణమ ఇచ్చాది భవతి.

౪౫. తదమినాదీని

తదమినాదీని నిప్ఫజ్జన్తి. "య+దలక్ఖణికం, తం నిపాతనా"తి ఞాయా లక్ఖణన్తరేన అవిహితా దేస+లోపా+గమ+విపల్లాసా, సబ్బత్థ ఇమినావ దట్ఠబ్బా. ఇదఞ్చ పరేసం పిసోదరాదిమివ దట్ఠబ్బం. ఘుసితం=జలబిన్దు, ఘుసిత+ముదర+మస్స పిసోదరం. ఇస్స అకారే తం ఇమినా=తదమినా, సకిం ఆగామీ=సకదాగామీ, ధస్స దకారే ఏకం ఇధ అహం=ఏక+మిదా+హం, విధస్స విదాదేసో సంవిధాయ అవహారో=సంవిదావహారో, వారిసద్దస్స వకారే, హస్స లకారే చ కతే వారివాహకో=వలాహకో, జీవనస్స జీఆదేసో, జీవనస్స ముతో=జీమూతో. ఛవస్స సుఆదేసే, సయనస్స సానాదేసే చ

కతే ఛవస్స సయనం=సుసానం. ఉద్ధస్స ఉదుఆదేసే, ఖస్స ఖలఆదేసే చ "సరమ్హా ద్వే"తి ద్విత్తాదిమ్హి చ కతే ఉద్ధం ఖం అస్స ఉదుక్ఖలం. పిసితస్స పిఆదేసే, అసస్స సాచాదేసే చ కతే పిసితాసో=పిసాచో.

మహీసద్దస్స మయూఆదేసే, రవతిస్స రాదేసే చ కతే మహియం రవతీతి మయూరో. ఏవ+మఞ్ఞోపి పయోగతో+నుగన్తబ్బా. ఏత్థ చ –

వణ్ణాగమో వణ్ణవిపరియాయో,
ద్వే చా+పరే వణ్ణవికార+నాసా;
ధాతుస్స అత్థాతిసయేన యోగో,
త+దుచ్చతే పఞ్చవిధం నిరుత్తంతి.

యథా ద్వారే నియుత్తో=దోవారికోతి ఓకఆగమో. హింససద్దస్స సీహోతి విపల్లాసో. నిజకో=నియకోతి వికారో. మేహనస్స ఖస్స మాలా మేఖలాతి వణ్ణలోపో, హ+న+మకారానం లోపో. మయూరోతి అత్థే రవతిస్స అతిస్సయయోగోతి.

యథరివ తథరివేతి నిపాతావ. "జరగ్గవా విచిన్తేసుం, వర+మ్హాకం భుసామివే"తి ఏత్థ ఇవసద్దో ఏవకారత్థో. నిగ్గహీతసన్ధి.

సన్ధిస్సరానం పటిసేధసన్ధి,
అథో బ్యఞ్జన+సరబ్యఞ్జనానం;
సన్ధి చ+థో నిగ్గహీతస్స సన్ధి,
భవన్తి సన్ధి పన పఞ్చధా వే.

ఇతి పయోగసిద్ధియం సన్ధికణ్డో పఠమో.

౨. నామకణ్డ

అథ నామాని వుచ్చన్తే. తం అత్థాభిముఖం నమనతో, అత్తనా చ+త్థస్స నామనతో నామం, దబ్బాభిధానం. తం దువిధం సలిఙ్గా+లిఙ్గతో, అన్వత్థరుళ్హితో చ, తివిధం పుమి+త్థి+నపుంసకలిఙ్గతో, రుక్ఖో, లతా, వనన్తి. చతుబ్బిధం సామఞ్ఞ+గుణ+క్రియా+యదిచ్ఛానామతో, రుక్ఖో, నీలో, పాచకో, సిరివడ్ఢోతి. అట్ఠవిధం అవణ్ణి+వణ్ణు+వణ్ణో+కార+నిగ్గహీతన్తపకతిభేదతో, ఏత్థ కింసద్దో నిగ్గహీతన్తో. పచ్చయా పఠమం కరీయతీతి పకతి, సద్దో, ధాతు చ.

తత్థ సలిఙ్గేసు తావ అకారన్తతో పుల్లిఙ్గా సుగతసద్దా సత్త విభత్తియో పరా యోజీయన్తే. సుగతఇతి ఠితే –

౧. ద్వే ద్వే+కానేకేసు నామస్మా సియో అంయో నా హి స నం స్మా హి స నం స్మిం సు

ఏతేసం ద్వే ద్వే హోన్తి ఏకానేకత్థేసు వత్తమానతో నామస్మా యథాక్కమం. యతో ఇమే సత్త దుకా హోన్తి, "అత్థవన్త+మధాతుక+మపచ్చయం పాటిపదికం కితక+తద్ధిత+సమాసా చే"తి వుత్తత్తా తం నామం పాటిపదికం నామ. కేచి సకత్థ+దబ్బ+లిఙ్గ+సఙ్ఖ్యా+కమ్మాదిపఞ్చకం పాటిపదికన్తి వదన్తి. తేనే+తం వుచ్చతి –

> సకత్థ+దబ్బ+లిఙ్గాని, సద్దత్థ+మబ్రవుం పరే;
> సఙ్ఖ్యా+కమ్మాదికానన్తు, విభత్తి వాచకా మతా.
>
> సకత్థ+దబ్బ+లిఙ్గాని, సఙ్ఖ్యా+కమ్మాదిపఞ్చకం;
> సద్దత్థ+మబ్రవుం కేచి, విభత్తి పన జోతకాతి చ.

తతో ఏకమ్హి వత్తబ్బే ఏకవచనం బహుమ్హి వత్తబ్బే బహువచనఞ్చాతి అనియమేన పసఙ్గే "నామస్మా"తి అధికారో.

౩౭. పఠమా+త్థమత్తే

నామస్సా+భిధేయ్యమత్తే పఠమావిభత్తి హోతీతి వత్తిచ్ఛావసా పఠమాయే+కవచనబహువచనాని. సి యోఇతి పఠమా. సిస్సి+కారస్సా+నుబన్ధత్తా అప్పయోగో. పయోజనం "కి+మంసిసూ"తి సంకేతో, తథా అంవచనస్సా+కారస్స. ఏత్థ తథాతి వుత్తస్సాతిదేసో అఞ్ఞదీయధమ్మాన+మఞ్ఞత్థపాపన+మతిదేసో. ఏకమ్హి వత్తబ్బే పఠమేకవచనం సి.

అతోతి వత్తతే, అతోతి నామవిసేసనత్తా "విధిబ్బిసేసనన్తస్సా"తి పరిభాసతో అకారన్తతో నామస్మా విధి.

౧౦౯. సిస్సో

అకారన్తతో నామస్మా సిస్స ఓ హోతి. పుబ్బసరలోపే సుగతో తిట్ఠతి. బహుమ్హి వత్తబ్బే బహువచనం యో. ఏవం ఉపరిపి యోజేతబ్బం.

౪౧. అతో యోనం టాటే

అకారన్తతో నామస్మా పఠమాదుతియాయోనం టాటే హోన్తి యథాక్కమం. టకారానుబన్ధత్తా “టానుబన్ధా+నేకవణ్ణా సబ్బస్సా”తి సబ్బాదేసో. సుగతా తిట్ఠన్తి.

“పఠమా+త్థమత్తే”తి వత్తతే.

౩౮. ఆమన్తణే

ఆమన్తణాధికే అత్థమత్తే పఠమావిభత్తి హోతీతి ఏకస్మిం ఏకవచనం సి.

౧౧౨. గో స్యా+లపనే

ఆలపనే సి గసఞ్ఞో హోతి.

“లోపో”తి వత్తతే.

౧౧౪. గసీనం

నామస్మా గ+సీనం లోపో హోతి. భో సుగత చిరం తిట్ఠ.

“గే”తి వత్తతే.

౫౯. అయునం వా దీఘో

అఇఉఇచ్చేతేసం వా దీఘో హోతి గే పరే తిలిఙ్గే+తి దీఘే భో సుగత సుగతా చిరం తిట్ఠ. సక్కతే సుగతాతి దీఘం దూరాలపనేయేవి+చ్ఛన్తి, సమీపాలపనేపి దస్సనతో తం న గహేతబ్బం. బహువచనే యోస్స టా, సుగతా చిరం తిట్ఠథ.

౨. కమ్మే దుతియా

తస్మిం కమ్మకారకే దుతియావిభత్తి హోతి. అంయోఇతి దుతియా. ఏత్థ దుతియాతతియాదిభావో విభత్తిసుత్తే సియో ఇతి పఠమావిభత్యాదీని+ముపాదాయ వుచ్చతి, తం తం ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తత్తా. దుతియేకవచనం అం, అకారస్సా+పయోగో. సుగతం పస్స. దుతియాబహువచనం యో, తస్స టే, సుగతే పస్స.

౧౯. కత్తుకరణేసు తతియా

తస్మిం కత్తరి కరణే చ కారకే తతియావిభత్తి హోతి. నా+హిఇతి తతియావిభత్తి. తతియాఏకవచనం నా.

“నాస్సా”తి వత్తతే.

౧౦౮. అతే+న

అకారన్తతో నామస్మా పరస్స నావచనస్స ఏనాదేసో హోతి నిచ్చం. సుగతేన కతం.

౯౮. సుహిస్వ+స్సే

అకారన్తస్స సుహిస్వే+హోతి. సుగతేహి.

“వే”తి వత్తతే.

౯౩. స్మాహిస్మింనం మ్హాభిమ్హి

నామస్మా పరేసం స్మాహిస్మింనం మ్హాభిమ్హి హోన్తి యథాక్కమంతి హిస్స భిఆదేసే సుగతేభి. కరణే సుగతేన లోకో పుఞ్ఞం కరోతి, సుగతేహి సుగతేహి వా.

౨౪. చతుత్థీ సమ్పదానే

తస్మిం సమ్పదానకారకే చతుత్థీ సియా. స+నంఇతి చతుత్థీ. చతుత్థే+కవచనం స. విభత్తిసుత్తే స్స+నంతి దీఘపాఠేన సుగతస్సాతి సిద్ధేపి “ఝలా సస్స నో” త్యాదికారియసుత్తేసు స్సస్సాతి అక్ఖరగారవతా హోతీతి లాఘవత్థ+మిద+మారద్ధం –

౩౧. సుఞ సస్స

నామస్మా పరస్స సస్స సుఞాగమో హోతి. స చ “ఛట్ఠియా”తి వత్తమానే –

౧,౨౦. ఞకాను బన్ధా+ద్యన్తా

ఛట్ఠీనిద్దిట్ఠస్స ఞానుబన్ధ+కానుబన్ధా ఆద్యన్తాహోన్తీతి ఆద్యవయవో. ఉకారో ఉచ్చారణత్థో, ఞకారో అస్మిం సుత్తే సంకేతత్థో. సుగతస్స దానం దేతి.

౧,౩౮. ‘‘బహులం’’త్య+ధికారో

బహులాధికారం కప్పదుమమివ మఞ్ఞన్తి సద్దికా. తఞ్చ –

> క్వచి పవత్త్య+పవత్తి, క్వచ+ఞ్ఞం క్వచి వా క్వచి;
> సియా బహులసద్దేన, విధి సబ్బో యథాగమంతి –

చతుబ్బిధం బహులం సమిక్ఖన్తి.

‘‘అతో వా’’త్వేవ,

౪౪. సస్సాయ చతుత్థియా

అకారన్తతో పరస్స చతుత్థియా సస్స ఆయో హోతి వా బహులం. సుగతాయ. యేభుయ్యేన తాదత్థేయేవా+య+మాయో దిస్సతీతి ఇతో పరం నో+దాహరీయతే. చతుత్థీబహువచనం నం,

“దీఘో”తి వత్తతే.

౮౯. సునంహిసు

నామస్స దీఘో హోతి సునంహిసు. సుగతానం.

౨౯. పఞ్చమ్య+వధిస్మా

ఏతస్మా అవధికారకా పఞ్చమీవిభత్తి హోతి. స్మా+హిఇతి పఞ్చమీ. పఞ్చమ్యేకవచనం స్మా,

“అతో” “టాటే” “వే”తి చ వత్తతే.

౪౩. స్మా+స్మింనం

అకారన్తతో నామస్మా పరేసం స్మా+స్మింనం టా+టే హోన్తి వా యథాక్కమం. సుగతా అపేహి సుగతమ్హా సుగతస్మా వా. పఞ్చమీబహువచనమ్హి, సుగతేభి సుగతేహి.

౩౯. ఛట్ఠీ సమ్బన్ధే

కారకేహి అఞ్ఞో సమ్బన్ధో, తత్ర ఛట్ఠీవిభత్తి హోతి. స+నంఇతి ఛట్ఠీ, ఛట్ఠేకవచనం స, సుగతస్స విహారో, ఛట్ఠీబహువచనం నం, సుగతానం.

౧౪. సత్తమ్యా+ధారే

ఆధారకారకే సత్తమీవిభత్తి హోతి. స్మిం+సుఇతి సత్తమీ. సత్తమ్యేకవచనం స్మిం, సుగతే పతిట్ఠితం సుగతమ్హి సుగతస్మిం వా. సత్తమీబహువచనం సు, “సు+హిస్వ+స్సే”తి ఏ, సుగతేసు.

సుగతో, సుగతా. భో సుగత, భో సుగతా, భవన్తో సుగతా. సుగతం, సుగతే. సుగతేన, సుగతేభి , సుగతేహి. కరణే సుగతేన, సుగతేభి, సుగతేహి. సుగతస్స, సుగతాయ, సుగతానం. సుగతా, సుగతమ్హా, సుగతస్మా, సుగతేభి, సుగతేహి. సుగతస్స, సుగతానం. సుగతే, సుగతమ్హి, సుగతస్మిం, సుగతేసు.

సుగతో సుగతో. సుగతం నమతి. సుగతేన కతో. సుగతేన జితో. సుగతస్స దదే. సుగతా విగతో. సుగతస్స సుతో. సుగతే రమతే. ఏవం –

> సూరా+సుర+నరో+రగ+నాగ+యక్ఖా,
> గన్ధబ్బ+కిన్నర+మనుస్స+పిసాచ+పేతా;

మాతఙ్గ+జఙ్గమ+తురఙ్గ+వరాహ+సీహా,
బ్యగ్ఘ+చ్ఛ+కచ్ఛప+తరచ్ఛ+మిగ+స్స+సోణా.

ఆలోక+లోక+నిలయా+నిల+చాగ+యోగా,
వాయామ+గామ+నిగమా+గమ+ధమ్మ+కామా;
సఙ్ఘో+ఘ+ఘోస+పటిఘా+సవ+కోధ+లోభా,
సారమ్భ+థమ్భ+మద+మాన+పమాద+మక్ఖా.

పున్నాగ+పూగ+పనసా+సన+చమ్పక+మ్బ-
హిన్తాల+తాల+వకుల+జ్జున+కింసుకా చ;
మన్దార+కున్ద+పుచిమన్ద+కరఞ్జ+రుక్ఖా,
ఞేయ్యా మయూర+సకుణ+ణ్డజ+కోఞ్చ+హంసా.

సుగతసద్దోవ, యతో సబ్బో సద్దో, న సద్దతాలితత్థోవ, అథ ఖో సంయోగాదివసేనపి అత్థం వదన్తి. తేనే+తం వుచ్చతి –

సంయోగా విప్పయోగా చ, సాహచరియా+విరోధతో;
అత్థా పకరణా లిఙ్గా, సద్దన్తరసమీపతో.

సామత్థ్యో+చిత్ర+దేసేహి , కాల+బ్యత్తా+నురూపతో;
ఉపచార+కాకుభేద, సమ్బన్ధేహు+పలక్ఖణా.

వచనా చ తదఙ్గత్తా, పధానత్తాతిఆదిహి;
సద్ద+త్థా పవిభజ్జన్తే, న సద్దాదేవ కేవలాతి.

ఏత్థ సంయోగతో తావ, “సకిసోరా ధేను దీయతూ”తి, కిసోరో అస్సపోతకో, తంసంయోగతో వళవా ఏవ పతీయతే.

విప్పయోగతో – “అకిసోరా ఆనీయతూ”తి తప్పటిసేధా వళవా ఏవ పతీయతే.

సహచరణతో – “రామ+లక్ఖణ”ఇతి ఉభిన్నం సహచరణేన రామోతి దాసరథి ఏవ రామో, న అఞ్ఞాభిధానో జామదగన్యాది. లక్ఖణోపి సోమిత్తి ఏవ, న తు యో కోచి లక్ఖణో.

విరోధతో – “రామ+జ్జునా” ఇతి భగ్గవో సహస్సబాహు చ అఞ్ఞమఞ్ఞవిరుద్ధాతి తే ఏవ పతీయన్తే, న దాసరథి సబ్యసాచి చ.

అత్థతో – “సిన్ధవ+మానయ, పవిసామి రణఙ్గణ”మితి రణఙ్గణపవేసో వాహనవిసేసేన హోతీతి అత్థతో తురఙ్గపతీతి, న తు లవణవిసేసం.

పకరణతో-భోజనవిధిమ్హి ఉపసఙ్ఖరియమానే “సిన్ధవ+మానయే”తి, అత్ర హి సద్దన్తరస్సా+భావేపి భోజనోపకరణసమవాయ+మాలోకితభావతో లవణే పటిపత్తి, తాదిసో హి పత్థావోతి.

లిఙ్గతో – “దేవదత్తం పఠమ+ముపవేసయ సమారాధితగురుం”తి, అత్ర సమారాధితగురుత్తేన లిఙ్గేన తస్స బాహుస్సచ్చ+మవగమ్యతే, న తు యో కోచి దేవగుణో.

సన్నిధానతో – “అజ్జునో కతవీరియోతి” పతీయతే, నో అకతవీరియో అజ్జునోతి.

సామత్థియతో – “అనుదరా కఞ్ఞా”తి ఉదరే అసతి కఞ్ఞా ఏవ నత్థీతి తస్సా కిసాఙ్గియా మజ్ఝపదేసోతి పతీయతే.

ఓచిత్రతో – “రామసదిసో+యం” ఇతి, అత్ర హి రామో పయుత్తదాసరథిస్మిం భియ్యో సాధారణో పరిచయోతి దాసరథి ఏవ పతీయతే, న భగ్గవరామో.

దేసతో – “పోట్ఠపా” ఇతి కిస్మిఞ్చి దేసే పసంసావచనం. కిస్మిఞ్చి అక్కోసవచనం.

కాలతో – “పచే”తి దక్ఖిణాపథే కత్థచి పుబ్బణ్హే యాగుపాకే, సాయణ్హే తు ఓదనపాకే.

బ్యత్తితో – “గామస్స అద్ధ” మితి సమభాగే, నపుంసకత్తా. “గామస్స అద్ధో”తి పుమత్తేన తు అసమభాగే.

అనురూపతో – “నరపతి సాధు రక్ఖతి గోమణ్డల”మితి మహీమణ్డలపాలనం రాజినో+నురూప+మితి మహీమణ్డలపాలనేవ పతీతి, న తు గోయూథరక్ఖనే.

ఉపచారతో – అతంసభావే తంసభావారోపన+ముపచారో, స చ తదట్ఠో, తద్ధమ్మో, తంసహచరియో, తంసమీపోతి చతుబ్బిధో , తత్థ యథాక్కమం మఞ్చా ఉక్కోసన్తి, అగ్గి మాణవో, యట్ఠిం పవేసయ, గఙ్గాయం వజోతి.

కాకుతో-కాకుసద్దో ఇత్థియం, స చ వికార+సోక+భీతి+ధనిరూపేసు దిస్సతి, వత్తు కాయవికారా కథఞ్చి తం అకతవాలపి కేనచి అఞ్ఞేన “కిం త్వం తం అకాసి “ఇతి పుట్ఠో కోపేన భముభేదా “అహం కతవా అమ్హీ”తి కథేతి, తస్స భముభేదక్రియా అక్రియాపటిఞ్ఞం సూచయతి.

సమ్బన్ధ తో – “మాతరి సమ్మా వత్తితబ్బం, పితరి సుస్సూయితబ్బం” ఇతి, అత్ర హి సమాతరి సపితరీతి సమ్బన్ధిసద్దాభావేపి సా మాతా సో పితా చ అస్స పుత్తస్సాతి పతీయతే.

ఉపలక్ఖణతో – “కాకేహి రక్ఖితబ్బం దధీ”తి కాకసద్దో సబ్బేస+ముపఘాతకానం సామఞ్ఞం ఉపలక్ఖేతీతి సునఖాదిసబ్బేహిపి నివారీయతే.

వచనతో – “దారా”ఇతి దారసద్దో కలత్తే బహువచనన్తో, అఞ్ఞత్థ అనియతవచనో.

తదఙ్గత్తా – “సజ్జితం భోజన”మితి వుత్తే తప్పరిక్ఖారత్తా తదుపకరణ ఆసన, పాతి, బ్యఞ్జనాదీనం సమ్పాదనమ్పి పతీయతే.

పధానభావతో – “నిగ్గచ్ఛతి అవనినాథో”తి రఞ్ఞో నిగ్గమనేన తదుపజీవీనమ్పి నిగ్గమనం విఞ్ఞాయతి.

వుత్తఞ్చ –

నేయ్యనీతత్థసుత్తేసు , ఞేయ్యం సద్దత్థమత్తకం;
నే+త్థ వత్తబ్బఅత్థేన, సుత్తం నీతత్థకం భవేతి.

ఏవ+మఞ్ఞేసమ్పి అకారన్తానం పుల్లిఙ్గానం సద్దానం రూపనయో క్రియా+భిసమ్బన్ధో చ. సుగతసద్దతో యస్స సద్దస్స విసేసో అత్థి, తం వక్ఖామ. ఇతో పరం ఛట్ఠియా చతుత్థీసమత్తా పఞ్చమీబహువచనస్స చ తతియాబహువచనేన సమత్తా న తా దస్సియన్తే.

గుమ్బ సి, “అతో” “సిస్సా”తి చ వత్తతే.

౧౧౦. క్వచే+వా.

అకారన్తతో నామస్మా పరస్స సిస్స ఏ హోతి వా క్వచి. గుమ్బే గుమ్బో, గుమ్బా. భో గుమ్బ గుమ్బా, భవన్తో గుమ్బా ఇచ్చాది సుగతసమం. ఏవం ఫుస్సితగ్గే ఫుస్సితగ్గో, వత్తబ్బే వత్తబ్బో ఇచ్చాది. సిస్సో+కారస్స నిచ్చత్తా కత్థచి పక్ఖే ఏకారత్త+మిద+మారద్ధన్తి సిస్సో+కారపక్ఖే ఏవ భవతీతి “అం నపుంసకే”తి అ+మాదేసేన ఏకారస్స నపుంసకవిసయే బాధితత్తా “బహులం” విధానా నపుంసకేపి సుఖే దుక్ఖేతి క్వచి హోతేవ.

“యోస్స” “టే”తి చ వత్తతే.

౧౩౭. ఏకచ్చాదీహ+తో

అకారన్తేహి ఏకచ్చాదీహి యోనం టే హోతి. ఏకచ్చో, ఏకచ్చే. భో ఏకచ్చ ఏకచ్చా, ఏకచ్చే. ఏకచ్చం, ఏకచ్చే. ఏవం ఏస+స+పఠమసద్దానం.

కోధో , కోధా. భో కోధ కోధా, కోధా. కోధం, కోధే.

“నాస్స” “సా”తి చ వత్తతే.

౧౦౭. కోధాదీహి

కోధాదీహి నాస్స సా హోతి వా. కోధసా కోధేన. అత్థసా అత్థేన. “యే ఉత్తమత్థాని తయి లభిమ్హా”తి అత్థసద్దో నపుంసకలిఙ్గోపి దిస్సతి.

“స్మినో టీ”తి చ వత్తతే.

౧౭౩. దివాదితో

దివాదీహి నామేహి స్మినో టి హోతి నిచ్చం. దివి, ఏవం భువి. ఏత్థటిమ్హి నిచ్చం వకారాగమో రస్సో చ. ఏత్థ భూసద్దో వధూసద్దసమం.

“వే”తి వత్తతే.

౧౮౪. మనాదీహి స్మిం+సం+నా+స్మానం సి+నో+ఓ+సా+సా

మనాదీహి స్మి+మాదీనం సి+నో+ఓ+సా+సా హోన్తి వా యథాక్కమం. మనో, మనా. భో మన మనా, మనా. మనో, మనం, మనే. మనసా మనేన, మనేహి మనేభి. మనసో మనస్స, మనానం. మనసా మనా మనమ్హా మనస్మా, మనేహి మనేభి. మనసి మనమ్హి మనస్మిం, మనేసు.

ఏవం వచో పయో తేజో,
తపో చేతో తమో యసో.

అయో వయో సిరో సరో,
ఉరో+త్యే+తే మనాదయో.

రూపసిద్ధియం అహ+రహసద్దా మనాదీసు పఠితా. అహస్స ఆపాదిత్తా రహోతి నిపాతత్తా రహసీతి విభత్యన్తపటిరూపకనిపాతత్తా ఇధ న గహితా.

గచ్ఛన్త సి, “సిస్స” “వే”తి చ వత్తతే. పరతో భియ్యో నానువత్తయిస్సామ, వుత్తియా ఏవ అనువత్తస్స గమ్యమానత్తా.

౧౮౫. న్తస్సం

సిమ్హి న్తపచ్చయస్స అం హోతి వా. “సుతానుమితేసు సుతసమ్బన్ధోవ బలవా”తి ఞాయా “న్తస్సా”తి సుతత్తా న్తస్సేవ అం, న తదన్తస్స అనుమితస్స సద్దస్స. ఏవ+ముపరిపి న్త+న్తూనం ఆదేసవిధానట్ఠానేసు. “గసినం”తి సిలోపో. గచ్ఛం గచ్ఛన్తో.

౨౧౫. న్త+న్తూనం న్తో యోమ్హి పఠమే

పఠమే యోమ్హి న్త+న్తూనం సవిభత్తీనం న్తోఇచ్చాదేసో హోతి వా. స చ బహులాధికారా పుమేవ, గచ్ఛన్తో గచ్ఛన్తా.

౨౧౮. ట+టా+అం గే

గే పరే న్త+న్తూనం సవిభత్తీనం ట+టా+అంఇచ్చాదేసా నిచ్చం హోన్తి బహులం. భో గచ్ఛ గచ్ఛా గచ్ఛం, గచ్ఛన్తో గచ్ఛన్తా.

౯౨. న్తస్స చ ట వం+సే

అంసేసు న్తపచ్చయస్స ట హోతి వా న్తుస్స చ. వవత్థితవిభాసా+యం. గచ్ఛం గచ్ఛన్తం, గచ్ఛన్తే.

౨౧౭. తో+తా+తి+తా స+స్మా+స్మిం నాసు

స+స్మా+స్మిం+నాసు న్త+న్తూనం సవిభత్తీనం తో+తా+తి+తా హోన్తి వా యథాక్కమం. గచ్ఛతా గచ్ఛన్తేన, గచ్ఛన్తేహి గచ్ఛన్తేభి. గచ్ఛతో గచ్ఛస్స గచ్ఛన్తస్స.

౨౧౬. తం నంమ్హి

నంమ్హి న్త+న్తూనం సవిభత్తీనం తం వా హోతి. గచ్ఛతం గచ్ఛన్తానం. గచ్ఛతా గచ్ఛన్తా గచ్ఛన్తమ్హా గచ్ఛన్తస్మా. గచ్ఛతి గచ్ఛన్తే గచ్ఛన్తమ్హి గచ్ఛన్తస్మిం, ఛ్ఛన్తేసు.

> ఏవం మహం చరం తిట్ఠం, దదం భుఞ్జం సుణం పచం;
> జయం జీరం వచం పీయం, సరం కుబ్బం జపం వజం.

ఇచ్చాదయో.

భవన్త సి,

౧౪౯. భూతో

నియమసుత్త+మిదం. భూధాతుతో న్తస్స అం హోతి సిమ్హి నిచ్చం పునబ్బిధానా. భవం.

౧౪౬. భవతో వా భోన్తోగ+యో+నా+సే

భవన్తసద్దస్స భోన్తాదేసో వా హోతి గ+యో+నా+సే. న్తోఆదేసో, భోన్తో భోన్తా భవన్తో భవన్తా. గే పన భో భోన్త భోన్తా భవ భవా భవం, భోన్తో భోన్తా భవన్తో భవన్తా. భోన్తాదేసపక్ఖే ట+టా+అంఆదేసా బహులాధికారా న హోన్తి. భవం భవన్తం, భోన్తే భవన్తే. భోతా భోన్తేన భవతా భవన్తేన, భవన్తేహి భవన్తేభి. భోతో భోన్తస్స భవతో భవస్స భవన్తస్స, భవతం భవన్తానం. భవతా ఇచ్చాది గచ్ఛన్తసమం.

భోఇతి ఆమన్తణే నిపాతో, "కుతో ను ఆగచ్ఛథ భో తయో జనా"తి బహువచనేపి దస్సనతో. ఏవం భన్తేతి. భద్దేతి భద్దసద్దన్తరేన సిద్ధం. భద్దన్తఇతి దస్స ద్విభావేన.

సం సన్తో, సన్తో సన్తా. భో స సా సం, సన్తో సన్తా. సం సన్తం "సంయోగాదిలోపోతి నస్స లోపే "యం యఞ్హి రాజ భజతి, సన్తం వా యది వా అసం", సన్తే. సతా సన్తేన.

౧౪౨. సతో సబ భే

సన్తసద్దస్స సబ భవతి భకారే. సబ్భి సన్తేహి. నిచ్చత్తా సన్తేభీతి న హోతి. సతో సస్స సన్తస్స ఇచ్చాది గచ్ఛన్తసమం.

౧౩౦. మహన్తా+రహన్తానం టా వా

సిమ్హి మహన్తా+రహన్తానం న్తస్స టా వా హోతి. మహా మహం మహన్తో, మహన్తో మహన్తా. అరహా అరహం, అరహన్తో అరహన్తా ఇచ్చాది గచ్ఛన్తసమం.

అస్మ సి,

౧౩౪. రాజాదీయువాదిత్వా

రాజాదీహి యువాదీహి చ పరస్స సిస్స ఆ హోతి. అస్మా,

౧౩౬. యోన+మానో

రాజాదీహి యువాదీహి చ యోన+మానో వా హోతి. అస్మానో అస్మా. భో అస్మ అస్మా, అస్మానో అస్మా.

౧౩౩. వా+మ్హా+నఙ

రాజాదీనం యువాదీనఞ్చ ఆనఙ హోతి వా అంమ్హి. అస్మానం అస్మం, అస్మానో అస్మే.

౮౦. నాస్సే+నో

కమ్మాదితో నావచనస్స ఏనో వా హోతి. అస్మేన అస్మనా, అస్మేహి అస్మేభి. అస్మస్స, అస్మానం. అస్మా అస్మమ్హా అస్మస్మా ఇచ్చాది.

౭౯. కమ్మాదితో

కమ్మాదితో స్మినో ని హోతి వా. అస్మని అస్మే అస్మమ్హి అస్మస్మిం, అస్మేసు. కమ్మ చమ్మ వేస్మ భస్మ బ్రహ్మ అత్త ఆతుమ ఘమ్మ ముద్ధఇతి కమ్మాదయో. ముద్ధ గణ్డివధన్వ అణిమ లఘిమాదయో అస్మసమా. రాజ బ్రహ్మ సఖ అత్త ఆతుమ గణ్డివధన్వ అస్మ అణిమ లఘిమాదయో రాజాదయో.

"ధమ్మో వా+ఞ్ఞత్థే"తి గణసుత్తేన రాజాదీసు పట్ఠితత్తా దళ్హధమ్మో దళ్హధమ్మాతి వా హోతి. యువ సా సువా మఘువ పుమ వత్తహాతి యువాదయో. రాజా, రాజానో రాజా. భోరాజ రాజా, రాజానో రాజా. రాజానం రాజం, రాజానో రాజే.

౧౨౩. రాజస్సి నామ్హి

"సబ్బదత్తేన రాజినా"తి పారమ్పతి ఇద+మారద్ధం. రాజస్సి వా హోతి నామ్హి. రాజినా.

౨౨౨. నా+స్మాసు రఞ్ఞా

నా+స్మాసు రాజస్స సవిభత్తిస్స రఞ్ఞా హోతి నిచ్చం. అనేకవణ్ణత్తా సబ్బస్స. రఞ్ఞా.

౧౨౪. సు+నం+హిసూ

రాజస్స ఊ హోతి వా సు+నం+హిసు. “ఛట్ఠియన్తస్సా”తి అన్తస్స హోతి. రాజూహి రాజేహి రాజూభి రాజేభి.

౨౨౩. రఞ్ఞో+రఞ్ఞస్స+రాజినో సే

సే రాజస్స సవిభత్తిస్స ఏతే ఆదేసా హోన్తి. రఞ్ఞో రఞ్ఞస్స రాజినో, రాజూనం.

౨౨౧. రాజస్స రఞ్ఞం

నంమ్హి రాజస్స సవిభత్తిస్స రఞ్ఞం వా హోతి. రఞ్ఞం. రఞ్ఞా, రాజూహి రాజేహి రాజూభి రాజేభి.

౨౨౪. స్మిమ్హి రఞ్ఞే+రాజిని

స్మిమ్హి రాజస్స సవిభత్తిస్స రఞ్ఞే+రాజిని హోన్తి నిచ్చం. రఞ్ఞే రాజిని, రాజూసు రాజేసు.

౨౨౫. సమాసే వా

ఇతి గణసుత్తేన రాజస్స నా+స్మా+స్మింసు యం వుత్తం, తం వా హోతి. కాసిరఞ్ఞా కాసిరాజినా కాసిరాజేన, కాసిరాజూభి కాసిరాజేభి కాసిరాజూహి కాసిరాజేహి. కాసిరఞ్ఞో కాసిరఞ్ఞస్స కాసిరాజినో కాసిరాజస్స. కాసిరఞ్ఞా కాసిరాజస్మా. కాసిరాజూనం కాసిరాజానం. కాసిరఞ్ఞే కాసిరాజిని కాసిరాజే కాసిరాజమ్హి కాసిరాజస్మిం, కాసిరాజూసు కాసిరాజేసు.

అద్ధా, అద్ధానో అద్ధా. భో అద్ధ అద్ధా, అద్ధానో అద్ధా. అద్ధానం అద్ధం, అద్ధానో అద్ధే.

౧౯౨. పుమ+కమ్మ+థామ+ద్ధానం స+స్మాసు చ

పుమాదీన+ము హోతి వా స+స్మాసు నామ్హి చే+తి ఉత్తే అద్ధునా, కమ్మాదిత్తా “నాస్సే+నో”తి వా ఏనో, అద్ధేన అద్ధనా, అద్ధేహి అద్ధేభి. సే ఉకారే చ –

౧,౯. ఇయువణ్ణా ఝలా నామస్స+న్తే

నామం పాటిపదికం, తస్స అన్తే వత్తమానా ఇవణ్ణువణ్ణా ఝలసఞ్ఞా హోన్తి యథాక్కమం. ఇ చ ఉ చ ఇయు, ఇయు చ తే వణ్ణా చేతి ఇయువణ్ణా, “ద్వన్దన్తే సూయమానం పచ్చేక+మభిసమ్బన్ధియ తే”తి వుత్తత్తా వణ్ణసద్దం పచ్చేక+మభిసమ్బన్ధియ “ఇవణ్ణువణ్ణా”తి వుత్తం.

౮౧. ఝలా సస్స నో

ఝలతో సస్స నో వా హోతి. అద్ధునో అద్ధుస్స అద్ధస్స, అద్ధానం.

౮౨. నా స్మాస్స

ఝులతో స్మాస్స నా హోతి వా, అద్ధునా అద్ధుమ్హా అద్ధుస్మా అద్ధా అద్ధమ్హా అద్ధస్మా. “కమ్మాదితో”తి స్మినో ని, అద్ధని అద్ధే అద్ధమ్హి అద్ధస్మిం, అద్ధేసు. అద్ధసద్దో చే+త్థకాల+ద్ధానవాచి, న భాగవాచీ.

అత్తా, అత్తానో ఇచ్చాది యావ దుతియా రాజావ, కమ్మాదిత్తా ఏసే అత్తేన అత్తనా.

౧౯౩. సు+హిసు నక

అత్త+ఆతుమానం సు+హిసు నకాగమో హోతి. “ఇకానుబన్ధా+ద్యన్తా”తి పరిభాసతో కకారో అన్తావయవత్థో, అత్తనేహి అత్తేహి అత్తనేభి అత్తేభి.

౧౯౪. నో+త్తాతుమా

అత్త+ఆతుమేహి సస్స నో వా హోతి. అత్తనో అత్తస్స, అత్తానం.

౧౯౬. స్మాస్స నా బ్రహ్మా చ

బ్రహ్మా అత్త+ఆతుమేహి చ పరస్స స్మాస్స నా హోతి నిచ్చం. అత్తనా. స్మిమ్హి కమ్మాదిత్తా ని, అత్తని అత్తే అత్తమ్హి అత్తస్మిం, అత్తనేసు అత్తేసు. ఆతుమా అత్తావ.

బ్రహ్మా, బ్రహ్మానో బ్రహ్మా, “బ్రహ్మాస్సు వా”తి సుత్తే “బ్రహ్మాస్సూ”తి యోగవిభాగా ఆనోమ్హి బ్రహ్మాస్స ఉ, పరస్సరలోపే బ్రహ్మునోతిపి సిజ్ఝతి. అయఞ్చ బ్రహ్మాసంయుత్తే దిస్సతి. బ్రహ్మా గే-

౬౦. ఘ+బ్రహ్మాదితే

ఆకతిగణో+యం , ఆకతీతి జాతి, జాతిపధానగణోత్య+త్థో. ఘసఞ్ఞతో బ్రహ్మా+కత్తు+ఇసి+సఖాదీహి చ గస్సే+వా హోతి. భో బ్రహ్మే బ్రహ్మా, బ్రహ్మానో బ్రహ్మా. బ్రహ్మానం బ్రహ్మాం, బ్రహ్మానో బ్రహ్మే.

౧౯౧. నామ్హి

బ్రహ్మాస్సు హోతి నామ్హి నిచ్చం. బ్రహ్మునా, బ్రహ్మేహి బ్రహ్మేభి.

౧౯౦. బ్రహ్మాస్సు వా

బ్రహ్మాస్సు వా హోతి స+నంసు. “ఝులా సస్స నో”తి నో. బ్రహ్మునో బ్రహ్మునస్స బ్రహ్మాస్స, బ్రహ్మూనం బ్రహ్మానం. “స్మాస్స నా బ్రహ్మా చే”తి స్మాస్స నా, ఉకారే బ్రహ్మునా. “అమ్హాదీహి”తి స్మినో ని, ఇమస్స ఆకతిగణత్తా బ్రహ్మాస్స కమ్మాదిత్తేపి ఏత్థ వుత్తా. బ్రహ్మని బ్రహ్మే బ్రహ్మమ్హి బ్రహ్మాస్మిం, బ్రహ్మేసు.

సఖా, రాజాదిత్తా ఆ.

౨,౧౫౭. ఆయో నో చ సఖా

సఖతో యోన+మాయో నో హోన్తి వా ఆనో చ. సఖాయో సఖానో.

౧౫౯. నో+నా+సేస్వి

సఖస్స ఇ హోతి నిచ్చం నో+నా+సేసు. సఖినో.

౧౬౧. యో+స్వం+హిసు చా+రఙ

సఖస్స వా ఆరఙ హోతి యో+స్వం+హిసు స్మా+నంసుచ.

౧౭౧. ఆరఙస్మా

ఆరవాదేసతో పరేసం యోనం టో హోతి. సఖారో సఖా. గే తు "ఘు+బ్రహ్మాదితే"తి ఏ, సఖే సఖ సఖా. బహువచనం పఠమా వియ. అంమ్హి "వా+మ్హా+నఙ"తి ఆనఙ, సఖానం సఖారం సఖం, సఖాయో సఖానో సఖినో.

౧౭౨. టో టే వా

ఆరవాదేసమ్హా యోనం టో టే వా హోన్తి యథాక్కమంతి టే. అఞ్ఞత్థ "ఆరఙస్మా"తి టో. సఖారే సఖారో సఖే. టోగ్గహణం లాఘవత్థం. సఖినా, సఖారేహి సఖేహి. "ఝలా సస్స నో"తి ఝతో సస్స నో, సఖినో సఖిస్స, సఖారానం.

౧౬౦. స్మా+నంసు వా

సఖస్స వా ఇ హోతి స్మా+నంసు. సఖీనం సఖానం.

౧౭౧. టా నా+స్మానం

ఆరవాదేసమ్హా నా+స్మానం టా హోతి నిచ్చం. సఖారా, బహులాధికారా సఖారస్మా. "నా స్మాస్సా"తి నా, సఖినా సఖిస్మా సఖా సఖమ్హా సఖస్మా.

౧౫౮. టే స్మినో

సఖతో స్మినో టే హోతి నిచ్చం. సఖే, సఖారేసు సఖేసు. సఖి సఖీతి ఇత్థియంయేవ పయోగో దిస్సతి, తస్మా "నదాదితో ఙీ"తి వీమ్హి ఆలపనత్తా వా రస్సో.

యువాదిత్తా ఆ, యువా.

౧౮౧. యోనం నో+నే వా

యువాదీహి యోనం నో+నే వా హోన్తి యథాక్కమం. “యోన+మానో”తి ఆనోమ్హి సిద్ధేపి “దుతియస్స నే”తి గన్థగారవో హోతీతి యథాక్కమంపతి లాఘవత్థం నోగ్గహణం.

౧౭౯. నో+నా+నేస్వా

నో+నా+నేసు యువాదీన+మా హోతి. యువానో యువా. భో యువ యువా, యువానో యువా. యువానం యువం, యువానో యువానే యువే. యువానా.

౧౭౮. యువాదీనం సు+హిస్వా+నఙ

సు+హిసు యువాదీన+మానఙ హోతి. యువానేహి యువానేభి.

౧౯౩. యువా సస్సి+నో

యువా సస్స వా ఇనో హోతి. యువినో యువస్స, యువానం.

౧౮౦. స్మా+స్మింనం నా+నే

యువాదహి స్మా+స్మింనం నా+నే నిచ్చం హోన్తి యథాక్కమం. యువానా, యువానేహి యువానేభి. యువానే, యువానేసు. మఘవ+పుమ+వత్తహసద్దా యువసద్దసమా. అయం విసేసో –

౧౮౭. గస్సం

పుమసద్దతో గస్స అం వా హోతి. పుమం పుమ పుమా, పుమానో పుమా. పుమానం పుమం, పుమానో పుమానే పుమే.

౧౮౩. నామ్హి

పుమస్సా హోతి నామ్హి. పుమానా. “లక్ఖణికపటిపదోత్తేసు పటిపదోత్తస్సేవ గహణం, న లక్ఖణికస్సా”తి ఞాయా పటిపదోత్తనావిభత్తి ఏవ గయ్హతి, న నాస్మాస్స, కతలక్ఖణికత్తా. పటిపదన్తి చ “నామ్హీ”తి నావిభత్తియా పటిపదభూతో అనుకరణసద్దో. న లక్ఖణికో నా. “పుమ+కమ్మ+థామ+ద్ధానం వా స+స్మాసు చే”తి వా ఉత్తే పుమునా పుమేన. పుమునో పుముస్స పుమస్స. పుమునా పుమా.

౧౮౪. పుమాతి

స్మినో నే వా హోతి. పుమానే పుమే పుమమ్హి పుమస్మిం.

౧౮౬. సుమ్హా చ

పుమస్స సుమ్హి పుమాదీనం యం నిచ్చం వుత్తం, తం వా హోతీతి ఆనజ వా హోతి ఆ చ. పుమానేసు పుమాసు పుమేసు. వత్తహా, వత్తహానో వత్తహా ఇచ్చాది యువసద్దసమం.

౧౮౯. వత్తహా స+నంనం నో+నానం

వత్తహా సనంనం నోనానం నిచ్చం హోన్తి యథాక్కమం. వత్తహానో వత్తహానానం.

అకారన్తం.

సా సి,

౬౪. ఏకవచన+యోస్వ+ఘోనం

ఘో చ ఓ చ ఘో, న ఘో అఘో. “అఘోనం”తి ఘప్పటిసేధే అకతే స్స+మాదీసు పరేసు ఘస్స వికప్పేన రస్సో, ఏకవచనాదీసు యోసు చ పరేసు ఘస్స నిచ్చేన రస్సోతి విరుద్ధత్థగహణనివత్తనత్థో ఘపటిసేధో. ఓగ్గహణ+ముత్తరత్థం. ఏకవచనే యోసు చ ఘు+ఓకారన్తవజ్జితానం నామానం రస్సో హోతి తిలిఙ్గేతి రస్సే సమ్పత్తే –

౬౬. సిస్మిం నా+నపుంసకస్సతి

అనపుంసకస్స రస్సో న హోతీతి సిమ్హి తు న రస్సో. సా. “పజ్జున్నోవ లక్ఖణపవుత్తి జలేపి వస్సతి, థలేపి వస్సతీ”తి ఞాయా యువాదిత్తా సిస్స ఆ. యోసు రస్సే “యోనం నో+నే వా”తి యోస్స నో. “నో నానేస్వా”తి ఆ, సానో. నోత్తాభావపక్ఖే “యోన+మానో”తి వాధికారస్స వవత్థితవిభాసత్తా నిచ్చ+మానో, తస్మా నో+నేఅభావపక్ఖే సా, సేతి రూపపసఙ్గో న హోతి. సానో. తథా నేత్తాభావపక్ఖే.

౧౮౮. సాస్సం+సే చా+నఙ

సాసద్దస్స ఆనఙ హోతి అం+సే గే చ నిచ్చం. భో సాన సానా, సానో. సానం, సానే సానో. సానా, సానేహి సానేభి. సానస్స, సానం. సానా, సానేహి సానేభి. సానే, సానేసు.

సువా యువావ. “ఏకవచనయోస్వ+ఘోనం”తి రస్సత్తం విసేసో. గే తు –

౧౩౦. గే వా

అఘోనం గే వా రస్సో హోతి తిలిఙ్గే. భో సువ సువా.

ఆకారన్తం.

ముని సిలోపో. ఝు కతే –

౯౩. యోసు ఝిస్స పుమే

ఝిసఞ్ఞస్స ఇస్స యోసు వా ట హోతి పుల్లిఙ్గే. మునయో, ఝిగ్గహణం కిం, ఇకారన్తసముదాయస్స మా సియా. ఇగ్గహణం కిం, ఈకారస్స వాతి. అతోతి సామఞ్ఞనిద్దేసా లక్ఖణికఅకారతో యోనం టాటే సమ్పత్తాపి అవిధానసామత్థియా న హోన్తి. సామత్థియఞ్చ అఞ్ఞథా అనుపపత్తి.

౧౧౪. లోపో

ఝిలతో యోనం లోపో హోతీతి యోలోపే –

౮౮. యోలోప+నిసు దీఘో

యోనం లోపేనిసు చ దీఘో హోతి. మునీ. మునయోతి ఏత్థ యోలోపో కిమత్థం న హోతి, అక్కేన ఝిత్తస్స నాసితత్తా. కిన్తి పఠమం న హోతి, అన్తరఙ్గత్తా ఝిత్తస్స. భో ముని మునీ, మునయో మునీ. మునిం, మునయో మునీ. మునినా, మునీహి మునీభి. "యోలోపనిసు" "వీమన్తువన్తూన" మిచ్చాదిఞాపకా ఇకారుకారానం సునంహిసు దీఘుస్సా+నిచ్చత్తా మునిహి మునినం మునిసు ఇతిపి హోతి. "ఝిలా సస్స నో"తి నో, మునినో మునిస్స, మునీనం. "నాస్మాస్సా"తి నా, మునినా మునిమ్హా మునిస్మా. మునిమ్హి మునిస్మిం, మునీసు. "ఇతో క్వచి సస్స టానుబన్ధో" (గణసుత్త)తి బ్రహ్మాదీసు పాఠా "యో చ సిస్సో మహామునే"తి ఏత్థ "ఘ+బ్రహ్మాదితే"తి సస్స ఏట.

ఏవం –

> జోతి పాణి గణ్ఠి ముట్ఠి, కుచ్ఛి వత్థి సాలి వీహి;
> బ్యాధి ఓధి బోధి సన్ధి, రాసి కేసి సాతి దీపి.
>
> ఇసి గిని మణి ధని, గిరి రవి కవి కపి;
> అసి మసి నిధి విధి, అహి కిమి పతి హరి.
>
> అరి తిమి కలి బలి, జలధి చ గహపతి;
> ఉరమితి వరమతి, నిరుపధి అధిపతి;
> అఞ్జలి సారథి అతిథి, సమాధి ఉదధిప్పభుతయో.

అగ్గి+ఇసీనం అయం విసేసో –

౧౪౭. సిస్సా+గ్గితో ని

అగ్గిస్మా సిస్స ని హోతి వా. అగ్గిని అగ్గి, అగ్గయో ఇచ్చాది మునిసద్దసమం.

౧౩౩. టే సిస్సి+సిస్మా

ఇసిస్మా సిస్స టే వా హోతి. ఇసే ఇసి. "ఘ+బ్రహ్మాదితే"తి గస్స ఏ వా, భో ఇసే ఇసి, ఇసయో ఇసీ. ఇసిం.

౧౩౪. దుతియస్స యోస్స

"దుతియా యోస్సా"తి అవత్వా "దుతియస్స యోస్సా"తి విసుం కరణం "ఏకయోగనిద్దిట్ఠాన+మప్యే+కదేసో+నువత్తతే, న త్వే+కవిభత్తియుత్తానం"తి ఞాయా దుతియాయోస్సాతి నానువత్తియ యోస్సాతి సామఞ్ఞేన అనువుత్తియ ఏకచ్చాదితో పరమా యోస్సాపి టేవిధానత్థం. ఇసిస్మా పరస్స దుతియా యోస్స టే వా హోతి. ఇసే ఇసయో ఇసీ, సేసం మునిసమం.

ఆది, ఆదయో ఇచ్చాది, స్మిమ్హి –

౨౩౨. రత్యాదీహి టో స్మినో

రత్యాదీహి స్మినో టో వా హోతి. ఆదో ఆదిమ్హి ఆదిస్మిం, ఆదీసు.

సమాసే ఇకారన్తతో యో+స్మింసు విసేసో.

౧౮౨. ఇతో+ఞ్ఞత్థే పుమే

అఞ్ఞత్థే వత్తమానతో ఇకారన్తతో నామస్మా యోనం నో+నే వా హోన్తి యథాక్కమం పుల్లిఙ్గే. అరియవుత్తినో అరియవుత్తయో అరియవుత్తీ. భో అరియవుత్తి అరియవుత్తీ, అరియవుత్తినో అరియవుత్తయో అరియవుత్తీ. అరియవుత్తిం, అరియవుత్తినో అరియవుత్తయో అరియవుత్తీ. అరియవుత్తినా ఇచ్చాది తు మునిసద్దసమం.

౧౮౩. నే స్మినో క్వచి

అఞ్ఞత్థే ఇకారన్తతో నామస్మా స్మినో నే వా హోతి క్వచి. అరియవుత్తినే అరియవుత్తిమ్హి అరియవుత్తిస్మిం, అరియవుత్తీసు. ఏవం తోమరఙ్కుసపాణినో సారమతినో ఇచ్చాది. క్వచిగ్గహణా న సబ్బత్థ నేఆదేసో.

ఇకారన్తం.

దణ్డీ , సిలోపో. "ఏకవచనే" చ్చాదినా రస్సే సమ్పత్తే అనపుంసకత్తా "సిస్మింనా+నపుంసకస్సా"తి నిసేధో. యోమ్హి ఏకవచనే చ సబ్బత్థ రస్సో.

౭౨. యోనం నో+నే పుమే

ఝసఞ్ఞితో యోనం నో+నే వా హోన్తి యథాక్కమం పుల్లిఙ్గే. దణ్డినో.

౧౧౨. జన్తుహేత్వీఘపేహి వా

జన్తు+హేతూహి ఈకారన్తేహి ఘ+పసఞ్ఞేహి చ పరేసం యోనం వా లోపో హోతి. “యోలోపనిసు దీఘో”తి దీఘే దణ్డీ దణ్డియో. గే తు “గే వా”తి వా రస్సో. భో దణ్డి దణ్డీ, దణ్డినో దణ్డీ దణ్డియో.

౭౪. నం ఝితో

ఝసఞ్ఞితో అంవచనస్స నం వా హోతి. దణ్డినం దణ్డిం, దణ్డినే.

౭౬. నో

ఝితో యోనం నో వా హోతి పుల్లిఙ్గే. దణ్డినో దణ్డీ దణ్డియో. దణ్డినా, దణ్డీహి దణ్డీభి. “ఝలా సస్స నో”తి నోమ్హి కతే దణ్డినో దణ్డిస్స, దణ్డీనం. “నా స్మాస్సా”తి స్మాస్స నా, దణ్డినా దణ్డిమ్హా దణ్డిస్మా.

౭౭. స్మినో ని

ఝితో స్మింవచనస్స ని హోతి వా. దణ్డిని దణ్డిస్మిం, దణ్డీసు, బహులాధికారా స్మిమ్హి గామణీ+సేనానీ+సుధీపభుతీనం నిఆదేసాభావో చ విసేసో. ఏవం –

> ధమ్మీ సఙ్ఘీ ఞాణీ హత్థీ, చక్కీ పక్ఖీ దాఠీ రట్ఠీ;
> ఛత్తీ మాలీ చమ్మీ యోగీ, భాగీ భోగీ కామీ సామీ.
>
> ధజీ గణీ ససీ కుట్ఠీ, జటీ యానీ సుఖీ సిఖీ;
> దన్తీ మన్తీ కరీ చాగీ, కుసలీ ముసలీ బలీ; (వాచీ, రూ)
>
> పాపకారీ సత్తుఘాతీ, మాల్యకారీ దీఘజీవీ;
> ధమ్మవాదీ సీహనాదీ, భూమిసాయీ సీఘయాయీ.

ఈకారన్తం.

భిక్ఖు, సిలోపో. లసఞ్ఞాయం –

౮౩. లా యోనం వో పుమే

లతో యోనం వో హోతి వా పుల్లిఙ్గే.

౯౪. వే+వోసు లుస్స

లసఞ్ఞస్స ఉస్స వే+వోసు ట హోతి. ఏత్థ “పుమాలపనే వేవో” త్య+త్ర వోస్స సహచరితఞాయా అనిస్సితత్తా జాతివసేన “లా యోనం” త్యాదో వో చ గయ్హతి. భిక్ఖవో. అఞ్ఞత్ర “లోపో”తి యోలోపో. “యోలోపనిసు దీఘో”తి దీఘే భిక్ఖూ. భో భిక్ఖు భిక్ఖూ.

౯౬. పుమా+లపనే వేవో

లసఞ్ఞతో ఉతో యోస్సా+లపనే వే+వో హోన్తి వా పుల్లిఙ్గే. భిక్ఖవే భిక్ఖవో భిక్ఖూ. భిక్ఖుం, భిక్ఖవో భిక్ఖూ. భిక్ఖునా , భిక్ఖూహి భిక్ఖూభి. “ఝలా సస్స నో”తి లతో సస్స నో వా, భిక్ఖునో భిక్ఖుస్స, భిక్ఖూనం. “నా స్మాస్సా”తి లతో వా స్మాస్స నా, భిక్ఖునా భిక్ఖుమ్హా భిక్ఖుస్మా. భిక్ఖుమ్హి భిక్ఖుస్మిం. ఏవం –

సేతు కేతు రాహు భాణు, సంకు ఉచ్ఛు వేళు మచ్చు. (పఙ్గు, రూ) సిన్ధు బన్ధు నేరు మేరు, సత్తు కారు హేతు జన్తు. రురు పటు – ఇచ్చాదయో.

జన్తు+హేతూనం యోస్వ+యం భేదో. “జన్తు+హేత్వీ+ఘు+పేహి వా”తి యోలోపే –

౮౪. జన్త్వాదితో నో చ

జన్త్వాదితో యోనం నో హోతి వో చ పుల్లిఙ్గే. జన్తునో జన్తవో జన్తుయో. భో జన్తు జన్తూ, జన్తునో, “పుమాలపనే వేవో”తి వే+వో, జన్తవే జన్తవో జన్తుయో. జన్తుం, జన్తూ జన్తునో జన్తవో జన్తుయో. సేసం భిక్ఖుసమం.

హేతు, హేతూ హేతవో. “యోమ్హి వా క్వచీ”తి లసఞ్ఞస్స ఉస్స వా టాదేసో, హేతయో. యోమ్హి అన్తరఙ్గత్తా పఠమం టాదేసే కతే పచ్ఛా యోలోపాభావో, తథా హి అన్తరఙ్గ+బాహిరఙ్గవిధానేస్వ+న్తరఙ్గవిధియేవ బలవా. ఏత్థ చ పకతినిస్సిత+మన్తరఙ్గం, పచ్చయనిస్సితం బాహిరఙ్గం. హేతుయో. భో హేతు, హేతూ హేతవే హేతవో హేతయో హేతుయో. సేసం పుబ్బసమం.

బహుతో నంమ్హి –

౪౮. బహుకతిన్నం

నంమ్హి బహునో కతిస్స చ నుక హోతి తిలిఙ్గే. బహున్నం. సేసం భిక్ఖుసమం.

వత్తు సి,

౩౫. ల్తు+పితాదీన+మా సిమ్హి

ల్తుపచ్చయన్తానం పితు+మాతు+భాతు+ధీతు+దుహితు+జామాతు+నత్తు+హోతు+పోతూనమ్మా హోతి సిమ్హి. వత్తా. “కత్తరి ల్తు+ణకా”తి విహితల్తుపచ్చయస్స గహణా యతో ధాతుతో హి సో విహితో, “పచ్చయగ్గహణే యస్మా సో విహితో, తదాదినో తదన్తస్స చ గహణం”తి ఞాయా తదవినాభావతో తదన్తధాతునోపి గహణంతి ల్తుపచ్చయన్తానంతి వుత్తం.

౧౬౭. ల్తు+పితాదీన+మ సే

ల్తుపచ్చయన్తానం పితాదీనమ్మా+రఙ హోతి సతో+ఞ్ఞత్ర. “ఆరఙస్మా”తి టో, వత్తారో.

౨౮. గే అ చ

గేల్తు+పితాదీనం అ హోతి ఆ చ. భో వత్త వత్తా, వత్తారో. వత్తారం, వత్తారే వత్తారో. నావచనస్స “టా నాస్మానం”తి టా, వత్తారా.

౧౬౬. సు+హిస్వా+రజ

సు+హిసు ల్తు+పితాదీన+మారజ వా హోతి. వత్తారేహి వత్తారేభి వత్తూహి వత్తూభి.

౧౬౨. సలోపో

ల్తు+పితాదీహి సస్స లోపో వా హోతి. వత్తు వత్తునో వత్తుస్స.

౧౬౩. నంమ్హి వా

నంమ్హి ల్తు+పితాదీన+మారజ వా హోతి. వత్తారానం.

౧౬౪. ఆ

నంమ్హి ల్తు+పితాదీన+మా వా హోతి. వత్తానం వత్తూనం. స్మాస్స టా, వత్తారా.

౧౭౪. టి స్మినో

ఆరవా+దేసమ్హా స్మినో టి హోతి.

౧౭౬. రస్సా+రజ

స్మిమ్హి ఆరో రస్సో హోతి. వత్తరి, వత్తారేసు వత్తూసు వత్తుసు. ఏవం –

> ఏవం భత్తు కత్తు నేతు, సోతు ఞాతు జేతు ఛేత్తు;
> భేత్తు దాతు ధాతు బోద్ధు, విఞ్ఞాపేతాదయోపి చ.

సత్థుసద్దస్స పన నామ్హి బహులాధికారా “ల్తు+పితాదీన+మసే”తి వా ఆరవాదేసే సత్థారా సత్థునా. సేసం వత్తుసమం.

సిమ్హి ఆ, పితా. “ల్తు+పితాదీన+మసే”తి ఆరవాదేసే –

౧౭౭. పితాదీన+మనత్వాదీనం

నత్వాదివజ్జితానం పితాదీన+మారో రస్సో హోతి సబ్బాసు విభత్తీసు. “ల్తు+పితాదీన+మసే” “సు+హిస్వా+రజ” “నంమ్హి వా”తి ఏత్థ వుత్తవిభత్తీసు పరేసు ఆరజ హోతీతి తా విభత్తియో పటిచ్చ సబ్బాసూతి వుత్తం. పితరో. భో పిత పితా, పితరో.

పితరం, పితరే పితరో. పితరా, పితరేహి పితరేభి పితూహి పితూభి. పితు పితునో పితుస్స, పితరానం పితూనం. "పితున్నం"తి నమ్హి దీఘే రస్స+ద్విత్తానీతి వుత్తం. "సానువుత్తం సుత్తం"తి ఞాయా "బహుకతిన్నం"తి ఏత్థ నుక-ఇతి యోగవిభాగేనపి సిజ్ఝతి ఏత్థ అనువత్తితనమ్హి. పఞ్చమీఛట్ఠీ తతియాచతుత్థీసమం. పితరి, పితరేసు పీతూసు, రస్సాభావో. నత్తా, నత్తారో. భో నత్త నత్తా, నత్తారో ఇచ్చాది వత్తుసమం.

గుణవన్తు సి,

౧౨౧. న్తుస్స

సిమ్హి న్తుస్స టా హోతి. గుణవా. యోమ్హి "న్తన్తూనం న్తో యోమ్హి పఠమే"తి సవిభత్తిస్స న్తుస్స న్తో హోతి. ఏత్థ చ "న్తు వన్తు+మన్తా+వన్తు+తవన్తుసమ్బన్ధీ"తి పరిభాసతో న్తు చ వన్త్వాదిసమ్బన్ధీయేవ గయ్హతే, న జన్తు తన్తాదీనం. గుణవన్తో. అఞ్ఞత్ర –

౯౧. య్వాదో న్తుస్స

యోఆదీసు న్తుస్స అ హోతి. గుణవన్తఇతి అకారన్తా టా+టేఆదేసా హోన్తి, గుణవన్తా. "టటాఅం గే"తి టాదయో , భో గుణవ గుణవా గుణవం, గుణవన్తో గుణవన్తా. "న్తస్స చ ట వం+సే"తి అంసేసు న్తస్స టో వా, గుణవం గుణవన్తం, గుణవన్తే. "తో+తా+తి+తా స+స్మా+స్మిం+నాసూ"తి తాఆదయో హోన్తి, గుణవతా గుణవన్తేన, గుణవన్తేహి గుణవన్తేభి. "లక్ఖణికపటిపదోత్తేసు పటిపదోత్తస్సేవ గహణం, న లక్ఖణికస్సా"తి ఞాయా "న లక్ఖణికస్సా"తి వుత్తబ్యత్తిపక్ఖ+మనపేక్ఖిత్వా "అతో"తి రస్సాకారజాతియా పేక్ఖితత్తా గుణవన్తేనాతి "అతేనా" త్య+సేన సిజ్ఝతి. జాతి=సామఞ్ఞం, బ్యత్తి=విసేసో. గుణవతో గుణవస్స గుణవన్తస్స, "తం నమ్హి"తి నమ్హి తం వా, గుణవతం గుణవన్తానం. గుణవతా గుణవన్తా గుణవన్తమ్హా గుణవన్తస్మా. గుణవతి గుణవన్తే గుణవన్తమ్హి గుణవన్తస్మిం, గుణవన్తేసు. "న్తస్స చ ట వా"తి యోగవిభాగా యోసు చ న్తుస్స వా టాదేసే కతే యోస్స టా, "చక్ఖుమా అన్ధితా హోన్తి", "వగ్గుముదాతీరియా భిక్ఖు వణ్ణవా" ఇచ్చాదీ హోన్తి.

ఏవం గణవా కులవా ఫలవా యసవా ధనవా సుతవా భగవా హిమవా బలవా సీలవా పఞ్ఞవా ఇచ్చాదీ.

౧౨౩. హిమవతో వా ఓ

హిమవతో సిమ్హి న్తుస్స ఓ వా హోతి, హిమవన్తో హిమవా. సేసం పురిమసమం.

ఆయస్మన్తుసద్దో కమ్మవాచాయ క్వచి బహులాధికారా ద్వివచనేన ఆయస్మన్తా, తిణ్ణం వచనేన ఆయస్మన్తోతి దిస్సతి.

ఏవం సతిమా ధితిమా గతిమా ముతిమా మతిమా జుతిమా సిరిమా హిరిమా థుతిమా రతిమా యతిమా సుచిమా కలిమా బలిమా కసిమా రుచిమా బుద్ధిమా చక్ఖుమా బన్ధుమా హేతుమా సేతుమా కేతుమా రాహుమా భాణుమా ఖాణుమా విజ్జుమా ఇచ్చాదయో.

ఉకారన్తం.

వేస్సభూ సిలోపో. తే చ రస్సాభావోవ విసేసో. “ఏకవచనయోస్వ+ఘోనం”తి రస్సే “లా యోనం వో పుమే”తి వో, వేస్సభువో, “వేవోసు లుస్సా”తి వుత్తత్తా న టాదేసో, “లోపో”తి యోలోపే వేస్సభూ. “గే వా”తి వా రస్సే భో వేస్సభు వేస్సభూ, వేస్సభువో వేస్సభూ. వేస్సభుం, వేస్సభువో వేస్సభూ. వేస్సభునా ఇచ్చాది భిక్ఖుసమం. ఏవం సయమ్భూ పరాభిభూ అభిభూఆదయో. గోత్రభూ+సహభూసద్దేహి పన యోనం “జన్త్వాదితో నో వా”తి నో, వో వా, గోత్రభునో గోత్రభువో గోత్రభూ. సహభునో సహభువో సహభూ, సేసం వేస్సభూసమం.

౧౩. కూతో

కూపచ్చయన్తతో యోనం నో వా హోతి పుల్లిఙ్గే. సబ్బఞ్ఞూనో. అఞ్ఞత్ర “లా యోనం వో పుమే”తి న వో, “కూతో”తి జన్త్వాదీహి పుథక్కరణా. యోలోపే సబ్బఞ్ఞూ. భో సబ్బఞ్ఞూ సబ్బఞ్ఞూ, సబ్బఞ్ఞూనో సబ్బఞ్ఞూ ఇచ్చాది.

ఏవం మగ్గఞ్ఞూ ధమ్మఞ్ఞూ అత్థఞ్ఞూ కాలఞ్ఞూ రత్తఞ్ఞూ మత్తఞ్ఞూ కతఞ్ఞూ కథఞ్ఞూ విఞ్ఞూ విదూ ఇచ్చాదయో. ఏత్థ “విదా కూ” “వితో ఞాతో” “కమ్మా”తి తీసు సుత్తేసు కూపచ్చయస్స గహితత్తా వేదగూఆదయో రూపచ్చయన్తా న గహితా.

ఊకారన్తం.

గో, సి, సిలోపో. గో.

౬౨. గోస్సా+గ+సి+హి+నంసు గావ+గవా

గ+సి+హి+నంవజ్జితాసు విభత్తీసు గోసద్దస్స గావ+గవా హోన్తి నిచ్చం.

౧౨౦. ఉభ+గోహి టో

ఉభ+గోహి యోనం టో హోతి. గావో గవో. భో గో, గావో గవో.

౨౩. గావు+మ్హి

అంవచనే గోస్స గావు వా హోతి. గావుం గావం గవం, గావో గవో.

౨౧. నాస్సా

గోతో నాస్స ఆ హోతి వా. ఏకవణ్ణత్తా న సబ్బాదేసో. “పఞ్చమియం పరస్సే”తి వత్తన్తే “ఆదిస్సా”తి నాస్స ఆ హోతి, పరలోపో, గావా గావేన గవా గవేన, గోహి గోభి.

౬౯. గవం సేన

గోస్స సే వా గవం హోతి సహ సేన. గవం గావస్స గవస్స. కచ్చాయనే “గవం చే తరమానానం”తి పాళిం పటిచ్చ నంమ్హి బహువచనమేవ సాధితం, ఇధ “గవంవ సిఙ్గినో సఙ్గం”తి దస్సనతో ఏకవచనఞ్చ.

౭౦. గున్నఞ్చ నంనా

నంవచనేన సహా గోస్స గున్నం హోతి గవఞ్చ వా. గున్నం గవం గోనం. గావా గావమ్హా గావస్మా గవా గవమ్హా గవస్మా. గావే గావమ్హి గావస్మిం గవే గవమ్హి గవస్మిం.

౭౮. సుమ్హి వా

సుమ్హి గోస్స గావ+గవా హోన్తి వా. గావేసు గవేసు గోసు. గోస్స గోణాదేసో న కతో, సద్దన్తరత్తా. గోణసద్దో హి సత్తసు విభత్తీసు దిస్సతీతి.

ఉసు+భూమి+పసు+రంసి-దిసా+వాచా+ము+చక్ఖుసు;
దసస్వ+త్థేసు గో వుత్తో, లగ్గే చ వజిరే ఇతి.

ఓకారన్తం.

ఇతి పుల్లిఙ్గం.

కఞ్ఞా, సిలోపో.

౧,౧౧. ఘా

ఇత్థియం వత్తమానస్స నామస్స+న్తే వత్తమానో ఆకారో ఘసఞ్ఞో హోతి. “జన్తు+హేత్వీ+ఘు+పేహి వా”తి యోలోపో వా. కఞ్ఞా కఞ్ఞాయో. “ఘు+బ్రహ్మాదితే”తి గస్స ఏ వా, కఞ్ఞే కఞ్ఞా, యోమ్హి కఞ్ఞా కఞ్ఞాయో. “ఘో స్సం+స్సా యం+తింసూ”తి అంమ్హి రస్సో. కఞ్ఞం, కఞ్ఞా కఞ్ఞాయో.

౪౨. ఘు+పతే+కస్మిం నాదీనం య+యా

ఘపతో స్మింవిభత్తిపరియన్తానం ఏకత్తే నాదీనం య+యా హోన్తి యథాక్కమం. కఞ్ఞాయ, కఞ్ఞాభి కఞ్ఞాహి. కఞ్ఞాయ, కఞ్ఞానం.

౧౦౩. యం

ఘపతో స్మినో యం వా హోతి. కఞ్ఞాయం కఞ్ఞాయ. “ఘు+ పతే+కస్మిం నాదీనం య+యా” “యం”తి చ ఇమేసం అపవాదాదీనం విసయే మ్హిస్స ఉస్సగ్గత్తా పవత్తి నత్థీతి స్మినో బహులాధికారా “స్మా+హి+స్మిన్న” మిచ్చాదినా మ్హికతే “దససహస్సిమ్హి ధాతుమ్హీ”తి సిజ్ఝతి. కఞ్ఞాసు. ఏవం –

సద్ధా మేధా పఞ్ఞా విజ్జా, చిన్తా మన్తా తణ్హా వీణా;
ఇచ్ఛా ముచ్ఛా ఏజా మాయా, మేత్తా మత్తా సిక్ఖా భిక్ఖా.

జఙ్ఘా గీవా జీవ్హా వాచా, ఛాయా ఆసా గఙ్గా నావా;
గాథా సేనా లేఖా సాలా, మాలా వేలా పూజా ఖిడ్డా.

పిపాసా వేదనా సఞ్ఞా, చేతనా తసినా పజా;
దేవతా వట్టకా గోధా, బలాకా పరిసా సభా.

ఊకా సేఫాలికా లఙ్కా, సలాకా వాలుకా సిఖా;
విసాఖా విసిఖా సాఖా, వాచా వఞ్ఝా జటా ఘటా.

జేట్ఠా సోణ్డా వితణ్డా చ, కరుణా వనితా లతా;
కథా నిద్దా సుధా రాధా, వాసనా సింసపా పపా.

పభా సీమా ఖమా ఛాయా, ఖత్తియా సక్ఖరా సురా;
దోలా తులా సిలా లిలా, లాలే+లా మేఖలా కలా.

వళవా+లమ్బుసా మూసా, మఞ్జూసా సులసా దిసా;
నాసా జుణ్హా గుహా ఈహా, లసికా వసుధాదయో.

"న+మ్మాదీహీ"తి అమ్మా+అన్నా+అమ్బాహి గస్స ఏకారా+భావే –

౬౨. రస్సో వా

అమ్మాదీనం గే రస్సో వా హోతి. అమ్మ అమ్మా ఇచ్చాది. సేసం కఞ్ఞావ. ఏవం అన్నా అమ్బా. సభాపరిసాహి స్మినో "తిం సభాపరిసాయా"తి తిం వా హోతి. "ఘోస్స" మాదినా రస్సే సభతిం సభాయం సభాయ. పరిసతిం పరిసాయం పరిసాయ.

ఆకారన్తం.

మతి, యోమ్హి –

౧,౧౦. పి+త్థియం

ఇత్థియం వత్తమానస్స నామస్స+న్తే వత్తమానా ఇవణ్ణు+వణ్ణా పసఞ్ఞా హోన్తి.

౧౧౬. యే పస్సి+వణ్ణస్స

పసఞ్ఞస్స ఇవణ్ణస్స లోపో హోతి వా యకారే. "పరో క్వచీ"తి అనువత్తితక్వచిగ్గహణా యే పరే చ-కార+పుబ్బరూపా- ని న హోన్తి. మత్యో. అఞ్ఞత్ర "జన్త్వా"దినా యోలోపో, దీఘో, మతీ మతియో. భో మతి మతీ, మత్యో మతీ మతియో. మతిం,

మత్యో మతీ మతియో. మతియా, మతీహి మతీభి. మత్యా మతియా, మతీనం. స్మినో యం, మత్యం మతియం మత్యా మతియా, మతీసు. ఏవం –

పత్తి యుత్తి వుత్తి కిత్తి, ముత్తి తిత్తి ఖన్తి కన్తి;
సన్తి తన్తి సిద్ధి సుద్ధి, ఇద్ధి వుద్ధి బుద్ధి బోధి.

భూమి జాతి పీతి సుతి, నన్ది సన్ధి సోణి కోటి;
దిట్ఠి వుట్ఠి తుట్ఠి యట్ఠి, పాళి ఆళి నాళి కేళి.

సతి ముతి గతి చుతి, ధితి యువతి వికతి;
రతి రుచి రస్మి అసని, వసని ఓసధి అఙ్గులి;
ధూలి దుద్రభి దోణి, అటవి ఛవి ఇచ్చాది.

౨౨౫. రత్యాదీహి టో స్మినో

రత్యాదీహి స్మినో టో వా హోతి. రత్తో రత్యం రత్తియం రత్యా రత్తియా, రత్తీసు. సేసం మతిసమం.

ఇకారన్తం.

దాసీ, సిలోపో. "ఏకవచనే"చ్చాదినా రస్సో. "యే పస్సి+వణ్ణస్సా"తి ఈలోపో, దాస్యో. "జన్త్వా" దినా యోలోపో. దాసీ దాసియో. "గే వా"తి రస్సో. భో దాసి దాసీ, దాస్యో దాసీ దాసియో.

౭౩. యం పితో

పసఞ్ఞీతో అంవచనస్స యం వా హోతి. దాస్యం దాసియం దాసిం, దాస్యో దాసీ దాసియో. "ఘపతేకా"దినా యా. దాస్యా దాసియా , దాసీహి దాసీభి. దాస్యా దాసియా, దాసీనం. దాస్యం దాసియం దాస్యా దాసియా, దాసీసు. ఏవం –

మహీ వేతరణీ వాపీ, పాటలీ కదలీ ఘటీ;
నారీ కుమారీ తరుణీ, వారుణీ బ్రాహ్మణీ సఖీ.

గన్ధబ్బీ కిన్నరీ నాగీ, దేవీ యక్ఖీ అజీ మిగీ;
వానరీ సూకరీ సీహీ, హంసీ కాకీ చ కుక్కుటీ.

ఇచ్చాదయో.

ఏత్థ చ ఈకారలోపే ఞ్ఞకారపుబ్బరూపో, వేతరఞ్ఞో వేతరణియో. వేతరఞ్ఞం వేతరణియం వేతరణిం, వేతరఞ్ఞో వేతరణియో ఇచ్చాది. యోసు –

౧౬౭. నఞ్ఞా ధయాస్వామ

యోసు నదీసద్దస్స ఆమ వా హోతి. సుఞ+నక+ఆమ ఇత్యాది ఞ్ఞకార+కకార+మకారా ఆగమలిఙ్గా. స చ “మానుబన్ధో సరాన+మన్తా పరో”తి మానుబన్ధత్తా సరాన+మన్తా పరో హోతీతి ఈకారా పరో. “యవా సరే”తి యే దస్స జో, యస్స చ పుబ్బరూపం, నజ్జాయో. వా ప-లోప+యోలోపేసు నజ్జో నదీ నదియో ఇచ్చాది.

ఈకారన్తం.

యాగు, యాగూ యాగుయో. భో యాగు, యాగూ యాగుయో. యాగుం, యాగూ యాగుయో. యాగుయా, యాగూహి యాగూభి. యాగుయా, యాగూనం. యాగుయం యాగుయా, యాగూసు. ఏవం ధాతు+ధేను+కాసు+దద్దు+కణ్డు+కచ్ఛు+రజ్జు+కరేణు+సస్సు+పియఙ్గు ఆదయో.

ఏత్థ ధాతుసద్దో “మనోధాతునా”తి అభిధమ్మావతారే వుత్తత్తా పుల్లిఙ్గేపి దిస్సతి, తం సక్కటమతేన వుత్తన్తి కేచి.

మాతా, మాతరో. భో మాత మాతా, మాతరో. మాతరం, మాతరే మాతరో. మాతరా, నాస్స యాదేసే “యే పస్సా”తి యోగవిభాగా పలోపో, అనుఞ్ఞాతో అహం మత్యా, అఞ్ఞత్ర మాతుయా, మాతరేహి మాతరేభి మాతూహి మాతూభి. సలోపే మాతు, పసఞ్ఞత్తా ‘నో’ న హోతి, మత్యా మాతుయా, మాతరానం మాతానం మాతూనం. ఛట్ఠివిసయే “మాతుస్స సరతీ”తిపి దిస్సతి. మాతరి, మాతరేసు మాతూసు. విసేసా+ఞ్ఞత్ర పితుసమం. ఏవం ధీతు+దుహితుసద్దా.

ఉకారన్తం.

రస్సనిసేధే సిలోపే చ కతే జమ్బూ. “జన్త్వా”దినా యోలోపే, జమ్బూ జమ్బుయో. “గే వా”తి రస్సే భో జమ్బు, జమ్బూ జమ్బుయో. జమ్బుం, జమ్బూ జమ్బుయో. జమ్బుయా, జమ్బూహి జమ్బూభి. జమ్బుయా, జమ్బూనం. జమ్బుయం జమ్బుయా, జమ్బూసు.

ఏవం వధూ చ సరభూ, సరబూ సుతనూ చమూ;
వామూరూ నాగనాసురూ, సమానా ఖలు జమ్బుయా.

ఊకారన్తం.

గో, గావో గవో ఇచ్చాది పుల్లిఙ్గసమం.

ఇత్థిలిఙ్గం.

నపుంసక , సి –

౧౧౧. అం నపుంసకే

అకారన్తతో నామస్మా సిస్స అం హోతి నపుంసకే. నపుంసకం.

౧౧౨. యోనం ని

అకారన్తతో యోనం ని హోతి నపుంసకే. నీనం నిచ్చవిధానేపి “నినం వా”తి పక్ఖే టాటే హోన్తి, దీఘో నపుంసకా నపుంసకాని. భో నపుంసక నపుంసకా, నపుంసకా నపుంసకాని. నపుంసకం, నపుంసకే నపుంసకాని. నపుంసకేన, ఇచ్చాది సుగతసద్దసమం. ఏవం –

పుఞ్ఞ+పాప+ఫల+రూప+సాధనం,
సోత+ఘాన+సుఖ+దుక్ఖ+కారణం;
దాన+సీల+ధన+ఝాన+లోచనం,
మూల+కూల+బల+జాల+మఙ్గలం.

నళిన+లిఙ్గ+ముఖ+ఙ్గ+జల+మ్బుజం,
పులిన+ధఞ్ఞ+హిరఞ్ఞ+ఫలా+మతం;
పదుమ+పణ్ణ+సుసాన+వనా+యుధం,
హదయ+చీవర+వత్థ+కులి+న్ద్రియం.

నయన+వదన+యానో+దన+సోపాన+పానం,
భవన+భువన+లోహా+లాత+తుణ్డ+ణ్డ+పీఠం,
కరణ+మరణ+ఞాణా+రమ్మణా+రఞ్ఞ+తాణం,
తగర+నగర+తీర+చ్ఛత్త+ఛిద్దో+దకాని.ఇచ్చాది;

ఏకచ్చం,

౧౩౬. న నిస్స టా

ఏకచ్చాదీహి పరస్స నిస్స టా న హోతి, ఏకచ్చాని. భో ఏకచ్చ, ఏకచ్చా ఏకచ్చాని. ఏకచ్చం, ఏకచ్చే ఏకచ్చాని. సేసం నపుంసకంవ.

ఏవం పఠమం, పఠమాని ఇచ్చాది. పదం, పదా పదాని ఇచ్చాది నపుంసకసమం. నాస్మింసు భేదో.

౧౦౬. నాస్స సా

పదాదీహి నాస్స సా హోతి వా. పదసా పదేన.

౧౦౭. పదాదీహి

పదాదీహి స్మినో సి హోతి వా. పదసి పదే పదమ్హి పదస్మిం, పదేసు. ఏవం బిలసద్దో.

కమ్మసద్దతో నాస్స “నాస్సే+నో”తి ఏనో వా, కమ్మేన, “పుమకమ్మథామా”దినా ఉత్తే కమ్మునా కమ్మనా. ఇమినావ సస్మాసు ఉత్తం, ఉస్స లసఞ్ఞాయం స+స్మానం యథాయోగం నో+నా నిచ్చం, వవత్థితవిభాసత్తా వాధికారస్స. కమ్మునో

కమ్మస్స. కమ్మునా కమ్మా కమ్మమ్హా కమ్మస్మా. "కమ్మాదితో"తి స్మినో వా నిమ్హి కమ్మని కమ్మే కమ్మమ్హి కమ్మస్మిం, సేసం నపుంసకసమం. చమ్మ+వేస్మ+భస్మాదయో కమ్మసమా ఉత్తతో+ఞ్ఞత్ర.

గచ్ఛన్త, సి. "న్తస్సం"తి వా అంమ్హి సిలోపో గచ్ఛం. అఞ్ఞత్ర సిస్స దం, గచ్ఛన్తం, గచ్ఛన్తా గచ్ఛన్తాని. భో గచ్ఛ గచ్ఛా గచ్ఛం, గచ్ఛన్తా గచ్ఛన్తాని. గచ్ఛం గచ్ఛన్తం, గచ్ఛన్తే గచ్ఛన్తాని. గచ్ఛతా గచ్ఛన్తేనే+చ్చాది పుల్లిఙ్గసమం. ఏవం యజన్త+వజన్తాదయో.

అకారన్తం.

అట్ఠి , సిలోపో.

౧౧౩. ఝలా వా

ఝలతో యోనం ని హోతి వా నపుంసకే. అట్ఠీని. "లోపో"తి యోలోపే దీఘో, అట్ఠీ. భో అట్ఠి అట్ఠీ, అట్ఠీని అట్ఠీ. అట్ఠిం, అట్ఠీని అట్ఠీ. అట్ఠినా ఇచ్చాది మునిసద్దసమం. ఏవం పచ్ఛి+అక్ఖి+దధి+సత్థి+వారి+అచ్చిఆదయో.

ఇకారన్తం.

దణ్డి, నపుంసకత్తా "ఏకవచనే"చ్చాదినా రస్సే సిలోపో. దణ్డీని దణ్డీ. "గే వా"తి రస్సే భో దణ్డి దణ్డీ, దణ్డీని దణ్డీ. "నం ఝీతో"తి నం. దణ్డినం దణ్డిం, దణ్డీని దణ్డీ. సేసం పుల్లిఙ్గే దణ్డీసమం. ఏవం సుఖకారీ+సీఘయాయీఆదయో.

ఈకారన్తం.

చక్ఖు, చక్ఖూని చక్ఖూ. సేసం అట్ఠిసమం. ఏవం
ఆయు+వసు+ధను+దారు+తిపు+మధు+సిఙ్గు+హిఙ్గు+వత్థు+జతు+అమ్బు+ అస్సుఆదీని. ఆయుసద్దతో నాస్స కోధాదిత్తా సావ విసేసో.

ఉకారన్తం.

గోత్రభు, రస్సే సిలోపో. గోత్రభూని గోత్రభూ. భో గోత్రభు గోత్రభూ, గోత్రభూని గోత్రభూ. గోత్రభుం, గోత్రభూని గోత్రభూ ఇచ్చాది పుల్లిఙ్గే వేస్సభూసమం. ఏవం సయమ్భూ+అభిభూ+ధమ్మఞ్ఞూ ఆదయో.

ఊకారన్తం.

విసదా+విసదాకార-వోహారో+భయముత్తకో ;
పుమాదిజాననే హేతు-భావతో లిఙ్గ+మీరితో.

ధన+కేసావతీ నారీ, మస్సువా పురిసో సియా;
ఉభిన్న+మన్తరం ఏతం, ఇతరో+భయముత్తకో.

ఏసే+సా ఏత+మీతి చ,
పసిద్ధిఅత్థేసు యేసు లోకస్స;
థీ+పుమ+నపుంసకానీ+తి,
వుచ్చన్తే తాని నామాని.

నపుంసకలిఙ్గం.

అథ సబ్బాదీనం రూపనయో నిద్దిసియతే,

సబ్బ కతర కతమ ఉభయ ఇతర అఞ్ఞ అఞ్ఞతర అఞ్ఞతమ, పుబ్బ+పరా+పర+దక్ఖిణు+త్తరా+ధరాని వవత్థాయ+మసఞ్ఞాయం. “ఊనపూరత్థ+మధికపదోదాహరణ+మజ్ఝాహారో”తి ఞాయా సబ్బాదీసు పఠీయన్తేతి యోజేతబ్బం. య త్య త ఏత ఇమ అము కిం ఏక తుమ్హ అమ్హ ఇచ్చేతే సబ్బాదయో. కచ్చాయనే అదస్సితస్సాపి త్యసద్దస్స –

ఖిడ్డా పణిహితా త్యాసు, రతి త్యాసు పతిట్ఠితా;
బీజాని త్యాసు రుహన్తి, యదిదం సత్తా పజాయరేతి –

పాళియం దిస్సమానత్తా ఇధ సఙ్గహో.

తత్థ సబ్బసద్దో నిరవసేసత్థో. కతర+కతమసద్దా పుచ్ఛనత్థా. ఉభయసద్దో ద్విఅవయవసముదాయవచనో. ఇతరసద్దో వుత్తపటియోగీవచనో. అఞ్ఞసద్దో అధికతాపరవచనో. అఞ్ఞ- తర+అఞ్ఞతమసద్దా అనియమత్థా. పుబ్బాదయో దిసాదివవత్థావచనా. యసద్దో అనియమత్థో. త్య+తసద్దా పరమ్ముఖవచనా. ఏత+ఇమ+అము+కిం ఇచ్చేతే సమీప+అచ్చన్తసమీప+దూర+పుచ్ఛనత్థవచనా. ఏకసద్దో సంఖ్యాదివచనో. తుమ్హ+అమ్హసద్దా పర+అత్త నిద్దేసవచనా.

సబ్బో, సిస్స ఓ,

౧౩౮. యోన+మేట

అకారన్తేహి సబ్బాదీహి యోనం ఏట హోతి నిచ్చం. సబ్బే. భో సబ్బ సబ్బా, సబ్బే. సబ్బం, సబ్బే. సబ్బేన, సబ్బేహి సబ్బేభి. ఏవం కరణే. సబ్బస్స.

౯౯. సబ్బాదీనం నంమ్హి చ

అకారన్తానం సబ్బాదీనం ఏ హోతి నంమ్హి సు+హిసు చ. ఏత్థ ఆదిసద్దో అవయవే, వుత్తఞ్హి –

మరియాదాయం పకారే చ, సమీపే+వయవే తథా;
చతూస్వ+త్థేసు మేధావీ, ఆదిసద్దం పకాసయేతి.

౧౦౦. సం+సానం

సబ్బాదితో నంవచనస్స సం+సానం హోన్తి. సబ్బేసం సబ్బేసానం. సబ్బా సబ్బమ్హా సబ్బస్మా. సబ్బే సబ్బమ్హి సబ్బస్మిం, సబ్బేసు.

ఇత్థియం "ఇత్థియ+మత్వా"తి ఆపచ్చయే తస్స ఘసఞ్ఞా. సేసం కఞ్ఞావ. సబ్బా, సబ్బా సబ్బాయో. భో సబ్బే, సబ్బా సబ్బాయో. "ఘో స్సం+స్సా+స్సాయం+తిం సూ"-తి రస్సే సబ్బం, సబ్బా సబ్బాయో. సబ్బాయ, సబ్బాహి సబ్బాభి.

౧౦౧. ఘపా సస్స స్సా వా

సబ్బాదీనం ఘపతో సస్స స్సా వా హోతి. అముస్సాతి రూపస్స "స్సా వా తే+తి+మా+మూహీ"తి స్సాదేసేన సిద్ధత్తా వాగ్గహణ+ముత్తరత్థం. రస్సే సబ్బస్సా సబ్బాయ, సబ్బాసం సబ్బాసానం. పఞ్చమియం సబ్బాయ.

౧౦౨. స్మినో స్సం

సబ్బాదీనం ఘపతో స్మినో స్సం వా హోతి. సబ్బస్సం సబ్బాయం సబ్బాయ, సబ్బాసు.

నపుంసకే సబ్బం. "యోనం నీ"తి నపుంసకే యోస్స నిమ్హి –

౧౩౭. సబ్బాదీహి

సబ్బాదీహి పరస్స నిస్స టా న హోతి. దీఘే సబ్బాని. భో సబ్బ సబ్బా, సబ్బాని. సబ్బం, సబ్బే సబ్బాని. నాదీసు పుమేవ. కతరకతమఉభయా తీసు లిఙ్గేసు సబ్బసమా. ఏవం ఇతరఅఞ్ఞసద్దా. స్సా+స్సంసు విసేసో.

౨౨౭. స్సం+స్సా+స్సాయేస్వి-తరే+క+ఞ్ఞే+తి+మాన+మి

స్సమాదీసు ఇతర+ఏక+అఞ్ఞ+ఏత+ఇమ ఇచ్చేతేసం ఇ హోతి నిచ్చం. ఇతరిస్సా ఇతరాయ, అఞ్ఞిస్సా అఞ్ఞాయ, అఞ్ఞాసం అఞ్ఞాసానం. అఞ్ఞిస్సం అఞ్ఞాయం అఞ్ఞాయ. అఞ్ఞతర+ఞ్ఞతమా లిఙ్గత్తయే సబ్బసమా.

పుబ్బో,

౧౪౩. పుబ్బాదీహి ఛహి

ఏతేహి ఛహి సవిసయే ఏట వా హోతీతి యోస్స ఏట, పుబ్బే పుబ్బా. భో పుబ్బ పుబ్బా, పుబ్బే పుబ్బా. పుబ్బం, పుబ్బే. పుబ్బేన. సేసం సబ్బలిఙ్గే సబ్బసమం. ఏవం పరాదయో పఞ్చ.

౧౩౯. నా+ఞ్ఞఞ్చ నామ+ప్పధానా

తంనామభూతేహి అప్పధానేహి చ సబ్బాదీహి సబ్బాదికారియం న హోతి. తే సబ్బా, సబ్బనామా తేతి అత్థో. తే పియసబ్బా, తే అతిసబ్బా. నామభూతే చ అఞ్ఞపదత్థాదో అప్పధానవిసయే చ సబ్బాదికారియనిసేధేన "పరమసబ్బే తిట్ఠన్తి" త్యాదితో పధానపదన్తతో ఏటఆదయో హోన్తి, విసేసనసమాసస్స ఉత్తరపదత్థపధానత్తా.

౧౪౦. తతియత్థయోగే

తతియత్థేన యోగే చ సబ్బాదికారియం న హోతి. మాసేన పుబ్బా మాసపుబ్బా ఇచ్చాది.

౧౪౧. చత్థసమాసే

చత్థసమాసవిసయే సబ్బాదికారియం న హోతి. దక్ఖిణుత్తరపుబ్బానన్తిఆది.

౧౪౨. వే+ట

ఇతి చత్థసమాసే సబ్బాదికారియం న హోతి, నిచ్చేన ఏటఆదేసప్పసఙ్గే అయం సమ్పత్తవిభాసా. పుబ్బుత్తరే పుబ్బుత్తరా. సేసం సుగతసమం.

యో, యే. యా, యాయో. యం, యాని ఇచ్చాది సబ్బసమం. యాదీన+మాలపనే రూపం న సమ్భవతి.

త్య సి –

౧౨౮. త్య+తే+తానం తస్స నో

త్య+తే+తాన+మనపుంసకానం తస్స నో హోతి సిమ్హి. న్యో, త్యే. స్యా, త్యా, త్యాయో. త్యం, త్యాని ఇచ్చాది సబ్బసమం.

నో,

౧౩౧. తతస్స నో సబ్బాసు

తసద్దస్స తస్స నో వా హోతి సబ్బాసు విభత్తీసు. "త్య+తే+తానం తస్సా"తి చ ఏత్థ త్యాదీనం తకారగ్గహణం స్యా సా ఏసా నాయోతి ఇత్థియం సబ్బసమా హోతీతి. నే తే. నం తం, నే తే. నేన తేనే, నేహి నేభి తేహి తేభి.

౧౩౨. ట సస్మాస్మింస్సాయస్సంస్సాసంమ్హామ్హిస్వి+మస్స చ

"ట స+స్మా+స్మిం+నంస్మి+మస్స చా"తి వుత్తేపి తేసం విభత్తీనం ఆదేసేసు స్సాయాదీసు పరేసు "తదాదేసా తదివ భవన్తీ"తి ఞాయా టాదేసే సిద్ధేపి యాదిఆదేసన్తరే పరే నివత్తనత్థం స్సాదీనం గహణం.

సాదీస్వి+మస్స తసద్దతకారస్స చ టో వా హోతి. పుబ్బస్సరలోపో. ఏవ+ముపరిపి. అస్స నస్స తస్స, నేసం నేసానం తేసం తేసానం. అమ్హా అస్మా నమ్హా నస్మా తమ్హా తస్మా. అమ్హి అస్మిం నమ్హి నస్మిం తమ్హి తస్మిం, నేసు తేసు.

ఇత్థియం సా, నా నాయో తా తాయో. నం తం, నా నాయో తా తాయో. నామ్హి –

౪౬. స్సా వా తే+తి+మా+మూహి

ఘపసఞ్ఞోహి త+ఏత+ఇమ+అమూహి ఏకత్తే నాదీనం స్సా వా హోతి. అన్తస్సరానం ఘపవోహారేన తంసహచరితాపి సద్దా "కున్తే పవేసయా"తి ఞాయా గయ్హన్తీతి "ఘపసఞ్ఞోహి త+ఏత+ఇమ+అమూహీ"తి వుత్తం. వాటాదేసే అస్సా నస్సా నాయ.

౨౫౩. తాయ వా

స్సంస్సాస్సా యేసు తస్స వా ఇ హోతి. తిస్సా తస్సా తాయ, నాహి నాభి తాహి తాభి. సస్స వా స్సామ్హి అస్సా నస్సా తిస్సా తస్సా.

౨౫౪. తే+తి+మాతో సస్స స్సాయ

తా+ఏతా+ఇమాతో సస్స స్సాయో హోతి వా. అస్సాయ నస్సాయ తిస్సాయ తస్సాయ, "ఘపతే"చ్చాదినా యాదేసే నాయ తాయ. నంవచనస్స స+మాదేసే తకారస్స చ వా టాదేసే ఆసం నాసం నాసానం తాసం తాసానం. సత్తమియం అస్సం అస్సా నస్సం నస్సా నాయం నాయ తిస్సం తిస్సా తస్సం తస్సా తాయం తాయ, నాసు తాసు.

నపుంసకే నం తం, నాని తాని. నం తం, నే నాని తే తాని. సేసం పుమేవ.

"యంతంసద్దా నిచ్చసమ్బన్ధా"తి ఞాయా యంసద్దేన అనియమితత్థం తంసద్దో నియమేతి.

> పసిద్ధే అనుభూతత్థే, పక్కన్తవిసయే తథా;
> యంసద్ద+మనపేక్ఖేవ, తంసద్దో యుజ్జతే సదాతి –

వుత్తత్తా ఏత్థేవ తంసద్దో యంసద్దం నాపేక్ఖతి. యథాక్కమం తత్ర+ద+ముదాహరణం –

(.) "నమో తస్సా"తి చ, (.) "అగ్గిమ్వ+క్ఖినా...పే.... ఞాతకారీ హి సో జినో"తి చ, (..) పురిమగాథాయ వుత్తమునిసద్ద+మపేక్ఖిత్వా "సవాసనే కిలేసే సో"తి చ.

ఏసో, ఏతే. ఏసా, ఏతా ఏతాయో, ఏతం, ఏతాని ఇచ్చాది ట+నాదేసాభావోవ విసేసో.

ఇమ సి,

౧౨౭. సిమ్హ+నపుంసకస్సా+యం

ఇమసద్దస్స అనపుంసకస్స అయం హోతి సిమ్హి. అయం, ఇమే. ఇమం, ఇమే.

౧౨౮. నామ్హ+ని+మి

ఇమసద్దస్స అనిత్థియం నామ్హి అన+ఇమిఇచ్చాదేసా హోన్తి. "అతే+నా"తి ఏనే అనేన ఇమినా. హిమ్హి –

౧౨౩. ఇమస్సా+నిత్థియం టే

ఇమస్సా+నిత్థియం టే హోతి వా సు+నం+హిసు. "నామగ్గహణే లిఙ్గవిసిట్ఠస్సాపి గహణం"తి ఞాయా 'అనిత్థియం'తి ఇత్థిలిఙ్గనిసేధా ఇమస్సాతి నామగ్గహణవిసయే లిఙ్గవిసేసితస్స ఇమసద్దస్సాపి గహణం. తస్స ఫలం "తతస్స నో సబ్బాసు" త్యాదో లిఙ్గత్తయే కారియసిద్ధి. ఏహి ఏభి ఇమేహి ఇమేభి. "ట సస్మాస్మి"మిచ్చాదినా సబ్బస్సి+మస్స వా టాదేసే అస్స ఇమస్స, వా టే ఏసం ఏసానం ఇమేసం ఇమేసానం. అమ్హా అస్మా ఇమమ్హా ఇమస్మా. అమ్హి అస్మిం ఇమమ్హి ఇమస్మిం, ఏసు ఇమేసు.

ఇత్థియం అయం, ఇమా ఇమాయో. ఇమం, ఇమా ఇమాయో. నా "స్సా వా తే+తి+మా+మూహీ"తి స్సా వా, వా టాదేసే "స్స" మిచ్చాదినా ఇఆదేసే చ కతే అస్సా ఇమిస్సా ఇమాయ, ఇమాహి ఇమాభి. అస్సా ఇమిస్సా అస్సాయ ఇమిస్సాయ ఇమాయ. నంవచనస్స స+మాదేసే ఇమస్స చ వా టాదేసే అస్స "సునంహి సూ"తి దీఘే చ కతే ఆసం, అఞ్ఞత్ర ఇమాసం ఇమాసానం. సత్తమియం అస్సం ఇమిస్సం అస్సా ఇమిస్సా ఇమాయం ఇమాయ, ఇమాసు.

నపుంసకే –

౨౦౧. ఇమస్సి+దం వా

అంసిసు సహ తేహి ఇమస్సి+దం హోతి వా నపుంసకే. ఇదం ఇమం, ఇమే ఇమాని. ఇదం ఇమం, ఇమే ఇమాని. అనేన ఇమినా ఇచ్చాది పుల్లిఙ్గసమం.

౧౯౭. ఇమే+తాన+మేనా+న్వాదేసే దుతియాయం

ఇమఏతసద్దానం కథితానుకథనవిసయే దుతియాయ+మేనాదేసో హోతి. ఇమం భిక్ఖుం వినయ+మజ్ఝాపయ, అథో ఏనం ధమ్మ+మజ్ఝాపయ. ఇమే భిక్ఖూ వినయ+మజ్ఝాపయ, అథో ఏనే ధమ్మ+మజ్ఝాపయ. ఏవ+మేతస్స చ యోజనీయం.

అము సి,

౧౨౯. మస్సా+ముస్స

అనపుంసకస్సా+ముస్స మకారస్స నో హోతి సిమ్హి. అసు, యో –

౮౬. లోపో+ముస్మా

నియమసుత్త+మిదం, అముసద్దతో యోనం లోపో హోతి నిచ్చం పుల్లిఙ్గే. దీఘే అమూ. ఝలతో యోనం "లోపో"తి లోపే సిద్ధేపి వో+పవాదో+య+మారమ్భో.

> ఆరమ్భో వచనమ్పత్తి, లక్ఖణం యోగలక్ఖణం;
> వాక్యం సత్థఞ్చ ఇచ్చాది, సుత్తాన+మభిధాయకా.

అముం, అమూ. అమునా, అమూహి అమూభి.

౮౭. న నో సస్స

అముస్మా సస్స నో న హోతి. అముస్స, అమూసం అమూసానం. “నాస్మాస్సా”తి లతో స్మాస్స నా, అమునా అముమ్హా అముస్మా. అముమ్హి అముస్మిం, అమూసు.

ఇత్థియం అసు, అమూ అముయో. అముం, అమూ అముయో. నా, “స్సా వా తే+తి+మా+మూహీ”తి నాద్యేకవచనానం స్సా వా, అముస్సా అముయా, అమూహి అమూభి. అముస్సా అముయా, అమూసం అమూసానం. సత్తమియం అముస్సం అముస్సా అముయం అముయా, అమూసు.

నపుంసకే –

౨౦౨. అముస్సా+దుం

అంసిసు సహ తేహి అముస్స అదుం హోతి వా నపుంసకే. అదుం, సిలోపో, అముం. “ఝులా వా”తి వానిఆదేసే అమూని అమూ. అదుం అముం, అమూని అమూ. అమునా ఇచ్చాది పుల్లిఙ్గసమం.

“సకత్థే”తి కపచ్చయే –

౧౩౦. కే వా

అము ఏవ అముకోతి సకత్థే కపచ్చయే తద్ధితవుత్తిత్తా “ఏకత్థతాయం”తి సిలోపే చ కతే “నిమిత్తాభావే నేమిత్తికస్సాభావో”తి ఞాయా నిమిత్తభూతస్స సిస్సా+భావే నేమిత్తికస్స “మస్సా+ముస్సా”తి కత్తబ్బస్స సకారస్స నివుత్తీతి ‘కే వా’తి వికప్పేన మస్స సకారత్థ+ మిద+మారద్ధం . అముస్స మస్స కే స హోతి వా. అసుకో అముకా, అసుకా అముకా. అసుకం అముకం ఇచ్చాది.

కిం సి.

౧౯౮. కిస్స కో సబ్బాసు

సబ్బాసు విభత్తీసు కిస్స కో హోతి. సిస్సో, కో, కే. కం, కే. కేన, కేహి కేభి.

౧౯౯. కి సస్మింసు వా నిత్థియం

అనిత్థియం కిస్స కి వా హోతి సస్మింసు. కిస్స కస్స, కేసం కేసానం. కమ్హా కస్మా. కిమ్హి కిస్మిం కమ్హి కస్మిం, కేసు.

ఇత్థియం విభత్తీసు పరేసు కాదేసే కతే అకారన్తత్తా మజ్ఝే ఆపచ్చయకరణ+మవిరుద్ధన్తి ఆ, కా, కాయో. కం, కా కాయో ఇచ్చాది సబ్బావ.

నపుంసకే –

౨౦౦. కి+మంసిసు సహ నపుంసకే

అంసిసు సహ తేహి కిం సద్దస్స కింహోతి నపుంసకే. కాదేసస్స సామఞ్ఞత్తా "విసేసవిహితా విధయో సామఞ్ఞవిధయో నిసేధేన్తీ"తి ఞాయా కింఆదేసేన కాదేసనివుత్తి. కిం, కాని. కిం, కే కాని. కేనే+చ్చాది పుబ్బేవ.

ఏకసద్దో సంఖ్యా+తుల్య+ఞ్ఞ+సహాయవచనో. యదా సంఖ్యావచనో, తదా ఏకవచనన్తో, అత్ర ఏకసద్దో సంఖ్యేయ్యవాపీ. అఞ్ఞత్ర తుల్యాదీసు బహువచనన్తోపి. ఏకో, ఏకే. ఏకా, ఏకా ఏకాయో. ఏకం, ఏకాని+చ్చాది సబ్బసమం తిలిఙ్గే.

తుల్యే ఏకో విలాసో ద్విన్నం కుమారానం, ఏకే వణ్ణసద్దా ద్విన్నం కుమారానం. అఞ్ఞత్థే ఏకో ఆచరియో ఏవ+మాహ, ఏకే ఆచరియా ఏవ+మాహంసు. అసహాయతే ఏకోవ అరఞ్ఞం పవిసిత్వా.

ఏకో, ఏకే. ఏకా, ఏకా ఏకాయో. ఏకం ఏకాని+చ్చాది సబ్బసమం తిలిఙ్గే. స్సా+స్సంసు పన "స్స"మాదినా ఇ, ఏకిస్సా ఏకాయ, ఏకిస్సం ఏకాయం ఏకాయ.

ఇధ అత్తపరగారవవసేన ఏకస్సాపి "అమ్హాకం రఞ్ఞో"తిపి "ఏకే ఆచరియా"తిపి బహువచనస్స లోకేన ఇచ్ఛితత్తా బహులవిధానా బహువచనేనేవ సిజ్ఝతి.

తుమ్హ+అమ్హసద్దా అలిఙ్గా, తథా ఉభ+కతి+ద్విసద్దా, పఞ్చాదయో అట్ఠారసన్తా చ. తుమ్హ సి, అమ్హ సి.

౨౧౨. తుమ్హస్స తువంత్వ+మమ్హి చ

అమ్హి సిమ్హి చ తుమ్హస్స సవిభత్తిస్స తువం+త్వం హోన్తి. తువం త్వం.

౨౧౧. సిమ్హ+హం

సిమ్హి అమ్హస్స సవిభత్తిస్స అహం హోతి. అహం, యేవస్వే+ట, తు మ్హే.

౨,౨౦౯. మయ+మస్మా+మ్హస్స

యోస్వ+మ్హస్స సవిభత్తిస్స మయ+మస్మా వా హోన్తి యథాక్కమం. మయం అమ్హే.

౨౨౭. అంమ్హి తం+మం+తవం+మమం

అంమ్హి తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవిభత్తీనం తం+మం+తవం+మమం హోన్తి యథాక్కమం. తం, మం, తవం, మమం.

౨౩౧. దుతియా యోమ్హి వా

తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవిభత్తీనం పచ్చేకం ఐం+ఔకం వా హోన్తి యోమ్హి దుతియే, తుమ్హం తుమ్హాకం తుమ్హే, అమ్హం అమ్హాకం అమ్హే.

౨౨౮. నాస్మాసు తయా+మయా

నాస్మాసు తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవిభత్తీనం తయా+మయా హోన్తి యథాక్కమం. “నాస్మాసూ”తి బహువచనేసుపి విభత్తిక్కమ+మనపేక్ఖిత్వా సద్దక్కమేన పచ్చేకం ద్వే ద్వే హోన్తి.

౨౧౩. తయాతయీనం త్వ వా తస్స

తుమ్హస్స తయాతయీనం తకారస్స త్వ హోతి వా. త్వయా తయా, మయా. తుమ్హేహి తుమ్హేభి, అమ్హేహి అమ్హేభి.

౨౨౯. తవ+మమ+తుయ్హం+మయ్హం సే

సే తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవిభత్తీనం ఏతే ఆదేసా హోన్తి యథాక్కమం. తవ తుయ్హం, మమ మయ్హం.

౨౧౧. నంసేస్వ+స్మాకం+మమం.

నంసేస్వ+మ్హస్స సవిభత్తిస్స అస్మాకం+మమం హోన్తి యథాక్కమం. మమం.

౨౩౦. ఐం+ఔకం నంమ్హి

నంమ్హి తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవితత్తీనం ఐం+ఔకం హోన్తి పచ్చేకం. తుమ్హం తుమ్హాకం అమ్హం అమ్హాకం అస్మాకం. కచ్చాయనే ఏకవచనస్స అంవిధానత్థం సుత్త+మారద్ధం, ఏత్థ పన అత్తగారవవసేన అంమ్హి తుమ్హం అమ్హంభి సిజ్ఝన్తి బహులాధికారా.

౨౧౪. స్మామ్హి త్వమ్హా

స్మామ్హి తుమ్హస్స సవితత్తిస్స త్వమ్హా హోతి వా. త్వమ్హా త్వయా తయా, మయా.

౨౨౬. స్మిమ్హి తుమ్హమ్హానం తయి+మయి

స్మిమ్హి తుమ్హఅమ్హసద్దానంసవిభత్తీనం తయి+మయి హోతి యథాక్కమం. త్వయి తయి, మయి. తుమ్హేసు.

౨౦౩. సుమ్హా+మ్హస్సా+స్మా

అమ్హస్స అస్మా హోతి వా సుమ్హి. అస్మాసు అమ్హేసు. సబ్బాదయో వుత్త+మపేక్ఖన్తా వక్ఖమానం వాతి ఇద+మేసం లక్ఖణం.

౨౩౨. అపాదాదో పదతే+కవాక్యేతి

అధికారో. ఏత్థ పాదో నామ గాథాయ చతుత్థంసో, తస్మా “తుమ్హేహి పుఞ్ఞం పసుతం అనప్పకం”తి ఏత్థ వో న హోతి. ఏత్థ పదన్తి వుత్త సద్దో సభావతో –

ఆకాసవాయుప్పభవో సరీరా,
సముచ్చరం వత్త+ముపేతి నాదో;
ఠానన్తరే సుప్పటిహఞ్ఞమానో,
వణ్ణత్త+మాగచ్ఛతి సో తు సద్దోతి –

వుత్తత్తా ఏకేకో వణ్ణో సద్దో నామ, తబ్బణ్ణసమూహో పదం, తప్పదసమూహో వాక్యఞ్చ. తథా హి –

విభత్యన్తం పదం తస్స, చ యో వాక్యన్తి మన్వయం;
ఉపచారా వణ్ణసద్ద-వాచ్చం తం న పరిచ్చజే.

తం పదఞ్చ –

పదం చతుబ్బిధం వుత్తం, నామా+ఖ్యాతో+పసగ్గజం;
నిపాతజఞ్చ తఞ్ఞూ హి, అఞ్ఞో ఖల్వా+భిధావతీతి.

తం వాక్యఞ్చ –

ఏకాఖ్యాతో పదచ్చయో, సియా వాక్యం సకారకోతి –

వుత్తం. తస్మా “విభత్యన్తం పదం, పదసమూహో వాక్య”న్తి చ వుచ్చతి.

౨౩౩. యోనంహిస్వ+పఞ్చమ్యా వో+నో

అపఞ్చమియాయోనంహిస్వ+పాదాదో వత్తమానానం పదస్మా పరేస+మేకవాక్యే ఠితానం తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవిభత్తీనం వో+నో హోన్తి వా యథాక్కమం. గామం వో గచ్ఛేయ్యాథ, గామం తుమ్హే గచ్ఛేయ్యాథ. గామం నో గచ్ఛేయ్యామ, గామం అమ్హే గచ్ఛేయ్యామ. పహాయ వో గమిస్సామి, మా నో వికన్తింసు. దీయతే వో, దీయతే తుమ్హం. దీయతే నో, దీయతే అమ్హం. తుట్ఠో+స్మి వో పకతియా, తుట్ఠో+స్మి తుమ్హం. సత్థా నో భగవా, ఏసో అమ్హాకం సత్థా. కతం వో, కతం తుమ్హేహి. కతం నో, కతం అమ్హేహి.

౨౩౪. తే+మే నాసే

నామ్హి సే చ అపాదాదో వత్తమానానం దస్మా పరేస+మేకవాక్యే ఠితానం తుమ్హఅమ్హసద్దానం సవిభత్తీనం తే+మే వా హోన్తి యథాక్కమం. కతం తే, కతం తయా. కతం మే, కతం మయా. దీయతే తే, దీయతే తవ. దీయతే మే, దీయతే మమ. ధనం తే, ధనం తవ. ధనం మే, ధనం మమ.

౨౩౭. న చ+వా+హ+హే+వయోగే

చాదీహి యోగే తుమ్హఅమ్హసద్దానం వో+నో, తే+మే న హోన్తి. గచ్ఛామ తుమ్హే చ మయఞ్చ, పస్సతి తుమ్హే చ అమ్హే చ, కతం తుమ్హేహి చ అమ్హేహి చ, దీయతే తుమ్హాఞ్చ అమ్హాఞ్చ, ధనం తుమ్హాఞ్చ అమ్హాఞ్చ, కతం తయా చ మయా చ, దీయతే తవ చ మమ చ, ధనం తవ చ మమ చ. ఏవం వాదియోగేపి.

౨౩౮. అన్వాదేసే

కథితానుకథితవిసయే తుమ్హఅమ్హసద్దానం ఆదేసా నిచ్చం హోన్తి పునబ్బిధానా. గామో తుమ్హం పరిగ్గహో, అథో జనపదో వో పరిగ్గహో. అన్వాదేసే అథో అథోతి వారద్వయాభావా నిచ్చన్తి వుత్తం. అథోసద్దో కథితస్సేవ పున కథనతో అన్వాదేసజోతకో.

౨౩౯. సపుబ్బా పఠమన్తా వా

విజ్జమానపుబ్బస్మా పఠమన్తా పరేసం తుమ్హామ్హానం ఆదేసా వా హోన్తి అన్వాదేసే. గామే పటో తుమ్హాకం అథో నగరే కమ్బలో వో అథో నగరే కమ్బలో తుమ్హాకం, అథోతి అనుకథనవారద్వయత్తా వికప్పో సపుబ్బాతి కిం, పటో తుమ్హాకం, అథో కమ్బలో వో. పఠమన్తాతి కిం, పటో నగరే తుమ్హాకం, అథో కమ్బలో గామే వో.

౨౪౦. దస్సనత్థే+నాలోచనే

దస్సనత్థే ఆలోచనవజ్జితే పయుజ్జమానే తుమ్హఅమ్హాన+మాదేసా న హోన్తి. గామో తుమ్హే ఉద్దిస్స ఆగతో, గామో అమ్హే ఉద్దిస్స ఆగతో. అనాలోచనేతి కిం, గామో వో ఆలోచేతి, గామో నో ఆలోచేతి.

౨౪౧. ఆమన్తణం పుబ్బ+మసన్తంవ

ఆమన్తణం పుబ్బ+విజ్జమానం వియ హోతి తుమ్హామ్హాన+మాదేసవిసయే. దేవదత్త తవ పరిగ్గహో. ఆమన్తణన్తి కిం, కమ్బలో తే పరిగ్గహో.

౨౪౨. న సామఞ్ఞవచన+మేకత్థే

సమానాధికరణే పరతో సామఞ్ఞవచన+మామన్తణం ఏకత్థే అసన్తం వియ న హోతి మాణవక జటిలక తే పరిగ్గహో. పరామన్థణే అసతిపి పుబ్బ+ముపాదాయ ఆదేసో.

౨౪౩. బహూసు వా

బహూసు వత్తమాన+మామన్తణం సామఞ్ఞవచన+మేకత్థే అసన్తం వియ వా న హోతి. "సిద్ధే సత్యారమ్భో నీయమాయ వా వికప్పాయవా"తి వుత్తత్తా వికప్పత్థ+మిదం. బ్రాహ్మణా గుణవన్తో తుమ్హాకం పరిగ్గహో, బ్రాహ్మణా గుణవన్తో వో పరిగ్గహో.

ఉభ+కతిసద్దా బహువచనన్తా. “ఉభ+గోహి టో”తి యోనం టో, ఉభో. కథం “ఉభయో వసేమసే”తి, టోమ్హి యకారాగమో. ఉభో.

౩౯. సుహిసు+భస్సో

ఉభస్స సుహిస్వో హోతి. ఉభోహి ఉభోభి.

౩౦. ఉభి+న్నం

ఉభా నంవచనస్స ఇన్నం హోతి. ఉభిన్నం, ఉభోసు.

౧౬౮. టి కతిమ్హా

కతిమ్హా యోనం టి హోతి. కతి, కతి. ఝుతో యోలోపపసఙ్గే దీఘనివత్తనత్థం టిఆదేసో. కతీహి కతీభి. “బహుకతిన్నం”తి నుక, కతిన్నం, కతీసు.

౧,౩౪. విచ్ఛా+భిక్ఖఞ్ఞేసు ద్వే

విచ్ఛాయ+మాభిక్ఖఞ్ఞే చ ద్వే రూపాని హోన్తి. క్రియా+గుణ+దబ్బేహి బ్యాపేతు+మిచ్ఛా విచ్ఛా. రుక్ఖం రుక్ఖం సిఞ్చన్తి, గామో గామో రమణీయో, గామే గామే పానీయం. ఆభిక్ఖఞ్ఞం=పోనోపుఞ్ఞం, పచతి పచతి, పపచతి పపచతి.

౧,౩౫. స్యాదిలోపో పుబ్బస్సే+కస్స

విచ్ఛాయ+మేకస్స ద్విత్తే పుబ్బస్స స్యాదిలోపో హోతి. ఏకస్స ఏకస్సాతి ద్విత్తే ఏకేకస్స. కథం “మత్థకమత్థకేనా”తి, “స్యాదిలోపో పుబ్బస్సా”తి యోగవిభాగా, యోగవిభాగా చ ఇట్ఠపసిద్ధీతి.

౧,౩౬. సబ్బాదీనం వీతిహారే

సబ్బాదీనం వీతిహారే ద్వే భవన్తి. పుబ్బస్స స్యాదిలోపో చ, అఞ్ఞస్స అఞ్ఞస్స భోజకా అఞ్ఞమఞ్ఞస్స భోజకా, ఏవం ఇతరీతరస్స.

౧,౩౭. యావబోధం సమ్భమే

తురితేనా+పాయహేతుపదస్సనం సమ్భమో, తస్మిం సతి వత్థు యావన్తేహి సద్దేహి సో+త్థో విఞ్ఞాయతే, తావన్తో పయుజ్జన్తే. సప్పో సప్పో సప్పో, బుజ్ఝస్సు బుజ్ఝస్సు బుజ్ఝస్సు, భిన్నో భిక్ఖుసఙ్ఘో, భిన్నో భిక్ఖుసఙ్ఘో.

> భయే కోధే పసంసాయం, తురితే కోతూహల+చ్ఛరే;
> హాసే సోకే పసాదే చ, కరే ఆమేడితం బుధో.

సఙ్ఖ్యాకణ్డ

అథ సఙ్ఖ్యాసద్దా వుచ్చన్తే. ఏకాదయో అట్ఠారసన్తా సఙ్ఖ్యేయ్యవచనా. వీసతిఆదయో "భిక్ఖూనం వీసతీ"తిఆదీసు సఙ్ఖ్యావచనా, "వీసతి భిక్ఖవో"తిఆదీసు సఙ్ఖ్యేయ్యవచనా. ఏకసద్దో సబ్బాదీసు వుత్తోవ. ద్వాదయో అట్ఠారసన్తా బహువచనన్తావ.

౨౧౯. యోమ్హి ద్విన్నం దువే+ద్వే

యోమ్హి ద్విస్స సవిభత్తిస్స దువే+ద్వే హోన్తి పచ్చేకం. దువే ద్వే, దువే ద్వే, ద్వీహి ద్వీభి.

౨౨౦. దువిన్నం నంమ్హి వా

నంమ్హి ద్విస్స సవిభత్తిస్స దువిన్నం హోతి వా. దువిన్నం, అఞ్ఞత్ర –

౪౭. నంమ్హి నుక ద్వాదీనం సత్తరసన్నం

ద్వాదీనం సత్తరసన్నం సఙ్ఖ్యానం నుక హోతి నంమ్హి విభత్తిమ్హి. ఉకారో ఉచ్చారణత్థో, కకారో అన్తావయవత్థో. ఏత్థ నాగమో విభత్తిస్స ఆద్యావయవో చే, "ఆగమా తగ్గుణీభూతా తగ్గహణేన గయ్హన్తే"తి ఞాయా నాగమోపి తంగహణేన గయ్హతీతి "సునంహిసూ"తి దీఘప్పసఙ్గే పకతియా అన్తావయవభూతే సరన్తతా నత్థీతి న దీఘో. ద్విన్నం, ద్వీసు.

౨౦౭. పుమే తయో+చత్తారో

యోమ్హి సవిభత్తీనం తి+చతున్నం తయో+చత్తారో హోన్తి యథాక్కమం పుల్లిఙ్గే. తయో, తయో, తీహి తీభి.

౪౯. ణ్ణం+ణ్ణన్నం తితో ఝా

ఝుసఞ్ఞితో తితో నంవచనస్స ణ్ణం+ణ్ణన్నం హోన్తి. తిణ్ణం తిణ్ణన్నం, తీసు.

ఇత్థియం –

౨౦౩. తిస్సో చతస్సో యోమ్హి సవిభత్తీనం

విభత్తిసహితానం తిచతున్నం యోమ్హి తిస్సో+చతస్సో హోన్తి ఇత్థియం యథాక్కమం. తిస్సో, తిస్సో, తీహి తీభి.

౨౦౪. నంమ్హి తిచతున్న+మిత్థియం తిస్స+చతస్సా

నంమ్హి తిచతున్నం తిస్స+చతస్సా హోన్తి+త్థియం యథాక్కమం. నంమ్హీతి చతుత్థీఛట్ఠీనం సామఞ్ఞవచనం, నో చే నంసూతి వదతి, యథాక్కమంతి సద్దద్వయాపేక్ఖం. ఏవ+మీదిస+మఞ్ఞమ్పి. తిస్సన్నం తీసు.

౨౦౬. తీణి+చత్తారి నపుంసకే

యోమ్హి సవిభత్తీనం తిచతున్నం యథాక్కమం తీణి+చత్తారి హోన్తి నపుంసకే. తీణి, తీణి, తీహి ఇచ్చాది పుల్లిఙ్గేవ.

చతు యో,

౨౦౮. చతురో వా చతుస్స

చతుస్స సవిభత్తిస్స యోమ్హి చతురో హోతి వా పుల్లిఙ్గే. చతురో చత్తారో. కథం “చతురో నిమిత్తే నాద్దసాసి”న్తి, లిఙ్గవిపల్లాసేన సిద్ధం, చత్తారి నిమిత్తానీతి అత్థో. విపల్లాసో తివిధో లిఙ్గవిపల్లాసో వచనవిపల్లాసో విభత్తివిపల్లాసోతి. చతూహి చతూభి. చతున్నం, చతూసు.

ఇత్థియం చతస్సో. చతస్సో. చతూహి చతూభి. చతస్సన్నం. చతస్సన్నం. చతూసు.

నపుంసకే చత్తారి. చత్తారి. చతూహి చతూభి. ఇచ్చాది పుమేవ.

౧౬౯. ట పఞ్చాదీహి చుద్దసహి

“సుత్తే లిఙ్గవచనమత్త”న్తి ఞాయా ట-ఇతి వుత్తం. పఞ్చాదీహి చుద్దసహి సఙ్ఖ్యాహి యోనం ట హోతి. పఞ్చ. పఞ్చ. యోనం టా+టేనివత్తనత్థం ట-విధానం.

౯౦. పఞ్చాదీనం చుద్దసన్న+మ

పఞ్చాదీనం చుద్దసన్నం సునంహిస్వ హోతి. ఏత్త+దీఘాపవాదో+యం. అపవాదతి బాధేతీతి అపవాదో. తస్మా “పకప్యాపవాదవిసయముస్సగ్గా అభినివిసన్తే”తి ఞాయా “సుహిస్వ+స్సే” “సునంహిసు”తి చ ఉస్సగ్గా “పఞ్చాదీనం చుద్దసన్న+మ” ఇతి అపవాదవిసయం న పవిసన్తి, సామఞ్ఞత్తా. ఏవ+ముపరిపి “పఞ్చమియం పరస్స” “ఆదిస్సా”తి. పఞ్చహి పఞ్చభి పఞ్చన్నం. పఞ్చన్నం. పఞ్చసు. ఏవం ఛాదయో అట్ఠారసన్తా.

“చత్థే”తి ఏకో చ దస చాతి చత్తసమాసే “అమాదీ”తి ఏకేన అధికా దసాతి తతియాసమాసే వా కతే “ఏకత్థతాయ”న్తి విభత్తిలోపో. ఏవ+ముపరి చ.

౩,౧౦౨. ఏకట్ఠాన+మా

ఏకఅట్ఠానం ఆ హోతి దసే పరే.

౩,౧౦౩. ర సంఖ్యాతో వా

సంఖ్యాతో పరస్స దసస్స ర హోతి విభాసా. స చ “పఞ్చమియం పరస్సా”తి వత్తమానే “ఆదిస్సా”తి దకారస్సేవ హోతి. ఏకారస ఏకాదస. ఏకారసహి ఏకాదసహి. ఏకారసన్నం ఏకాదసన్నం. ఏకారససు ఏకాదససు. ఏవ+మేకాదసఇచ్చాదిపి.

౩,౯౪. ఆ సంఖ్యాయా సతాదో నాఞ్ఞత్థే

సంఖ్యాయ+ముత్తరపదే ద్విస్సా హోతి అసతాదో నాఞ్ఞత్థే.

ఆవిట్ఠలిఙ్గత్తా సంఖ్యాయం ఉత్తరపదే సలిఙ్గేనేవ విసేసనం భవతి.

> సుద్ధం మిస్సఞ్చ సంకిణ్ణం, ఉపసజ్జనమేవ చ;
> ఆవిట్ఠ+మథ వా+బ్యత్తం, ఛధా లిఙ్గం విపంయతే.

ఏత్థ యథాక్కమం రుక్ఖో లతా పణ్ణంతి సుద్ధం. ఘటో ఘటీ, వజిరో వజిరం, వేదనా వేదనంతి మిస్సం. తటో తటీ తటంతి సంకిణ్ణం. సుక్కో పటో, సుక్కా పటి, సుక్కం వత్థంతి ఉపసజ్జనం. రాజా సరణం, గుణో పమాణంతి ఆవిట్ఠం. తువం అహం కతి పఞ్చాతి అబ్యత్తం. ఇతి లిఙ్గం వేదితబ్బం. ద్వాదస.

౩,౯౮. బా చత్తాలీసా దో

ద్విస్స బా వా హోతి చత్తాలీసా దో నాఞ్ఞత్థే. రాదే సే బారస.

౩,౯౯. తిస్సే

సంఖ్యాయ+ముత్తరపదే తిస్స ఏ హోత+సతాదో నా+ఞ్ఞత్థే.

౩,౧౦౪. ఛతీహి ళో చ

ఛతీహి పరస్స దసస్స ళో హోతి రో చ. తేళస తేరస.

౩,౧౦౦. చతుస్స చుచో దసే

చతుస్స చు+చో హోన్తి వా దసే పరే. ద్విత్తే చుద్దస చోద్దస చతుద్దస.

౩,౯౯. వీసతిదసేసు పఞ్చస్స పణ్ణ+పన్నా

వీసతి సేసు పరేసు పఞ్చస్స పణ్ణ+పన్నా హోన్తి యథాక్కమం. పన్నరస పఞ్చదస.

౩,౧౦౧. ఛస్స సో

ఛస్స సో-ఇచ్చ+య+మాదేసో హోతి సే పరే. సోళస సోరస. సత్తరస సత్తదస. "ఏకట్ఠాన+మా"తి ఆ, అట్ఠారస అట్ఠాదస.

ఊనా చ సా వీసతి చాతి "విసేసన+మేకత్థేనే"తి విసేసనసమాసే "ఇత్థియం భాసితపుమి+త్థీ పుమే+వేకత్థే"తి పుమత్తే చ కతే ఏకేన ఊనా వీసతీతి తతియాసమాసే ఏకూనవీసతి.

వీసతిఆదయో ఆనవుతియా ఇత్థిలిఙ్గే+కవచనా. భో ఏకూనవీసతి. ఏకూనవీసతిం. ఏకూనవీసత్యా ఏకూనవీసతియా. ఏకూనవీసత్యం ఏకూనవీసతియం ఏకూనవీసత్యా ఏకూనవీసతియా. మతిసమం.

ఏవం వీసతి, ఏకవీసతి, ద్వావీసతి బావీసతి, తేవీసతి చతువీసతిప్పభుతయో. పణ్ణఆదేసే పణ్ణవీసతి పఞ్చవీసతి. ఏవం ఛబ్బీసతి, సత్తవీసతి, అట్ఠవీసతి.

ఏకేన ఊనా తింసతి తింసా వాతి ఏకూనతింసతి ఏకూనతింసా వా. కరణే ఏకూనతింసాయ. ఏకూనతింసాయ, ఏకూనతింసాయ, ఏకూనతింసాయ, ఏకూనతింసాయం. ఏవం తింసతిణింసావభుతయో . తింసాసద్దస్స పన సిలోపే "దీఘస్సో"తి యోగవిభాగా రస్సో, తింస. నిగ్గహీతాగమో, తింసం. భోతింసే+చ్చాది పుమేవ.

చత్తాలీసాదీసుపి యథాసమ్భవం ఏవమేవ. ద్విత్తే ఏకత్తింసతి ఏకత్తింసా. రస్సద్విత్తే ద్వత్తింసతి ద్వత్తింస. ఏవం తేత్తింసతి తేత్తింసాదయో యావ ఏకూనచత్తాలీసతి ఏకూనచత్తాలీసా. చత్తాలీసాయ సిమ్హి చత్తారీసా చత్తాలీసా చత్తాలీసం, భో చత్తాలీసే+చ్చాది హోతి. ఏవం ఏకచత్తారీసా.

౩,౯౭. ద్వీస్సా చ

అసతాదో నాఞ్ఞత్థే చత్తాలీసాదో ద్విస్స ఏ వా హోతి ఆ చ. ద్వేచత్తాలీసా ద్వేచత్తాలీస ద్వేచత్తాలీసం, ఏవం ద్వాచత్తాలీస-ఇచ్చాది. ద్వేచత్తారీసా ద్వేచత్తారీస ద్వేచత్తారీసం, ఏవం ద్వాచత్తారీసా ద్వాచత్తారీస ఇచ్చాది. చత్తాలీసతి ఏకచత్తాలీసతి ద్వేచత్తాలీసతి ద్వాచత్తాలీసతి ఇచ్చాది ఏకూనవీసతిసమం.

౩,౯౮. చత్తాలీసాదో వా

అసతాదో నాఞ్ఞత్థే చత్తాలీసాదో తిస్సే హోతి వా. తేచత్తాలీసా తేచత్తాలీస తేచత్తాలీసం. భో తేచత్తాలీసే ఇచ్చాది హోతి. ఏవం తిచత్తాలీసా తేచత్తారీసా తిచత్తారీసా ఇచ్చాది, తేచత్తాలీసతి తిచత్తాలీసతి ఇచ్చాది పుబ్బేవ.

ఏవం చతుచత్తాలీసా పఞ్చచత్తాలీసా చతుచత్తాలీసతి పఞ్చచత్తాలీసతి ఇచ్చాది యావ ఏకూనపఞ్ఞాసా.

పఞ్ఞాసా పఞ్ఞాస పఞ్ఞాసం ఇచ్చాది హోతి. ఏవం ద్వేపఞ్ఞాసా ద్వాపఞ్ఞాసా ద్విపఞ్ఞాసా ద్వేపణ్ణాసా ద్వాపణ్ణాసా ద్విపణ్ణాసా. తేపఞ్ఞాసా తిపఞ్ఞాసా తిపఞ్ఞాసం తేపణ్ణాసా తిపణ్ణాసా. చతుపణ్ణాసా పఞ్చపణ్ణాసా ఇచ్చాది యావ ఏకూనసట్ఠి.

ఏవం సట్ఠి, ఏకసట్ఠి, ద్వేసట్ఠి ద్వాసట్ఠి ద్విసట్ఠి, తేసట్ఠి తిసట్ఠి, చతుసట్ఠి పఞ్చసట్ఠి ఇచ్చాది యావ ఏకూనసత్తతి.

సత్తతి, ఏకసత్తతి, ద్వేసత్తతి ద్వాసత్తతి ద్విసత్తతి, తేసత్తతి తిసత్తతి. ద్వేసత్తరి ద్వాసత్తరి ద్విసత్తరి, చతుసత్తతి, పఞ్చసత్తతి, చతుసత్తరి, పఞ్చసత్తరీతి యావ ఏకూనాసీతి.

అసీతి, ఏకాసీతి, ద్వాసీతి, యాగమే ద్వియాసీతి, తేఅసీతి తియాసీతి, చతురాసీతి, పఞ్చాసీతి ఇచ్చాది యావ ఏకూననవుతి.

నవుతి, ఏకనవుతి, ద్వేనవుతి ద్వానవుతి ద్వినవుతి, తేనవుతి తినవుతి, చతునవుతి, పఞ్చనవుతి ఇచ్చాది యావ ఏకూనసతం, ఏతం నపుంసకలిఙ్గ+మేకవచనన్తం.

సతం, భో సత సతా, సతం, సతం. సతేన, కరణే సతేన. సతస్స, సతా సతమ్హా సతస్మా, సతస్స, సతే సతమ్హి సతస్మిం. ఏవం ఏకసతతో పభుతి యావ సహస్సం.

కోటి పకోటి కోటిప్పకోటి అక్ఖోభిణియో ఇత్థిలిఙ్గే+కవచనన్తా. వగ్గభేదే తు సబ్బాసమ్పి సంఖ్యానం బహువచనోపి హోతేవ “ద్వేవీసతియో జినదన్తా” “తిస్సో వీసతియో దినఘటికా” ఇచ్చాది.

దసదసకం సతం నామ, దససతం సహస్సం నామ, దససహస్సం నహుతం, దసనహుతం లక్ఖం, సతసహస్సన్తిపి వుచ్చతి.

లక్ఖసతం కోటి, కోటిలక్ఖసతం పకోటి, పకోటిలక్ఖసతం కోటిప్పకోటి, ఏవం నహుతం, నిన్నహుతం, అక్ఖోభిణీ, బిన్దు, అబ్బుదం, నిరబ్బుదం, అహహం, అబబం, అటటం, సోగన్ధికం, ఉప్పలం, కుముదం, పుణ్డరీకం, పదుమం, కథానం, మహాకథానం, అసఙ్ఖ్యేయ్యన్తి యథాక్కమం సతలక్ఖగుణం వేదితబ్బం.

ఇచ్చేవం ఠానతో ఠానం, సతలక్ఖగుణం మతం;
కోటిప్పభుతీనం వీస-సఙ్ఖ్యానఞ్చ యథాక్కమన్తి.

అథా+సంఖ్యా వుచ్చతే, అబ్యయన్తి చ వుచ్చతే. తం పాది చాది, ఉపసగ్గనిపాతాతి చ దువిధం.

ప పరా అప సం అను అవ ఓ ని దు వి అధి అపి అతి సు ఉ అభి పతి పరి ఉప ఆ ఇమే వీసతి పాదయో. పాదయో హి జోతకా, న వాచకా.

తత్థ ప-సద్దో పకారా+దికమ్మ, పధాన+న్తోభావ, వియోగ, తప్పర, భుసత్థ, సమ్భవ, తిత్తి, అనావిల, పత్థనాదీసు. యథా పకారే-పఞ్ఞా. ఆదికమ్మే-విప్పకతం, పధానే-పణీతం, అన్తోభావే-పక్ఖిత్తం, ఖిత్తన్తి పేరణం, పక్ఖిత్తన్తి అన్తోకరణం, ధాత్వత్థస్స బాధితత్తా. వుత్తఞ్హి –

ధాత్వత్థం బాధతే కోచి, కోచి తం అనువత్తతే;
తమేవ+ఞ్ఞో విసేసేతి, ఉపసగ్గగతీ తిధాతి.

ఏత్థ చ “అనురుద్ధకా మే సఙ్గామయుద్ధే”తి చ ఇమే ఉపసగ్గా ధాత్వత్థం విసేసేన్తి నామ. వియోగే-పవాసీ, తప్పరే-పాచరియో, భుసత్థే-పవుద్ధకాయో, సమ్భవే-హిమవన్తా గఙ్గా పభవతి , తిత్తియం-పహూత+మన్నం, అనావిలే-పసన్న+ముదకం, పత్థనే-పణిహితం.

పరాఇతి పరిహాని, పరాజయ, గతి, విక్కమా+మసనాదీసు. యథా పరిహానియం-పరాభవో. పరాజయే-పరాజితో, గతియం-పరాయనం, విక్కమే-పరక్కమతి, ఆమసనే-అఙ్గస్స పరామసనం.

అపఇతి అపగత, గరహ, వజ్జన, పూజా, పదుస్సనాదీసు. యథా అపగతే-అపమానో అపేతో, గరహే-అపగబ్భో, వజ్జనే-అపసాలాయ ఆయన్తి వాణిజా, పూజాయం-వుద్ధాపచాయీ, పదుస్సనే-అపరజ్ఝన్తి.

సంఇతి సమోధాన, సమ్మాసమ, సమన్తభావ, సంగత, సంఖేప, భుసత్థ, సహ+ప్పత్థ, పభవా+భిముఖభావ, విధాన, పునప్పున, కరణ, సమిద్ధాదీసు. యథా సమోధానే-సన్ధి, సమ్మాసమే-సమాధి, సమ్పయుత్తో, సమన్తభావే-సంకిణ్ణం, సముల్లపనా, సంగతే-సఙ్గమో, సంఖేపే-సమాసో, భుసత్థే-సారత్థో, సహత్థే-సంవాసో, అప్పత్థే-సమగ్ఘో, పభవే-సమ్భవో, అభిముఖభావే-సమ్ముఖం. సంగతే-సంగణ్హాతి, విధానే-సంవుతం, పునప్పునకరణే-సన్ధావతి, సమిద్ధియం-సమ్పన్నో.

అనుఇతి అనుగతా+నుపచ్ఛిన్న, పచ్ఛాత్థ, భుసత్థ, సాదిస్స, హీన, తతియత్థ, లక్ఖణి+త్థమ్భూతక్ఖాన, భాగ, విచ్ఛాదీసు. అనుగతే-అన్వేతి, అనుపచ్ఛిన్నే-అనుసయో, పచ్ఛాత్థే-అనురథం, భుసత్థే-అనురత్తో, సాదిస్సే-అనురూపం, హీనే-అనుసారిపుత్తం పఞ్ఞవన్తో, తతియత్థే-నది+మన్వవసితా సేనా, లక్ఖణేరుక్ఖ+మనువిజ్జోతతే విజ్జు, ఇత్థమ్భూతఖ్యానే-సాధు దేవదత్తో మాతర+మను , భాగే-య+దేత్థ మం అను సియా, తం దీయతు, విచ్ఛాయం-రుక్ఖం రుక్ఖం అను విజ్జోతతే చన్దో.

అవఇతి అధోభాగ, వియోగ, పరిభవ, జానన, [సుద్ధి] నిచ్ఛయ, దేస, థేయ్యాదీసు. అధోభాగే-అవక్ఖిత్తచక్ఖు, వియోగే-అవకోకిలం వనం, పరిభవే-అవజాననం, అవమఞ్ఞతి, జాననే-అవగచ్ఛతి. [సుద్ధియం–వోదానం (రూపసిద్ధి)], నిచ్ఛయే-అవధారణం, దేసే-అవకాసో, థేయ్యే-అవహారో.

ఓఇతి ఓరోహరణ, నీహరణ, సుద్ధిఆదీసు దిస్సతి. ఓరోహణే-పాసాదా ఓరోహతి, నీహరణే-ఓముక్కుపాహనో, సుద్ధియం-ఓదాతం.

నిఇతి, నిస్సేస, నిగ్గత, నీహరణ,+న్తోపవేసనా+భావ, నిసేధన, నిక్ఖన్త, పాతుభావా+వధారణ, విభజన, ఉపము+పధారణా+వసాన, ఛేక, నీహరణా+వరణాదీసు. నిస్సేసే-నిరుత్తి, నిగ్గతే-నిక్కిలేసో, నియ్యాతి, నీహరణే-నిద్ధారణం, అన్తోపవేసనే-నిఖాతో, అభావే-నిమ్మక్ఖికం, నిసేధే-నివారేతి, నిక్ఖన్తే-నిబ్బానం, పాతుభావే-నిమ్మితం, అవధారణే-నిచ్ఛయో, విభజనే-నిద్దేసో. ఉపమాయం-నిదస్సనం, ఉపధారణే-నిసామనం, అవసానే-నిట్ఠితం, ఛేకే-నిపుణో, నీహరణే-నీహరతి, ఇస్స దీఘో. ఆవరణే-నీవరణం.

దుఇతి అసోభణా+భావ, కుచ్ఛితా+సమిద్ధి, కిచ్ఛ, విరూపతాదీసు. అసోభణే-దుగ్గన్ధో, అభావే-దుబ్భిక్ఖం, కుచ్ఛితే – దుక్కటం . అసమిద్ధియం-దుస్సస్సం, కిచ్ఛే-దుక్కరం, విరూపతాయం-దుబ్బణ్ణో దుమ్ముఖో.

విఇతి విసేస, వివిధ, విరుద్ధ, విగత, వియోగ, విరూపతాదీసు. విసేసే-విముత్తి, విసిట్ఠో, వివిధే-విమతి, విరుద్ధే-వివాదో, విగతే-విమలం, వియోగే-విప్పయుత్తో, విరూపతాయం-విరూపో.

అధిఇతి అధికి+స్సరూ+పరిభావా+ధిభవన+జ్ఝాయా+ధిట్ఠాన, నిచ్ఛయ, పాపుణనాదీసు. అధికే-అధిసీలం, ఇస్సరే-అధిపతి, అధి బ్రహ్మదత్తే పఞ్చాలా, ఉపరిభావే-అధిరోహతి, పథవిం అధిసేస్సతి, అధిభవనే-అధిభవతి, అజ్ఝాయనే-బ్యాకరణ+మధీతే, అధిట్ఠానే-భూమికమ్పాదిం అధిట్ఠాతి, నిచ్ఛయే-అధిమోక్ఖో, పాపుణనే-భోగక్ఖన్ధం అధిగచ్ఛతి.

అపిఇతి సమ్భావనా+పేక్ఖా, సముచ్చయ, గరహా, పఞ్హాదీసు. సమ్భావనాయం-అపి దిబ్బేసు కామేసు, మేరుమ్పి వినివిజ్ఝిత్వా గచ్ఛేయ్య, అపేక్ఖాయం-అయమ్పి ధమ్మో అనియతో, సముచ్చయే-ఇతిపి అరహం, అన్తమ్పి అన్తగుణమ్పి ఆదాయ, గరహే-అపి అమ్హాకం పణ్డితక, పఞ్హే-అపి భన్తే భిక్ఖం లభిత్థ.

అతిఇతి అతిక్కమనా+తిక్కన్తా+తిసయ, భుసత్థాదీసు. అతిక్కమే-అతిరోచతి అమ్హేహి, అతీతో, అతిక్కన్తే-అచ్చన్తం, అతిసయే-అతికుసలో, భుసత్థే-అతికోధో, అతివుద్ధి.

సుఇతి సోభణ, సుట్ఠు, సమ్మా, సమిద్ధి, సుఖత్థాదీసు. సోభణే-సుగన్ధో, సుట్ఠు+సమ్మాదత్థేసు-సుట్ఠు గతో సుగతో, సమ్మా గతోతిపి సుగతో, సమిద్ధియం-సుభిక్ఖం, సుఖత్థే-సుకరో.

ఉఇతి ఉగ్గతు+ద్ధకమ్మ, పధాన, వియోగ, సమ్భవ, అత్తలాభ, సత్తి, సరూపకథనాదీసు. ఉగ్గతే-ఉగ్గచ్ఛతి, ఉద్ధకమ్మే-ఆసనా ఉట్ఠితో, ఉక్ఖేపో, పధానే-ఉత్తమో, లోకుత్తరో, వియోగే-ఉబ్బాసితో, సమ్భవే-ఉబ్భుతో, అత్తలాభే-ఉప్పన్నం ఞాణం, సత్తియం-ఉస్సహతి గన్తుం, సరూపకథనే-ఉద్దిసతి సుత్తం.

అభిఇతి అభిముఖభావ, విసిట్ఠా+ధికు+ద్ధకమ్మ, కుల, సారుప్ప, వన్దన, లక్ఖణి+త్థమ్భూతక్ఖాన, విచ్ఛాదీసు. అభిముఖభావే-అభిముఖో, అభిక్కమతి, విసిట్ఠే-అభిధమ్మో, అధికే-అభివసతి, ఉద్ధకమ్మే-అభిరుహతి. కులే-అభిజాతో, సారుప్పే-అభిరూపో, వన్దనే-అభివాదేతి, లక్ఖణాదీసు పురిమసమం.

పతిఇతి పటిగత, పటిలోమ, పటినిధి, పటిదాన, నిసేధ, నివత్తన, సాదిస్స, పటికరణా+దాన, పటిబోధ, పటిచ్చ, లక్ఖణిత్థమ్భూతక్ఖాన, భాగ, విచ్ఛాదీసు. పటిగతే-పచ్చక్ఖం, పటిలోమే-పటిసోతం, పటినిధిమ్హి-ఆచరియతో పతి సిస్సో, పటిదానే-తేలత్థికస్స ఘతం పటిదదాతి, నిసేధే-పటిసేధేతి, నివత్తనే-పటిక్కమతి, సాదిస్సే-పటిరూపకం, పటికరణే-పటికారో, ఆదానే-పటిగ్గణ్హాతి, పటిబోధే-పటివేధో, పటిచ్చే-పచ్చయో, లక్ఖణాదీసు పురిమసమం.

పరిఇతి సమన్తతోభావ, పరిచ్ఛేద, వజ్జనా+లిఙ్గన, నివసన, పూజా, భోజనా+వజానన, దోసక్ఖాన, లక్ఖణాదీసు. సమన్ధతోభావే-పరివుతో , పరిచ్ఛేదే-పరిఞ్ఞేయ్యం, వజ్జనే-పరిహరతి, ఆలిఙ్గనే-పరిస్సజతి, నివసనే-యో వత్థం పరిదహేస్సతి, పూజాయం-పరిచరియా, భోజనే-భిక్ఖుం పరివిసతి, అవజాననే-పరిభవతి. దోసక్ఖానే-పరిభాసతి, లక్ఖణాదీసు-రుక్ఖం పరి విజ్జోతతే విజ్జు ఇచ్చాది.

ఉపఇతి ఉపగమన, సమీపూ+పపత్తి, సాదిస్సా+ధికు+పరిభావా+నసన, దోసక్ఖాన, సఞ్ఞా, పుబ్బకమ్మ, పూజా, గయ్హాకార, భుసత్థాదీసు. ఉపగమనే-నిసిన్నం వా ఉపనిసీదేయ్య, సమీపే-ఉపనగరం, ఉపపత్తియం-సగ్గం లోకం ఉపపజ్జతి, అథ వా ఉపపత్తి=యుత్తి, యథా ఉపపత్తితో ఇక్ఖతీతి ఉపేక్ఖా, సాదిస్సే-ఉపమానం, ఉపమా, అధికే-ఉపఖారియం దోణో, ఉపరిభావే-ఉపసమ్పన్నో, అనసనే-ఉపవాసో, దోసక్ఖానే-పరం ఉపవదతి, సఞ్ఞాయం-ఉపధా, ఉపసగ్గో, పుబ్బకమ్మే-ఉపక్కమో, ఉపకారో, పూజాయం-బుద్ధుపట్ఠాకో, మాతుపట్ఠానం, గయ్హాకారే-సోచేయ్యపచ్చుపట్ఠానం, భుసత్థే-ఉపాదానం, ఉపాయాసో, ఉపనిస్సయోతి.

ఆఇతి అభిముఖభావు+ద్ధకమ్మ+మరియాదా+భివిధి, పత్తి+చ్ఛా, పరిస్సజన, ఆదికమ్మ, గహణ, నివాసన, సమీప, అవ్హానాదీసు. అభిముఖభావే-ఆగచ్ఛన్తి, ఉద్ధకమ్మే-ఆరోహతి, మరియాదాయం-ఆపబ్బతా ఖేత్తం, అభివిధిమ్హి-ఆకుమారం యసో కచ్చాయనస్స, పత్తియం-ఆపత్తిం ఆపన్నో, ఇచ్ఛాయం-ఆకఙ్ఖా, పరిస్సజనే-ఆలిఙ్గనం, ఆదికమ్మే-ఆరమ్భో, గహణే-ఆదీయతి, ఆలిఙ్గతి, (ఆలిమ్పతి, రూ), నివాసే-ఆవసథో, ఆవాసో, సమీపే-ఆసన్నం, అవ్హానే-ఆమన్తేతి.

ప పరా+ప స+మన్వ+వ, ఓ ని దు రభి బ్యా+ధిసు;
అతి ని ప్పతి పరి అపయో, ఉప ఆ ఇతి వీసతి;
ఏస హి భో ఉపసగ్గ-విధి+క్కమతో కథితో.

ఏత్థ చ –

ఉపసగ్గ+నిపాతా చ, పచ్చయా చ ఇమే తయో;
నేకే+నేకత్థవాచకా, ఇతి నేరుత్తికా+బ్రవుం.

౧౧౮. అసంఖ్యేహి సబ్బాసం

అవిజ్జమానసంఖ్యేహి పరాసం సబ్బాసం విభత్తీనం లోపో హోతి. న సన్తి ఏకవచనాదిసంఖ్యా ఏతేసన్తి అసంఖ్యా, తేసం అసంఖ్యానం విభత్తీనం భేదే అసతిపి స్యాదివిధానం "మా నో అజ్జ వికన్తింసూ"తిఆదో విభత్యన్తత్తా పదత్తసిద్ధీతి వో+నోఆదీనం సిద్ధియా చ తేసం పఠమాదిఅత్థే దస్సనతో చ హోతి. పహారో పరాభవో అపహారో సంహారో అవహారో ఓహారో ఇచ్చాది హోతి.

ఉపేచ్చ+త్థం సజన్తీతి, ఉపసగ్గా హి పాదయో;
చాదీ పదాదిమజ్ఝన్తే, నిపాతా నిపతన్తీతి.

ఓపసగ్గికపదం.

సముచ్చయ+వికప్పన+పటిసేధ+పూరణాదిఅత్థం అసత్తవాచికం నేపాతికం.

చ-ఇతి సముచ్చయా+న్వాచయ+ఇతరేతరయోగ+సమాహారా+వధారణాదీసు. వా-ఇతి వికప్పను+పమాన+సముచ్చయ+వవత్థితవిభాసాదీసు. న, నో, మా, అ, అలం, హలం ఇచ్చేతే పటిసేధే . "ద్వే పటిసేధా పకతిఅత్థం గమయన్తీ"తి ఞాయా "న తేసం పన రూపానం పచ్చయా న చ హోన్తీ"తి ఏత్థ న చ న హోన్తి-హోన్తేవాతి పకతిఅత్థం గమయతి. అలం పరియత్తి+భూసనేసు చ.

పూరణత్థం దువిధం అత్థపూరణం పదపూరణఞ్చ, తత్థ అథ, ఖలు, వత, అథో, అస్సు, యగ్ఘే, హి, చరహి, నం, తం, చ, తు, వా, వో, పన, హవే, కీవ, హ, తతో, యథా, సుదం, ఖో, వే, హం, ఏనం, (ఏవం, రూ) సేయ్యథిదం ఇచ్చేవమాది పదపూరణే. తత్థ అథ-ఇతి పఞ్హా+నన్తరియా+ధికారాదీసు చ. ఖలు-ఇతి పటిసేధా+వధారణ, పసిద్ధీసు చ. వత+ఇతి ఏకంస, ఖేదా+నుకమ్ప, సంకప్పేసు చ. అథో-ఇతి అన్వాదేసే చ. హి-ఇతి హేతు, అవధారణేసు చ. తు-ఇతి విసేస, హేతు,

నివత్తనాదీసు చ. పన-ఇతి విసేసేపి. హవే+వే ఇచ్చేతే ఏకంసత్థేపి. హం-విసాద, విమ్హేసుపి. (విసాద, సమ్భమేసు, రూ). సేయ్యథిదంతి తం కతమంతి అత్థేపి.

అత్థపూరణం దువిధం విభత్తియుత్తం అవిభత్తియుత్తఞ్చ. అత్థి, సక్కా, లబ్భా ఇచ్చేతే పఠమాయం. ఆవుసో అమ్భో హమ్భో అరే హరే రే జే ఇచ్చేతే ఆమన్తణే. దివా భియ్యో (నమో, రూ) ఇచ్చేతే పఠమాదుతియాసు. సయం సామం సం సమ్మా కిన్తి ఇచ్చేతే తతియత్థే. సో+తో+ధాపచ్చయన్తా చ సుత్తసో పదసో అనిచ్చతో దుక్ఖతో ఏకధా ద్విధా ఇచ్చాది. తవే+తుం పచ్చయన్తా చతుత్థియావ, కాతవే దాతవే, కాతుం కారేతుం, (దాతుం, రూ) దాపేతుం ఇచ్చాది. సో+తోపచ్చయన్తా పఞ్చమియత్థే, దీఘసో ఓరసో రాజతో వా చోరతో వా ఇచ్చాది. తో సత్త- మ్యత్థేపి త్ర+త్థాదిపచ్చయన్తా చ, ఏకతో పురతో పచ్ఛతో పస్సతో పిట్ఠితో పాదతో సీసతో అగ్గతో మూలతో, యత్ర యత్థ యహిం తత్ర తత్థ తహిం ఇచ్చాది. సమన్తా సామన్తా పరితో అభితో సమన్తతో ఏకజ్ఝం ఏకమన్తం హేట్ఠా ఉపరి ఉద్ధం అధో తిరియం సమ్ముఖా పరముఖా ఆవి రహో తిరో ఉచ్చం నీచం అన్తో అన్తరా అన్తరం అజ్ఝత్తం బహిద్ధా బాహిరా బాహిరం బహి ఓరం పారం ఆరా ఆరకా పచ్ఛా పురే హురం పేచ్చ ఇచ్చేతే సత్తమియా. సమ్పతి ఆయతి అజ్జ అపరజ్జు సువే స్వే ఉత్తరసువే (కిసు, రూ) హియ్యో పరే (పరసువే, రూ) సజ్జు సాయం పాతో కాలం కల్లం దివా రత్తం నిచ్చం సతతం అభిణ్హం అభిక్ఖణం ముహుం ముహుత్తం భూతపుబ్బం పురా యదా తదా (కదా, రూ) ఇచ్చాదయో కాలసత్తమియం. ఇతి విభత్తియుత్తాని.

అవిభత్తియుత్తేసు అప్పేవ అప్పేవనామ ను ఇచ్చేతే సంసయత్థే. అద్ధా అఞ్ఞదత్థు తగ్ఘ జాతు కామం ససక్కం ఇచ్చేతే ఏకంసత్థే. ఏవం ఇతి అవధారణే. కచ్చి ను నను కథం (కింసు, రూ) కిం ఇచ్చేతే పుచ్ఛనత్థే. ఏవం ఇతి ఇత్థం ఇచ్చేతే నిదస్సనత్థే. ఇతి హేతు+వాక్యపరిసమత్తీసు చ. యావ తావ యావతా తావతా కిత్తావతా ఏత్తావతా కీవ ఇచ్చేతే పరిచ్ఛేదనత్థే. ఏవం సాహు లహు ఓపాయికం పటిరూపం ఆమ సాధు ఇచ్చేతే సమ్పటిచ్ఛనత్థే. తథా యథా యథేవ తథేవ ఏవం ఏవమేవ ఏవమ్పి యథాపి సేయ్యథాపి సేయ్యథాపినామ వియ ఇవ యథరివ తథరివ యథానామ తథానామ యథాహి తథాహి యథాచ తథాచ ఇచ్చేతే పటిభాగత్థే. యథాఇతి యోగ్గతా+విచ్ఛా+పదత్థానతివత్తి+నిదస్సనేసు చ. ఏవంఇతి ఉపదేస+పఞ్హాదీసు చ. కిఞ్చాపిఇతి అనుగ్గహత్థే. ధిఇతి గరహే. అహోఇతి గరహ+పసంసన+పత్థనేసు. నామఇతి గరహ+పసంసన+సఞ్ఞా+పఞ్హేసు. సాధూతి పసంసన+యాచనేసు. ఇఙ్ఘ హన్ద ఇచ్చేతే చోదనత్థే. సాధు సుట్ఠు ఏవమేతంతి అనుమోదనే. కిరఇతి అనుస్సవన+అసద్ధేయ్యేసు. నునఇతి అనుమానా+నుస్సరణ+పరివితక్కేసు. కస్మాతి కారణపుచ్ఛనే. యస్మా తస్మా తథా హి తేన ఇచ్చేతే కారణచ్ఛేదనత్థే. సహ సద్ధిం అమా (సమం, రూ) ఇతి సమక్రియాయం. వినా రితే విప్పయోగే. నానా పుథు బహుపకారే. పుథు విసుం అసఙ్ఘాతే చ. దుట్ఠు కు కుచ్ఛాయం (జిగుచ్ఛాయం, రూ). పున అప్పఠమే. కథం చికిచ్ఛత్థే. ధా క్ఖత్తుం సో కిఞ్చఇతి సంఖ్యావిభాగే. ఈసకం అప్పమానేసు (అప్పమత్తే, రూ). సణికం మన్దత్థే. ఖిప్పం అరం లహుం ఆసు తుణ్ణం అచిరం సీఘత్థే. చిరం చిరస్సం దీఘకాలే. చే యది సంకా+వట్ఠానే. ధురం థిరా+వధారణేసు (ధువం థిరా+వధారణేసు, రూ). హా విసాదే. తుణ్హీ అభాసనే. సచ్ఛి పచ్చక్ఖే. ముసా మిచ్ఛాఅలికం అసచ్చే. సువత్థి ఆసిట్ఠే ఇచ్చాది.

తున+క్వాన+క్వాపచ్చయన్తా ఉస్సుక్కనత్థే భవన్తి. యథా పస్సితున పస్సియ పస్సిత్వాన పస్సిత్వా, దిస్వా దిస్వాన దస్సేత్వా దాతున దత్వాన దత్వా ఉపాదాయ దాపేత్వా విఞ్ఞాయ విచేయ్య వినేయ్య సమేచ్చ నిహచ్చ ఉపేచ్చ ఆరబ్భ ఆగమ్మ ఇచ్చాది.

విభత్తియా కతో భేదో, సలిఙ్గానం భవే తథా;

తుమ్హాదీనం త్వ+లిఙ్గేసు, నేవ+త్థి పాది+చాదినం.

ఏవం నామాఖ్యాతోపసగ్గేహి వినిముత్తం ఏతం నిపాతపదం వేదితబ్బం.

నేపాతికపదం.

పుల్లిఙ్గం ఇత్థిలిఙ్గఞ్చ, నపుంసక+మథా+పరం;

తిలిఙ్గఞ్చ అలిఙ్గఞ్చ, నామికం పఞ్చధా ఠితం.

ఇతి పయోగసిద్ధియం నామకణ్డో దుతియో.

౩. కారకకణ్డ

అథ విభత్తీన+మత్థభేదా వుచ్చన్తే.

తత్థ ఏకమ్పి అత్థం కమ్మాదివసేన ఏకత్తాదివసేన చ విభజన్తీతి విభత్తియో, స్యాదయో. తా పన పఠమాదిభేదేన సత్తవిధా. తా యథా "పఠమా+త్థమత్తే"తి పఠమావిభత్తి హోతి. సిస్స ఓకార+లోప+అ-మాదేసేసు నరో ఇత్థీ నపుంసకం.

సకత్థ+దబ్బ+లిఙ్గాని, సంఖ్యా+కమ్మాదిపఞ్చకం;
నామత్థో తస్స సామఞ్ఞ-మత్థమత్థం పవుచ్చతే.

సో నామత్థో చ –

జాతి క్రియా గుణో దబ్బం, తథా నామన్తి పఞ్చధా;
సద్దస్స+త్థో స సద్దోపి, పఞ్చధావ+త్ర భిజ్జతే.

కథం జాతిసద్దో గుణసద్దోత్యాదినా.

భిన్నేస్వ+భిన్నధీ+సద్దా, సబలాదీసు యబ్బలా;
వత్తన్తే జాతి ఏసా+స్స, మాలా సుత్త+మివా+న్వితా.

అదబ్బభూతం కత్తాది-కారకగ్గామసాధియం;
పదత్థం కత్తుకమ్మట్ఠం, క్రియ+మిచ్ఛన్తి తబ్బిదూ.

దబ్బస్సితో తతో భిన్నో, నిమిత్తో తప్పతీతియా;
వినస్సనసభావో చ, నిగ్గుణోవ గుణో+చ్చతే.

ఏత్థ పటో సుక్కోతి వినస్సనసభావో చ చసద్దేన విపులో ఆకాసోతి అవినస్సనసభావో చ అత్తని విసుం గుణరహితో గుణో+చ్చతే త్యత్థో.

యం యం విసేస్సతే కిఞ్చి, తం తం దబ్బ+మిహో+చ్చతే;
జాత్యాదినోప్య+తో తాది, దబ్బత్తం పరికప్పతే.

ఏత్థ గోజాతి అస్సజాతీతి వుత్తే జాతి దబ్బం. నీలో గుణోతి చ గుణో దబ్బం. పచనక్రియాతి చ గమనాదిక్రియాతో విసేసియతీతి క్రియావ దబ్బం.

నామరూపేన సదబ్బే, క్వచి సఞ్ఞీ కథీయతే;
నామన్తి తం యథా చిత్తో, సఞ్ఞా సద్దో తు తద్ధనీ.

నామస్స దబ్బత్తేపి చిత్తోత్యాది నామేనేవ పసిజ్ఝతి, నో ఘట+పటాదయోవ దబ్బత్తేన, తస్మా నామ+మితి సఞ్ఞో కథీయతే, తంవాచకత్తా తబ్బతీ చిత్తాది సఞ్ఞాసద్దోతి నిచ్ఛియతేయ్య+ధిప్పాయో.

అయం పఞ్చవిధోపి అత్థో సద్దత్థో చేవ సామత్థియా గమ్యమానత్థో చాతి దుబ్బిధో. తథా హి "పీనో దివా న భుఞ్జేయ్య"మితి భుత్తినిరాకతి సద్దత్థో. రత్తిభుత్తి తు సామత్థియా+వగమ్యతే. తేనే+తం వుచ్చతి –

అత్థప్పతీతియం సద్ద-బ్యాపారో తివిధో భవే;
ముఖ్యో లక్ఖణ+బ్యఞ్జన-సభావో చాతి ఏత్థ తు.

ముఖ్యో తు నిరన్తరత్థే, లక్ఖణో తు తిరోహితే;
అత్థే+తరో తు వాక్యస్స, అత్థేయేవ పవత్తతి.

"మఞ్చే"తి నిరన్తరత్థే వత్తమానో ముఖ్యో, "మఞ్చా ఉక్కోసన్తీ"తి తిరోహితత్థే వత్తమానో లక్ఖణో, గాథాదిసకలవాక్యస్స+త్థే వత్తమానో బ్యఞ్జనసభావో.

బ్యాపారస్స పభేదేన, తిధా సద్దోపి వాచకో;
లక్ఖణికో బ్యఞ్జకోతి, తదత్థోపి తిధా మతో.

వచ్చో లక్ఖణికో బ్యఙ్గో, చేవం సద్దో సువాచకో;
వుత్తకమేన జాత్యాది-భేదేన పఞ్చధా భవేతి.

౩౮. ఆమన్తణే –

తి ఆమన్తణాధికే అత్థమత్తే పఠమావిభత్తి హోతి. భో నర, భో ఇత్థి, భో నపుంసక.

సద్దేనా+భిముఖీకారో, విజ్జమానస్స వత్థునో;
ఆమన్తణం విధాతబ్బే, నత్థి "రాజా భవే"తి+దం.

క్రియా నిమిత్తం కారకన్తు కమ్మ, కత్తు, కరణ, సమ్పదాన, అవధి, ఆధారభేదేన ఛబ్బిధం, తం యథా –

౨,౨. కమ్మే దుతియా

కరీయతి కత్తుకిరియాయ సమ్బన్ధీయతీతి కమ్మం, తస్మిం కమ్మకారకే దుతియావిభత్తి హోతి. తం తివిధం నిబ్బత్తి, వికతి, పత్తి భేదేన, తత్థ నిబ్బత్తికమ్మే మాతా పుత్తం విజాయతి, ఆహారో సుఖం జనయతి, కటం కరోతి దత్తో. వికతియం కట్ఠ+మఙ్గారం కరోతి, సువణ్ణం కటకం కరోతి, వీహయో లునాతి. పత్తియం దత్తో ఘరం పవిసతి, ఆదిచ్చం పస్సతి, ధమ్మం సుణాతి, పణ్డితే పయిరుపాసతి.

వుత్తఞ్చ –

నిబ్బత్తి+వికతి+పత్తి-భేదా కమ్మం తిధా మతం;

కత్తుక్రియాభిగమ్మన్తం, సుఖ+మఙ్గొరం+ఘరం యథాతి.

కటం కరోతి విపులం దస్సనీయన్తి అత్థేవ గుణయుత్తస్స కమ్మతా, విపులం కరోతి, దస్సనీయం కరోతీతి క్రియాయ సమ్బన్ధియమానత్తా. ఓదనో పచ్చతేతి ఓదనసద్దతో కమ్మతా నప్పతీయతే, కిఞ్చరహి ఆఖ్యాతతో.

ఇచ్ఛితకమ్మం యథా-గావుం పయో దోహతి, గోమన్తం గావం యాచతి, గావ+మవ రున్ధతి వజం, మాణవకం మగ్గం పుచ్ఛతి, గోమన్తం గావం భిక్ఖతే, రుక్ఖ+మవచినాతి ఫలాని, రుక్ఖాత్యత్థో. సిస్సం ధమ్మం బ్రూతే. ఏత్థ పయో, గావం ఇచ్చాది ఇచ్ఛితం, గావుం, గోమన్త+మిచ్చాది అనిచ్ఛితం. ఏవ+మనిచ్ఛితేపి కణ్టకం మద్దతి, విసం గిలతి. యం నేవి+చ్ఛితం, నాపి అనిచ్ఛితం, తత్రాపి గామం గచ్ఛన్తో రుక్ఖమూల+ముపసప్పతి.

ఆధారే అధిసి+ఠా+సానం పయోగే చ, పథవిం అధిసేస్సతి, గామ+మధితిట్ఠతి, రుక్ఖ+మజ్ఝాసతేతి. ఏత్థ పథవిన్తి పథవియన్తి అత్థో. ఏవ+మభి, నిపుబ్బవిసస్సాపి, ధమ్మ+మభినివిసతే, ధమ్మే వా. తథా ఉప, న్వ+జ్ఝా+పుబ్బవసతిస్స, గామ+ముపవసతి, గామ+మనువసతి, విహార+మధివసతి, గామ+మావసతి, అగారం అజ్ఝవసతి, ఏత్థ గామన్తి గామేత్యత్థో. తథా తప్పానా+చారేపి, నదిం పిబతి, గామం చరతి, నదియంత్యత్థో. సచే మం నాలపిస్సతీతి మయా సద్ధింత్యత్థో. విహితావ పటి-యోగేపి దుతియా, పటిభన్తు తం చున్ద బోజ్ఝఙ్గా, తమ్పటి బోజ్ఝఙ్గా భాసన్తూతి అత్థో. ఉపమా మం పతిభాతి , ఉపమా మం ఉపట్ఠాతిత్యత్థో. ధాతునాయుత్తే "తస్స నప్పటిభాతీ"తి ఛట్ఠీ.

౩. కాలద్ధాన+మచ్చన్తసంయోగే

కాలద్ధానం దబ్బ+గుణ+క్రియాహి అచ్చన్తసంయోగే తేహి కాలద్ధానవాచీహి దుతియా హోతి. కాలే-సత్తాహం గవపానం, మాసం మంసోదనం, సరదం రమణీయా నదీ, సబ్బకాలం రమణీయం నన్దనం, తయో మాసే అభిధమ్మం దేసేతి. అద్ధని-యోజనం వనరాజి, యోజనం దీఘో పబ్బతో, కోసం సజ్ఝాయతి.

పుబ్బణ్హసమయం నివాసేత్వా, ఏకం సమయం భగవా, ఇమం రత్తిం చత్తారో మహారాజానోతి ఏవమాదీసు కాలవాచీహి అచ్చన్తసంయోగే దుతియా, బహులంవిధానా విభత్తివిపల్లాసో వా. మాసేనా+నువాకో+ధీతో, కోసేనా+నువాకో+ధీతోతి కరణత్థే తతియా.

౪. గతిబోధాహారసద్దత్థాకమ్మకభజ్జాదీనం పయోజ్జే

గత్యత్థానం బోధత్థానం ఆహారత్థానం సద్దత్థాన+మకమ్మకానం భజ్జాదీనఞ్చ పయోజ్జే కత్తరి దుతియా హోతి. దత్తో గమయతి మాణవకం గామం, యాపయతి వా. గురు బోధయతి మాణవకం ధమ్మం, వేదయతి వా. మాతా భోజయతి పుత్త+మోదనం, ఆసయతి వా. గురు అజ్ఝాపయతి సిస్సం వేదం, పాఠయతి వా. పయోజ్జతో+ఞ్ఞత్ర కమ్మే దుతియా. పోసో ఆసయతి దత్తం, సాయయతి వా. పోసో అఞ్ఞం భజ్జాపేతి, అఞ్ఞం కోట్టాపేతి, అఞ్ఞం సన్థరాపేతి.

౫. హరాదీనం వా

హరాదీనం పయోజ్జే కత్తరి దుతియా హోతి వా. పోసో హారేతి భారం దత్తం, దత్తేనేతి వా. దస్సయతే జనం రాజా, జనేనేతి వా. అభివాదయతే గురుం దత్తం, దత్తేనేతి వా. అజ్ఝోహారేతి సత్తుం దత్తం, దత్తేనేతి వా. కారేతి దత్తో దత్తం, దత్తేనేతి వా. పక్ఖే సబ్బత్ర కత్తరి తతియా.

౬. న ఖాదాదీనం

ఖాదాదీనం పయోజ్జే కత్తరి దుతియా న హోతి. గత్యత్థాదీసు క్వచి పటిసేధత్థ+మిదం. ఖాదయతి దత్తో దత్తేన, ఆదయతి దత్తేన, అవ్హాపయతి దత్థేన, సద్దాయయతి దత్తేన, నాయయతి దత్తేన, కన్దయతి దత్తేన.

౭. ఝాదీహి యుత్తా

ధిఆదీహి యుత్తతో దుతియా హోతి. ధి+రత్థు+మం పుతికాయం, అన్తరా చ రాజగహం అన్తరా చ నాలన్దం, రాజగహస్స చ నాలన్దస్స చ వివరభూతే మజ్ఝేతి అత్థో. సమాధాన+మన్తరేన, ముచలిన్ద+మభితో సరం. ఛట్యత్థే+యం దుతియా.

౮. లక్ఖణిత్థమ్భూతవిచ్ఛాస్వ+భినా

లక్ఖణాదీస్వ+త్థేసు అభినా యుత్తమ్హా దుతియా హోతి. రుక్ఖ+మభివిజ్జోతతే చన్దో, ఏత్థ రుక్ఖో లక్ఖణం, చన్దో లక్ఖితబ్బో, తత్ర అభినా రుక్ఖస్స లక్ఖణవుత్తితా పకాసీయతీతి రుక్ఖో అభినా యుత్తో నామ. సాధు దేవదత్తో మాతర+మభి, మాతరి సాధుత్తం పత్తోత్యత్థో. రుక్ఖం రుక్ఖంఅభి విజ్జోతతే చన్దో, రుక్ఖే రుక్ఖేత్యత్థో.

౯. పతిపరీహి భాగే చ

పతిపరీహి యుత్తతో లక్ఖణాదీసు భాగే చ+త్థే దుతియా హోతి. రుక్ఖంపతి విజ్జోతతే, సాధు దేవదత్తో మాతరంపతి, రుక్ఖం రుక్ఖంపతి తిట్ఠతి, య+దేత్థ మం పతి సియా, యో మమ భాగో, సో దీయతుత్యత్థో. ఏవం రుక్ఖంపరిత్యాదిపి.

౧౦. అనునాతి

లక్ఖణాదీసు దుతియా. రుక్ఖమను విజ్జోతతే, సచ్చకిరియ+మను వస్సి, హేతు చ లక్ఖణం భవతి, సాధు దేవదత్తో మాతర+మను, రుక్ఖం రుక్ఖ+మను విజ్జోతతే, యదేత్థ మంఅను సియా.

౧౧. సహత్థే

సహత్థే అనునా యుత్తమ్హా దుతియా. పబ్బత+మను తిట్ఠతి, పబ్బతేన సహ త్యత్థో.

౧౨. హీనే

హీనత్థే అనునా యుత్తమ్హా దుతియా. అనుసారిపుత్తం పఞ్ఞవన్తో భిక్ఖూ, సారిపుత్తతో పఞ్ఞాయ హీనాత్యత్థో.

౧౩. ఉపేన

హీనత్థే ఉపేన యుత్తస్మా దుతియా. ఉపసారిపుత్తం పఞ్ఞవన్తో.

౧౬. కత్తుకరణేసు తతియా

కత్తరి కరణే చ కారకే తతియా హోతి. జినేన దేసితో ధమ్మో, బుద్ధేన జితో మారో, అహినా దట్ఠో నరో. యత్థ కారణకారణమ్పి కారణవసేన వుచ్చతి, తత్థాపి తతియా, చోరేహి గామో దడ్ఢో, తిణేహి భత్తం సిద్ధం, సద్ధేహి కారితా విహారా.

అత్తపధానో కిరియం, యో నిబ్బత్తేతి కారకో;
అపయుత్తో పయుత్తో వా, స కత్తాతి పవుచ్చతి.

కరణే-తం పన దువిధం అజ్ఝత్తికబాహిరవసేన, యథా హత్థేన కమ్మం కరోతి, చక్ఖునా రూపం పస్సతి, మనసా ధమ్మం విఞ్ఞాయతి. దత్తేన విహయో లునాతి, అగ్గినా కుటిం ఝాపేతి.

బాహిరఞ్చ తథా+జ్ఝత్తం, కరణం దువిధం యథా;
వీహిం లునాతి దత్తేన, నేత్తేన చన్ద+మిక్ఖతే.

పకతియా అభిరూపో, గోత్తేన గోతమో ఇచ్చాది భూధాతుస్స సమ్భవా కరణే తతియా. తథా సారిపుత్తోతి నామేన విస్సుతో, జాతియా ఖత్తియో బుద్ధో, జాతియా సత్తవస్సికో, సిప్పేన నళకారో సో, ఏకూనతింసో వయసా, ఏవం సమేన ధావతి, విసమేన ధావతి, ద్విదోణేన ధఞ్ఞం కిణాతి.

౧౭. సహత్థేన

సహత్థేన యోగే తతియా సియా. తతియాపి ఛట్ఠీవ అప్పధానే ఏవ భవతి. పుత్తేన సహా+గతో, పుత్తేన సద్ధిం ఆగతో, వితక్కేన సహ వత్తతి, పుత్తేన సహ థూలో, నిసీది భగవా సద్ధిం భిక్ఖుసఙ్ఘేన, సహస్సేన సమం మితా, సబ్బేహి మే పియేహి మనాపేహి నానాభావో.

౧౮. లక్ఖణే

లక్ఖణే వత్తమానతో తతియా. భిన్నేన సీసేన పగ్ఘరన్తేన లోహితేన పటివిస్సకే ఉజ్ఝాపేసి, ఊనపఞ్చబన్ధనేన పత్తేన అఞ్ఞం నవం పత్తం చేతాపేయ్య, తిదణ్డకేన పరిబ్బాజక+మద్దక్ఖి, అక్ఖినా కాణో, హత్థేన కుణీ, పాదేన ఖఞ్జో, పిట్ఠియా ఖుజ్జో. తేన హి వికలఙ్గేన వికలఙ్గినో వికారో లక్ఖియతే.

౧౯. హేతుమ్హి

వాసాదిలక్ఖణక్రియాయ హేతుతో తతియా. అన్నేన వసతి, విజ్జాయ వసతి, న జచ్చా వసలో హోతి, కమ్మునా వసలో హోతి, దానేన భోగవా, ఆచారేన కులం, తేన పాణి కామదదో.

౨౦. పఞ్చమీ+ణే వా

ఇణే హేతుమ్హి పఞ్చమీ వా. సతస్మా బద్ధో, సతేన వా.

౨౧. గుణే

పరఙ్గభూతే హేతుమ్హి పఞ్చమీ హోతి వా. జళత్తా బద్ధో, జళత్తేనవా, పఞ్ఞాయ ముత్తో, హుత్వా అభావతో అనిచ్చా, సఙ్ఖారనిరోధా విఞ్ఞాణనిరోధో. బహులంవిధానా సత్తమ్యత్థేహిపి, తేన సమయేన, కాలేన ధమ్మసాకచ్ఛా, పురత్థిమేన ధతరట్ఠో, దక్ఖిణేన విరూళ్హకో, ఉత్తరేన కపిలవత్థు, యేన భగవా, తేనుపసఙ్కమి, నో వో మమ+చ్ఛయేన సత్థాతి. మాసేన భుఞ్జతి, ఏకాహేనేవ బారాణసిం పావిసి, నవహి మాసేహి విహారం కారాపేసి , కహాపణేన ఊనో, ధనేన వికలో, అసినా కలహో, ఆచారేన నిపుణో, గుళేన మిస్సకం, వాచాయ సఖిలో, మణినా అత్థో, ధనేన అత్థో, యోజనేన గచ్ఛతి ఇచ్చాది హేతుమ్హి కరణే వా తతియా. అత్తనావ అత్తానం సమ్మన్నతీతి పచ్చత్తే బహులంవిధానా కత్తరి తతియా. ఏవం తిలేహి ఖేత్తే వపతీతి కమ్మత్థే, సుముత్తా మయం తేన మహాసమణేనాతి పఞ్చమ్యత్థే చ.

౨౪. చతుత్థీ సమ్పదానే

అచేతనం సచేతనం వా పటిగ్గాహకభావేనా+పేక్ఖితం, తం సమ్పదానం, తఞ్చ దా-దానేతి ధాతుతో బ్యప్పేన యుత్తమేవ, తత్థ చతుత్థీ హోతి. తఞ్చ దీయమానస్స వత్థునో అనివారణ+జ్ఝేసనా+నుమతితో తివిధో, యథా బుద్ధస్స పుప్ఫం దేతి, బోధిరుక్ఖస్స జలం దేతి, యాచకస్స ధనం దేతి, భిక్ఖూనం దానం దేతి.

> అనిరాకరణా+రాధ-న+బ్భనుఞ్ఞవసేన హి;
> సమ్పదానం తిధా వుత్తం, రుక్ఖ+యాచక+భిక్ఖవో.

ఆధారవివక్ఖాయం సత్తమీపి, సఙ్ఘే గోతమి దేహి, సఙ్ఘే దిన్నే అహఞ్చేవ పూజితో భవిస్సామి, యా పలాలమయం మాలం, నారీ దత్వాన చేతియేతి.

౨౫. తాదత్థ్యే

తాదత్థ్యే చతుత్థీ సియా. తదత్థస్స భావే, తాదత్థ్యం, తస్మిం తదత్థభావే జోతనీయేవ చతుత్థీ సియా. తదత్థస్స భావోతి నిమిత్తనిమిత్తీసమ్బన్ధే ఛట్ఠీ, తస్మా ఛట్ఠాపవాదో+యం. సమేపి నిమిత్తనిమిత్తీనం సమ్బన్ధే నిమిత్తభూతయూపతోవ చతుత్థీ, నో నిమిత్తీభూతదారుతో. యూపాయ దారు, పాకాయ వజతి, బుద్ధస్సత్థాయ జీవితం పరిచ్చజామి, నేవ దవాయ, న మదాయ, ఊనస్స పారిపూరియా, అత్థాయ హితాయ సుఖాయ సంవత్తతి, లోకానుకమ్పాయ, ఫాసు విహారాయ.

ఇచ్చాయం కచ్చాయనే ఉపరి వక్ఖమానస్స చతుత్థీతి సాధితత్తా ఇధ ఛట్ఠీతి దీపనత్థం వుచ్చతే –

కస్స సాదు నరుచ్చతి, మా అయస్మన్తానమ్పి సఙ్ఘభేదో రుచ్చిత్థ, ఖమతి సఙ్ఘస్స, భత్త+మస్స నచ్ఛాదేతీతి ఛట్ఠీ సమ్బన్ధవచనిచ్చాయం, న చే+వం విరోధో సియా, సదిసరూపత్తా, ఏవంవిధేసు చ సమ్బన్ధస్స సద్దికానుమతత్తా. తథా హి భాగవుత్తియా “ఉపపదవిభత్తి ఛట్ఠియా+పవాదా”తి వుత్తం, సద్దన్తరే విహితా విభత్తి ఉపపదవిభత్తి.

కస్స వా త్వం ధమ్మం రోచేసీతి అత్థమత్తే పఠమా, కస్స వా తుయ్హన్తి అవత్వా కస్స వా త్వం ధమ్మం రోచేసీతి అత్థమత్తే పఠమావసేన బ్యభిచారదస్సనా. ఏవ+మఞ్ఞాపి విఞ్ఞేయ్యా, పరతోపి యథాగమం.

రఞ్ఞో సతం ధారేతి రఞ్ఞో ఛత్తం ధారేతీతి సమ్బన్ధే ఛట్ఠీవ. సిలాఘ=కథనే, ఏవం రఞ్ఞో సిలాఘతే ఇచ్చాది, థుతిం కరోతీత్యత్థో. హను=అపనయనే, రఞ్ఞో హనుతే, వఞ్చేతీత్యత్థో. ఉపతిట్ఠేయ్య సక్యపుత్తానం వడ్ఢకీ, ఉపగచ్ఛేయ్యాత్యత్థో. సప=అక్కోసే, మయ్హం సపతే, సచ్చం కురుతేత్యత్థో . ధర=ధారణే, సువణ్ణం తే ధారయతే, ఇణం తే ధారయతి, అస్స రఞ్ఞో నాగం ధారయామ. పిహ=ఇచ్ఛాయం, దేవాపి తస్స పిహయన్తి తాదినో, తేసం పిహయన్తి సమ్బుద్ధానం సతీమతం, పిహయన్తి=పత్థేన్తి. తస్స కుజ్ఝ మహావీర, యది+హం తస్స పకుప్పేయ్యం, దుభయతి దిసానం మేఘో, యో మిత్తానం న దూభతి, యో అప్పదుట్ఠస్స నరస్స దుస్సతి. ఇస్స=ఇస్సాయం, తిత్థియా ఇస్సయన్తి సమణానం. ఉసూయ=దోసావికరణే, దుజ్జనా గుణవన్తానం ఉస్సూయన్తి, కా ఉసుయా విజానతం. ఇధ+సిధ+రాధ+సాధ=సంసిద్ధియం, ఆరాధో మే రఞ్ఞో, రఞ్ఞో భాగ్య+మారజ్ఝతి, క్యా+హం అయ్యానం అపరజ్ఝామి, ఆయస్మతో ఉపాలిత్థేరస్స ఉపసమ్పదాపేక్ఖో ఉపతిస్సో. భిక్ఖూ భగవతో పచ్చస్సోసుం, ఆసుణన్తి బుద్ధస్స భిక్ఖూ, తస్స భిక్ఖునో జనోఅనుగిణాతి, పతిగిణాతి, సాధుకారదానాదినా తం ఉస్సహతీత్యత్థో. ఆరోచయామి వో భిక్ఖవే, పటివేదయామి వో, ఆమన్తయామి తే మహారాజ, ధమ్మం తే దేసిస్సామి, దేసేతు భన్తే భగవా ధమ్మం భిక్ఖూనం, యథా నో భగవా బ్యాకరేయ్య, నిరుత్తిం తే పవక్ఖామి, అలం మే రజ్జం, అలం భిక్ఖు పత్తస్స, అలం మల్లో మల్లస్స, అరహతి మల్లో మల్లస్స, అలం తే ఇధ వాసేన, కిం మే ఏకేన తిణ్ణేనాతి సబ్బత్థ సమ్బన్ధే ఛట్ఠీ.

ఏవం ఆయు భోతో హోతు, చిరం జీవితం, భద్దం, కల్యాణం, అత్థం, పయోజనం, కుసలం, అనామయం, హితం, పత్థం, సుఖం, సాతం, భోతో హోతు, సాధు సమ్ముతి మే తస్స, పుత్తస్సా+వికరేయ్య గుయ్హ+మత్థం, తస్స మే సక్కో పాతురహోసి, తస్స పహిణేయ్య, భిక్ఖూనం దూతం పాహేసి, కప్పతి సమణానం ఆయోగో , ఏకస్స ద్విన్నం తిణ్ణం వా పహోతి, ఉపమం తే కరిస్సామి, అఞ్జలింతే పగ్గణ్హామి, తస్స ఫాసు, లోకస్స+త్థో, నమో తే పురిసాజఞ్ఞ, సోత్థి తస్స, సమత్థో మల్లో మల్లస్స, తస్స హితం, తస్స సుఖం, స్వాగతం తే మహారాజాతి సబ్బత్థ సమ్బన్ధే ఛట్ఠీ.

౨౬. పఞ్చమ్య+వధిస్మా

పదత్థావధిస్మా పఞ్చమీవిభత్తి హోతి.

> సమేప్య+పగమే ద్విన్నం, పుబ్బరూపా య+దచ్చుతం;
> వుచ్చతే త+దపాదానం, తం చలాచలతో ద్విధా;
> యథా+స్సా ధావతా పోసో, పతో, రుక్ఖాఫలన్తి చ.

తత్థ చలావధి ధావతా అస్సా పురిసో పతతి, అచలావధి పబ్బతా ఓతరన్తి వనచారకాతి.

తఞ్చ అవధి విసయక్రియావిసేసస్స నిద్దిట్ఠత్తా నిద్దిట్ఠవిసయం, యత్థ అప అపగమనక్రియం ఉపాత్తం=అజ్ఝాహటం విసయం కత్వా పవత్తతి, తం ఉపాత్తం. యం కేనచి గుణేన ఉక్కంసియతి, తం అనుమేయ్యం. యథా గామా అపేన్తి మునయో, నగరా నిగ్గతో రాజా, పాపా చిత్తం నివారేన్తి. వలాహకా విజ్జోతతే, కుసులతో పచతీతి. ఏత్థ చ వళాహకా నిక్ఖమ్మ, కుసులతో అపనేత్వాతి చ పుబ్బక్రియా అజ్ఝాహరీయతి. మధురా పాటలిపుత్తకేహి అభిరూపాతి అనుమీయతి. వుత్తఞ్హి –

నిద్దిట్ఠవిసయం కిఞ్చి, ఉపాత్తవిసయం తథా;

అనుమేయ్యవిసయఞ్చేతి, తిధా+హు అవధిం బుధాతి.

భయహేతుమ్హి-చోరా భయం జాయతి, తణ్హాయ జాయతి భయం, పాపతో ఉత్తసతి, నత్థి నోకో కుతో భయం. అక్ఖాతరి-ఉపజ్ఝాయా సిక్ఖం గణ్హాతి, ఆచరియమ్హా అధీతో సుణాతి వా. బుద్ధస్మా పరాజేన్తి అఞ్ఞతిత్థియా, పరాజితా భవన్తీత్యత్థో. హిమవతా పభవతి గఙ్గా, అచిరవతియా పభవన్తి కున్నదియో. ఉరస్మా జాతో పుత్తో, కమ్మతో జాతం ఇన్ద్రియం, ఉపజ్ఝాయా అన్తరధాయతి సిస్సో, మాతాపితూహి అన్తరధారయతి పుత్తో, నిలీయతీత్యత్థో. దూరత్థయోగేకీవదూరో ఇతో నళకారగామో, తతో హవే దూరతరం వదన్తి, గామతో నాతిదూరే, ఆరకా తే మోఘపురిసా ఇమస్మా ధమ్మవినయా, ఆరకా తేహి భగవా దూరతోవ నమస్సన్తి, అద్దస దూరతోవ ఆగచ్ఛన్తం. అన్తికత్థయోగే-అన్తికం గామా, ఆసన్నం గామా, సమీపం గామా. పరిమాణే-ఇతో మధురాయ చతూసు యోజనేసు సంకస్సం, రాజగహతో పఞ్చచత్తాలీసయోజనమత్థకే సావత్థి. కాలపరిమాణే-ఇతో ఏకనవుతికప్పమత్థకే, ఇతో వస్ససతసహస్సస్స అచ్చయేన బుద్ధో లోకే ఉప్పజ్జిస్సతి. పాసాదా సంకమేయ్య, పాసాదం అభిరుహిత్వా సంకమేయ్యాతి అత్థో, తథా హత్థిక్ఖన్ధా సంకమేయ్య, అభిధమ్మా పుచ్ఛన్తి, అభిధమ్మం సుత్వాతి అత్థో, ఆసనా వుట్ఠహేయ్య. దిసత్థవాచీహి యోగే-ఇతో సా పురిమా దిసా, ఇతో సా దక్ఖిణా దిసా, అవీచితో యావ భవగ్గం, ఉద్ధం పాదతలా, అధో కేసమత్థకా. విభజనే-యతో పణీతతరో వా విసిట్ఠతరో వా నత్థి, అత్తదన్తో తతో వరం, కిఞ్చాపి దానతో సీలం వరం, తతో మయా బహుతరం సుతం, సీలమేవ సుతా సేయ్యో. ఆరతిప్పయోగే-ఆరతి విరతి పాపా, పాణాతిపాతా వేరమణి, అదిన్నాదానా పటివిరతో, అప్పటివిరతా ముసావాదా. సుద్ధత్థయోగే-లోభనీయేహి ధమ్మేహి సుద్ధో, మాతుతో చ పితుతో చ సుద్ధో అనుపక్కుట్ఠో. పమోచనత్థయోగే-పరిముత్తో దుక్ఖస్మాతి వదామి, ముత్తో+స్మి మారబన్ధనా, న తే ముచ్చన్తి మచ్చునా, ముత్తో+హం+సబ్బపాసేహి. వివేచనే-వివిచ్చేవ కామేహి, వివిచ్చ అకుసలేహి ధమ్మేహి. పమాణత్థే-ఆయామతో చ విత్థారతో చ యోజనం, గమ్భీరతో చ పుథులతో చ యోజనం చన్దభాగాయ పరిమాణం, పరిక్ఖేపతో నవయోజనసతపరిమాణో మజ్ఝిమదేసో. పుబ్బాదియోగే-పుబ్బేవ మే భిక్ఖవే సమ్బోధా, ఇతో పుబ్బే నాహోసి, తతో పరం పచ్ఛన్తిమా జనపదా, తతో అపరేన సమయేన. పఞ్హే-కుతో+సి త్వం, కుతో భవం, పాటలిపుత్తతో. కిచ్చా లద్ధన్తి గుణే పఞ్చమీ, కిచ్చేన మే అధిగతన్తి హేతుమ్హి కరణే వా తతియా, ఏవం థోకా ముత్తో, థోకేన ముత్తోతి.

కథం "థోకం చలతీ"తి, క్రియావిసేసనే కమ్మని దుతియా, థోకం చలనం కరోతీత్యత్థో, థోకన్తి చలనక్రియాయ విసేసనత్తా క్రియావిసేసనం.

క్రియావిసేసనం నామ, కమ్మత్తే+కత్తసఙ్గితా;

న్యాయసిద్ధం యతో తస్మా, తదత్థం న విసుం విధి.

న్యాయసిద్ధంప=చలనన్తి యస్మా భావే అనో, తస్మా భావస్స+కత్తా ఏకవచనన్తి ఞాయా ఏకత్తఞ్చ, భావే అనత్తా నపుంసకత్తఞ్చ, కరోతిక్రియాయ సమ్బన్ధేన కమ్మత్తఞ్చ సిజ్ఝతీతి. కర+భూధాతవో చ –

కారియరూపాభిధాత్వత్థా , సబ్బే సత్తాయ యుజ్జరే;

తతో క్రియా చ భావో చ, సామఞ్ఞం తేసు గమ్యతే –

తి వుత్తత్తా యుజ్జన్తి.

థోకత్థే-థోకా ముచ్చతి. సబ్బత్థ సవిసయే పఞ్చమీ. ఏత్థ “వివక్ఖా లోకికా సా చ, న సక్కా అనివత్తితుం”తి వుత్తత్తా అనిట్ఠప్పసఙ్గో న సియా. మరియాదాయం-ఆపబ్బతా ఖేత్తం. అభివిధిమ్హి-ఆబ్రహ్మలోకా సద్దో అబ్భుగ్గచ్ఛతి, పబ్బతం వజ్జేత్వా, బ్రహ్మలోకమ్హి బ్యాపేత్వాతి చ అత్థో. ఏత్థ వజ్జమానసీమా మరియాదా, గయ్హమానసీమా అభివిధి.

౨౭. అపపరీహి వజ్జనే

వజ్జనే వత్తమానేహి అపపరీహి యోగే పఞ్చమీ హోతి. అపసాలాయ ఆయన్తి వాణిజా, పరిసాలాయ ఆయన్తి వాణిజా, సాలం వజ్జేత్వాతి అత్థో.

౨౮. పటినిధిపతిదానేసు పతినా

పటినిధిమ్హి పతిదానే చ వత్తమానేన పతినా యోగే నామస్మా పఞ్చమీ హోతి. బుద్ధస్మా పతి సారిపుత్తో, ఘత+మస్స తేలస్మా పతి దదాతి.

౨౯. రితే దుతియా చ

రితేసద్దయోగే నామస్మా దుతియా హోతి పఞ్చమీ చ. రితే సద్ధమ్మా, రితే సద్ధమ్మం.

౩౦. వినా+ఞ్ఞత్ర తతియా చ

వినా+ఞ్ఞత్రయోగే నామస్మా తతియా దుతియా పఞ్చమీ చ. వినా వాతేన, వినా వాతం, వినా వాతస్మా. అఞ్ఞత్ర ఏకేన పిణ్డపాతనీహారకేన, అఞ్ఞత్ర ధమ్మం, అఞ్ఞత్ర ధమ్మా.

౩౧. పుథనానాహి

ఏతేహి యోగే తతియా హోతి పఞ్చమీ చ. భిన్నయోగకరణం దుతియానివత్తనత్థం. పుథగేవ జనేన, పుథగేవ జనస్మా, జనేన నానా, జనస్మా నానా.

౩౨. ఛట్ఠీ సమ్బన్ధే

సమ్బన్ధే ఛట్ఠీ హోతి. రఞ్ఞో పురిసోతి వుత్తే యస్మా రాజా దదాతి, పురిసో గణ్హాతి, తస్మా రాజపురిసోతి విఞ్ఞాయతి. ఏవమేవ యో యస్స ఆయత్తో సేవకాదిభావేన భణ్డభావేన వా సమీప+సమూహా+వయవ+వికార+కారియ+అవత్థా+జాతి+గుణ+క్రియాదివసేన వా, రానీవసేన వా, ఆగమీవసేన వా, సో తివిధోపి అత్థో సమ్బన్ధో నామ. వుత్తఞ్హి –

> క్రియాకారకసఞ్జాతో, అస్సే+దంభావహేతుకో;
> సమ్బన్ధో నామ సో అత్థో, తత్థ ఛట్ఠీ విధీయతే.
>
> పారతన్త్యఞ్హి సమ్బన్ధో, తత్థ ఛట్ఠీ భవే తితో;

ఉపాధి+ఠాన్యా+గమితో, న విసేస్సాదితో తితోతి.

ఉపాధిసఞ్ఞాతవిసేసనతో తావ-రఞ్ఞో పురిసో. ఏత్థ చ బ్రాహ్మణాదిసామితో నివత్తేతీతి రాజా విసేసనం, పురిసో తేన విసేసియతీతి విసేస్సో. భణ్డసమ్బన్ధతో-పహుతం మే ధనం సక్క, ఏకస్స పటివీసో, భిక్ఖుస్స పత్తచీవరం. సమీపతో-అమ్బవనస్స అవిదూరే, నిబ్బానస్సేవ సన్తికే. సమూహే-సువణ్ణస్స రాసి, భిక్ఖూనం సమూహో. అవయవే-మనుస్సస్సేవ తే సీసం, రుక్ఖస్స సాఖా. వికారే-సువణ్ణస్స వికతి, భట్ఠధఞ్ఞానం సత్తు. కారియే-యవస్స అఙ్కురో, మేఘస్స సద్దో, పుత్తాపి తస్స బహవో, కమ్మానం ఫలం విపాకో. అవత్థాయం-ఖన్ధానం పాతుభావో, జరా, భేదో వా. జాతియం-మనుస్సస్స భావో, మనుస్సానం జాతి. గుణే-సువణ్ణస్స వణ్ణో, వణ్ణో న ఖీయేథ తథాగతస్స బుద్ధస్స గుణఘోసో, పుప్ఫానం గన్ధో, ఫలానం రసో, చిత్తస్స ఫుసనా, సిప్పికానం సతం నత్థి, తిలానం ముట్ఠి, తేసం సమాయోగో, సన్ధినో విమోక్ఖో, తథాగతస్స పఞ్ఞాపారమిం ఆరబ్భ, సుఖం తే, దుక్ఖం తే, చేతసో పరివితక్కో ఉదపాది, పఞ్ఞాయ పటుభావో, రూపస్స లహుతా, ముదుతా వా, ఉపచయో వా. క్రియాసమ్బన్ధే-పాదస్స ఉక్ఖేపనం, అవక్ఖేపనం వా, హత్థస్స సమిఞ్జనం, దానం, పసారణం, ధాతూనం గమనం, ఠానం, నిసజ్జా, సయనం వా, తథాగతస్స నామగోత్తాది, తస్స కారణం, తస్స మాతాపితరో, తస్స పురతో పాతురహోసి, నగరస్స దక్ఖిణతో, వస్సానం తతియే మాసే, న తస్స ఉపమా, కువేరస్స బలి ఇచ్చాది. అపి చ –

> గావస్స జాతి, ధవలో, గతి, సిఙ్గం, నామన్తి+ధ;
> దబ్బస్సాపి చ జాత్యాది, విసేస్సా హోన్తి కామతో.

> గోత్తఞ్చ సబలోదిస్స, పాక+మన్నస్స సుక్కతా;
> పటస్స, సిఙ్గంమేణ్డస్స, నా+ఞ్ఞోసంతి విసేస్సతే.

ఠానితో-యువణ్ణాన+మేఓ లుత్తా. ఆగమితో-సుఞ సస్స. సామియోగే-దేవాన+మిన్దో, మిగానం రాజా. రుజాదియోగే-దేవదత్తస్స రుజతి, తస్స రోగో ఉప్పజ్జి, మహాసేనాపతీనం ఉజ్ఝాపేతబ్బం, రజకస్స వత్థం దదాతి, ముసావాదస్స ఓత్తప్పం ఇచ్చాది. యజస్స యోగే-పుప్ఫస్స బుద్ధస్స యజతి, పుప్ఫేనాత్యత్థో. ఏవం ఘతస్స అగ్గిం జుహతి. సుహితత్థే-పత్తం ఓదనస్స పూరేత్వా, పూరం నానాపకారస్స అసుచినో, పూరం హిరఞ్ఞసువణ్ణస్స, పూరతి బాలో పాపస్స. కితకప్పయోగే-బహులంవిధానా ఛట్ఠీ, రఞ్ఞో సమ్మతో, పూజితో, సక్కతో, అపచితో, మానితో వా, అమతం తేసం భిక్ఖవే అపరిభుత్తం, యేసం కాయగతా సతి అపరిభుత్తా, సాధుసమ్మతో బహుజనస్స, సుప్పటివిద్ధా బుద్ధానం ధమ్మధాతు, ధమ్మస్స గుత్తో మేధావీ. కమ్మత్థే-తస్స భవన్తి వత్తారో, సహసా కమ్మస్స కత్తారో, అమతస్స దాతా, భిన్నానం సన్ధాతా, సహితానం అనుప్పదాతా, బోధేతా పజాయ, కమ్మస్స కారకో నత్థి, విపాకస్స చ వేదకో, అవిసంవాదకో లోకస్స, చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో. సరతి+చ్ఛాయోగే-మాతు సరతి, న తేసం కోచి సరతి, సత్తానం కమ్మపచ్చయా, పుత్తస్స ఇచ్ఛతి. కరోతిస్స (యోగే) – ఉదకస్స పతికురుతే, కణ్డస్స పతికురుతే, అభిసఙ్ఖరోతీత్యత్థో. పఞ్చమియత్థే పరిహానిభయత్థయోగేపి ఛట్ఠీ, అస్సవనతాయ ధమ్మస్స పరియాయన్తి, కిన్ను ఖో అహం తస్స సుఖస్స భాయామి, సబ్బే తసన్తి దణ్డస్స, సబ్బే భాయన్తి మచ్చునో, భీతో చతున్నం ఆసీవిసానం ఘోరవిసానం ఇచ్చాది.

౪౦. తుల్యత్థేన వా తతియా

తుల్యత్థేన యోగే వా ఛట్ఠీ హోతి తతియా చ. పితు తుల్యో, పితరా వా, మాతు తుల్యో, మాతరా వా.

౩౨. సత్తమ్యా+ధారే

కత్తుకమ్మట్ఠానం నిసజ్జ+పచనాదిక్రియానం యో ఆధారో, తం ఆధారకారకం నామ. కథం కటే నిసీదతి దేవదత్తో, థాలియం ఓదనం పచతి, దేవదత్త+తణ్డులానం కత్తు+కమ్మానం ధారణతో తదట్ఠఆసన+పచనక్రియం కట+థాలియో ధారేన్తి నామ, తస్మిం సత్తమీవిభత్తి హోతి.

సో బ్యాపికో, ఓపసిలేసికో, వేసయికో, సామీపికోతి చతుబ్బిధో. తత్థ యో ఆధేయ్యస్స నిస్సేసాధారభూతో, సో బ్యాపికో, యథా తిలేసు తేలం అత్థి, ఖీరేసు జలం, దధిమ్హి సప్పి. పచ్చేకసిద్ధానం భావానం యం ఆధేయ్యభావేన ఉపసిలేసనం అల్లీయనం అత్థి, సో ఓపసిలేసికో. యథా ఆసనే నిసిన్నో సఙ్ఘో, థాలియం ఓదనం పచతి, ఘటే ఉదక+మత్థి, దూరే ఠితో, సమీపే ఠితో. యత్థ సమీపే సమీపీవోహారం కత్వా తదాయత్తతాదీపనత్థం ఆధారభావో ఉపచరీయతి, తం సామీపికం, యథా గఙ్గాయం ఘోసో, గఙ్గాయ సమీపే వజోత్యత్థో. సావత్థియం విహరతి జేతవనే. యత్థ అఞ్ఞథాభావవసేన దేసన్తరావచ్ఛేదవసేన వా ఆధారపరికప్పో , సో వేసయితో. యథా ఆకాసే సకుణా చరన్తి, భూమియం మనుస్సా, జలే మచ్ఛా, పాసాదేసు పతితో, పాపస్మిం రమతీ మనో, పసన్నో బుద్ధసాసనే, పఞ్ఞాయ సాధు, వినయే నిపుణో, మాతరి సాధు, పితరి నిపుణో.

> కిరియా కత్తు+కమ్మట్ఠా, ఆధారీయతి యేన సో;
> ఆధారో చతుధా వుత్తో, బ్యాపకాదిప్పభేదతో.

> బ్యాపకో తిలఖీరాది, కటో ఓపసిలేసికో;
> సామీపికో తు గఙ్గాది, ఆకాసో విసయో మతో.

౩౩. నిమిత్తే

నిమిత్తత్థే సత్తమీ హోతి. అజినమ్హి హఞ్ఞతే దీపి, కుఞ్జరో దన్తేసు హఞ్ఞతే, అణుమత్తేసు వజ్జేసు భయదస్సావీ, సమ్పజానముసావాదే పాచిత్తియం. సబ్బత్థ నిమిత్తత్థో.

౩౪. యబ్భావో భావలక్ఖణం

యస్స భావో భావన్తరస్స లక్ఖణం భవతి, తతో సత్తమీ. కాలే గావీసు దుయ్హమానాసుగతో, దుద్ధాసు ఆగతో. ఏత్థగమనక్రియాయ దోహనక్రియాచిహనం, ఆగమనక్రియాయ దుద్ధాక్రియాచిహనం, ఏవ+ముపరిపి. పుబ్బణ్హసమయే గతో, సాయన్హసమయే ఆగతో, జాయమానే ఖో సారిపుత్త బోధిసత్తే అయం దససహస్సీ లోకధాతు సమ్పకమ్పి.

> పాసాణా సక్ఖరా చేవ, కఠలా ఖాణుకణ్టకా;
> సబ్బే మగ్గా వివజ్జన్తి, గచ్ఛన్తే లోకనాయకే.

ఇమస్మిం సతి ఇదం హోతి ఇచ్చాది. “అకాలే వస్సతీ తస్స, కాలే తస్స న వస్సతీ”తి విసయసత్తమీ.

౩౫. ఛట్ఠీ చా+నాదరే

యస్స భావో భావన్తరస్స లక్ఖణం భవతి, తతో ఛట్ఠీ హోతి సత్తమీ చా+నాదరే గమ్యమానే. అకామకానం మాతాపితూనం రుదన్తానం పబ్బజి, మాతాపితూసు రుదన్తేసు వా. “ఆకోటయన్తో సో నేతి, సివిరాజస్స పేక్ఖతే”, “మచ్చు ఆదాయ గచ్ఛతి, పేక్ఖమానే మహాజనే”.

గున్నం సామీతి సమ్బన్ధే ఛట్ఠీ, గోసు సామీతి విసయసత్తమీ. ఏవం గున్నమిస్సరో, గోస్వి+స్సరో, గున్నం అధిపతి, గోసు అధిపతి, గున్నం దాయాదో, గోసు దాయాదో, గున్నం సక్ఖీ, గోసు సక్ఖీ, గున్నం పతిభూ, గోసు పతిభూ, గున్నం పసుతో, గోసు పసుతో, కుసలా నచ్చగీతస్స, కుసలా నచ్చగీతే, ఆయుత్తో కటకరణస్స, ఆయుత్తో కటకరణే. తథా ఆధారవచనిచ్ఛాయం సత్తమీ, భిక్ఖూసు అభివాదేన్తి, ముద్ధని చుమ్బిత్వా, బాహాసు గహేత్వా, హత్థేసు పిణ్డాయ చరన్తి, కదలీసు గజే రక్ఖన్తి, ఞాణస్మిం పసన్నో, ఞాణస్మిం ఉస్సుక్కోతి విసయసత్తమీ.

౩౬. యతో నిద్ధారణం

జాతిగుణక్రియాహి సముదాయతే+కదేసస్స పుథక్కరణం నిద్ధారణం, యతో తం కరీయతి, తతో ఛట్ఠీసత్తమియో హోన్తి. సాలయో సూకధఞ్ఞానం పథ్యతమా, సూకధఞ్ఞేసు సాలయో పథ్యతమా. కణ్హా గావీనం సమ్పన్నఖీరతమా, కణ్హా గావీసు సమ్పన్నఖీరతమా. గచ్ఛతం ధావన్తో సీఘతమా, గచ్ఛన్తేసు ధావన్తో సీఘతమా.

౧౪. సత్తమ్యా+ధిక్యే

ఆధిక్యే అత్థే ఉపేన యుత్తమ్హా సత్తమీ హోతి. ఉపఖారియం దోణో, ఖారియా దోణో అధికోత్యత్థో. తథా ఉపనిక్ఖే కహాపణం.

౧౫. సామిత్థే+ధినా

సామిభావత్థే అధినా యుత్తమ్హా సత్తమీ హోతి. అధిబ్రహ్మదత్తే పఞ్చాలా, అధిపఞ్చాలేసు బ్రహ్మదత్తో, బ్రహ్మదత్తిస్సరా పఞ్చాలాతి అత్థో. అధిదేవేసు బుద్ధో, సమ్ముతిదేవాదీహి బుద్ధో అధికోత్యత్థో.

ఏత్థ చ యథావుత్తేసు అత్థేసు అయం భేదో –

కారకం సాధకం నిబ్బత్తకం క్రియానిమిత్తన్తి అత్థతో ఏకమేవ, తఞ్చ దణ్డో, ధవలో, పచనం, చిత్తో, గోతి దబ్బ+గుణ+క్రియా+నామ+జాతిభేదేన పఞ్చవిధమ్పి కమ్మ+కత్తాదివసేన ఛబ్బిధం, తం సత్తికారకం, తదాధారభూతదబ్బాదయో తత్రట్ఠకారకం, న ముఖ్యతో. ముఖ్యతో చే హోన్తి, తేసం సత్తిదబ్బానం అఞ్ఞమఞ్ఞబ్యావటరూపత్తా యో ఆధారో, సో ఆధారోయేవ, కిస్మిఞ్చికాలే కరణం వా కత్తురూపభూతో వా న హోతి, తస్మా థాలి పచతి, థాలియా పచతి, థాలియం పచతీత్యాదినా ఏకస్స వత్థునో కత్తు+కరణా+ధారభేదో న సియా. సత్తిపక్ఖే పన దబ్బాదీనం అనేకసత్తియా ఆధారత్తా సత్తియా దబ్బాదయో వివక్ఖితా తం తం కారకం హోతీతి దబ్బాదీనం అభేదేపి కారకభేదో యుజ్జతే. వుత్తఞ్హి –

విచిత్తకత్తుఆదీహి , సంయోగా ఏకవత్థునో;
నానాత్తం యుజ్జతే నాట్య-భేదేన నటకస్సి+వాతి.

ధాలి వత్థుతో ఏకా చేదపి సత్తికారకభూతకత్తు+కరణా+ధారాదీనం భేదేన భేద+ముపయాతి, కిమివ రామ+రావణాదివేసధారీనటకో తేసం నామవసేన రామో, రావణోతి భేద+ముపయాతి, త+మివాతి అధిప్పాయో.

పున+రపి –

యథే+కోపి పటో సుత్త, పీతాదిగుణసంయుతో;
సుక్కో పటోతి పీతోతి, భేదం యాత్యే+వమేవ+యం.

ఏత్థ చ సత్తిభూతకత్తాదయో ముఖ్యకారకం, తంయోగేన దబ్బభూతథాలీ గుణకారకం, తే చ కథం క్రియాయ కారకా హోన్తి. కత్తా అత్తనా పతిట్ఠితాయ హసతి+నచ్చతిచ్చాదిక్రియాయ నిమిత్తం హోతి. కమ్మ ఞ్చ అత్తనా పతిట్ఠితక్రియాయ తదత్థభూతఇన్ధనాదీని పవత్తేన్తం "ఓదనం పచతీ"త్యాదో నిమిత్తం. 'కట్ఠేహి పచ్చతీ'త్యాదో కట్ఠాని జలనక్రియాయ సాధేతబ్బపాకస్స అఙ్గభావేన నిమిత్తం. 'ఫరసునా ఛిన్దతీ'త్యాదో ఫరసు చ కట్ఠానం ద్విధాపవత్తియా నిమిత్తం. కమ్మ ఞ్చ క్రియాయ సమ్బన్ధీయమానబ్యాప్యే సతి నిమిత్తభావేన క్రియాయ నిమిత్తం. తథా సమ్పదానా+వధి+ఆధారానం 'గావో దదాతి' 'గామస్మా అపనయతి' 'థాలియం పచతీ'త్యాదీసు గోదానా+పనయన+పచనక్రియానం నిమిత్తత్తా క్రియాయ నిమిత్తాని హోన్తి. తేసం యథాసకం క్రియాయ పవత్తకో కత్తా, తస్మా స ఏవ పధానో కత్తాతి వోహారం లభతి, అఞ్ఞేసం కరణాదీనం కత్తుభావే సతిపి అప్పధానత్తా తం న లభతి.

చోదకేన వుత్తఞ్హి –

నను సామగ్యమీనాయం, క్రియాసిద్ధి కథం వద;
ఏకస్స కత్తునో ఏవ, సబ్బేసం కత్తుతం వినా.

సబ్బేసం కరణాదీనం, కత్తుతాయ వియోగతో;
కరణాదీనం అభావత్తా, కారకం న హి ఛబ్బిధన్తి.

వుచ్చతే –

యద్యప్య+త్థి హి కత్తుత్తం, సభావా కరణాదిసు;
క్రియాసిద్ధ్యా తథాప్యే+త+మప్పధానం పరఙ్గతో.

ఏతం సభావతో ఉపలబ్భమానం కరణాదీసు కత్తుత్తం పరేసం కరణాదీనం జలన+ధారణాదిక్రియాయ అఙ్గం ఉపాయతి అప్పధానన్తి అధిప్పాయో.

కారకం ఛబ్బిధం సఞ్ఞా-వసా ఛబ్బీసతివిధం;
పభేదా సత్తధా కమ్మం, కత్తా పఞ్చవిధో భవే.

కరణం దువిధం హోతి, సమ్పదానం తిధా మతం;
అపాదానం పఞ్చవిధం, ఆధారో తు చతుబ్బిధో.

విభత్తియో పన –

> పచ్చత్త+ముపయోగఞ్చ, కరణం సమ్పదానియం;
> నిస్సక్కం సామివచనం, భుమ్మ+మాలపన+ట్ఠమంతి.

ఇతి పయోగసిద్ధియం కారకకణ్డో తతియో.

౪. సమాసకణ్డ

అథ నామానమేవ అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధీనం సమాసోతి నామనిస్సితత్తా, సయఞ్చ నామికత్తా నామానన్తరం సమాసో వుచ్చతే.

౧. స్యాది స్యాదినే+కత్థన్తి

ఇద+మధికతం వేదితబ్బం. పుబ్బే వుత్తవిధిగ్గహణఞాయేన స్యాదీతి తదన్తస్స గహణం. సో చ భిన్నత్థానం నామాన+మేకత్థీభావో సమాసోతి వుచ్చతే.

౨. అసఙ్ఖ్యం విభత్తి+సమ్పత్తి+సమీప+సాకల్యా+భావ+యథా+ పచ్ఛా+యుగపదత్థే

పుబ్బస్స+త్థపరం యస్స, అఞ్ఞత్థపరమఞ్చ యం;
నపుంసకం భవే యఞ్చ, త+దాసంఖ్య+మిహే+స్సతే.

సత్థన్తరే పసిద్ధం యం, అబ్యయీభావనామతో;
ఉపకుమ్భం తిట్ఠగు చ, పాతమేఘంతి తం యథా.

అసఙ్ఖ్యం స్యాద్యన్తం విభత్యాదీన+మత్థే వత్తమానం స్యాద్యన్తేన సహే+కత్థం భవతి. “అవిగ్గహో నిచ్చసమాసో, పదన్తరవిగ్గహో చే”తి పదన్తరవిగ్గహో. ఇత్థీసు తథా పవత్తాతి విగ్గయ్హ విభత్యత్థే సమాసే కతే –

౨,౧౧౯. ఏకత్థతాయం

ఏకో అత్థో యస్స పకతిపచ్చయాదిసముదాయస్స సో ఏకత్థో. తస్స భావో పవత్తినిమిత్తం ఏకత్థతా, ఈయాది+ణాది+సమాసవిధానం, తస్మిం సతి స్యాదిలోపో హోతి.

౯. తం నపుంసకన్తి

నపుంసకలిఙ్గే చ “పుబ్బస్మా+మాదితో”తి సబ్బవిభత్తీనం లోపే చ కతే అధిత్థి తిట్ఠతి, భో అధిత్థి, అధిత్థి పస్స, అధిత్థి కతం, అధిత్తి చరతి, అధిత్థి దేహి, అధిత్థి అపేహి, అధిత్థి ఆయత్తం, అధిత్థి పతిట్ఠితం. ఏవం అధికుమారి, అన్తభూతస్స అప్పధానస్స ఘపస్స “ఘపస్స+న్తస్సా+ప్పధానస్సా”తి పస్స రస్సో.

సహ=సమ్పన్నం బ్రహ్మం సబ్రహ్మం. వుత్తనయేన ఏత్థ చ ఉపరి చ సమాసాదయో హోన్తి, ఏత్థ “అకాలే సతత్థే”తి సహస్స సాదేసో. స్యాదిమ్హి కతే “పుబ్బస్మా+మాదితో”తి స్యాదీనం లోపే చ సమ్పత్తే “నా+తో+మపఞ్చమియా”తి అపఞ్చమియా పటిసేధో చ అకారన్తఅసంఖ్యసమాసతో పరాసం సబ్బవిభత్తీనం అంఆదేసో చ హోతి. ఏవ+ముపరిపి.

భిక్ఖానం సమిద్ధి సుభిక్ఖం, ఏత్థ ఘస్స రస్సో. సుభిక్ఖం తిట్ఠతి భో సుభిక్ఖం, సుభిక్ఖం పస్స. నా+స్మింసు “వా తతియా సత్తమీనం”తి వికప్పేన అం, సుభిక్ఖం సుభిక్ఖేన వా కతం, సుభిక్ఖం సుభిక్ఖేన వా చరతి, సుభిక్ఖం దేహి. పఞ్చమియం

అ+మబ్భావా సుభిక్ఖా అపగచ్ఛ, సుభిక్ఖ+మాయత్తం, సుభిక్ఖం సుభిక్ఖే వా పతిట్ఠితం.

సమీపత్థే-కుమ్భస్స సమీపం ఉపకుమ్భం, ఏవం ఉపనగరం, భో ఉపకుమ్భం ఇచ్చాది.

సాకల్యే-తిణమ్పి అసేసేత్వాతి సతిణం, తిణమ్పి అసేసేత్వా అజ్ఝోహరణీయ+మజ్ఝోహరతీత్యత్థో. సేసం సబ్రహ్మసమం . అగ్గిమ్పి అసేసేత్వాతి సాగ్గి, అగ్గిగన్థంపి అసేసేత్వా అధీతేత్యత్థో. వారగ్గహణం అధిట్ఠిసమం.

అభావో సమ్బన్ధీభేదా బహువిధో, తత్ర ఇద్ధాభావేవిగతా ఇద్ధి=విభూతి సద్దికానన్తి దుస్సద్దికం. అత్థాభావేమక్ఖికానం అభావో నిమ్మక్ఖికం, నిద్దరథం, నిమ్మసకం. అతిక్కమాభావే-అతిగతాని తిణాని నిత్తిణం. ఉపభోగసమ్బన్ధీవత్తమానకాలస్స అభావే-అతిగతం లహుపావురణం అతిలహుపావురణం, లహుపావురణస్స నా+యం ఉపభోగతా లోతి అత్థో.

యథాత్థో+నేకవిధో, తత్ర యోగ్గతాయం-యోగ్గం రూప+మనురూపం. విచ్ఛాయం-అద్ధమాసం అద్ధమాసం అను అన్వద్ధమాసం, ఏవం పచ్చత్తం. అత్థానతివత్తియం-సత్తిం అనతిక్కమ్మ యథాసత్తి. ఏవం యథాక్కమం, యథాబలం. బహులాధికారా యా యా పరిసా యథాపరిసా. సదిసత్థే-కిఖియా కణ్హవిచ్ఛితధేనుయా సదిసో సకిఖి, సహస్స సాదేసో. ఆనుపుబ్బియం-జేట్ఠానుక్కమేన అనుజేట్ఠం.

పచ్ఛాఅత్థే-రథస్స పచ్ఛా అనురథం.

యుగపదత్థే-చక్కేన సహ=ఏకకాలం సచక్కం, చక్కేన ఏకక్ఖణే నిధేతీతి అత్థో.

౩. యథా న తుల్యే

యథాసద్దో తుల్యత్థే వత్తమానో స్యాద్యన్తేన సహే+కత్థో న భవతి. యథా దేవదత్తో, తథా యఞ్ఞదత్తో. ఏత్థ ఉపమానభూతో యథాసద్దో 'తథా యఞ్ఞదత్తో'తి ఉపమేయ్య+మపేక్ఖతి, తస్మా "సాపేక్ఖ+మసమత్థం భవతీ"తి ఞాయా అసమాసే "న తుల్యే"తి పటిసేధో కిమత్థ+మితి చే. యస్మా "యథా దేవదత్తో"తి సముదాయమేవ ఉపమానం భవతి, న విసుం యథాసద్దో, తస్మా సముదాయస్సేవ ఉపమేయ్యసాపేక్ఖత్తే న అసామత్థియతా న విసుం యథాసద్దస్స, తస్మా సాదిస్సే పత్తసమాసస్స పటిసేధత్థ+మిదం. తుల్యత్థేతి వత్తబ్బే తుల్యం వినా తుల్యతా నత్థీతి తుల్యత్థేతి అవత్వా తుల్యేతి వుత్తం.

> యథాకథఞ్చి సాదిస్సం, ఞాయతే యత్థ సమ్భవం;
> ఉపమా నామ సా తస్సా, పపఞ్చో బహుధా భవే.

౪. యావా+వధారణే

యావసద్దో అవధారణే వత్తమానో స్యాద్యన్తేన సహే+కత్థో భవతి. అవధారణం=ఏత్తకతాపరిచ్ఛేదో. యావన్తాని అమత్తాని=భాజనాని యావామత్తం, ఇమినా సమాసే కతే సేసం పుబ్బసమం. జీవస్స యత్తకో పరిచ్ఛేదో యావజీవం. యావతాయుకం, "సకత్థే"తి కపచ్చయో. యత్తకేన అత్థో యావదత్థం.

౭. పయ్యపా బహి తిరో పురే పచ్చా వా పఞ్చమ్యా

పరిఆదయో పఞ్చమ్యన్తేన సహ+కత్థా హోన్తి వా. పరి పబ్బతా పరిపబ్బతం. వాస్స వాక్యవికప్పత్థత్తా పరి పబ్బతా ఇచ్చాదయోపి హోన్తి. అప పబ్బతా అపపబ్బతం, ఆ పాటలిపుత్తా ఆపాటలిపుత్తం, బహి గామా బహిగామం, తిరో పబ్బతా తిరోపబ్బతం, పురే భత్తా పురేభత్తం, పచ్చా భత్తా పచ్చాభత్తం, సబ్బం ఉపకుమ్భసమం, ఇమినా సమాసో విసేసో. ఏవ+ముపరిసుత్తేపి.

వాత్య+ధికారో –

౬. సమీపా+యామేస్వ+ను

"అసంఖ్య"మిచ్చాదినా నిచ్చసమాసస్స వికప్పత్థం సమీపగ్గహణం. అనుసద్దో సామీప్యే ఆయామే చ వత్తమానో స్యాద్యన్తేన సహ+కత్థో వా హోతి. ఏత్థ సమీపగ్గహణస్స భావప్పధానత్తా సామీప్యమేవ గమ్యతేతి సామీప్యేతి వుత్తం. వనస్స అను=సమీపం అనువనం, గఙ్గాయ అను=ఆయామో అనుగఙ్గం, గఙ్గాయ అను వా బారాణసీ.

౭. తిట్ఠగ్వాదీని

తిట్ఠగుఆదీని అఞ్ఞత్థేన సిద్ధాపి అస్మిం అసంఖ్యసమాసే నిపాతియన్తి. తిట్ఠన్తి గావో యస్మిం కాలేతి తిట్ఠన్తసద్ద+గోసద్దేహి పరమాయోమ్హి కతే "వా+నేకఞ్ఞత్థే"తి సమాసో, ఇమినా నిపాతనా లోపే నపుంసకత్తే చ కతే సిమ్హి గోస్స "గోస్సు"తి ఉకారే "పుబ్బస్మా+మాదితో"తి విభత్తిలోపో. ఏవం వహన్తి గావో యస్మిం కాలేతి వహగ్గు ఇచ్చాది. వేలాప్పకాసకపాతోఆదీనమ్పి ఏత్థేవ సఙ్గహో, పాతో నహానన్తి సత్తమీఅమాదిసమాసే పాతనహానం, ఏవం సాయనహానం, పాతకాలం, సాయకాలం, పాతమేఘం, సాయమేఘం, పాతమగ్గం, సాయమగ్గం, ఏత్థ "ఏఓన+మ వణ్ణే"తి అకారో, నిగ్గహీతస్స లోపో చ హోతి.

౮. ఓరే+పరి+పటి+పారే+మజ్ఝే+హేట్ఠు+ద్ధా+ధో+న్తో వా ఛట్ఠియా.

ఓరాదయో సద్దా ఛట్ఠియన్తేన సహ+కత్థా వా హోన్తి. ఓరం గఙ్గాయ ఓరేగఙ్గా, ఉపరి సిఖరస్స ఉపరిసిఖరం, పటి=ముఖం సోతస్స పటిసోతం, పారం యమునాయ పారేయమునం, మజ్ఝం గఙ్గాయ మజ్ఝేగఙ్గం, హేట్ఠా పాసాదస్స హేట్ఠాపాసాదం, ఉద్ధం గఙ్గాయ ఉద్ధగఙ్గం, అధో గఙ్గాయ అధోగఙ్గం, అన్తో పాసాదస్స అన్తోపాసాదం. ఇమినా నిపాతనావ నిగ్గహీతలోపే చ ఏకారే చ కతే ఓరేచ్చాది హోతి.

౧౦. అ+మాది

అ+మాదిస్యాద్యన్తం స్యాద్యన్తేన సహ బహుల+మేకత్తం హోతి.

> ఉత్తరస్స పదస్స+త్థో, పధానం లిఙ్గ+మస్స చ;
> దుతియన్తాదిపదేకత్థో, బహుధా తం విభజ్జతే.
>
> పరేస+మిస్సతే తఞ్చ, భియ్యో తప్పురిసా+ఖ్యయా;

తం యథా+త్ర రాజాపచ్చం, కత్థచీతి+మితీదిసం.

అ+మాద్యన్తానం కారకానం అకారకానఞ్చ సమాసో కత్థచిమేవ వా హోతి. తఞ్చ బహులంవిధానేనాతి దట్ఠబ్బం.

తత్థ దుతియాతప్పురిసో అమాది గత+నిస్సితా+తీతా+తిక్కన్త+పత్తా+పన్నాదీహి భవతి. సరణం గతోతి సమాసే కతే "ఏకత్థతాయం"తి విభత్తిలోపాది ఉపరి సబ్బత్థ పుబ్బసమం. సరణగతో, సరణగతా. సరణగతా, సరణగతాయో. సరణగతం కులం, సరణగతాని కులాని ఇచ్చాది. అరఞ్ఞగతో, భూమిగతో. ధమ్మం నిస్సితో ధమ్మనిస్సితో, అత్థనిస్సితో. భవం అతీతో భవాతీతో, కాలాతీతో. పమాణం అతిక్కన్తం పమాణాతిక్కన్తం, లోకాతిక్కన్తం. సుఖం పత్తో సుఖప్పత్తో, దుక్ఖప్పత్తో. సోతం ఆపన్నో సోతాపన్నో, నిరోధసమాపన్నో, మగ్గప్పటిపన్నో. రథం ఆరుళ్హో రథారుళ్హో . సబ్బరత్తిం సోభణో సబ్బరత్తిసోభణో, ముహుత్తసుఖం. అకారకానం సమాసో అచ్చన్తసంయోగే. వుత్తియేవో+పపదసమాసే, తస్స నిచ్చత్తా. యథా కమ్మం కరోతీతి కమ్మకారో, కుమ్భకారో, అత్థం కామేతీతి అత్థకామో, ధమ్మకామో, ధమ్మం ధారేతీతి ధమ్మధరో, వినయధరో. సానం పచతీతి సపాకో, తన్తం వాయతీతి తన్తవాయో, వరం ఆహరతీతి వరాహరో. న్త+మాన+క్త్వవన్తేహి వాక్యమేవ. ధమ్మం సుణన్తో, ధమ్మం సుణమానో, ఓదనం భుత్తవా.

తతియాతప్పురిసో కితక+పుబ్బ+సదిస+సమో+నత్థ+కలహ+నిపుణ+మిస్స+సఖిలాదీహి. బుద్ధేన భాసితో బుద్ధభాసితో ధమ్మో, ఏవం జినదేసితో. సత్థారా వణ్ణితో సత్థువణ్ణితో. విఞ్ఞూహి గరహితో విఞ్ఞూగరహితో, విఞ్ఞూప్పసత్థో, ఇస్సరకతం, సయం కతం, సుకేహి ఆహటం సుకాహటం, రఞ్ఞా హతో రాజహతో, రాజపీళితో. అగ్గినా దడ్ఢో అగ్గిదడ్ఢో, సప్పేన దట్ఠో సప్పదట్ఠో, సల్లేహి విద్ధో సల్లవిద్ధో, ఇచ్ఛాయ పకతో ఇచ్ఛాపకతో, సీలసమ్పన్నో. ఏవం సుఖసహగతం, ఞాణసమ్పయుత్తం, మిత్తసంసగ్గో, పియవిప్పయోగో, జాతిథద్ధో, గుణహీనో, గుణవుద్ధో, చతువగ్గకరణీయం, చతువగ్గాదికత్తబ్బం. కాకేహి పేయ్యా కాకపేయ్యా, నదీ. క్వచి వుత్తియేవ, ఉరసా గచ్ఛతీతి ఉరగో, పాదేన పివతీతి పాదపో. క్వచి వాక్యమేవ, ఫరసునా ఛిన్నవా, కాకేహి పాతబ్బా, దస్సనేన పహాతబ్బా. పుబ్బాదియోగే-మాసేన పుబ్బో మాసపుబ్బో. ఏవం మాతుసదిసో, మాతుసమో. ఏకూనవీసతి, సీలవికలో, అసికలహో, వాచానిపుణో, యావకాలికసమ్మిస్సం, వాచాసఖిలో . సత్థారా సదిసో సత్థుసదిసో, సత్థుకప్పో, పుఞ్ఞేన అత్థికో పుఞ్ఞత్థికో, గుణాధికో. దధినా ఉపసిత్తం భోజనం దధిభోజనం, గుళేన సంసట్ఠో ఓదనో గుళోదనో. కారకసమ్బన్ధో క్రియాయ కతో, ఉపసిత్తాదిక్రియానం అపఞ్ఞాయనేపి వుత్తియేవో+పసిత్తాదిక్రియాన+మాఖ్యాపనతో నత్థా+యుత్తత్థతా. ఏవం ఖీరోదనో. అస్సేన యుత్తో రథో అస్సరథో, మగ్గచిత్తం, జమ్బుయా పఞ్ఞాతో లక్ఖితో దీపో జమ్బుదీపో, ఏకేన అధికా దస ఏకాదస, జాతియా అన్ధో జచ్చన్ధో, పకతియా మేధావీ పకతిమేధావీ ఇచ్చాది.

చతుత్థీతప్పురిసో తదత్థ+అత్థ+హిత+దేయ్యాదీహి. తదత్థే-కథినస్స దుస్సం కథినదుస్సం, కథినచీవరస్సాతి అత్థో. ఏవం చీవరదుస్సం, చీవరమూలం, యాగుయా అత్థాయ తణ్డులా యాగుతణ్డులా, భత్తతణ్డులా, సఙ్ఘస్స అత్థాయ భత్తం సఙ్ఘభత్తం, ఆగన్తుకభత్తం, ఏవం గమికభత్తం, పాసాదాయ దబ్బం పాసాదదబ్బం. ఏత్థ చా+యం నిచ్చసమాసో, తస్స తిలిఙ్గతా చ-భిక్ఖుసఙ్ఘస్స అత్థో విహారో భిక్ఖుసఙ్ఘత్థో విహారో, భిక్ఖుసఙ్ఘత్థా యాగు, భిక్ఖుసఙ్ఘత్థం చీవరం. యస్స అత్థో యదత్థో, యదత్థా, యదత్థం. ఏవం తదత్థో, తదత్థా, తదత్థం. తథా లోకహితో. బుద్ధస్స దేయ్యం బుద్ధదేయ్యం పుప్ఫం. సఙ్ఘదేయ్యం చీవరం. ఇధ న హోతి "సఙ్ఘస్స దాతబ్బం".

పఞ్చమీతప్పురిసో అపగమన+భయ+విరతి+మోచనత్థాదీహి. మేథునస్మా అపేతో మేథునాపేతో, ఏవం పలాపగతో, నగరనిగ్గతో, పిణ్డపాతపటిక్కన్తో, కామతో నిక్ఖన్తం కామనిక్ఖన్తం, రుక్ఖగ్గా పతితో రుక్ఖగ్గపతితో, సాసనచ్చుతో, ఆపత్తి- వుట్ఠానం , ధరణీతలగ్గతో, సబ్బభవేహి నిస్సటో సబ్బభవనిస్సటో. భయతాదియోగే-రాజతో భయం రాజభయం, చోరభయం, అమనుస్సభయం, అగ్గిభయం, పాపభీతో, పాపభీరుకో. అకత్తబ్బతో విరతి అకత్తబ్బవిరతి, ఏవం కాయదుచ్చరితవిరతి, వచీదుచ్చరితవిరతి. బన్ధనా ముత్తో బన్ధనముత్తో, వనముత్తో, బన్ధనమోక్ఖో. కమ్మసముట్ఠితం, ఉక్కట్ఠుక్కట్ఠం, ఓమకోమకం. క్వచి వుత్తియేవ, కమ్మతో జాతం కమ్మజం, ఏవం చిత్తజం, ఉతుజం, ఆహారజం. ఇధ న హోతి 'పాసాదా పతితో'.

ఛట్ఠీతప్పురిసో రఞ్ఞో పుత్తో రాజపుత్తో, ఏవం రాజపురిసో, ఆచరియపూజకో, బుద్ధసావకో, బుద్ధరూపం, జినవచనం, సముద్దఘోసో, ధఞ్ఞానం రాసి ధఞ్ఞరాసి, పుప్ఫగన్ధో, ఫలరసో, కాయస్స లహుతా కాయలహుతా. మరణస్సతి, రుక్ఖమూలం, అయస్స పత్తో అయోపత్తో, ఏత్థ "మనాద్యాపాదీన+మో మయే చే"తి ఓ. ఏవం సువణ్ణకటాహం, పానీయథాలకం, సప్పికుమ్భో, దేవానం రాజా దేవరాజా. పుమస్స లిఙ్గం పుల్లిఙ్గం, "పుం పుమస్సవా"తి పుమస్స పుం, నిగ్గహీతలోపో, లస్స ద్విభావో చ. హత్థిపదం, ఇత్థిరూపం, భిక్ఖునిసఙ్ఘో, జమ్బుసాఖా, ఏత్థ ఈకారూకారానం రస్సో. బహులాధికారా న్త+మాన+నిద్ధారియ+పూరణ+భావ+తిత్తత్థేహి న హోతి. మమా+నుకుబ్బం, మమా+నుకురుమానో, గున్నం కణ్హా సమ్పన్నఖీరతమా, సిస్సానం పఞ్చమో, పటస్స సుత్తతా. క్వచి హోతేవ 'వత్తమానసామీప్యం'. బ్రాహ్మణస్స సుక్కా దన్తాతి సాపేక్ఖతాయ న హోతి. ఫలానం తిత్తో, ఫలాన+మాసితో, ఫలానం సుహితో. "బ్రాహ్మణస్స ఉచ్చం గేహం"తి సాపేక్ఖతాయ న హోతి. "రఞ్ఞో పాటలిపుత్తకస్స ధనం"తి ధనసమ్బన్ధే ఛట్ఠీతి పాటలిపుత్తకేన సమ్బన్ధాభావా న హోతి. "రఞ్ఞో గో చ అస్సో చ పురిసో చా"తి భిన్నత్థతాయ వాక్యమేవ. రఞ్ఞో గవస్సపురిసా రాజగవస్సపురిసాతి వుత్తి హోతేవ, ఏకత్థీభావా. సమ్బన్ధీసద్దానం పన నిచ్చసాపేక్ఖత్తేపి గమకత్తా సమాసో, గమకత్తమ్పి హి సమాసస్స నిబన్ధనం, యథా దేవదత్తస్స గురుకులం, భగవతో సావకసఙ్ఘోతిఆది.

సత్తమీతప్పురిసో రూపే సఞ్ఞా రూపసఞ్ఞా, ఏవం రూపసఞ్చేతనా, సంసారదుక్ఖం. చక్ఖుమ్హి సన్నిస్సితం విఞ్ఞాణం చక్ఖువిఞ్ఞాణం. ధమ్మే రతో ధమ్మరతో, ధమ్మాభిరతి, ధమ్మరుచి, ధమ్మగారవో, ధమ్మేసు నిరుత్తి ధమ్మనిరుత్తి, దానాధిముత్తి, భవన్తరకతం. దస్సనే అస్సాదో దస్సనస్సాదో. అరఞ్ఞే వాసో అరఞ్ఞవాసో, వికాలభోజనం, కాలవస్సం, వనపుప్ఫం, వనమహిసో, గామసూకరో, సముద్దమచ్ఛా, ఆవాటకచ్ఛపో, ఆవాటమణ్డూకో, కూపమణ్డూకో, తిత్థనావా. ఇత్థీసు ధుత్తో ఇత్థిధుత్తో, అక్ఖధుత్తో. ఛాయాయం సుక్ఖో ఛాయాసుక్ఖో, అఙ్గారపక్కం, చారకవసో. క్వచి వుత్తియేవ, వనే చరతీతి వనచరకో, కుచ్ఛిమ్హి సయన్తీతి కుచ్ఛిసయా, థలే తిట్ఠతీతి థలట్ఠో, జలట్ఠో, పబ్బతట్ఠో, మగ్గట్ఠో. పఙ్కే జాతం పఙ్కజం, సరోరుహా+మిచ్చాది. ఇధ న హోతి, భోజనే మత్తఞ్ఞుతా, ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతా, ఆసనే నిసిన్నో, ఆసనే నిసీదితబ్బం.

౧౧. విసేసన+మేకత్థేన

విసేసనం స్యాద్యన్తం విసేస్సేన స్యాద్యన్తేన సమానాధికరణేనసహే+కత్థం హోతి.

> సమానత్థే పదే యత్థ, భేద్యభేదకవాచకే;
> విసేసనసమాసో+యం, విసేస్సత్థపధానతో.

విసేస్సగత+మేవ+త్ర, లిఙ్గ+మేతం పరం తతో;

కమ్మధారయ+మిచ్చే+స, సమాసో+ఞ్ఞోహి సఞ్ఞితో.

సుత్తే విసేస్సేనాతి అవుత్తేపి విసేసనస్స సమ్బన్ధీసద్దత్తా సామత్థియతో లబ్భమానఅకడ్ఢితసద్దం పతి “విసేస్సేనా”తి వుత్తం. వుత్తఞ్చ –

సామఞ్ఞవత్థు యా వత్థ+న్తరతో తు విసేసియ;

ఏకప్పకారే ఠపనా, విసేసన+మితీ+రితం.

ఏకప్పకారగం వత్థు, విసేస్సన్తి పవుచ్చతి;

పదాని యాని యానేవ, సమ్బన్ధ+ముపయన్తి+హ;

గమ్యతే కామచారేన, విసేసన+విసేస్సతాతి.

ఏత్థ చ ఉప్పలదబ్బం రత్తుప్పలాదితో విసేసయతీతి నీలసద్దో విసేసనం. తేన విసేసియతీతి ఉప్పలసద్దో విసేస్సం. అపి చ భమర+ఙ్గారాదిసామఞ్ఞ నీలత్థతో విసేసియతీతి నీలం విసేస్సం. న వత్థాదీనం, ఉప్పలస్సేవాతి విసేసనతో ఉప్పలం విసేసనంతి కామచారేనేతి వుత్తం. అపి చ –

పరితో అయన్త్య+నేన+త్థా, పరియాయోతి వుచ్చతి;

గోవాచాతి పవుత్తే తు, వాచత్థో తు విసేసనం.

విసేస్సే దిస్సమానా యా, లిఙ్గ+సంఖ్యా+విభత్తియో;

తుల్యాధికరణే భియ్యో, కత్తబ్బా తా విసేసనేతి –

వుత్తత్తా మహన్తో+చ్చాదీసు సమానలిఙ్గాదయో దట్ఠబ్బా. భియ్యోతి కిం, దేవా పమాణం ఇచ్చాది.

సో చ ఛబ్బిధో విసేసనపుబ్బపదో, విసేసనుత్తరపదో, విసేసనోభయపదో, ఉపమానుత్తరపదో, సమ్భావనాపుబ్బపదో, అవధారణపుబ్బపదోతి.

తత్థ విసేసనపుబ్బపదే తావ-మహన్తో చ సో పురిసో చాతి వాక్యే ఇమినా సుత్తేన సమాసో. “ట న్త+న్తూనం”తి న్తస్స టాదేసే దీఘో హోతి, మహాపురిసో, మహాపురిసా ఇచ్చాది.

వాక్యే తుల్యాధికరణభావ పకాసనత్థం చ+త-సద్దపయోగో. వుత్తియన్తు సమాసేనేవ తప్పకాసనతో న తప్పయోగో. ఏవ+మఞ్ఞత్రాపి వుత్తత్థాన+మప్పయోగో. ఏవం మహావీరో, మహాముని. మహన్తఞ్చ తం బలఞ్చాతి మహాబలం, మహబ్భయం. సన్తో చ సో పురిసో చాతి సప్పురిసో. తథా పుబ్బపురిసో, అపరపురిసో, పఠమపురిసో, మజ్ఝిమపురిసో, ఉత్తమపురిసో, పరపురిసో, సేతహత్థీ, కణ్హసప్పో, నీలుప్పలం, రత్తుప్పలం, లోహితచన్దనం. క్వచి న హోతి, పుణ్ణో మన్తానీపుత్తో, చిత్తో గహపతి. పుమా చ సో కోకిలో చాతి పుఙ్కోకిలో, ఉత్తరపదే పుమస్స పుం హోతి. ఏవం పున్నాగో.

ఖత్తియా చ సా కఞ్ఞా చాతి ఖత్తియకఞ్ఞా.

౬౭. ఇత్థియం భాసితపుమి+త్థీ పుమేవే+కత్థేతి

భాసితపుమా ఇత్థీ పుమేవ హోతీతి పుమ్భావా ఇత్థిపచ్చయానం నివత్తి హోతి. ఏవం రత్తలతా, దుతియభిక్ఖా. బ్రాహ్మణీ చ సా దారికా చాతి బ్రాహ్మణదారికా, నాగమాణవికా. ఇత్థియన్తి కిం, కుమారిరతనం, సమణిపదుమం. భాసితపుమాతి కిం, గఙ్గానదీ, తణ్హానదీ , పథవీధాతు. పురత్థిమో చ సో కాయో చాతి పురత్థిమకాయో. ఏత్థ చ కాయేకదేసే కాయసద్దో. ఏవం పచ్ఛిమకాయో, ఉపరిమకాయో, హేట్ఠిమకాయో, సబ్బకాయో, నవావాసో, కతరనికాయో, హేతుపచ్చయో. జీవితప్పధానం నవకం జీవితనవక+మిచ్చాది.

విసేసనుత్తరపదే థేరా+చరియ+పణ్డితా విసేసనం పరఞ్చ భవతి. యథా సారిపుత్తో చ సో థేరో చాతి సారిపుత్తత్థేరో, ఏవం మహామోగ్గల్లానత్థేరో, మహాకస్సపత్థేరో, బుద్ధఘోసాచరియో, ధమ్మపాలాచరియో, ఆచరియగుత్తిలో వా. మహోసధో చ సో పణ్డితో చాతి మహోసధపణ్డితో, ఏవం విధురపణ్డితో.

విసేసనోభయపదే యథా-సీతఞ్చ తం ఉణ్హఞ్చాతి సీతుణ్హం, సినిద్ధో చ సో ఉణ్హో చాతి సినిద్ధుణ్హో మాసో. ఖఞ్జో చ సో ఖుజ్జో చాతి ఖఞ్జఖుజ్జో, ఏవం అన్ధబధిరో, కతాకతం, ఛిద్దావఛిద్దం, ఉచ్చావచం, ఛిన్నభిన్నం, గతపచ్చాగతం. క్వచి పుబ్బకాలస్సాపి పరనిపాతో, వాసితో చ సో లిత్తో చాతి లిత్తవాసితో, ఏవం నగ్గమూసితో, సిత్తసమ్మట్ఠో, భట్ఠలుఞ్చితో.

ఉపమనుత్తరపదే ఉపమానభూతం విసేసనం పరం భవతి, యథా సీహోతి వుత్తే ఉపచరితా+నుపచరితసీహానం సామఞ్ఞప్పతీతియం మునిసద్దో విసేసేతి. ఏత్థ చ –

ఉపమానో+పమేయ్యానం, సధమ్మత్తం సియో+పమా.

సా చ వత్థు+వణ్ణ+ఆకారానం సామ్యేన హోతి. సీహోవ సీహో, ముని చ సో సీహో చాతి మునిసీహో, మునివసభో, మునిపుఙ్గవో , బుద్ధనాగో, బుద్ధాదిచ్చో. రంసీ వియ రంసీ, సద్ధమ్మో చ సో రంసీ చాతి సద్ధమ్మరంసీ, ఏవం వినయసాగరో. పుణ్డరికమివ పుణ్డరికో, సమణో చ సో పుణ్డరికో చాతి సమణపుణ్డరికో, సమణపదుమో. చన్దో వియ చన్దో, ముఖఞ్చ తం చన్దో చాతి ముఖచన్దో, ముఖపదుమం ఇచ్చాది.

సమ్భావనాపుబ్బపదే యథా-ధమ్మోతి బుద్ధి ధమ్మబుద్ధి, ఏవం ధమ్మసఞ్ఞా, ధమ్మసఙ్ఖాతో, ధమ్మసమ్మతో, పాణసఞ్ఞితా, అసుభసఞ్ఞా, అనిచ్చసఞ్ఞా, ధాతుసఞ్ఞా, అత్తసఞ్ఞా, అత్తదిట్ఠి ఇచ్చాది.

అవధారణపుబ్బపదే యథా-గుణో ఏవ ధనం గుణధనం, ఏవం సద్ధాధనం, సీలధనం, పఞ్ఞారతనం, చక్ఖు ఏవ ఇన్ద్రియం చక్ఖున్ద్రియం, ఏవం చక్ఖాయతనం, చక్ఖుధాతు, చక్ఖుద్వారం, రూపారమ్మణ+మిచ్చాది.

విసేసన+విసేస్సేహి, క్రియాయ చ సహే+రితో;
తేసం భావం వివేచేతా, నిపాతో బ్యవచ్ఛినదతి.

అయోగ+మఞ్ఞయోగఞ్చ, అచ్చన్తాయోగ+మేవి+తి;
వివక్ఖాతో పయుత్తోపి, ఏవత్థో ఞాయతే యతో.

> బ్యవచ్ఛేదఫలం వాక్యం, తతో చిత్తో ధనుద్ధరో;
> పాత్థో ధనుద్ధరో నీలు+ప్పల+మత్థీతి తం యథా.

ఏత్థ నిపాతోతి ఏవ-ఇతినిపాతో, అప్పయుత్తోపి ఏవసద్దో ఏవం యోజేతబ్బో – "చిత్తో ధనుద్ధరో ఏవా"తి విసేసనేన యుత్తో అయోగవివచ్ఛేదకో, ధనునా యోగే పతిట్ఠాపనతో "పాత్థో ఏవ ధనుద్ధరో"తి విసేస్సేన యుత్తో అఞ్ఞయోగవివచ్ఛేదకో, ధనుద్ధరత్తస్స పాత్థసంఖాతఅజ్జునే ఏవ పతిట్ఠాపనతో. "నీలుప్పల+మత్థేవా"తి క్రియాయ యుత్తో అచ్చన్తాయోగవివచ్ఛేదకో, నీలుప్పలస్స సబ్బాపేయేవ పతిట్ఠాపనతో.

౨౧. సంఖ్యాది

ఏకత్థే సమాహారే సంఖ్యాది నపుంసకలిఙ్గం భవతి. తయో లోకా సమాహటా=చిత్తేన సమ్పిణ్డితా, తిణ్ణం లోకానం సమాహారోతి వా వాక్యే విసేసనసమాసే కతే ఇమినా నపుంసకత్తం భవతి. సమాహారస్సే+కత్తా ఏకవచనమేవ, తిలోకం, భో తిలోక, తిలోకం, తిలోకేన ఇచ్చాది. ఏవం తయో దణ్డా తిదణ్డం, తీణి మలాని సమాహటాని, తిణ్ణం మలానం సమాహారోతి వా తిమలం, తిలక్ఖణం, చతుసచ్చం, పఞ్చసిక్ఖాపదం, ఛట్ఠాయతనం, సత్తాహం, అట్ఠసీలం, నవలోకుత్తరం, దససీలం, సతయోజనం. ద్వే రత్తియో సమాహటా ద్విరత్తం.

౧౨. నఞ

నఞిచ్చేతం స్యాద్యన్తం స్యాద్యన్తేన సహే+కత్థం హోతి. ఞకారో "ట నఞస్సా"తి విసేసనత్థో 'పామనపుత్తాదీసు నస్స టో మా హోతూ'తి. న బ్రాహ్మణో అబ్రాహ్మణో, "ట నఞస్సా"తి నస్స టాదేసో. ఞ-కారో ఏత్థేవ విసేసనత్థో.

> న-నిసేధో సతో యుత్తో, దేసాదినియమం వినా;
> అసతో వా+ఫలో తస్మా, కథ+మబ్రాహ్మణోతిచే.

> నిసేధత్థానువాదేన, పటిసేధవిధి క్వచి;
> పరస్స మిచ్ఛాఞాణత్తా+ఖ్యాపనాయో+పపజ్జతే.

దువిధో చ+స్స నస్స అత్థో పసజ్జపటిసేధ+పరియుదాసవసేన. తత్థ యో "అసూరికపస్సారాజదారా"తిఆదీసు వియ ఉత్తరపదత్థస్స సబ్బదా అభావం దీపేతి, సో పసజ్జపటిసేధవాచీ నామ. యో పన "అబ్రాహ్మణ+మానయా"తిఆదీసు వియ ఉత్తరపదత్థం పరియుదాసిత్వా పటిక్ఖిపిత్వా తంసదిసే వత్థుమ్హి కారియం పటిపాదయతి, సో పరియుదాసవాచీ నామ. వుత్తఞ్చ –

> పసజ్జపటిసేధస్స, లక్ఖణం వత్థునత్థితా;
> వత్థుతో+ఞ్ఞత్ర యా వుత్తి, పరియుదాసలక్ఖణం.

> యత్ర అబ్రాహ్మణాదీసు, వత్థుం పరియుదస్సతి;
> తక్రియాయుత్తరాజాదిం, వదే సో పరియుదాసకో.

పసజ్జపటిసేధో తు, వత్థన్తర+మనాదియ;
కిఞ్చివత్థునిసేధస్స, పసఙ్గో న భవేయ్య సో.

తదఞ్ఞో చ తంవిరుద్ధో,
తదభావో చ నఞ్ఞత్థో.

తదఞ్ఞత్థే – అబ్రాహ్మణో, బ్రాహ్మణతో అఞ్ఞో తంసదిసోతి వుత్తం హోతి. ఏవం అమనుస్సో, అస్సమణో, న బ్యాకతా అబ్యాకతా ధమ్మా. తబ్బిరుద్ధత్థే-న కుసలా అకుసలా, కుసలపటిపక్ఖాతి అత్థో. ఏవం అలోభో, అమిత్తో, అయం పరియుదాసనయో. తదభావే-న కత్వా అకత్వా, అకాతున పుఞ్ఞం, అకరోన్తో, అభావో భవతి. అయం పసజ్జపటిసేధనయో.

ఏత్థ చ ఉభోసు పరియుదాసే బ్రాహ్మణా అఞ్ఞో బ్రాహ్మణధమ్మే అప్పతిట్ఠితో ఖత్తియాది బ్రాహ్మణసదిసోవ అబ్రాహ్మణోతి వుత్తే పతీయతే. ఇతరస్మిం పన పక్ఖే కేనచి సంసయనిమిత్తేన ఖత్తియాదో బ్రాహ్మణోతి వుత్తస్స మిచ్ఛాఞాణనివుత్తి కరీయతి “బ్రాహ్మణో+యం న భవతి అబ్రాహ్మణో”తి, బ్రాహ్మణత్తఙ్ఞాసితో న భవతీత్యత్థో. తత్థ సదిసత్తం వినా మిచ్ఛాఞాణాసమ్భవా పయోగసామత్థియా చ సదిసపటిపత్తి, తగ్గతా చ లిఙ్గ+సఙ్ఖ్యా భవన్తి. అతోయేవ ఉచ్చతే “నఞ్ఞివయుత్త+మఞ్ఞసదిసాధికరణే, కథా హి అత్థసమ్పచ్చయో”తి.

౭౨. అన సరేతి

నఞసద్దస్స సరే అన, న అస్సో అనస్సో, న అరియో అనరియో. ఏవం అనిస్సరో, అనిట్ఠో, అనాసవో. న ఆదాయ అనాదాయ, అనోలోకేత్వా ఇచ్చాది. బహులాధికారా అయుత్తత్థేహి కేహిచి హోతి. పున న గీయన్తీతి అపునగేయ్యా గాథా, అనోకాసం కారేత్వా, అమూలామూలం గన్త్వా, అచన్దముల్లోకికాని ముఖాని, అసద్ధభోజీ, అలవణభోజీ.

౧౩. కుపాదయో నిచ్చ+మస్యాదివిధిమ్హి

కుసద్దో పాదయో చ స్యాద్యన్తేన సహే+కత్థా హోన్తి నిచ్చం స్యాదివిధివిసయతో+ఞ్ఞత్థ. ఏత్థ అబ్యభిచారిపాదిసహచరణత్థేన కుఇతి నిపాతోవ, న పథవీవాచకో కుసద్దో. స్యాదివిధివిసయో నామ “లక్ఖణిత్థమ్భూతా” దినా పతిఆదీనం విసయే కతదుతియా, తఞ్చ అన్వద్ధమాసన్తి అసంఖ్యసమాస+మివ మా హోతూతి “అస్యాదివిధిమ్హీ”తి నిసేధో. కుచ్ఛితో బ్రాహ్మణో కుబ్రాహ్మణో, నిచ్చసమాసత్తా అసపదేన విగ్గహో.

౧౦౭. సరే కద కుస్సు+త్తరత్థే

కుస్సు+త్తరత్థే వత్తమానస్స సరాదో ఉత్తరపదే కదాదేసో హోతి. ఈసకం ఉణ్హం కదుణ్హం, కుచ్ఛితం అన్నం కదన్నం, కదసనం. సరేతి కిం, కుపుత్తా, కుదారా, కుదాసా, కుదిట్ఠి.

౧౦౮. కా+ప్పత్థే

అప్పత్థే వత్తమానస్స కుస్స కా హోతు+త్తరపదే. అప్పకం లవణం కాలవణం. ఏవం కాపుప్ఫం.

౧౦౯. పురిసే వాతి

కుస్స కా వా. కుచ్ఛితో పురిసో కాపురిసో, కుపురిసో వా. పకట్ఠో నాయకో పనాయకో, పధానం వచనం పావచనం భుసం వద్ధం పవద్ధం సరీరం, సమం సమ్మా వా ఆధానం సమాధానం, వివిధా మతి విమతి, వివిధో విసిట్ఠో వా కప్పో వికప్పో, అధికో దేవో అతిదేవో, ఏవం అధిదేవో, అధిసీలం. సున్దరో గన్ధో సుగన్ధో, కచ్ఛితో గన్ధో దుగ్గన్ధో, సుట్ఠు కతం సుకతం, దుట్ఠు కతం దుక్కతం అభి సిఞ్చనం అభిసేకోతి సనన్తో, అతిసయేన కత్వా, కతం పకరిత్వా, పకతం, అతిసయేన థుతం అతిత్థుతం, అతిక్కమ్మ థుతం అతిత్థుతం, ఈసం కళారో ఆకళారో, సుట్ఠు బద్ధో ఆబద్ధో.

పాదయో గతాద్యత్థే పఠమాయ

పగతో ఆచరియో పాచరియో, ఏవం పన్తేవాసీ.

అచ్చాదయో కన్తాద్యత్థే దుతియాయ

అతిక్కన్తో మఞ్చం అతిమఞ్చో. అతిమాలో, "ఘపస్స+న్తస్సా+ప్పధానస్సా"తి మాలాసద్దే ఘస్స రస్సో. ఏవ+ముపరిపి ఘపానం రస్సో.

అవాదయో కుట్ఠాద్యత్థే తతియాయ

అవకుట్ఠం కోకిలాయ వనం అవకోకిలం, అవమయూరం. అవకుట్ఠన్తి పరిచ్చత్తం.

పరియాదయో గిలానాద్యత్థే చతుత్థియా

పరిగిలానో+జ్ఝేనాయ పరియజ్ఝేనో.

న్యాదయో కన్తాద్యత్థే పఞ్చమియా

నిక్ఖన్తో కోసమ్బియా నిక్కోసమ్బి. అస్యాదివిధిమ్హీతి కిం, రుక్ఖం పతి విజ్జోతతే.

౧౧౦. చీ క్రియత్థేహి

చీపచ్చయన్తో క్రియత్థేహి స్యాద్యన్తేహి సహే+కత్థో హోతి. అమలీనం మలీనం కరిత్వాతి విగ్గయ్హ "అభూతతబ్భావే కరా+స+భూయోగే వికారాచీ"తి చీపచ్చయేకతే ఇమినా సమాసో. ఏత్థ చ-కారో "చీ క్రియత్థేహీ"తి విసేసనత్థో. "ప్యో వా త్వాస్స సమాసే"తి ప్య హోతి, ప-కారో "ప్యే సిస్సా"తి విసేసనత్థో. మలినీకరియ.

౧౧౧. భూసనా+దరా+నాదరేస్వ+లం+సా+సాతి

భూసనాదీస్వ+త్థేస్వ+ల+మాదయో సద్దా ఏకత్థా హోన్తి. అలం కరిత్వా సక్కరిత్వా అసక్కరిత్వాతి విగ్గయ్హ సమాసే కతే ప్యే చ "సా సాధికరా చ చరిచ్చా"తి చాదేసో పరరూపఞ్చ. అలంకరియ, సక్కచ్చ, అసక్కచ్చ.

౧౬. అఞ్ఞేచా+తి సుత్తేన సమాసే కతే… ఏత్థ యథా ద్వారం వివరాతి వుత్తే పకరణతో అగ్గల+మితి విఞ్ఞాయతి, ఏవ+మిధాపి నిపాతపభావే అఞ్ఞే చాతి సామఞ్ఞం చే+తి ఆగమానుసారేన లబ్భమానవిభత్యన్తపటిరూపనిపాతావ విఞ్ఞాయన్తి. అగ్గతో భవిత్వా పురోభుయ్య, అన్తరహితో హుత్వా తిరోభూయ, అన్తరధానం కత్వా తిరోకరియ, ఉరసి కత్వా ఉరసికరియ, మనసి కత్వా మనసికరియ, మజ్ఝే కత్వా మజ్ఝేకరియ, తుణ్హీ భవిత్వా తుణ్హీ భూయ.

౧౭. వా+నేక+ఞ్ఞత్థే

అనేకం స్యాద్యన్తం అఞ్ఞస్స పదస్స అత్థే ఏకత్థం వా హోతి.

> పదన్తరస్స యస్స+త్థో, పధానం లిఙ్గ+మస్స చ;
> సమాసో సో+య+మఞ్ఞత్థో, బహుబ్బీహిపరవ్హయో.

సో చ నవవిధో ద్విపదో, భిన్నాధికరణో, తిపదో, న-నిపాతపుబ్బపదో, సహపుబ్బపదో, ఉపమానపుబ్బపదో, సఙ్ఖ్యోభయపదో, దిసన్తరాలత్థో, బ్యతిహారలక్ఖణో చాతి.

౧. తత్థ ద్విపదో తుల్యాధికరణో కమ్మాదీసు ఛసు విభత్యత్థేసు భవతి.

(క) తత్థ దుతియత్థే తావ-ఆగతా సమణా ఇమం సఙ్ఘారామన్తి ఆగతసమణో సఙ్ఘారామో. సో చ దువిధో తగ్గుణా+తగ్గుణవసేన. వుత్తఞ్హి –

> తగ్గుణో+తగ్గుణో చే+తి,
> సో సమాసో ద్విధా మతో.
>
> తం యథా 'నీయతం లమ్బ-
> కణ్ణో+' 'యం దిట్ఠసాగరో'.

తేసు యత్థ విసేసనభూతో అత్థో అఞ్ఞపదత్థగ్గహణేన గయ్హతి, సో తగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో, యథా 'లమ్బకణ్ణ+మానయా'తి. యత్థ పన న గయ్హతి, సో అతగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో, యథా 'బహుధన+మానయా'తి.

ఇధ విసేసనస్స పుబ్బనిపాతో. ఏత్థ చ ఆగతసద్దో చ సమణసద్దో చ అత్తనో అత్థే అట్ఠత్వా దుతియావిభత్యత్థభూతే సఙ్ఘారామసఙ్ఖాతే అఞ్ఞపదత్థే వత్తన్తి, తతో సమాసేనేవ కమ్మత్థస్స అభిహితత్తా పున దుతియా న హోతి. తథా ఆగతసమణా సావత్థి, ఆగతసమణం జేతవనం. పటిపన్నా అద్ధికా యం పటిపన్నద్ధికో పథో, అభిరూళ్హావ, ణిజాయం నావం సా అభిరూళ్హవాణిజా నావా.

(ఖ) తతియత్థే-జితాని ఇన్ద్రియాని యేన సో జితిన్ద్రియో సమణో, ఏవం దిట్ఠధమ్మో, పత్తధమ్మో, కతకిచ్చో. విజితా మారా అనేనాతి విజితమారో భగవా, పటివిద్ధసబ్బధమ్మో. కరణత్థే-ఛిన్నో రుక్ఖో యేన సో ఛిన్నరుక్ఖో ఫరసు.

(గ) చతుత్థియత్థే-దిన్నో సుఙ్కో యస్స సో దిన్నసుఙ్కో రాజా, దిన్నం భోజనం అస్సాతి దిన్నభోజనో.

(ఘ) పఞ్చమియత్థే-నిగ్గతా జనా యస్మా సో నిగ్గతజనో గామో, నిగ్గతో అయో=సుఖం యస్మాతి నిరయో, నిక్కిలే-సో . అపేతం విఞ్ఞాణం అస్మాతి అపేతవిఞ్ఞాణో మతకాయో, అపగతభయభేరవో అరహా.

(ఙ) ఛట్ఠియత్థే-ఛిన్నా హత్థా యస్స సో ఛిన్నహత్థో. ఏవం పరిపుణ్ణసఙ్కప్పో ఖీణాసవో, వీతో రాగో అస్సాతి వీతరాగో. ద్వే పదాని అస్సాతి ద్విపదో, ద్విహత్థో పటో. తేవిజ్జోతి ఏత్థ తివిజ్జో ఏవాతి సకత్థే ణో వుద్ధి చ. చతుప్పదో, పఞ్చ చక్ఖూని అస్సాతి పఞ్చచక్ఖు భగవా, ఛళభిఞ్ఞో, "ఘపస్సా"దినా రస్సత్తం. నవఙ్గం సత్థుసాసనం. దసబలో, అనన్తఞాణో. తీణి దస పరిమాణ+మేసంతి తిదసా దేవా, ఇధ పరిమాణసద్దసన్నిధానతో దససద్దో సఙ్ఖ్యానే వత్తతే. అయం పచ్చయో ఏతేసన్తి ఇదప్పచ్చయా, ఉత్తరపదే "ఇమస్సి+దం వా"తి ఇమస్స ఇదం. కో పభవో అస్సాతి కిం పభవో కాయో. విగతం మలం అస్సాతి విమలో, సున్దరో గన్ధో అస్సాతి సుగన్ధం చన్దనం, ఏవం సుసీలో, సుముఖో, కుచ్ఛితో గన్ధో అస్సాతి దుగ్గన్ధం కుణపం, దుమ్ముఖో, దుట్ఠు మనో అస్సాతి దుమ్మనో, ఏవం దుస్సీలో. తపో ఏవ ధనం అస్సాతి తపోధనో. ఖన్తిసఙ్ఖాతం బలం అస్సాతి ఖన్తిబలో. ఇన్దోతి నామం ఏతస్సాతి ఇన్దనామో.

ఛన్దజాతాదీసు విసేసనవిసేసితబ్బానం యథిచ్ఛితత్తా ఉభయం పుబ్బం నిపతతి, కమాతిక్కమే పయోజనాభావా. జాతో ఛన్దో అస్సాతి జాతఛన్దో, ఏవం ఛన్దజాతో. సఞ్జాతపీతిసోమనస్సో, పీతిసోమనస్ససఞ్జాతో. మాసజాతో, జాతమాసో. ఛిన్నహత్థో, హత్థఛిన్నో.

దీఘాజఙ్ఘా అస్సాతి దీఘజఙ్ఘో, ఏత్థ పుమ్భావో, "ఘపస్సా"దినా రస్సో చ. తథా పహూతజివ్హో. మహన్తీ పఞ్ఞా అస్సాతి మహాపఞ్ఞో. "ఇత్థియం భాసితపుమి+త్థీ పుమే+వే+కత్థే"తి ఈపచ్చయాభావేన్తస్స టాదేసో రస్సత్తఞ్చ. ఇత్థియన్తి కిం, ఖమాధనో. భాసితపుమాతి కిం, సద్ధాధురో. పఞ్ఞాపకతికో, పఞ్ఞావిసుద్ధికో, ఏత్థ "ల్త్వి త్థియూహి కో"తి కో. గణ్డీవధన్వాతి పకతన్తరేన సిద్ధం.

నానా=ప్పకారా దుమా నానాదుమా, నానాదుమేహి పతితాని నానాదుమపతితాని, నానాదుమపతితాని చ తాని పుప్ఫాని చేతి నానాదుమపతితపుప్ఫాని, తేహి వాసితా నానాదుమపతితపుప్ఫవాసితా, నానాదుమపతితపుప్ఫవాసితాసానుయస్ససో నానాదుమపతితపుప్ఫవాసితసాను పబ్బతో, అయం విసేసన+అమాదిసమాసగబ్భో తుల్యాధికరణఅఞ్ఞపదత్థో.

(చ) సత్తమ్యత్థే-సమ్పన్నాని సస్సాని యస్మిం సో సమ్పన్నసస్సో జనపదో. సులభో పిణ్డో ఇమస్మిన్తి సులభపిణ్డో దేసో. ఆకిణ్ణా మనుస్సా యస్సం సా ఆకిణ్ణమనుస్సా రాజధానీ. బహవో తాపసా ఏతస్మిన్తి బహుతాపసో అస్సమో. ఉపచితం మంసలోహితం అస్మిన్తి ఉపచితమంసలోహితం సరీరం. బహవో సామినో అస్మిన్తి బహుసామికం నగరం, బహూ నదియో అస్మిన్తి బహునదికో, ఈకారన్తత్తా కపచ్చయో. ఏవం బహుజమ్బుకం వనం, బహవో కత్తారో అస్మిం అస్స వాతి బహుకత్తుకో దేసో, ఏవం బహుభత్తుకో, "ల్త్వి త్థియూహి కో"తి కో.

౨. భిన్నాధికరణో యథా-ఏకరత్తిం వాసో అస్సాతి ఏకరత్తివాసో, సమానేన జనేన సద్ధిం వాసో అస్సాతి సమానవాసో పురిసో. ఉభతో బ్యఞ్జన+మస్సాతి ఉభతోబ్యఞ్జనకో, విభత్యలోపో "వా+ఞ్ఞతో"తి కో చ, ఛత్తం పాణిమ్హి అస్సాతి ఛత్తపాణి, ఏవం దణ్డపాణి, సత్థపాణి, వజిరపాణి, ఖగ్గహత్థో, పత్తహత్థో, దానే అజ్ఝాసయో అస్సాతి దానజ్ఝాసయో దానాధిముత్తికో, బుద్ధభత్తికో, సద్ధమ్మగారవో ఇచ్చాది.

౩. తిపదో యథా-పరక్కమేనా+ధిగతా సమ్పదా యేహి తే పరక్కమాధిగతసమ్పదా మహాపురిసా. ఏవం ధమ్మాధిగతభోగా. ఓనీతో పత్తతో పాణి యేన సో ఓనీతపత్తపాణి. సీహస్స పుబ్బద్ధమివ కాయో అస్సాతి సీహపుబ్బద్ధకాయో. మత్తా బహవో మాతఙ్గా అస్మిన్తి మత్తబహుమాతఙ్గం వనం.

౪. న-నిపాతపుబ్బపదో యథా-నత్థి ఏతస్స సమోతి అస్సమో, "ట నఞస్సా"తి నస్స టో. ఏవం అప్పటిపుగ్గలో, అపుత్తకో, అహేతుకో, కపచ్చయో, ఏవ+ముపరిపి ఞేయ్యం. నత్థి సంవాసో ఏతేనాతి అసంవాసో, న విజ్జతే వుట్ఠి ఏత్థాతి అవుట్ఠికో జనపదో, అభిక్ఖుకో విహారో. ఏవం అనుత్తరో "అన సరే"తి అన, ఏవం అనన్తం, అనాసవో.

౫. పఠమాత్థే సహపుబ్బపదో యథా-సహ హేతునా వత్తతి సో సహేతుకో సహేతు వా, "సహస్స సో+ఞ్ఞత్థే"తి సహస్స సో, ఏవం సప్పీతికా, సప్పచ్చయా, సకిలేసో, సఉపాదానో, సపరివారో సహపరివారో వా, సహ మూలేన ఉద్ధటో సమూలుద్ధటో రుక్ఖో.

౬. ఉపమానోపమేయ్యజోతకఇవయుత్తో ఉపమానపుబ్బపదో పఠమాయ యథా-నిగ్రోధో ఇవ పరిమణ్డలో యో సో నిగ్రోధపరిమణ్డలో. సఙ్ఖో వియ పణ్డరో అయన్తి సఙ్ఖపణ్డరో, కాకో వియ సూరో అయన్తి కాకసూరో. చక్ఖు ఇవ భూతో అయం పరమత్థదస్సనతోతి చక్ఖుభూతో భగవా. ఏవం అత్థభూతో, ధమ్మభూతో, బ్రహ్మభూతో, అన్ధభూతో. ముఞ్జపబ్బజమివ భూతా అయం ముఞ్జపబ్బజభూతా కుదిట్ఠి. తన్తాకులమివ జాతా అయంతి తన్తాకులజాతా.

ఛట్ఠ్యత్థే-సువణ్ణస్స వణ్ణో వియ వణ్ణో యస్స సో సువణ్ణవణ్ణో భగవా, మజ్ఝపదలోపో. నాగస్స గతి వియ గతి అస్సాతి నాగగతి. ఏవం సీహగతి, నాగవిక్కమో, సీహవిక్కమో, సీహహను. ఏణిస్స వియ జఙ్ఘా అస్సాతి ఏణిజఙ్ఘో. బ్రహ్మునో వియ సరో అస్సాతి బ్రహ్మస్సరో.

౭. వాసద్దత్థే సఙ్ఖ్యాఉభయపదో యథా-ద్వే వా తయో వా ద్వత్తి, ద్వత్తయో చ తే పత్తా చేతి ద్వత్తిపత్తా, "తిస్వ"ఇతి తిసద్దే పరే ద్విస్స అత్తం. ద్వీహం వా తీహం వా ద్వీహతీహం, ఛ వా పఞ్చ వా వాచా ఛప్పఞ్చవాచా, ఏవం సత్తట్ఠమాసా, ఏకయోజనద్వియోజనాని.

౮. దిసన్తరాలత్థో యథా-పుబ్బస్సా చ దక్ఖిణస్సా చ దిసాయ యదన్తరాలం సా పుబ్బదక్ఖిణా విదిసా. ఏత్థ –

౬౮. సబ్బాదయో వుత్తిమత్తేతి

ఇత్థివాచకా సబ్బాదయో వుత్తిమత్తే పుమేవ హోన్తి. ఏవం పుబ్బుత్తరా, అపరదక్ఖిణా, పచ్ఛిముత్తరా. పుబ్బా చ సా దక్ఖిణా చేతి వా.

౯. బ్యతిహారలక్ఖణో యథా – "తత్థ గహేత్వా తేన పహరిత్వా యుద్ధే సరూపం"తి సుత్తేన సమాసే కతే కేసేసు చ కేసేసు చ గహేత్వా యుద్ధం పవత్తం కేసాకేసీ, దణ్డేహి చ దణ్డేహి చ పహరిత్వా యుద్ధం పవత్తం దణ్డాదణ్డీతి హోతి. ఏత్థ చ "చీ వీతిహారే"తి చీపచ్చయే "చిస్మిం"తి ఆకారో, ఏవం ముట్ఠాముట్ఠీ.

సోభణో గన్ధో సుగన్ధో, సో అస్స అత్థీతి సుగన్ధీహి అత్థిఅత్థే ఈపచ్చయేన సిద్ధం. యస్మా చ భద్దాయ కాపిలానియా అపదానే “పునో పత్తం గహేత్వాన, సోధయిత్వా సుగన్ధినా”తి వుత్తం, తస్మా వుత్తియం ఇకారన్తస్స అభావదీపనత్థం “సుగన్ధి దుగ్గన్ధీతి పయోగా న దిస్సతీ”తి వుత్తం. సుగన్ధినాతి ఏకవచనే రస్సో.

౧౮. చత్థే

అనేకంస్యాద్యన్తం చత్థే ఏకత్థం వా హోతి. సముచ్చయో అన్వాచయో ఇతరీతరయోగో సమాహారోతి చసద్దస్స అత్థో చతుబ్బిధో.

తత్థ సముచ్చయా+న్వాచయేసు సమాసో న హోతి, క్రియాసాపేక్ఖతాయ నామానం అఞ్ఞమఞ్ఞం అయుత్తత్థత్తా, యథా- చీవరం పిణ్డపాతఞ్చ పచ్చయం సయనాసనం అదాసి, దానఞ్చ దేహి, సీలఞ్చరక్ఖాహి. ఇతరీతరయోగే సమాహారే చ అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖత్తా సమాసో.

ఉభయత్థపధానే చత్థే కథ+మేకత్థీభావో సమ్భవే+తి చే, వుత్తఞ్హి –

సప్పధానాపి యత్థ+త్థా, మిథో సాపేక్ఖతా ఇవ;
క్రియాసమ్బన్ధసామఞ్ఞా, చత్థే+కత్థం త+దుచ్చతేతి.

యస్మా ఏకత్థీభావేపి సతీయసతీయత్థే పధానం, తస్మా ఇదం వుచ్చతే –

న+ఞ్ఞమఞ్ఞం విసేసేన్తి, చత్థే అత్థా పదానివ;
సత్థవుత్యే అతో తేసం, పధానత్థం+భియుజ్జతే.

ఇతరీతరయోగో చ, సమాహారోత్య+యం ద్విధా;
సమాసో తు ఇమం అఞ్ఞే, జానన్తే ద్వన్దనామతో.

ఇతరీతరయోగస్మిం+వయవత్థస్స సమ్భవో;
సముదాయతిరోభావో, పరంవ లిఙ్గ+మస్స చ.

సముదాయబ్భవో యస్మిం+వయవా చ తిరోహితా;
సమాహారోత్య+యం చత్థో, సో చ హోతి నపుంసకే.

ఇతరీతరయోగో యథా-సారిపుత్తో చ మోగ్గల్లానో చ సారిపుత్తమోగ్గల్లానా, భో సారిపుత్తమోగ్గల్లానా ఇచ్చాది. అవయవపధానత్తా బహువచనమేవ. సమణా చ బ్రాహ్మణా చ సమణబ్రాహ్మణా, ఏవం బ్రాహ్మణగహపతికా, ఖత్తియబ్రాహ్మణా, దేవమనుస్సా, చన్దిమసూరియా.

౬౪. విజ్జాయోనిసమ్బన్ధీన+మా తత్ర చత్థేతి

విజ్జాసమ్బన్ధీనం యోనిసమ్బన్ధీనఞ్చ చత్థే ఆ హోతీతి ఉకారస్స ఆ, హోతా చ పోతా చ హోతాపోతారో. ఏవం మాతాపితరో.

౬౫. పుత్తేతి

పుత్తే ఉత్తరపదే పితాదీన+మా హోతి చత్థే. పితా చ పుత్తో చ పితాపుత్తా, ఏవం మాతాపుత్తా.

౭౮. జాయాయ జయం పతిమ్హి

పతిమ్హి పరే జాయాయ జయం హోతి. జాయా చ పతి చ జయమ్పతయో. జానిపతీతి పకతన్తరేన సిద్ధం, జాని చ పతి చ జానిపతి. ఏవం జమ్పతి దమ్పతీతి.

క్వచి అప్పసరం పుబ్బం నిపతతి, యథా-చన్దో చ సూరియో చ చన్దసూరియా, నిగమా చ జనపదా చ నిగమజనపదా. ఏవం సురాసురగరుడమనుజభుజగగన్ధబ్బా.

క్వచి ఇవణ్ణు+వణ్ణన్తానం పుబ్బనిపాతో, యథా-అగ్గిధుమా, గతిబుద్ధిభుజపఠహరకరసయా, ధాతులిఙ్గాని.

క్వచి సరాదిఅకారన్తం పుబ్బం నిపతతి, యథా-అత్థధమ్మా, అత్థసద్దా, సద్దత్థా వా.

అఞ్ఞమఞ్ఞసాపేక్ఖానమేవ తిరోహితావయవభేదో సముదాయపధానో సమాహారో, యథా-ఛత్తఞ్చ ఉపాహనా చ ఛత్తుపాహనం.

౨౦. సమాహారే నపుంసకన్తి

సమాహారే సబ్బత్థ నపుంసకలిఙ్గం భవతి, సమాహారస్స+కత్తా ఏకవచనమేవ.

౨౩. స్యాదీసు రస్సోతి

నపుంసకే వత్తమానస్స స్యాదీసు రస్సో. భో ఛత్తుపాహన, ఛత్తుపాహనం, ఛత్తుపాహనేన ఇచ్చాది.

తే చ సమాహారితరీతరయోగా బహులంవిధానా నియతవిసయాయేవ హోన్తి, తత్రా+యం విసయవిభాగో-నిరుత్తిపిటకాగతో-పాణి+తూరియ+యోగ్గ+సేనఙ్గానం, నిచ్చవేరీనం, సఙ్ఖ్యాపరిమాణసఞ్ఞానం, ఖుద్దజన్తుకానం, పచనచణ్డాలానం, చరణసాధారణానం, ఏకజ్ఝాయనపావచనానం, లిఙ్గవిసేసానం, వివిధవిరుద్ధానం, దిసానం, నదీనఞ్చ నిచ్చసమాహారేకత్థం భవతి.

పాణఙ్గానం-చక్ఖు చ సోతఞ్చ చక్ఖుసోతం, ముఖఞ్చ నాసికా చ ముఖనాసికం, "స్యాదీసు రస్సో"తి నపుంసకే వత్తమానస్స రస్సో. హను చ గీవా చ హనుగీవం, కణ్ణా చ నాసా చ కణ్ణనాసం, పాణి చ పాదో చ పాణిపాదం, ఛవి చ మంసఞ్చ లోహితఞ్చ ఛవిమంసలోహితం, నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపం, జరా చ మరణఞ్చ జరామరణం.

తూరియఙ్గానం-అలసో చ తాలమ్బరో చ అలసతాలమ్బరం, మురజో చ గోముఖో చ మురజగోముఖం, సంఖో చ పణవో చ దేణ్డిమో చ, సంఖా చ పణవా చ దేణ్డిమా చాతి వా సంఖపణవదేణ్డిమం, పణవాదయో ద్వేపి భేరివిసేసా, మద్దవికో చ పాణవికో చ మద్దవికపాణవికం, గీతఞ్చ వాదితఞ్చ గీతవాదితం, సమ్మఞ్చ తాళఞ్చ సమ్మతాళం, సమ్మంతి కంసతాలం, తాళంతి హత్థతాళం.

యోగ్గఙ్గానం-ఫాలో చ పాచనఞ్చ ఫాలపాచనం, యుగఞ్చ నఙ్గలఞ్చ యుగనఙ్గలం.

సేనఙ్గానం-హత్థినో చ అస్సా చ హత్థిఅస్సం, రథా చ పత్తికా చ రథపత్తికం, అసి చ సత్తి చ తోమరఞ్చ పిణ్డఞ్చ అసిసత్తితోమరపిణ్డం, అసి చ చమ్మఞ్చ అసిచమ్మం, చమ్మన్తి సరవారణ-ఫలకం . ధను చ కలాపో చ ధనుకలాపం, కలాపో=తుణీరం. పహరణఞ్చ ఆవరణఞ్చ పహరణావరణం.

నిచ్చవేరీనం-అహి చ నకులో చ, అహీ చ నకులా చాతి వా అహినకులం. ఏవం బిళారమూసికం, అన్తస్స రస్సత్తం. కాకోలుకం, సప్పమణ్డూకం, గరుళసప్పం, నాగసుపణ్ణం.

సఙ్ఖ్యాపరిమాణసఞ్ఞానం-ఏకకఞ్చ దుకఞ్చ ఏకకదుకం. ఏవం, దుకతికం, తికచతుక్కం, చతుక్కపఞ్చకం. దసకఞ్చ ఏకాదసకఞ్చ దసేకాదసకం, “తితాలీస” ఇతి చక-భాగలోపనిద్దేసేన కకారస్స లోపో.

ఖుద్దజన్తుకానం-కీటా చ పటఙ్గా చ కీటపటఙ్గం, కీటా=కపాలపిట్ఠికపాణా. ఏవం కున్థకిపిల్లికం, డంసా చ మకసా చ డంసమకసం, మక్ఖికా చ కిపిల్లికా చ మక్ఖికకిపిల్లికం, కీటా చ సరింసపా చ కీటసరింసపం. తత్థ కున్థా=సుఖుమకిపిల్లికా.

> ఖుద్దజన్తు అనట్ఠీ వా, అథ ఖో ఖుద్దకోపి వా;
> సతం వా పసతో యేసం, కేచి ఆనతులా ఇతి.

పచనచణ్డాలానం-ఓరబ్భికా చ సూకరికా చ ఓరబ్భికసూకరికం, ఏవం సాకున్తికమాగవికం. సపాకో చ చణ్డాలో చ సపాకచణ్డాలం, పుక్కుసఛవడాహకం, వేనరథకారం, తత్థ వేనా=తచ్ఛకా, రథకారా=చమ్మకారా.

చరణసాధారణానం-అతిసో చ భారద్వాజో చ అతిసభారద్వాజం, కట్ఠో చ కపాలో చ కట్ఠకపాలం, సీలఞ్చ పఞ్ఞాణఞ్చ సీలపఞ్ఞాణం, సమథో చ విపస్సనా చ సమథవిపస్సనం, విజ్జా చ చరణఞ్చ విజ్జాచరణం, ఏవం నామరూపం, హిరోత్తప్పం, సతిసమ్ప-జఞ్ఞం , లోభమోహం, దోసమోహం, అహిరికానోత్తప్పం, థినమిద్ధం, ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చ+మిచ్చాది.

ఏకజ్ఝాయనపావచనానం-దీఘో చ మజ్ఝిమో చ దీఘమజ్ఝిమం, ఏవం ఏకుత్తర సంయుత్తకం, ఖన్ధకవిభఙ్గం.

లిఙ్గవిసేసానం-ఇత్థీ చ పుమా చ ఇత్థిపుమం, దాసీ చ దాసో చ దాసిదాసం, చీవరఞ్చ పిణ్డపాతో చ సేనాసనఞ్చ గిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారో చ చీవరపిణ్డపాతసేనాసనగిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారం, తిణఞ్చ కట్ఠో చ సాఖా చ పలాసఞ్చ తిణకట్ఠసాఖాపలాసం. “లాభీ హోతి చీవరపిణ్డపాతసేనాసనగిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారానం”తిపి దిస్సతి.

వివిధవిరుద్ధానం-కుసలఞ్చ అకుసలఞ్చ కుసలాకుసలం, ఏవం సావజ్జానవజ్జం, హీనపణీతం, కణ్హసుక్కం, ఛేకపాపకం, సుఖదుక్ఖం, అధముత్తమం, పటిఘానునయం, ఛాయాతపం, ఆలోకన్ధకారం. రత్తిఞ్చ దివా చ రత్తిన్దివం,

“రత్తిన్దివదారగవచతురస్సా”తి అపచ్చయే కతే నుమఆగమో. అహో చ రత్తి చ అహోరత్తం, “దీఘో+హోవస్సేకదేసేహి చ రత్యా”తి అపచ్చయే కతే “మనాద్యాపాదీన+మో మయే చే”తి ఓకారో.

దిసానం-పుబ్బా చ అపరా చ పుబ్బాపరం, ఏవం పురత్థిమపచ్ఛిమం, దక్ఖిణుత్తరం, పుబ్బదక్ఖిణం, పుబ్బుత్తరం, అపరదక్ఖిణం, అపరుత్తరం.

నదీనం-గఙ్గా చ యమునా చ గఙ్గాయమునం, ఏవం మహీసరభూ.

తిణ+రుక్ఖ+పసు+సకుణ+ధన+ఖఞ్ఞ+బ్యఞ్జన+జనపదానం వా. తిణవిసేసానం-ఉసీరాని చ బీరణాని చ ఉసీరబీరణం ఉసీరబీరణాని వా. ఏవం ముఞ్జపబ్బజం ముఞ్జపబ్బజాని వా, కాసకుసం కాసకుసా వా.

రుక్ఖవిసేసానం-అస్సత్థా చ కపిట్థా చ అస్సత్థకపిట్థం అస్సత్థకపిట్థా వా, ఏవం అమ్బపనసం అమ్బపనసా, ఖదిరపలాసం ఖదిరపలాసా, ధవాస్సకణ్ణం ధవాస్సకణ్ణా, పిలక్ఖనిగ్రోధం పిలక్ఖనిగ్రోధా, సాకసాలం సాకసాలా.

పసువిసేసానం-గజా చ గవజా చ గజగవజం గజగవజా వా, అజా చ ఏళకా చ అజేళకం అజేళకా, హత్థీ చ గావో చ అస్సా చ వళవా చ హత్థిగవస్సవళవం హత్థిగవస్సవళవా, రస్సత్తం. ఏవం గోమహిసం గోమహిసా, ఏణేయ్యవరాహం ఏణేయ్యవరాహా, సీహబ్యగ్ఘతరచ్ఛం సీహబ్యగ్ఘతరచ్ఛా, కుక్కుటసూకరం కుక్కుటసూకరా, ఏణేయ్యగోమహిసం ఏణేయ్యగోమహిసా.

సకుణవిసేసానం-హంసా చ బకా చ హంసబకం హంసబకా. ఏవం కారణ్డవచక్కవాకం కారణ్డవచక్కవాకా, మయూరకోఞ్చం మయూరకోఞ్చా, సుకసాలికం సుకసాలికా, బకబలాకం బకబలాకా.

ధనానం-హిరఞ్ఞఞ్చ సువణ్ణఞ్చ హిరఞ్ఞసువణ్ణం హిరఞ్ఞసువణ్ణాని. ఏవం జాతరూపరజతం జాతరూపరజతాని, మణిసఙ్ఖముత్తవేళురియం మణిసఙ్ఖముత్తవేళురియా.

ధఞ్ఞానం-సాలీ చ యవా చ సాలియవం సాలియవా వా. ఏవం తిలముగ్గమాసం తిలముగ్గమాసాని, నిప్పావకులత్థం నిప్పావకులత్థా.

బ్యఞ్జనానం-సాకో చ సువా చ సాకసువం సాకసువా. ఏవం గబ్యమాహిసం గబ్యమాహిసా, ఏణేయ్యవరాహం ఏణేయ, వరాహా. మిగమయూరం మిగమయూరా.

జనపదానం-కాసి చ కోసలా చ కాసికోసలం కాసికోసలా, వజ్జీ చ మల్లా చ వజ్జిమల్లం వజ్జిమల్లా, అఙ్గా చ మగధా చ అఙ్గమగధం అఙ్గమగధా, ఏవం చేతివంసం చేతివంసా, మచ్ఛసూరసేనం మచ్ఛసూరసేనా, కురుపఞ్చాలం కురుపఞ్చాలా. నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపఞ్చ నామరూపనామరూపన్తి చతురేకపఞ్చవోకారవసేన వత్తబ్బే బహులాధికారా సరూపేకసేసం కత్వా నామరూపన్తి వుత్తం.

ఏతస్మిం ఏకత్థీభావకణ్డే యం వుత్తం పుబ్బం, తదేవ పుబ్బం నిపతతి, కమాతిక్కమే పయోజనస్సా+భావా. క్వచి విపల్లాసోపి హోతి, బహులాధికారతో, దన్తానం రాజా రాజదన్తో. చత్థే సమాహారే “సభాపరిసాయా”తి ఞాపకా క్వచి

నపుంసకలిఙ్గం న భవతి, ఆధిపచ్చఞ్చ పరివారో చ ఆధిపచ్చపరివారో. ఏవం ఛన్దపారిసుద్ధి, పటిసన్ధిపవత్తియం.

౪౦. సమాసన్తే

ఉపరి అయ+మధికరీయతి.

౪౧. పాపాదీహి భూమియా

పాపాదీహి పరా యా భూమి, తస్సా సమాసన్తో అ హోతి. పాపా భూమి యస్మిన్తి పాపభూమం, జాతియా ఉపలక్ఖితా భూమి జాతిభూమం.

౪౨. సంఖ్యాహితి

సంఖ్యాహి పరాయ భూమియా అ హోతి. ద్వే భూమియో అస్స ద్విభూమం. ఏవం తిభూమం.

౪౩. నదీగోధావరీనం

సంఖ్యాహి పరాసం నదీగోధావరీనం సమాసన్తో అ హోతి. పఞ్చన్నం నదీనం సమాహారో పఞ్చనదం. ఏవం సత్తగోధావరం.

౪౪. అసంఖ్యేహి చా+ఙ్గుల్యా+నాఞ్ఞాసంఖ్యత్థేసుతి

అసంఖ్యేహి సంఖ్యాహి చ పరాయ అఙ్గులియా సమాసన్తో అ హోతి. నిగ్గత+మఙ్గులీహి నిరఙ్గులం, ద్వే అఙ్గులియో సమాహటా ద్వఙ్గులం. అనఞ్ఞాసంఖ్యత్థేసూతి కిం, పఞ్చ అఙ్గులియో అస్మిం హత్థేతి పఞ్చఙ్గులి, అఙ్గులియా సమీపం ఉపఙ్గులి.

౪౫. దీఘాహోవస్సేకదేసేహి చ రత్యా

దీఘాదీహి పరాయ రత్తియా అ హోతి. దీఘా చ సా రత్తి చాతి దీఘరత్తం. అహో చ రత్తి చ అహోరత్తం, ఆపాదిత్తా ఓ. వస్సాసు రత్తి వస్సారత్తం. పుబ్బా చ సా రత్తి చాతి పుబ్బరత్తం. ఏవం అపరరత్తం, అడ్ఢరత్తం, అతిక్కన్తో రత్తిం అతిరత్తో. ద్వే రత్తియో సమాహటా ద్విరత్తం. అనఞ్ఞాసంఖ్యత్థేసు త్వేవ, దీఘా రత్తి అస్మిన్తి దీఘరత్తి, హేమన్తో. రత్తియా సమీపం ఉపరత్తి. బహులంవిధానా క్వచి హోతేవ, రత్తిపరిమాణానురూపం యథారత్తం.

౪౬. గోత్వ+చత్థే చా+లోపే

గోసద్దా అలోపవిసయే సమాసన్తో అ హోతి న చే చత్థాదీసు సమాసో. రఞ్ఞో గో రాజగవో. పరమో చ సో గో చాతి పరమగవో. పఞ్చన్నం గున్నం సమాహారో పఞ్చగవం, "గోస్సా+వజ"తి అవజ. తం ధన+మస్సాతి పఞ్చగవధనో. దసగవం.

౪౭. రత్తిన్దివ+దారగవ+చతురస్సా

ఏతే సద్దా అ-అన్తా నిపచ్చన్తే. రత్తి చ దివా చ రత్తిన్దివం, ఇమినావ నుమాగ మా. దారా చ గవో చ దారగవం. చతస్సో అస్సియో అస్స చతురస్సో.

౪౮. ఆయామే+నుగవం

అనుగవంతి నిపచ్చతే ఆయామేగమ్యమానే. గవస్స ఆయామో అనుగవం సకటం, అసఙ్ఖ్యసమాసో.

౪౯. అక్ఖిస్మా+ఞ్ఞత్థే

అక్ఖిస్మా సమాసన్తో అ హోతి అఞ్ఞత్థే. విసాలాని అక్ఖీని యస్స సో విసాలక్ఖో.

౫౦. దారుమ్య+ఙ్గుల్యా

అఙ్గులన్తా అఞ్ఞత్థే దారుమ్హి సమాసన్తో అ హోతి. ద్వే అఙ్గులియో అవయవా అస్సేతి ద్వఙ్గులం దారు, ఏవం పఞ్చఙ్గులం. అఙ్గులిసదిసావయవం ధఞ్ఞాదీనం విక్ఖేపకం దారూతి వుచ్చతే.

౫౧. ఉత్తరపదే

ఇదం సబ్బత్థ అధికాతబ్బం.

౫౨. ఇమస్సి+దన్తి

ఉత్తరపదే ఇమస్స ఇదం, ఇమాయ అత్థో ఇదమట్ఠో, థస్స ఠో, ఇదమట్ఠో అస్స అత్థీతి ఇదమట్ఠీ, ఇదమట్ఠినో భావో ఇదమట్ఠితా. ఇమేసం పచ్చయా ఇదప్పచ్చయా, నిగ్గహీతలోపో పస్స చ ద్విభావో.

౫౩. ట న్తన్తూనన్తి

న్తన్తూనం ఉత్తరపదే ట హోతి. భవన్తో పతిట్ఠా అమ్హన్తి భవంపతిట్ఠా మయం, నిగ్గహీతాగమో, వగ్గన్తో, యోస్స టా చ. భగవా మూలం ఏతేసంతి భగవంమూలకా నో ధమ్మా.

౫౪. అ

ఇతి న్తన్తూనం అ హోతి. గుణవన్తో పతిట్ఠా మమాతి గుణవన్తపతిట్ఠో+స్మి.

౫౫. పరస్స సంఖ్యాసుతి

సంఖ్యాసు పరస్స ఓ, పరో సతస్మా అధికా పరోసతం.

౫౬. జనే పుథస్సుతి

పుథస్స జనే ఉ హోతి. పుథగేవా+యం జనోతి పుథుజ్జనో, జస్స ద్విత్తం.

౬౨. నో ఛస్సా+హా+యతనే వా

అహే ఆయతనే చ ఉత్తరపదే ఛస్స నో హోతి వా. సాహం ఛాహం, సళాయతనం ఛళాయతనం. (సమ్బరం)

౬౩. ల్తు+పితాదీన+మారవరఙ

ల్తుపచ్చయన్తానం పితాదీనఞ్చ యథాక్కమ+మారవరఙ వా హోన్తు+త్తరపదే. సత్థునో దస్సనం సత్థారదస్సనం, కత్తారనిద్దేసో. మాతరపితరో. వాత్వేవ, సత్థుదస్సనం, మాతుజాయో.

౬౮. క్వచి పచ్చయేతి

పచ్చయే పుమభావే అతిసయేన బ్యత్తా బ్యత్తతరా, బ్యత్తతమా. "తస్సం తత్ర, తాయ తతో, తస్సం వేలాయం తదా"["… ఏత్థన్తరే రూపాని ఆచరియసంఘరక్ఖిత మహాసామిత్థేరమతేన ఇమినావ "క్వచి పచ్చయేతి సుత్తేన సిద్ధాని, తేనేవ తాని ఇమస్మిం సుత్తే ఉదాహటాని. ఆచరియమోగ్గల్లానమహాథేరమతేన పనే+తాని "సబ్బాదయో వుత్తిమత్తేతి సుత్తేన సిద్ధాని. తోఆదీనం విభత్యత్థే విహితపచ్చయత్తా, తదన్తానఞ్చ ణాదివుత్తిత్తా ద్విన్నమ్పి థేరానం మతా అవిరుద్ధా.]

౭౧. సఞ్ఞాయ+ముదో+దకస్స

సఞ్ఞాయ+ముదకస్సు+త్తరపదే ఉదాదేసో హోతి. ఉదధి, ఉదపానం.

౭౨. కుమ్భాదీసు వా

కుమ్భాదీసు+త్తరపదేసు ఉదకస్స ఉదాదేసో వా హోతి. ఉదకుమ్భో, ఉదకకుమ్భో. ఉదపత్తో ఉదకపత్తో. ఉదబిన్దు ఉదకబిన్దు. ఆకతిగణో+యం.

౭౩. సోతాదీసూ+లోపో

సోతాదీసు+త్తరపదేసు ఉదకస్స ఉస్స లోపో హోతి. దకసోతం, దకరక్ఖసో.

౨౬. ఇత్థియ+మత్వా

ఇత్థియం వత్తమానతో అకారన్తతో నామస్మా ఆపచ్చయో హోతి. ధమ్మదిన్నా.

౨౭. నదాదితో ఙీ

నదాదీహి ఇత్థియం ఙీపచ్చయో హోతి. నదీ మహీ కుమారీ తరుణీ వారుణీ గోతమీ.

గోతో వా

గావీ గో. ఆకతిగణో+యం. వ-కారో "స్తన్తూనం వీమ్హి తో వా"తి విసేసనత్థో.

౨౮. యక్ఖాదిత్వి+నీ చ

యక్ఖాదితో ఇత్థియం ఇనీ హోతి వీ చ. యక్ఖినీ యక్ఖీ, నాగినీ నాగీ, సీహినీ సీహీ.

౨౯. ఆరామికాదీహి

ఆరామికాదితో ఇనీ హోతి+త్థియం. ఆరామికినీ, అనన్తరాయికినీ.

సఞ్ఞాయం మానుసో మానుసినీ, అఞ్ఞత్ర మానుసీ.

౩౦. యువణ్ణేహి నీ

ఇత్థియ+మివణ్ణువణ్ణన్తేహి నీ హోతి బహులం. సదాపయతపాణినీ, దణ్డినీ, భిక్ఖునీ, ఖత్తబన్ధునీ, పరచిత్తవిదునీ. మాతుఆదితో కస్మా న హోతి, ఇత్థిపచ్చయం వినాపి ఇత్థత్తాభిధానతో.

౩౧. తిమ్హా+ఞ్ఞత్థే

తిమ్హా+ఞ్ఞత్థేయేవ ఇత్థియం నీ హోతి బహులం. సా+హం అహింసారతినీ, తస్సా ముట్ఠస్సతినియా, సా గావీ వచ్ఛగిద్ధినీ. అఞ్ఞత్థేతి కిం, ధమ్మరతి.

౩౨. ఘరణ్యాదయోతి

ఘరణిపభుతయో నీపచ్చయన్తా సాధవో హోన్తి. ఘర+మస్సా అత్థీతి ఈమ్హి "యువణ్ణేహి నీ"తి నీ, ఘరణీ. ఇమినా నస్స ణో, ఈస్స అత్తఞ్చ.

ఆచరియా వా యలోపో చ ఇతి గణసుత్తేన నియామితత్తా ఇమినావ నీమ్హి యలోపో చ, ఆచరినీ ఆచరియా.

౩౩. మాతులాదిత్వా+నీ భరియాయన్తి

మాతులాదితో భరియాయ+మానీ హోతి. మాతులానీ, వరుణానీ, గహపతానీ, ఆచరియానీ.

అభరియాయం ఖత్తియా వా ఇతి గణసుత్తేన నియమితత్తా ఇమినా వా ఆనీ, ఖత్తియానీ. నదాదిపాఠా భరియాయన్తు ఈ, ఖత్తియీ.

౩౪. ఉపమా+సంహిత+సహిత+సఞ్ఞత+సహ+సఫ+వామ+లక్ఖణాదితూ+రుతూతి

ఊరుసద్దతో ఇత్థియ+మూ హోతి. కరభో వియ ఊరు యస్సా సా కరభోరూ, సంహితో ఊరు అస్సాతి సంహితోరూ, ఏవం సహితోరూ, సఞ్ఞతోరూ, సహోరూ, సఫోరూ, వామోరూ, లక్ఖణోరూ. ఊతి యోగవిభాగా బ్రహ్మబన్ధూ.

౩౫. యువాతి

యువసద్దతోతి హోతి+త్థియం. యువతి.

౩౬. న్తన్తూనం వీమ్హి తో వాతి

వీమ్హి న్తన్తూనం తో వా హోతి. గచ్ఛతీ గచ్ఛన్తీ, సీలవత సీలవన్తీ.

౩౭. భవతో భోతోతి

వీమ్హి భవతో భోతాదేసో వా హోతి. భోతీ భవన్తీ.

౩౮. పుథుస్స పథవపుథవాతి

వీమ్హి పుథుస్స పథవపుథవా హోన్తి. పథవీ పుథవీ, తే పథవీ.

ఇతి పయోగసిద్ధియం సమాసకణ్డో చతుత్థో.

౫. ణాదికణ్డ

సమాసో పదసంఖేపో, పదపచ్చయసంహితం;

తద్ధితం నామ హోతీతి, విఞ్ఞేయ్యం తేస+మన్తరం.

౧. ణో వా+పచ్చే

ఛట్ఠీయన్తా నామస్మా వా ణపచ్చయో హోతి అపచ్చే+భిధేయ్యే. అపచ్చసద్దసమ్బన్ధిత్తేన అపచ్చవన్తతో కతసరపచ్చయో సమత్థ్యతో ఛట్యన్తతో హోతీతి "ఛట్ఠీయన్తా నామస్మా"తి సుత్తే అవుత్తమ్పి వుత్తం. ణాదీనం తద్ధితన్తి పుబ్బాచరియసఞ్ఞా. ణకారో వుద్ధ్యత్థో. ఏవ+మఞ్ఞత్రాపి. ణాదివుత్తిత్తా "ఏకత్థతాయం"తి విభత్తిలోపో.

౧౨౪. సరాన+మాదిస్సా+యువణ్ణస్సా+ఏఓ ణానుబన్ధే

సరాన+మాదిభూతా యే అకారి+వణ్ణు+వణ్ణా, తేసం ఆ+ఏ+ఓ వా హోన్తి యథాక్కమం ణానుబన్ధేతి అకారస్స ఆకారో. ఆ+ఏ+ఓనం వుద్ధీతిపి పుబ్బాచరియసఞ్ఞా. వసిట్ఠస్సా+పచ్చం వాసిట్ఠో. ఈమ్హి వాసిట్ఠీ. వేతి వసిట్ఠస్సా+పచ్చంతి వాక్యస్స చ వసిట్ఠాపచ్చంతి సమాసస్స చ వికప్పత్థం. సో చ వాసద్దో యావ "సకత్థే"తి అధికరీయతి.

నపుంసకేన లిఙ్గేన, సద్దో+దాహు పుమేన వా;

నిద్దిస్సతీతి ఞాతబ్బ+మవిసేసే పని+చ్ఛితేతి –

వుత్తత్థా అపచ్చసద్దస్స నపుంసకత్థేపి పుత్తపుత్తీనం ద్విన్నమ్పి వాచకో హోతి.

ణాదయో+భిధేయ్యలిఙ్గా , అపచ్చే త్వ+నపుంసకా;

నపుంసకే సకత్థే ణ్యో, భియ్యో భావసమూహజా;

తా తు+త్థియ+మసంఖ్యానే, త్వాదిచీపచ్చయన్తకా.

భారద్వాజస్స అపచ్చం=పుత్తో భారద్వాజో, ఏవం వేస్సామిత్తో, గోతమో. ఏత్థ చ అ+యువణ్ణన్తాభావా ఆ+ఏ+ఓనం న వుద్ధి. వాసుదేవస్స అపచ్చం వాసుదేవో, బలదేవో. చిత్తకోతిఆదీసు పన సంయోగన్తత్తా "సంయోగే క్వచీ"తి క్వచి న వుద్ధి. ఉపగునో అపచ్చం ఓపగవో ఓపగవీ. ఏత్థ "ఉవణ్ణస్సా+వఙ సరే"తి ఉకారస్స అవఙ.

వచ్ఛస్సా+పచ్చన్తి విగ్గయ్హ పుబ్బసుత్తేన ణపచ్చయే కతే పున వచ్ఛస్సా+పచ్చంతి విగ్గహో.

౨. వచ్ఛాదితో ణాన+ణాయనా

వచ్ఛాదీహి అపచ్చపచ్చయన్తేహి గోత్తాదీహి చ సద్దేహి ణాన+ణాయనపచ్చయా వా హోన్తి అపచ్చే. వచ్ఛానో, వచ్ఛాయనో, "సంయోగే క్వచీ"తి న వుద్ధి. కతిస్సా+పచ్చం కచ్చో, "ణ్య దిచ్చాదీహీ"తి ణ్యో, "లోపో+వణ్ణి+వణ్ణానం"తి అకారలోపే చవగ్గపుబ్బరూపాని. కచ్చస్సా+పచ్చం కచ్చానో, కచ్చాయనో, యాగమే కాతియానో.

ముగ్గస్సా+పచ్చం=నత్తాదీతి వాక్యే వుద్ధి+ఇకారలోప+పుబ్బరూపాని. మోగ్గల్లస్సా+పచ్చంతి పునణాన+ణాయనా హోన్తి, మోగ్గల్లానో మోగ్గల్లాయనో. ఇమే చత్తారో అపచ్చపచ్చయన్తా. గోత్తాదితో యథాసకటస్సా+పచ్చం నత్తాదీహి సకటానో సకటాయనో. కణ్హస్సా+పచ్చం నత్తాది కణ్హానో కణ్హాయనో. ఏవం అగ్గివేస్సానో అగ్గివేస్సాయనో , ముఞ్జానో ముఞ్జాయనో, కుఞ్జానో కుఞ్జాయనో. సబ్బత్థ సంయోగత్తా న వుద్ధి. ఆకతిగణో+యం.

౩. కత్తికావిధవాదీహి ణేయ్యణేరా

కత్తికాదీహి విధవాదీహి చ ణేయ్యణేరప్పచ్చయా హోన్తి వా యథాక్కమం. కత్తికాయ అపచ్చం కత్తికేయ్యో, గరుళో వినతాయ=సుపణ్ణమాతుయా అపచ్చం వేనతేయ్యో. రోహిణియా అపచ్చం రోహిణేయ్యో, గఙ్గాయ అపచ్చం గఙ్గేయ్యో. ఏవం భాగినేయ్యో, నాదేయ్యో, అన్తేయ్యో, ఆహేయ్యో, కాపేయ్యో, సుచియా అపచ్చం సోచేయ్యో, బాలేయ్యో. ణేరే-విధవాయ అపచ్చం వేధవేరో. బన్ధకియా=అభిసారికాయ అపచ్చం బన్ధ-కేరో. సమణస్స ఉపజ్ఝాయస్సా+పచ్చం సామణేరో, నాళికేరో ఇచ్చాది.

౪. ణ్య దిచ్చాదీహి

దితిప్పభుతీహి ణ్యో హోతి అపచ్చే.

౧౨౫. సంయోగే క్వచి

సంయోగవిసయే క్వచి ఆ+ఏ+ఓవుద్ధియో హోన్తి ణానుబన్ధే.

౧౩౧. లోపో+వణ్ణి+వణ్ణానం

అవణ్ణి+వణ్ణానం లోపో హోతి యకారాదో పచ్చయే. దితియా=అసురమాతుయా అపచ్చం దేచ్చో ఆదిచ్చో. కుణ్డనియా అపచ్చం కోణ్డఞ్ఞో, నస్స ఞ్ఞో పుబ్బరూపం. అదితీతి దేవమాతా.

భాతునో అపచ్చం భాతబ్యో, "యమ్హి గోస్స చా"తి యమ్హి ఉస్స అవజ అకారలోపపుబ్బరూపాని.

౫. ఆ ణి

అకారన్తతో ణి వా హోత+పచ్చే బహులం. ఆ=తి నామవిసేసనత్తా అ-కారన్తతోతి వుత్తం. దక్ఖస్సా+పచ్చం దక్ఖి, దత్తి, దోణి, వాసవి, వారుణి. జినదత్తస్సా+పచ్చం జేనదత్తి, సుద్ధోదని, అనురుద్ధి ఇచ్చాది.

౬. రాజతో ఞ్ఞో జాతియం

రాజతో ఞ్ఞో వా హోత+పచ్చే ఖత్తియజాతియం గమ్యమానాయం. రఞ్ఞో అపచ్చం రాజఞ్ఞో. జాతీయన్తి కిం, రాజాపచ్చం.

౭. ఖత్తా యి+యా

తిజాతియం అపచ్చే య+ఇయా హోన్తి. ఖత్తస్సా+పచ్చం ఖత్యో ఖత్తియో. జాతియం త్వేవ, ఖత్తి.

౮. మనుతో స్స+సణ

మనుతో జాతిసముదాయే స్స+సణ హోన్తు+పచ్చే. మనునో అపచ్చం మనుస్సో మానుసో, మనుస్సీ మానుసీ. జాతియం త్వేవ, మానవో, నస్స ణో, మాణవో.

౯. జనపదనామస్మా ఖత్తియా రఞ్ఞే చ ణో

జనపదస్స యం నామం, తం నామస్మా ఖత్తియా అపచ్చే రఞ్ఞే చ ణో హోతి. పఞ్చాలానం అపచ్చం రాజా వా పఞ్చాలో, కోసలో , మాగధో, ఓక్కాకో. జనపదనామస్మాతి కిం, దాసరథి. ఖత్తియాతి కిం, పఞ్చాలస్స బ్రాహ్మణస్సా+పచ్చం పఞ్చాలి.

౧౦. ణ్య కురుసివీహి

కురుసివీహి అపచ్చే రఞ్ఞే చ ణ్యో హోతి. కురూనం అపచ్చం రాజా వా కోరబ్యో. "యమ్హి గోస్స చా"తిమినా అవఙ, బకారపుబ్బరూపాని. సేబ్బో, ఇలోపో. (అపచ్చతద్ధితం).

౧౧. ణ రాగా తేన రత్తం

రాగవాచీతతియన్తతో రత్త+మిచ్చే+తస్మిం అత్తే ణో హోతి. కుసుమ్భాదీహి వణ్ణన్తరపత్తం రత్తం నామ. కసావేన రత్తం కాసావం. ఏవం కుసుమ్భేన రత్తం కోసుమ్భం, హాలిద్దం, పత్తఙ్గం, మఞ్జేట్ఠం, కుఙ్కుమం. ఇధ న హోతి నీలం పీతన్తి, గుణవచనత్తా ణేన వినాపి దబ్బస్సా+భిధానతో.

౧౨. నక్ఖత్తేని+న్దుయుత్తేన కాలే

తతియన్తతో నక్ఖత్తా తేన లక్ఖితే కాలే ణో హోతి, తం చే నక్ఖత్త+మిన్దుయుత్తం హోతి. ఫుస్సేన ఇన్దుయుత్తేన లక్ఖితా పుణ్ణమాసీ ఫుస్సీ రత్తి, ఫుస్సో అహో, మఘాయ ఇన్దుయుత్తాయ లక్ఖితా పుణ్ణమాసీ మాఘీ, మాఘో.

౧౩. సా+స్స దేవతా పుణ్ణమాసీ

సేతి పఠమన్తా అస్సేతి ఛట్ఠియత్థే ణో హోతి, యం పఠమన్తం, సా చే దేవతా పుణ్ణమాసీ వా. సుగతో దేవతా అస్స సోగతో, మాహిన్దో, యామో, వారుణో. బుద్ధో అస్స దేవతాతి బుద్ధో. ఫుస్సీ పుణ్ణమాసీ అస్స సమ్బన్ధినీతి ఫుస్సో మాసో. ఏవం మాఘో, ఫగ్గునో, చిత్తో, వేసాఖో, జేట్ఠమూలో, ఆసాళ్హో, సావణో, పోట్ఠపాదో, అస్సయుజో, కత్తికో, మాగసిరో. పుణ్ణమాసీ చ భతకమాససమ్బన్ధినీ న హోతి, పుణ్ణో మా అస్సన్తి నిబ్బచనా, అతో ఏవ నిపాతనా ణో, సాగమో చ.

౧౪. త+మధీతే తం జానాతి క+ణికా చ

దుతియన్తతో త+మధీతే తం జానాతీతి ఏతేస్వ+త్థేసు ణో హోతి కో ణికో చ. ఏత్థ చసద్దో కో చణికో చ హోతీతి సముచ్చినో, నో ణపచ్చయం. బ్యాకరణ+మధీతే జానాతీతి వా వేయ్యాకరణో, వి+ఆ+కరణన్తి విచ్ఛిజ్జ కతయాదేసస్సి+కారస్స "తదాదేసా తదీవ భవన్తీ"తి ఞాయా "సరాన"మిచ్చాదినా ఏకారే యాగమద్విత్తాని. ఏవం మోహుత్తో, నేమిత్తో, అఙ్గవిజ్జో, వత్థువిజ్జో, ఛన్దసో, "మనా, దీనం సక" ఇతి సకాగమో. కమకో, పదకో, వేనయికో, సుత్తన్తికో, ఆభిధమ్మికో. ద్వితగ్గహణం అజ్ఝేనజాననే చ విసుం విసుం పచ్చయవిధానత్థం, అజ్ఝేనవిసయదస్సనత్థం, పసిద్ధుపసంహరణత్థఞ్చ.

౧౩. తస్స విసయే దేసే

ఛట్ఠియన్తా విసయే దేససరూపే ణో హోతి. వసాతీనం విసయో దేసో వాసాతో. దేసేతి కిం, చక్ఖుస్స విసయో రూపం, దేవదత్తస్స విసయో+నువాకో.

౧౪. నివాసే తన్నామే

తి తన్నామే నివాసే దేసే ణో హోతి. సివీనం నివాసో దేసో సేబ్బో. ఏత్థ "యవా సరే"తి యకారే బకారపుబ్బరూపాని. వాసాతో.

౧౫. అదూరభవేతి

ణో, విదిసాయ అదూరభవం వేదిసం.

౧౬. తేన నిబ్బత్తేతి

తతియన్తా నిబ్బత్తత్థే ణో హోతి. కుసమ్బేన నిబ్బత్తా కోసమ్బీ నగరం, ఏవం కాకన్దీ, మాకన్దీ, సహస్సేన నిబ్బత్తా సాహస్సీ పరిఖా, హేతుమ్హి కత్తరి కరణే చ యథాయోగం తతియా.

౧౭. త+మిధ+త్థి

తన్తి పఠమన్తా ఇధాతి సత్తమ్యత్థే దేసే తన్నామే ణో హోతి, యం తం పఠమన్త+మత్థి చే. ఉదుమ్బరా అస్మిం దేసే సన్తీతి ఓదుమ్బరో, బాదరో, పబ్బజో.

౨౦. తత్ర భవేతి

సత్తమ్యన్తా భవత్థే ణో. ఉదకే భవో ఓదకో, ఓరసో, జానపదో, మాగధో, కాపిలవత్థవో, కోసమ్బో, మనసి భవం మానసం సుఖం, సకాగమో. సారసో సకుణో, సారసీ సకుణీ, సారసం పుప్ఫం. మిత్తే భవా మేత్తా మేత్తీ వా. పురే భవా పోరీ వాచా. పావుసే భవో పావుసో మేఘో. పావుసా రత్తి, పావుసం అబ్భం. సారదో, సారదా, సారదం పుప్ఫం. మాధురో జనో, మాధురా గణికా, మాధురం వత్థం.

౨౧. అజ్జాదీహి తనోతి

భవత్థే తనో. అజ్జ భవో అజ్జతనో, స్వాతనో, హియ్యతనో. "ఏఓన+మ వణ్ణే"తి ఏఓనం అ హోతి.

౨౨. పురాతో ణో చతి

భవత్థే ణో తనో చ. ఏత్థ ణకారో అవయవో, నేవా+నుబన్ధో. పురాణో, పురాతనో.

౨౩. అమాత్వ+చ్చోతి

భవత్థే అచ్చో హోతి. అమా=సహ భవో అమచ్చో.

౨౪. మజ్ఝాదిత్వి+మోతి

భవత్థే ఇమో, మజ్ఝే భవో మజ్ఝిమో. ఏవం అన్తిమో, హేట్ఠిమో, ఉపరిమో, ఓరిమో, పారిమో, పచ్ఛిమో, అబ్భన్తరిధో, పచ్చన్తిమో.

౨౫. కణ+ణేయ్య+ణేయ్యక+యి+యాతి

భవత్థే కణఆదయో హోన్తి. కణ-కుసినారాయం భవో కోసినారకో, మాగధకో, ఆరఞ్ఞకో విహారో, రాజగహకో, కోసమ్బకో, ఇన్దపత్తకో, కాపిలకో, భారుకచ్ఛకో, నాగరకో. అఙ్గేసు జాతో అఙ్గకో, కోసలకో, వేదేహకో, కమ్బోజకో, గన్ధారకో, సోవీరకో, సిన్ధవకో, అస్సకో ఇచ్చాది. ణేయ్య-గఙ్గేయ్యో, పబ్బతేయ్యో, వానేయ్యో. ణేయ్యక-కోసలేయ్యకో , బారాణసేయ్యకో, చమ్పేయ్యకో, సిలాయ జాతం సేలేయ్యకం, మిథిలేయ్యకో. బారాణసేయ్యకోత్యాదీసు "దిస్సన్త+ఞ్ఞేపి పచ్చయా"తి ఏయ్యకో, ఏవం ఉపరి సుత్తే దస్సితపచ్చయతో విసుం పచ్చయే దస్సితే ఇమినా సుత్తేనాతి దట్ఠబ్బం. య-గమ్మో, యమ్హి అకారలోపే పుబ్బరూపం రస్సో చ. దిబ్బో. ఇయ-ఉదరియో, దివియో, పఞ్చాలియో, బోధిపక్ఖియో, లోకియో.

౨౬. ణికో

సత్తమ్యన్తా భవత్థే ణికో హోతి. సరదే భవో సారదికో దివసో, సారదికా రత్తి.

౨౭. త+మస్స సిప్పం సీలం పణ్యం పహరణం పయోజనం

పఠమన్తా సిప్పాదివాచకా అస్సేతి ఛట్యత్థే ణికో హోతి. వీణావాదనం సిప్ప+మస్స వేణికో, వీణావాదనం అభేదోపచారేన వీణా నామ. మోదిఙ్గికో, వంసికో. పంసుకూలధారణం సీల+మస్స పంసుకూలికో, తేచీవరికో. గన్ధో పణ్య+మస్స గన్ధికో, తేలికో, గోళికో, పూవికో, పణ్ణికో, తమ్బులికో, లోణికో. చాపోపహరణ+మస్స చాపికో, తోమరికో, ముగ్గరికో, మోసలికో. ఉపధి=క్ఖన్ధాది పయోజన+మస్స ఓపధికం, సాతికం, సాహస్సికం.

౨౮. తం హన్త+రహతి గచ్ఛతు+ఞ్ఛతి+చరతి

దుతియన్తా హన్తీతి ఏవమాదీస్వ+త్థేసు ణికో హోతి. పక్ఖినో హన్తీతి పక్ఖికో, సాకుణికో, మాయూరికో, మచ్ఛే హన్తీతి మచ్ఛికో, మేనికో. మిగే హన్తీతి మాగవికో, వకారాగమో . మిగస్స "తదమినా"దినా మగవాదేసేపి మాగవికో. ఓరబ్భికో, హారిణికో. సూకరికోతి ఇకో. సత+మరహతీతి సాతికం, సన్దిట్ఠికం, ఏహి పస్స విధిం అరహతీతి ఏహిపస్సికో. ఏత్థ త్యాద్యన్తసముదాయతో అనుకరణత్తా వా తద్ధితస్స అభిధానలక్ఖణత్తా వా బహులంవిధానేన వా పచ్చయో. సాహస్సికో, కుమ్భికో, దోణికో, అద్ధమాసికో, కహాపణికో, ఆసీతికా గాథా, నావుతికా. సహస్సియోతి ఇయో. పరదారం గచ్ఛతీతి పారదారికో, మగ్గికో, పఞ్ఞాసయోజనికో, పథికో. బదరే ఉఞ్ఛతీతి బాదరికో, సామాకికో. ధమ్మం చరతీతి ధమ్మికో, అధమ్మికో.

౨౯. తేన కతం కీతం బద్ధ+మభిసఙ్ఖతం సంసట్ఠం హతం హన్తి జితం జయతి దిబ్బతి ఖనతి తరతి చరతి వహతి జీవతితి

కతాదీస్వ+త్థేసు ణికో. కాయేన కతం కాయికం, వాచసికం, మానసికంతి సకాగమో. వాతేన కతో ఆబాధో వాతితో, సేమ్హికో, పిత్తికో. సతేన కీతం సాతికం, సాహస్సికం, వత్థేన కీతం వత్థికం, కుమ్భికం, సోవణ్ణికం, ఘాతికం. మూలతోవ పచ్చయో, అమూలవాచిత్తా దేవదత్తేన కీతోతి న హోతి, తదత్థాప్పతీతియా. వరత్తాయ బద్ధో వారత్తికో, ఆయసికో, పాసికో, సుత్తికో. ఘతేన అభిసఙ్ఖతం సంసట్ఠం వా ఘాతికం, గోళికం, దధికం, మారీచికం. జాలేన హతో హన్తీతి వా జాలికో, బాలిసికో. అక్ఖేహి జితం అక్ఖికం ధనం, సాలాకికం, తిన్దుకికో, అమ్బఫలికో. అక్ఖేహి జయతి దిబ్బతి వా అక్ఖికో. ఖణిత్తియా ఖనతీతి ఖాణిత్తికో, కుద్దాలికో. దేవదత్తేన జితం, అఙ్గుల్యా ఖనతీతి న హోతి, తదత్థానవగమా. ఉళుమ్పేన తరతీతి ఓళుమ్పికో, ఉళుమ్పికోతి ఇకో. కుల్లికో, గోపుచ్ఛికో, నావికో. సకటేన చరతీతి సాకటికో, రథికో. పరప్పికోతి ఇకో. ఖన్ధేన వహతీతి ఖన్ధికో. అంసికో, సీసికోతి ఇకో. వేతనేన జీవతీతి వేతనికో, భతికో, కయికో, విక్కయికో, కయవిక్కయికోతి ఇకో.

౩౦. తస్స సంవత్తతి

చతుత్థ్యన్తా సంవత్తతీతి అస్మిం అత్థేణికో హోతి. పునబ్భవాయ సంవత్తతీతి పోనోబ్భవికో, ఇత్థియం పోనోబ్భవికా. లోకాయ సంవత్తతీతి లోకికో. సుట్ఠు అగ్గోతి సగ్గో, సగ్గాయ సంవత్తతీతి సోవగ్గికో, సస్సో+వక తదమినాదీపాఠా. ధనాయ సంవత్తతీతి ధఞ్ఞం.

౩౧. తతో సమ్భూత+మాగతం

పఞ్చమ్యన్తా సమ్భూత+మాగతన్తి ఏతేస్వ+త్థేసు ణికో హోతి. మాతితో సమ్భూత+మాగతంవా+తి ఏత్థ "మాతితో చ భగినియంచ్ఛో"తి "మాతితో"తి భాగేన ఉస్స ఇమ్హి వాక్యం, రస్సద్విత్తేసు మత్తికం, పేత్తికం. ణ్య+రియణ+ర్యపచ్చయాపి దిస్సన్తి. సురభితో సమ్భూతం సోరభ్యం. యమ్హి ధఞ్ఞం. ఉభయత్థ "లోపో+వణ్ణి+వణ్ణానం"తి లోపో. రియణ-పితుతో సమ్భూతో పేత్తియో, మాతియో, "రానుబన్ధే+న్తసరాదిస్సా"తి ఉలోపో, మత్తియో. ర్యమ్హి-ఉలోపో, చవగ్గపుబ్బరూపాని, మచ్చో వా.

౩౨. తత్థ వసతి విదితో భత్తో నియుత్తో

సత్తమ్యన్తా వసతీత్వేవమాదీస్వ+త్థేసు ణికో హోతి. రుక్ఖమూలే వసతీతి రుక్ఖమూలికో, ఆరఞ్ఞికో, రాజగహికో, మాగధికో, సోసానికో. లోకే విదితో లోకికో. చతుమహారాజేసు భత్తా చాతుమ్మహారాజికా. ద్వారే నియుత్తో దోవారికో, దస్సోక

తదమినాదిపాఠా. భణ్డాగారికో. ఇకే-నవకమ్మికో, ఆదికమ్మికో. కియే-జాతికియో, అన్ధకియో.

౩౩. తస్సి+దం

ఛట్ఠియన్తా ఇద+మిచ్చ+స్మిం అత్థే ణికో హోతి. సఙ్ఘస్స ఇదం సఙ్ఘికం, పుగ్గలికం, సక్యపుత్తికో, నాటపుత్తికో, జేనదత్తికో. కియే-సస్స ఇదం సకియో, పరకియో. నియేఅత్తనియం. కే-సకో, రఞ్ఞో ఇదం రాజకం భణ్డం.

౩౪. ణో

ఛట్ఠియన్తా ఇద+మిచ్చ+స్మిం అత్థే ణో హోతి. కచ్చాయనస్స ఇదం కచ్చాయనం, బ్యాకరణం, సోగతం సాసనం, మాహిసం మంసాది.

౩౫. గవాదీహి యో

గవాదీహి ఛట్ఠియన్తేహి ఇద+మిచ్చ+స్మిం అత్థే యో హోతి. గున్నం ఇదం గబ్యం, అవజ, మంసాది. ఇలోపే కబ్యం. దునో ఇదం దబ్యం.

౩౬. పితితో భాతరి రేయ్యణ

“పితితో మాతితో”తి తేన తేన సుత్తనిపాతేనేవ ఉస్స ఇ. పితుసద్దా తస్స భాతరి రేయ్యణ. పితు భాతా పేత్తేయ్యో.

౩౭. మాతితో చ భగినియం ఛో

మాతుతో చ పితుతో చ తేసం భగినియం ఛో హోతి. మాతు భగిని మాతుచ్ఛా, పితు భగిని పితుచ్ఛా. కథం “మాతు భాతా మాతులో”తి, “మాతులాదిత్వానీ”తి నిపాతనా లపచ్చయో.

౩౮. మాతాపితూస్వా+మహో

మాతాపితూహి తేసం మాతాపితూస్వా+మహో హోతి. మాతు మాతా మాతామహీ, మాతు పితా మాతామహో. పితు మాతా పితామహీ, పితు పితా పితామహో. న యథాసఙ్ఖ్యం పచ్చేకాభిసమ్బన్ధతో విసుం విసుం మాతాపితుసద్దేహి తేసం మాతాపితున్నం అత్థే పచ్చయో హోతి.

౩౯. హితే రేయ్యణ

మాతాపితూహి హితే రేయ్యణ హోతి. మాతు హితో మత్తేయ్యో, పేత్తేయ్యో.

౪౦. నిన్దా+ఞ్ఞాత+ప్ప పటిభాగ రస్స దయా సఞ్ఞాసు కో

నిన్దాదీస్వ+త్థేసు నామస్మా కో హోతి. నిన్దాయం-నిన్దితో ముణ్డో ముణ్డకో, ఏవం సమణకో, పణ్డితకో, బ్రాహ్మణకో , వేయ్యాకరణకో. అఞ్ఞాతే-కస్సా+యం అస్సో అస్సకో, పయోగసామత్థియా సమ్బన్ధివిసేసానావగమో+వగమ్యతే. అప్పత్థే- అప్పకం తేలం తేలకం, ఘతకం. పటిభాగత్థే-హత్థీ వియ హత్థికో, అస్సకో, బలీబద్ధకో. "ఇమే నో హత్థికా అస్సా, బలీబద్ధా చ నో ఇమే"త్యాదిపాఠే "లోపో"తి కపచ్చయలోపేన వా అభేదోపచారేన వా దట్ఠబ్బం, ఇమే చ దారుఆదీహి కతరూపాని. రస్సేరస్సో మానుసో మానుసకో, రుక్ఖకో, పిలక్ఖకో. దయాయం-దయితో=నుకమ్పితో పుత్తో పుత్తకో, వచ్ఛకో. సఞ్ఞాయం- మోరో వియ మోరకో, కతకో, భతకో.

౪౧. త+మస్స పరిమాణం ణికో చ

పఠమన్తా అస్సేతి అస్మిం అత్థే ణికో హోతి కో చ, తఞ్చే పఠమన్తం పరిమాణం భవతి. దోణాదీనం పరిమితవీహాదీనం కరణత్తా "పరిమీయన్త్య+నేనాతి పరిమాణ"న్తి హోతి. దోణో పరిమాణ+మస్సాతి దోణికో వీహి, ఖారసతికో, ఖారసహస్సికో, ఆసీతికో వయో, ఉపడ్ఢకాయో పరిమాణ+మస్స ఉపడ్ఢకాయికం బిమ్బోహనం. పఞ్చకం, ఛక్కం.

౪౨. య+తే+తేహి+త్తకో

యాదీహి పఠమన్తేహి అస్సేతి ఛట్ఠ్యత్థే త్తకో హోతి, తఞ్చే పఠమన్తం పరిమాణం భవతి. యం పరిమాణ+మస్స యత్తకం, తత్తకం, "ఏతస్సేట త్తకే"తి ఏతస్స ఏట, ఏత్తకం. ఆవతకే-యం పరిమాణ+మస్స యావతకో, తావతకో.

౪౩. సబ్బా చా+వన్తు

సబ్బతో పఠమన్తా యాదీహి చ అస్సేతి ఛట్ఠ్యత్థే ఆవన్తు హోతి, తఞ్చే పఠమన్తం పరిమాణం భవతి. సబ్బం పరిమాణ+మస్స సబ్బావన్తం, "అంఞం నపుంసకే"తి అం. యావన్తం, తావన్తం.

౪౪. కిమ్హా రతి+రీవ+రీవతక+రిత్తకా

కిమ్హా పఠమన్తా అస్సేతి ఛట్ఠ్యత్థే రతి+రీవ+రీవతక+రిత్తకా హోన్తి. కింసఙ్ఖ్యానం పరిమాణ+మేసం కతి, రానుబన్ధత్తా ఇంభాగలోపో. కీవ, కీవతకం, కిత్తకం. రీవన్తో సభావతో అసంఖ్యో.

౪౫. సఞ్జాతం తారకాదిత్వి+తోతి

సఞ్జాతత్థే ఇతో. తారకా సఞ్జాతా అస్స తారకితం గగనం, పుప్ఫాని సఞ్జాతాని అస్స పుప్ఫితో రుక్ఖో, పల్లవితా లతా.

౪౬. మానే మత్తో

పఠమన్తా మానవుత్తితో అస్సేతి అస్మిం అత్థే మత్తో హోతి. పలం ఉమ్మాన+మస్స పలమత్తం. హత్థో పమాణ+మస్స హత్థమత్తం. సతం మాన+మస్స సతమత్తం. దోణో పరిమాణ+మస్స దోణమత్తం. అభేదోపచారా దోణోతిపి హోతి. మీయతే+నేనాతి మానం, మానస్స సమ్బన్ధిత్తా ఛట్ఠ్యన్తభూతానమేవ విధి హోతి. ఏత్థ చ –

ఉద్ధమానన్తు ఉమ్మానం, పరిమాణన్తు సబ్బతో;
పమాణం హోతి ఆయామో, సంఖ్యాసేసో తు సబ్బతో.

౪౭. తగ్ఘో చు+ద్ధం

ఉద్ధమానవుత్తితో తగ్ఘో హోతి మత్తో చ. జణ్ణు పరిమాణ+మస్స జణ్ణుతగ్ఘం, జణ్ణుమత్తం.

౪౮. ణో చ పురిసాతి

పురిసా ణో హోతి మత్తాదయో చ. పురిసో పరిమాణ+మస్స పోరిసం, పురిసమత్తం+పురిసతగ్ఘం.

౪౯. అయు+భద్వితీహం+సే

ఉభద్వితీహి అవయవవుత్తీహి అయో హోతి. ఉభో అంసా అస్స ఉభయం, ద్వయం, తయం. అంససమ్బన్ధేన సముదాయే విధి హోతీతి న ఉభయాదితో బహువచనన్తి చే, "రాహునో సిరో" త్యాదో అభేదేపి భేదవివక్ఖాయ లబ్భమానతో బహువచనం హోతేవ.

౫౦. సఙ్ఖ్యాయ సచ్చు+తీ+సా+స+దసన్తాయా+ధికా+స్మిం సతసహస్సే డో

సత్యన్తాయ ఉత్యన్తాయ ఈసన్తాయ ఆసన్తాయ దసన్తాయ సఙ్ఖ్యాయ పఠమన్తాయ అస్మిన్తి సత్తమ్యత్థే డో హోతి, సా చే సఙ్ఖ్యా అధికా హోతి, య+దస్మిన్తి, తం చే సతం సహస్సం సతసహస్సం వా హోతి. వీసతి అధికా అస్మిం సతేతి వీసంసతం.

౧౩౯. డే సతిస్స తిస్సతి

డే పరే సత్యన్తస్స తికారస్స లోపో హోతి. ఏకవీసంసతం సహస్సం సతసహస్సం వా. తింసతి అధికా అస్మిం సతాదికేతి తింససతం ఏకతింససతం ఇచ్చాది. ఉత్యన్తాయనవుతి అధికా అస్మిం సతాదికేతి నవుతంసతం సహస్సం సతసహస్సం వా. ఈసన్తాయ-చత్తాలీసం అధికా అస్మిం సతే సహస్సే సతసహస్సేతి చత్తాలీససత+మిచ్చాది. ఆసన్తాయ ఏవం, పఞ్ఞాసంసత+మిచ్చాది. దసన్తాయ-ఏకాదసంసత+మిచ్చాది.

౫౧. తస్స పూరణే+కాదసాదితో వా

ఛట్ఠియన్తాయే+కాదసాదికాయ సంఖ్యాయ డో హోతి పూరణత్థే విభాసా. సా సంఖ్యా పూరియతే యేన తం పూరణం. ఏకాదసన్నం పూరణో ఏకాదసో. అఞ్ఞత్ర "మ పఞ్చాదికతీహీ"తి మో, ఏకాదసమో. వీసతియా పూరణో వీసో వీసతిమో, తింసో, తింసతిమో. వాసద్దస్స వవత్థితవిభాసత్తా నిచ్చం చత్తాలీసో పఞ్ఞాసో.

౫౨. మ పఞ్చాదికతీహితి

మపచ్చయే పఞ్చమో, పఞ్చమీ. సత్తమో, సత్తమీ. అట్ఠమో, అట్ఠమీ. కతిమో, కతిమీ ఇచ్చాది.

౨౩. సథాదీన+మి చతి

సతాదీనం మో చ అన్తాదేసో ఇ చ. సతస్స పూరణో సతిమో, సహస్సిమో.

౨౪. ఛా ట్ఠ+ట్ఠమాతి

ఛసద్దా పూరణత్థే ట్ఠ+ట్ఠమా. ఛన్నం పూరణో ఛట్ఠో, ఛట్ఠమో. ఇత్థియం ఛట్ఠీ, ఛట్ఠమీ. "చతుత్థదుతియేస్వే+సం తతియపఠమా"తి నిపాతనా పూరణత్థే ద్వితో తియో ద్విస్స దు చ, తిచతూహి తిస్స అ, తియ+త్థా చ యథాక్కమం, దుతియో తతియో, చతుత్థో.

౨౫. ఏకా కా+క్య+సహాయే

"సతి బ్యభిచారే విసేసనం సాత్థకం"తి ఞాయా సంఖ్యాతో విసేసేతుం "అసహాయే"తి వుత్తం. ఏకస్మా అసహాయత్థే క+ఆకీ హోన్తి వా. ఏకోవ ఏకకో, ఏకాకీ, ఏకో వా.

౨౬. వచ్ఛాదీహి తనుత్తే తరో

వచ్ఛాదీనం సభావస్స తనుత్తే=కిఞ్చిమత్తావసేసే తరో హోతి. సో=సకో భావో సభావో అత్తనియపవత్తినిమిత్తం. సుసుత్తస్స తనుత్తే వచ్ఛతరో, ఇత్థియం వచ్ఛతరీ. యోబ్బనస్స తనుత్తే ఓక్ఖతరో. ఓక్ఖా=దుతియవయట్ఠగోణో. అస్సభావస్స తనుత్తే అస్సతరో. గావోతి జాతిసామత్థియస్స తనుత్తే ఉసభతరో. ఏత్థ తనుత్తం అప్పబలతా.

౨౭. కిమ్హా నిద్ధారణే రతర+రతమా

కింసద్దా నిద్ధారణే రతర+రతమా హోన్తి. కో ఏవాతి కతరో భవతం దేవదత్తో, కతరో భవతం కట్ఠో. కతమో భవతం దేవదత్తో, కతమో భవతం కట్ఠో. భారద్వాజానం కతమో+సి బ్రహ్మే.

౨౮. తేన దత్తే లి+యాతి

దత్తే+భిధేయ్యే ల+ఇయా హోన్తి బహులాధికారా మనుస్ససఞ్ఞాయం. దేవేన దత్తో దేవలో దేవియో, బ్రహ్మలో బ్రహ్మియో. సీవలో సీవియో సిస్స దీఘో. దేవ+బ్రహ్మ+సివాతి తన్నామకా మనుస్సా. (రత్తమిచ్చాదిఅనేకత్థతద్ధితం).

౨౯. తస్స భావకమ్మేసుత్త+తా+త్తన+ణ్య+ణేయ్య+ణి+య+ణియా

ఛట్ఠియన్తా భావే కమ్మే చ త్తాదయో హోన్తి బహులం. న సబ్బే పచ్చయా సబ్బతో హోన్తి అఞ్ఞత్రత్త+తాహి. భవన్తి ఏతస్మా బుద్ధిసద్దాతి భావో సద్దపవత్తినిమిత్తం. వుత్తఞ్చ –

> హోన్త్య+స్మా సద్దబుద్ధీతి, భావో తం సద్దవుత్తియా;
> నిమిత్తభూతం నామఞ్చ, జాతి దబ్బం క్రియా గుణోతి.

నీలస్స పటస్స భావో నీలత్తం నీలతాతి గుణో భావో. ఏత్థ నీలగుణవసేన పటే నీలసద్దస్స వుత్తియా పటబుద్ధియా నిమిత్తం భావో నామ. నీలస్స గుణస్స భావో నీలత్తం నీలతాతి నీలగుణజాతి, ఏత్థ నీలగుణజాతి నిమిత్తం హుత్వా నీలసద్దస్స గుణవుత్తియా నీలగుణజాతి నిమిత్తం. గోత్తం గోతాతి గోజాతి, ఏత్థ జాతిసద్దానం దబ్బవుత్తియా సతి జాతి నిమిత్తం. పాచకస్స భావో పాచకత్తంతి క్రియాసమ్బన్ధిత్తం భావో, ఏత్థ పచనక్రియాసమ్బన్ధిత్తం భావో. దణ్డిత్తం విసాణిత్తం రాజపురిసత్తంతి దణ్డ+విసాణ+రాజదబ్బానం సమ్బన్ధిత్తం భావో, దణ్డీత్యాదిసద్దపవత్తియా నిమిత్తత్తా.

దేవదత్తస్స భావో దేవదత్తత్తం, చన్దత్తం, సూరియత్తంతి తదవత్థా విసేససామఞ్ఞం, దేవదత్తస్స బాలతాదిఅవత్థాభేదో, చన్దస్స కలాదిఅవత్థభేదో చ, సూరియస్స మన్దపటుతాదిఅవత్థాభేదో చ సామఞ్ఞం, తదేత్థ నిమిత్తం. ఏత్థ విజ్జమానపదత్థానం విసయభూతసఞ్ఞాసద్దానం పవత్తినిమిత్తం వుత్తం. ఆకాసత్తం అభావత్తంతి, తత్థ ఘటాకాస+పీఠరాకాస, పటాభావ+ఘటాభావాదినా ఉపచరితభేదసామఞ్ఞం భావో.

త్తన-పుథుజ్జనత్తనం. వేదనాయ భావో వేదనత్తనం, రస్సో. ఏవం జాయత్తనం, జారత్తనం.

ణ్య-అలసస్స భావో కమ్మం వా ఆలస్యం, ఏత్థ "లోపో+వణ్ణి+వణ్ణానం"తి అ-లోపే "సరాన+మాదిస్సా"దినా ఆకారో, ఏవ+ముపరి చ. బ్రాహ్మణస్స భావో బ్రహ్మఞ్ఞం, ఞకారపుబ్బరూపాని. చాపల్యం, నేపుఞ్ఞం, పేసుఞ్ఞం, రఞ్ఞో భావో రజ్జం, ఆధిపచ్చం, దాయజ్జం, వేసమ్మం, వేసమం, ఞపచ్చయో. సఖినో భావో సఖ్యం, వాణిజ్జం, ఆరోగ్యం, ఓదగ్యం, ఆనణ్యం, దుబ్బల్యం, బల్యం, పణ్డిచ్చం, బాహుస్సచ్చం, పోరోహిచ్చం. ముత్థస్సతిస్స భావో ముత్థస్సచ్చం, ఇలోపో. కోసల్లం, వేపుల్లం. సమానస్స భావో సామఞ్ఞం, పేరిస్సం, సోమనస్సం, దోమనస్సం, సోవచస్సం, దోవచస్సం, నిపకస్స భావో నేపక్కం, ఆధిక్కం, దుభగస్స భావో దోభగ్గం, సరూపస్స భావో సారుప్పం, ఓపమ్మం, సోఖుమ్మం, తథస్స భావో తచ్చం. దుమ్మేధస్స భావో దుమ్మేజ్ఝం. భేసజస్స భావో భేసజ్జం, బ్యావటస్స కమ్మం వేయ్యావచ్చం యథా వేయ్యాకరణం.

ణేయ్య-సుచినో భావో సోచేయ్యం, ఆధిపతేయ్యం, కపిస్స భావో కాపేయ్యం. సఠస్స భావో కమ్మం వా సాఠేయ్యం.

ణ-గరూనం భావో గారవం, ఉ అవఙ. పాటవం, అజ్జవం, మద్దవం, "కోసజ్జా"దినా ఉస్స అత్తం ద్విత్తఞ్చ. పరమానం భావో పారమీ, ఈపచ్చయో. సమగ్గానం భావో సామగ్గీ.

ఇయ-అధిపతినో భావో అధిపతియం, పణ్డితియం, బహుస్సుతియం, నగ్గియం, సూరియం.

ణియ-అలసస్స భావో కమ్మం వా ఆలసియం, తాలుసియం, మన్దియం, దక్ఖియం, పోరోహితియం, వేయ్యత్తియం.

కథం రామణీయకంతి, సకత్థే కన్తా ణేన సిద్ధా. కమ్మం=క్రియా, తత్థ అలసస్స కమ్మం అలసత్తం అలసతా అలసత్తనం ఆలస్యం ఆలసియం వా.

౧౨౨. సకత్థేతి

సకత్థేపి యథాయోగం త్తాదయో హోన్తి. యథాభూతమేవ యథాభుచ్చం, కారుఞ్ఞం, పత్తకల్లం. ఆకాసానన్తమేవ ఆకాసానఞ్చం, ఏత్థ అకారలోపో, తస్స చే పుబ్బరూపే చ కతే "తదమినా"దినా నస్స ఞో చ లోపో చ హోతి,

కాయపాగుఞ్ఞతా.

౬౦. బ్య వద్ధదాసా వా

ఛట్ఠియన్తా వద్ధా దాసా చ బ్యో హోతి భావకమ్మేసు. వద్ధస్స భావో కమ్మం వా వద్ధబ్యం, వద్ధతా. దాసస్స భావో కమ్మం వా దాసబ్యం, దాస్యం, దాసతా. కథం వద్ధవంతి, ణే వాగమో.

౬౧. నస యువా బో చ వస్స

ఛట్ఠియన్తా యువసద్దా భావకమ్మేసు నణ వా హోతి వస్స బో చ. యువస్స భావో యోబ్బనం, యువత్తం యువతా వా.

౬౨. అణ్వాదిత్వి+మోతి

భావే వా ఇమో. అణునో భావో అణిమా, లఘిమా, మహతో భావో మహిమా. కిసస్స భావో కసిమా.

౧౩౩. కిస+మహత+మిమే కస, మహాతి

ఇమమ్హి మహతో మహో చ కిసస్స కసాదేసో చ హోతి.

౬౩. భావా తేన నిబ్బత్తేతి

క్రియావాచకసద్దతో ఇమో, పాకేన నిబ్బత్తం పాకిమం, సేకిమం.

౧౨౪. కోసజ్జ+జ్జవ+పారిసజ్జ+సోహజ్జ+మద్దవా+రిస్సా+సభా+జఞ్ఞ+థేయ్య+ బాహుసచ్చా

ఏతే సద్దా నిపచ్చన్తే ణానుబన్ధే. కుసీతస్స భావోతి భావే ణ్యో హోతి, ఇమినా ఈస్స అకారే చ తస్స జే చ కతే యస్స పుబ్బరూపం, కోసజ్జం. ఉజునో భావే అజ్జవంతి ణో, ఇమినా ఉస్స అత్తం, “ఉవణ్ణస్సా+వఙ సరే”తి అవఙఆదేసే జస్స ద్విత్తం. పరిసాసు సాధూతి వాక్యే “ణ్యో తత్థ సాధూ”తి ణ్యో, ఇమినా జాగమో చ, “బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా”తి ఆస్స రస్సే చ కతే జస్స పుబ్బరూపం, పారిసజ్జో. ఇమినా కమేన వాక్యేసేవ సద్దసిద్ధి వేదితబ్బా. సుహదయోవ సుహజ్జో, తస్స భావో సోహజ్జం, ఇమినా అయలోపో. ముదునో భావో మద్దవం, ఇమినా ఉస్స అత్తం. ఇసినో ఇదం భావో వా ఆరిస్సం, ణ్యపచ్చయే ఇమినా ఆరఞాగమే “లోపో+వణ్ణి+వణ్ణానం”తి అన్తఇకారలోపో చ. ఉసభస్స ఇదం భావో వా ఆసభం, ఇమినా ఉస్స ఆ. ఆజానీయస్స భావో ఆజఞ్ఞం, ఇమినా యలోపే “లోపో+వణ్ణి+వణ్ణానం”తి ఈకారలోపో. థేనస్స భావో థేయ్యం, ఇమినా నస్స యకారో. బహుస్సుతస్స భావో బాహుసచ్చం, ఇమినా ఉస్స అకారో సంయోగాదిలోపో. (భావతద్ధితం).

౬౪. తర+తమి+స్సికి+యి+ట్ఠా+తిసయే

అతిసయే వత్తమానతో హోన్తే+తే పచ్చయా. అతిసయేన పాపో పాపతరో పాపతమో పాపిస్సికో పాపియో పాపిట్ఠో, ఇత్థియం పాపతరా ఇచ్చాది. అతిసయప్పచ్చయన్తాపి అతిసయప్పచ్చయో, అతిసయేన పాపిట్ఠో పాపిట్ఠతరో పాపిట్ఠతమో.

ఏవం పటుతరో పటుతమో, పటిస్సికో, పటియో, పటిట్ఠో, వరతరో ఇచ్చాది పణీతతరో ఇచ్చాది చ.

౧౩౫. జో వుద్ధస్సి+యి+ట్ఠేసు

వుద్ధస్స జో హోతి ఇయఇట్ఠేసు. అతిసయేన వుద్ధో జేయ్యో జేట్ఠో, జాదేసే పుబ్బసరలోపే ఉత్తా సరా ఇస్స ఏకారే చ యస్స ద్విత్తం.

౧౩౬. బాళ్హ+న్తిక+పసత్థానం సాధ+నేద+సా

ఇయఇట్ఠేసు బాళ్హ+న్తిక+పసత్థానం సాధ+నేద+సా హోన్తి యథాక్కమం. అతిసయేన బాళ్హో సాధియో సాధిట్ఠో. అతిసయేన అన్తికో నేదియో నేదిట్ఠో. అతిసయేన పసత్థో సేయ్యో సేట్ఠో, పుబ్బేవ సరే ఉత్తే ఇస్స ఏ ద్విత్తఞ్చ.

౧౩౭. కణ+కన+ప్ప+యువానం

ఇయఇట్ఠేసు అప్పయువానం కణ+కనా హోన్తి యథాక్కమం. అతిసయేన అప్పో కణియో కణిట్ఠో. అతిసయేన యువా కనియో కనిట్ఠో.

౧౩౮. లోపో వీ+మన్తు+వన్తూనన్తి

ఇయఇట్ఠేసు వీ+మన్తు+వన్తూనం లోపో. అతిసయేన మేధావీ మేధియో మేధిట్ఠో. అతిసయేన సతిమా సతియో సతిట్ఠో. అతిసయేన గుణవా గుణియో గుణిట్ఠో. ఏత్థ యథాక్కమం మన్త్వత్థే వీ+మన్తు+వన్తు హోతి.

౬౫. తన్నిస్సితే ల్లో

ల్లపచ్చయో హోతి దుతియన్తా తన్నిస్సితత్థే. వేదం నిస్సితం వేదల్లం. దుట్ఠు నిస్సితం దుట్ఠుల్లం. వేదన్తి తుట్ఠి. ఇల్లే సఙ్ఖారం నిస్సితం సఙ్ఖారిల్లం.

౬౬. తస్స వికారావయవేసు ణ+ణిక+ణేయ్య+మయా

పకతియా ఉత్తర+మవత్థన్తరం వికారో. ఛట్ఠియన్తా నామస్మా వికారే+వయవే చ ణాదయో హోన్తి బహులం. ణ-అయసో వికారో ఆయసం బన్ధనం, సకాగమో. ఉదుమ్బరస్స అవయవో వికారో వా ఓదుమ్బరం భస్మం పణ్ణం వా. కాపోతం మంసం సత్థి వా. ణిక-కప్పాసస్స వికారో కప్పాసికం వత్థం. ణేయ్య-ఏణిస్స వికారో+వయవో వా ఏణేయ్యం. కోసానం వికారో కోసేయ్యం వత్థం. మయ-తిణానం వికారో తిణమయం, దారుమయం, నళమయం, మత్తికామయం, సువణ్ణమయో రథో, రూపియమయం. "అఞ్ఞస్మిం"తి మయో, గున్నం కరీసం గోమయం.

౬౭. జతుతో స్సణ వా

వికారావయవేసు జతుతో స్సణ వా హోతి. ఏత్థ "వికారావయవేసూ"తి వత్తన్తేసుపి బహులాధికారా వికారేయేవ హోతి. జతునో వికారో జాతుస్సం జతుమయం.

౧౨౩. లోపోతి

బహులం పచ్చయలోపోపి. “ఫలితస్స రుక్ఖస్స ఫల+మవయవో వికారో చ, పల్లవితస్సేవ పల్లవం”తి వుత్తత్తా ఫలాదయో అవయవా వికారా చ హోన్తి, తస్మా ఇదం వుచ్చతి ఫలపుప్ఫమూలేసు వికారావయవేసు-పియాలస్స ఫలాని పియాలాని, మల్లికాయ పుప్ఫాని మల్లికా, ఉసీరస్స మూలం ఉసీరం. తంసద్దేన వా తదభిధానం అభేదోపచారేన, తస్మా పచ్చయలోపం వినాపి సిజ్ఝతి.

౬౮. సమూహే కణ+ణ+ణికా

ఛట్ఠియన్తా సమూహే కణ+ణ+ణికా హోన్తి. గోత్తపచ్చయన్తా కణ-రాజఞ్ఞానం సమూహో రాజఞ్ఞకం, మానుసకం. ఉక్ఖాదీహి ఉక్ఖానం సమూహో ఓక్ఖకం, “సంయోగే క్వచీ”తి ఓకారో. ఓట్ఠకం. ఉరబ్భానం సమూహో ఓరబ్భకం. రాజకం, రాజపుత్తకం, హత్థికం, ధేనుకం, మాయూరకం, కాపోతకం, మాహిసకం. ణ-కాకానం సమూహో కాకం, భిక్ఖం. ణిక అచిత్తా-అపూపానం సమూహో ఆపూపికం, సంకులికం.

౬౯. జనాదీహి తాతి

సమూహత్థే తా. జనానం సమూహో జనతా, గజతా, బన్ధుతా, గామతా, సహాయతా, నాగరతా. తాన్తా సభావతో ఇత్థిలిఙ్గా.

మదనీయన్తి కరణే+ధికరణే వా అనీయేన సిద్ధం. ధూమాయితత్తన్తిక్తన్తా నామధాతుతో త్తేన సిద్ధం, ధూమో వియ ఆచరతీతి “కత్తుతా+యో”తి ఆయే “గమనత్థాకమ్మకాధారే చా”తి క్తపచ్చయే ఈఆగమే చ కతే ధూమాయితస్స భావోతి ధూమాయితత్తం.

౭౦. ఇయో హితేతి

హితత్థే ఇయో. ఉపాదానానం హితం ఉపాదానియం.

౭౧. చక్ఖాదితో స్సోతి

హితత్థే స్సో. చక్ఖునో హితం చక్ఖుస్సం, ఆయుస్సం.

౭౨. ణ్యో తత్థ సాధు

సత్తమ్యన్తా తత్థ సాధూతి అస్మిం అత్థే ణ్యో హోతి. సాధూతి కుసలో యోగ్గో హితో వా. సభాయం కుసలో సబ్భో, ఆకారలోపో. పరిసాయం సాధు పారిసజ్జో, “కోసజ్జా”దినా జాగమే అకారవుద్ధి. మేధాయ హితం మేజ్ఝం ఘతం. పాదానం హితం పజ్జం తేలం. “అఞ్ఞస్మిం”తి ణ్యో, రథం వహతీతి రచ్ఛా.

౭౩. కమ్మా నియ+ఞ్ఞాతి

కమ్మసద్దా సాధ్వత్థే నియ+ఞ్ఞా హోన్తి. కమ్మే సాధు కమ్మనియం కమ్మఞ్ఞం.

౭౪. కథాదిత్వి+కోతి

ఇకో. కథాయం కుసలో కథికో. ధమ్మకథికో, సఙ్గామికో, పవాసికో, ఉపవాసికో.

౭౫. పథాదీహి ణేయ్యోతి

ణేయ్యో. పథే హితం పాథేయ్యం, సపతిస్మిం హితం సాపతేయ్యం ధనం. పదీపేయ్యం తేలం.

౭౬. దక్ఖిణాయా+రహేతి

అరహత్థే ణేయ్యో. దక్ఖిణం అరహతీతి దక్ఖిణేయ్యో.

౭౭. రాయో తుమన్తాతి

అరహత్థే తుమన్తా రాయో వా. ఘాతేతుం అరహతీతి ఘాతేతాయం, "రానుబన్ధే+న్తసరాదిస్సా"తి ఉంలోపో. జాపేతాయం, పబ్బాజేతాయం. వాతి కిం, ఘాతేతుం. (సంకిణ్ణతద్ధితం).

౭౮. త+మేత్థ+స్స+త్థీతి మన్తు

పఠమన్తా ఏత్థ అస్స అత్థీతి ఏతేస్వ+త్థేసు మన్తు హోతి. గావో ఏత్థ దేసే అస్స వా పురిసస్స సన్తీతి గోమా, గోమన్తో ఇచ్చాది గుణవన్తుసమం.

అత్థీతి వత్తమానకాలోపాదానతో భూతాహి భవిస్సన్తీహి వా గోహి న గోమా. కథం గోమా ఆసి, గోమా భవిస్సతీతి. తదాపి వత్తమానాహియేవ గోహి గోమా, ఆసి భవిస్సతీతి పదన్తరా కాలన్తరం. ఇతిసద్దతో విసయనియమో. వుత్తఞ్హి –

> పహూతే చ పసంసాయం, నిన్దాయఞ్చా+తిసాయనే;
> నిచ్చయోగే చ సంసగ్గే, హోన్తి+మే మన్తుఆదయోతి.

౧౩౪. ఆయుస్సా+యస మన్తుమ్హి

మన్తుమ్హి ఆయుస్స ఆయసాదేసో హోతి. ఆయు అస్స అత్థీతి ఆయస్మా. గో అస్సోతి జాతిసద్దానం దబ్బాభిధాన-సామత్థియా మన్త్వాదయో న హోన్తి, తథా గుణసద్దానం సేతో పటోతి. యేసం తు గుణసద్దానం దబ్బాభిధానసామత్థియం నత్థి, తేహి హోన్తేవ, బుద్ధి అస్స అత్థీతి బుద్ధిమా. "వన్త్వ+వణ్ణా"తి వన్తుమ్హి రూపవా రసవా గన్ధవా సద్దవా. "దణ్డాదిత్వి+కఈ వా"తి ఇక+ఈ, రసీ రసికో, రూపీ రూపికో, గన్ధీ గన్ధికోతి.

౭౯. వన్త్వ+వణ్ణాతి

వన్తు. పసత్థం సీల+మస్స అత్థీతి సీలవా. పహూతా పసత్థా వా పఞ్ఞా అస్స అత్థీతి పఞ్ఞవా.

౧౦. దణ్డాదిత్వి+క+ఈ వాతి

ఇక+ఈ హోన్తి వా మన్తత్థే. బహులంవిధానా కుతోచిసద్దతో ద్వే హోన్తి, కుతో చే+కమేకంవ. నిచ్చయుత్తో దణ్డో అస్స అత్థీతి దణ్డికో దణ్డీ. గన్ధికో గన్ధీ. వాత్వేవ, దణ్డవా.

"ఉత్తమిణేవ ధనా ఇకో"తి గణసుత్తేన ఇకో ధనికో. అఞ్ఞో ధనీ ధనవా.

"అసన్నిహితే అత్థా" అసన్నిహితో అత్థో అస్స అత్థీతి అత్థికో అత్థీ. సన్నిహితే అత్థవా. "తదన్తా చ" పుఞ్ఞత్థో అస్స అత్థీతి పుఞ్ఞత్థికో పుఞ్ఞత్థీ.

"వణ్ణన్తా ఈయేవ". బ్రహ్మవణ్ణం అస్స అత్థీతి బ్రహ్మవణ్ణీ, దేవవణ్ణీ.

"హత్థదన్తేహి జాతియం". హత్థ+మస్స అత్థీతి హత్థీ, దన్తీ. అఞ్ఞత్ర హత్థవా దన్తవా.

"వణ్ణతో బ్రహ్మచారిమ్హి". వణ్ణో అస్స అత్థీతి వణ్ణికో బ్రహ్మచారీ.

"పోక్ఖరాదితో దేసే". పోక్ఖరం జలం పదుమం వా అస్స అత్థీతి పోక్ఖరీ, "యువణ్ణేహి నీ"తి నీమ్హి "ఘరణ్యాదయో"తి ఈస్స అత్తం, నస్స ణో చ, పోక్ఖరణీ, ఉప్పలినీ, కుముదినీ, భిసినీ, ములాలినీ, సాలుకినీ.

"క్వచా+దేసేపి". పదుమ+మస్స అత్థీతి పదుమీ పదుమినీ పదుమినీపణ్ణం. దేసతో+ఞ్ఞత్ర పోక్ఖరవా హత్థీ.

"నావాయి+కో" నావికో. సిఖీ, బాలీ, సీలీ, బలీ.

"సుఖదుక్ఖా ఈ". సుఖీ దుక్ఖీ. "బలా బాహూరుపుబ్బా చ". బాహుబలీ, ఊరుబలీ.

౧౧. తపాదీహి స్సీతి

స్సీ. తపో అస్స అత్థీతి తపస్సీ, యసస్సీ, తేజస్సీ, మనస్సీ, పయస్సీ. వాత్వేవ, యసవా.

౧౨. ముఖాదితో రోతి

రో. నిన్దితం ముఖ+మస్స అత్థీతి ముఖరో. సుసి=ఛిద్దం అస్స అత్థీతి సుసిరో. ఊసో=ఖారమత్తికా అస్మిం అత్థీతి ఊసరో . మధురో గుళో, మధురా సక్ఖరా, మధురం ఖీరం. ఖం=గీవాయ వివరం అస్స అత్థీతి ఖరో గద్రభో. కుఞ్జో=హను అస్స అత్థీతి కుఞ్జరో. నగరో.

"దన్తస్స చ ఉన్నతదన్తే"తి గణసుత్తేన దన్తస్స ఉ చ, ఉన్నతం దన్త+మస్స అత్థీతి దన్తురో.

౧౩. తుట్ఠ్యాదీహి భోతి

భో వా. తుట్ఠి అస్స అత్థీతి తుట్ఠిభో, సాలిభో, వాలిభో.

౧౪. సద్ధాదిత్వ

ఇతి వా అ హోతి. అతిసయా సద్ధా అస్స అత్థీతి సద్ధో, పఞ్ఞో, పఞ్ఞవా, సద్ధా కఞ్ఞా, సద్ధం కులం.

౧౫. ణో తపాతి

ణో, తాపసో, సకాగమో. తాపసీ.

౧౬. ఆల్వ+భిజ్ఝాదీహితి

ఆలు వా. అభిజ్ఝా అస్స అత్థీతి అభిజ్ఝాలు, సీతాలు, ధజాలు, దయాలు, దయావా. అభిజ్ఝాలు ఏవ అభిజ్ఝాలుకో.

౧౭. పిచ్ఛాదిత్వి+లోతి

ఇలో వా. పిచ్ఛ+మస్స అత్థీతి పిచ్ఛిలో, పిచ్ఛవా. ఫేణిలో, జటిలో, తుణ్డిలో. నిన్దితా వాచా అస్స అత్థీతి వాచాలోతి పరస్సరలోపో.

౧౮. సీలాదితో వోతి

వో హోతి వా. సీలవో, సీలవా. కేసవో, కేసవా.

“అణ్ణా నిచ్చం” అణ్ణవో. “గణ్డీరాజీహి సఞ్ఞాయం” గణ్డీ=మేణ్డసిఙ్గం అస్స అత్థీతి గణ్డీవం ధను, రాజీవం పఙ్కజం.

౧౯. మాయా మేధాహి వీతి

వీ. మాయావీ, మేధావీ పుమా. నిమ్హి మేధావినీ. మేధావీ కులం, “ఏకవచనయోస్వ+ఘోనం”తి సిమ్హి రస్సో. ఏవం మాయావీ.

౨౦. సి+స్సరే ఆమ్యు+వామీ

ఇస్సరే+భిధేయ్యే ససద్దా ఆమీ+ఉవామీ హోన్తి మన్త్వత్థే. సం=ఆయత్తం అస్స అత్థీతి సామీ సువామీ. సువామినీ కఞ్ఞా.

౨౧. లక్ఖ్యా ణో అ చ

లక్ఖీసద్దా ణో హోతి మన్త్వత్థే అ చ+న్తస్స. లక్ఖీ అస్స అత్థీతి లక్ఖణో.

౨౨. అఙ్గా నో కల్యాణేతి

అఙ్గస్మా నో హోతి. కల్యాణాని సోభణాని అఙ్గాని అస్సా అత్థీతి అఙ్గనా.

౯౩. నో లోమాతి

లోమా నో, పహూతా లోమా అస్స అత్థీతి లోమసో, లోమసా కణ్ణా.

౯౪. ఇమి+యాతి

ఇమ+ఇయా హోన్తి, పుత్తో అస్స అత్థీతి పుత్తిమో, కిత్తిమో, పుత్తియో, కప్పియో, జటియో, హీనభాగియో, సేనియో. (అత్థ్యత్థతద్ధితం).

౯౫. తో పఞ్చమ్యా

పఞ్చమ్యన్తా బహులం తో హోతి వా. తోఆదిపచ్చయన్తా నిప్ఫన్నా నిపాతా, తేహి పరాసం విభత్తీనం "అసంఖ్యేహి సబ్బాసం"తి లోపోవ. గామతో ఆగచ్ఛతీతి గామస్మా ఆగచ్ఛతి, చోరతో భాయతీతి చోరేహి భాయతి, సత్థతో పరిహీనో సత్థా పరిహీనో. ఏవం పురిసతో, రాజతో, అగ్గితో, హత్థితో, హేతుతో, యుత్తితో, ఇత్థితో, భిక్ఖునితో, యాగుతో, జమ్బుతో, చిత్తతో, ఆయుతో. సబ్బాదితో-సబ్బతో, యతో, తతో ఇచ్చాది.

౯౬. ఇతో+తే+త్తో కుతో

తోమ్హి ఇమస్స టి నిపచ్చతే ఏతస్స ట+ఏట కిం సద్దస్స కుత్తఞ్చ. ఇతో ఇమస్మా, అతో ఏత్తో ఏతస్మా, కుతో కస్మా.

౯౭. అభ్యాదీహితి

తో. అభితో, పరితో, పచ్ఛతో, హేట్ఠతో.

౯౮. ఆద్యాదీహితి

సత్తమ్యన్తేహి తో హోతి. ఆదో ఆదితో, మజ్ఝతో, అన్తతో, పిట్ఠితో, పస్సతో, ముఖతో. పరమన్తా యతో+దకం త+దాదిత్తం, యం ఉదకం, తదేవా+దిత్తన్తి అత్థో.

౯౯. సబ్బాదితో సత్తమ్యా త్ర+త్థా

సబ్బాదీహి సత్తమ్యన్తేహి త్ర+త్థా వా హోన్తి. సబ్బత్ర సబ్బత్థ సబ్బస్మిం, యత్ర యత్థ, తత్ర తత్థ ఇచ్చాది. బహులాధికారా న తుమ్హాఅమ్హేహి.

౧౦౦. కత్థే+త్థ+కుత్రా+త్ర క్వే+హి+ధ

ఏతేహి "సబ్బాదితో"తిఆదినా త్ర+త్థా. సేసాదేసా చ పచ్చయా చ ఇమినావ నిపచ్చన్తే. ఇమినా కిస్స క+కు చ, ఏతస్స ఏటే+టా చ, వపచ్చయే కిస్స ఇలోపో చ, హ+ధపచ్చయేసు ఇమస్స టి చ నిపచ్చతే. కస్మిం కత్థ కుత్ర క్వ, ఏతస్మిం ఏత్థ అత్ర, ఇమస్మిం ఇహ ఇధ.

౧౦౧. ధి సబ్బా వాతి

సబ్బస్మా ధి వా. సబ్బస్మిం సబ్బధి సబ్బత్ర.

౧౦౨. యా హిన్తి

యసద్దా హిం, యస్మిం యహిం యత్ర.

౧౦౩. తా హఞ్చాతి

తసద్దా హం హోతి హిఞ్చ. తహం తహిం తత్ర.

౧౦౪. కుహిం కహన్తి

హిం హం నిపచ్చన్తే కిస్స కు+కా చ. కుహిం కహం. కుహిఞ్చనంతి నిపాతన్తరం.

౧౦౫. సబ్బే+క+ఞ్ఞ+య+తేహి కాలే దా

ఏతేహి కాలే దా హోతి వా. సబ్బస్మిం కాలే సబ్బదా, ఏకదా, అఞ్ఞదా, యదా, తదా.

౧౦౬. కదా కుదా సదా+ధునే+దాని

ఏతే సద్దా నిపచ్చన్తే. కస్మింకాలే కదా కుదా, సబ్బస్మిం కాలే సదా, ఇమస్మిం కాలే అధునా ఇదాని.

౧౦౭. అజ్జ సజ్జ్వ+పరజ్జ్వే+తరహి కరహా

పకతి పచ్చయో ఆదేసో కాలవిసేసోతి సబ్బ+మేతం నిపాతనా లబ్భతి. ఇమస్స టో జ్జో చా+హని నిపచ్చన్తే, అస్మిం అహని అజ్జ. సమానస్స స-భావో జ్జు చా+హని. సమానే అహని సజ్జు. అపరస్మా జ్జు, అపరస్మిం అహని అపరజ్జు. ఇమస్స ఏతో, కాలే రహి చ, ఇమస్మింకాలే ఏతరహి. కిం సద్దస్స కో, రహ చా+నజ్జతనే. కస్మిం కాలే కరహ.

౧౦౮. సబ్బాదీహి పకారే థా

సామఞ్ఞస్స భేదకో విసేసో పకారో, తస్మిం థాపచ్చయో హోతి. సబ్బేన పకారేన సబ్బథా, యథా, తథా.

౧౦౯. కథ+మిత్థం

కి+మిమేహి థంపచ్చయో, క+ఇత్తం తేసం యథాక్కమం. కేన పకారేన కథం, ఇమినా పకారేన ఇత్థం.

౧౧౦. ధా సఙ్ఖ్యాహితి

పకారే ధా హోతి. ద్వీహి పకారేహి ద్వే వా పకారే కరోతి ద్విధా కరోతి, బహుధా కరోతి, ఏకం రాసిం పఞ్చప్పకారం కరోతి పఞ్చధా కరోతి. పఞ్చప్పకార+మేకప్పకారం కరోతి ఏకధా కరోతి.

౧౧౧. వే+కా+జ్ఝన్తి

ఏకస్మా పకారే జ్ఝం వా హోతి. ఏకేన పకారేన ఏకం వా పకారం కరోతి ఏకజ్ఝం కరోతి, ఏకధా కరోతి వా.

౧౧౨. ద్వితీహే+ధాతి

ఏధా వా. ద్వీహి పకారేహి ద్వే వా పకారే కరోతి ద్వేధా, తేధా. ద్విధా తిధా.

౧౧౩. తబ్బతి జాతియో

పకారవతి తంసామఞ్ఞవాచకా సద్దా జాతియో హోతి. పటుజాతియో, ముదుజాతియో.

౧౧౪. వారసఙ్ఖ్యాయ క్ఖత్తుం

వారసమ్బన్ధినియా సంఖ్యాయ క్ఖత్తుం హోతి. ద్వే వారే భుఞ్జతి ద్విక్ఖత్తుం దివసస్స భుఞ్జతి. వారగ్గహణం కిం, పఞ్చ భుఞ్జతి. సఙ్ఖ్యాయాతి కిం, పహూతే వారే భుఞ్జతి.

౧౧౫. కతిమ్హాతి

క్ఖత్తుం హోతి. కతి వారే భుఞ్జతి కతిక్ఖత్తుం భుఞ్జతి.

౧౧౬. బహుమ్హా ధా చ పచ్చాసత్తియం

వారసమ్బన్ధినియా బహుసంఖ్యాయ ధా హోతి క్ఖత్తుఞ్చ, వారానం చే పచ్చాసత్తి హోతి. బహువారే భుఞ్జతి బహుధా దివసస్స భుఞ్జతి, బహుక్ఖత్తుం వా. పచ్చాసత్తియంతి కిం, బహుక్ఖత్తుం మాసస్స భుఞ్జతి.

౧౧౭. స కిం వాతి

కింపచ్చయో ఏకస్స సాదేసో చ నిపచ్చతే. ఏకం వారం భుఞ్జతి సకిం భుఞ్జతి, ఏకక్ఖత్తుం వా.

౧౧౮. సో విచ్ఛా+పకారేసు

విచ్ఛాయం పకారే చ సో హోతి. ఖణ్డం ఖణ్డం కరోతి ఖణ్డసో కరోతి. పుథుప్పకారేన పుథుసో. సబ్బేన పకారేన సబ్బసో.

౧౧౯. అభూతతబ్భావే కరా+స+భూయోగే వికారా చీ

అవత్థావతో+వత్థన్తరేనా+భూతస్స తాయా+వత్థాయ భావే కరా+స+భూహి సమ్బన్ధే సతి వికారవాచకాచీ హోతి. అధవలం ధవలం కరోతి ధవలీ కరోతి. అధవలో ధవలో సియా ధవలీ సియా. అధవలో ధవలో భవతి ధవలీ భవతి. అభూతతబ్భావేతి కిం, ఘటం కరోతి, దధి అత్థి, ఘటో భవతి . కరాసభూయోగేతి కిం, అధవలో ధవలో జాయతే. వికారాతి కిం, పకతియా మా హోతు, సువణ్ణం కుణ్డలీ కరోతి. (నిపాతతద్ధితం).

౧౨౦. దిస్సన్త+ఞ్ఞేపి పచ్చయాతి

వుత్తతో+ఞ్ఞేపి పచ్చయా దిస్సన్తి. వివిధా మాతరో విమాతరోతి విసేసనసమాసో, తాసం పుత్తా వేమాతికాతి రికణపచ్చయే రానుబన్ధత్తా ఉలోపే వుద్ధిమ్హి కతే వేమాతికా. పథం గచ్ఛన్తీతి పథావినో, ఆవీ. ఇస్సా అస్స అత్థీతి ఇస్సుకీ, ఉకీ. ధురం వహన్తీతి ధోరయ్హా, య్హణ.

సామఞ్ఞఞ్చ విసేసో చ, భావజో చ నిపాతజో;
ఇతి విఞ్ఞూహి విఞ్ఞేయ్యో, తద్ధితో తు చతుబ్బిధో.

ఇతి పయోగసిద్ధియం ణాదికణ్డో పఞ్చమో.

౬. త్యాదికణ్డ

అథ త్యాదయో క్రియావాచీహి ధాతూహి వుచ్చన్తే.

క్రియం ఆచిక్ఖతీతి ఆఖ్యాతన్తి క్రియాపదస్స పుబ్బాచరియసఞ్ఞా. కాల+కారక+పురిసపరిదీపకం క్రియాలక్ఖణం త్యాద్యన్తం అలిఙ్గఞ్చ, వుత్తమ్పి చే+తం –

యం తికాలం తిపురిసం, క్రియావాచీ తికారకం;

అతిలిఙ్గం ద్వివచనం, త+దాఖ్యాతన్తి వుచ్చతి.

౧౪. క్రియత్థా బహులం –తి

చ సబ్బత్థ వత్తతే. క్రియా అత్థో ఏతస్సాతి క్రియత్థో ధాతు, సో చ దువిధో సకమ్మకా+కమ్మకవసేన. తత్థ యస్మిం క్రియత్థే కత్తువాచిమ్హా కమ్మం గవేసీయతే, సో సకమ్మకో. ఇతరో అకమ్మకో.

తత్ర సకమ్మకా కమ్మాపేక్ఖం క్రియం వదన్తి, యథా కటం కరోతి, గామం గచ్ఛతి, ఓదనం పచతి. అకమ్మకా కమ్మనిరపేక్ఖం క్రియం వదన్తి, యథా అచ్ఛతి సేతి తిట్ఠతి. క్రియాతి చ గమనపచనాదికో అసత్తసమ్మతో కత్తరి కమ్మే వా పతిట్ఠితో కారకసమూహసాధియో పదత్థో వుచ్చతి. అపి చ –

కరణం భవనం చాపి, కర+భూహి కథీయతే;

తతో క్రియాదివాచత్తం, పాకాదీనం కథం భవే.

కర+భూధాతూహి కరణఞ్చ భవనఞ్చ వుచ్చతి, పాక+గమనాదీహి తేసం క్రియాభవనానం వాచ్చత్తం కథం భవతీతి వుత్తం హోతి. పునపి –

పాకాదీనఞ్హి వాచ్చత్తం, కరభూసు న యుజ్జతి;

తం బహుతరవాచ్చత్తం, పాకాదీసు న యుజ్జతి.

తం నామ –

కారియరూపా హి ధాత్వత్థా, సత్తాయుత్తా చ తే+ఖిలా;

తతో క్రియా చ భావో చ, సామఞ్ఞం తేసు గమ్యతే.

౧. వత్తమానేతి అన్తి సి థ మి మ తే అన్తే సే వ్హే ఏ మ్హే.

వత్తమానే ఆరద్ధాపరిసమత్తే అత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా త్యాదయో హోన్తి. క్రియాధికారత్తా “క్రియత్థా”తి వుత్తం. తేస+మనియమే –

౧౪. పుబ్బపరచ్ఛక్కాన+మేకానేకేసు తుమ్హా+మ్హ+సేసేసు ద్వే ద్వే మజ్ఝిము+త్తమ+పఠమా

ఏకానేకేసు తుమ్హఅమ్హసద్దవచనీయేసు తదఞ్ఞసద్దవచనీయేసు చ కారకేసు పుబ్బచ్ఛక్కానం పరచ్ఛక్కానఞ్చ మజ్ఝిము+త్తమ+పఠమా ద్వే ద్వే హోన్తి యథాక్కమం. తత్థతి అన్తీతి పఠమపురిసో, ఆదో నిద్దిట్ఠత్తా. సి థ ఇతి మజ్ఝిమపురిసో, మజ్ఝే నిద్దిట్ఠత్తా. మి మ ఇతి ఉత్తమపురిసో. ఉత్తమసద్దో+యం సభావతో తిపభుతీన+మన్త+మాహ. పరచ్ఛక్కేపి తే అన్తేతిఆదినా ఏవం యోజేతబ్బం. ఏవం సేసేసు భవిస్సతిఆదీసు సత్తసు పచ్చయవిధానసుత్తేసుపి యోజేతబ్బం.

ఇదాని భూవాదీన+మట్ఠగణానం భూవాదిగణేసు భూ=సత్తాయ+మితి పఠమధాతుతో పరా త్యాదయో యోజీయన్తే. తత్థ "ఏకమ్హి వత్తబ్బే ఏకవచనం"తి త్యాదీసు పరభూతేసు కత్తు+కమ్మ+భావేసుయేవ క్యవికరణలవికరణా హోన్తీతి "క్యో భావకమ్మేస్వ+పరోక్ఖేసు మాన+న్త+త్యాదీసు" "కత్తరి లో" ఇచ్చాదినా తేసం వికరణానం విధానా త్యాదయో కత్తు+కమ్మ+భావేస్వేవ విఞ్ఞాయన్తీతి కత్తరి తిమ్హిలో. కే తే వికరణా –

> పుబ్బాపరభాగట్ఠానా, భిన్నధాతువిభత్తియో;
> నిస్సాయ పచ్చయా హోన్తి, ఏతే వికరణా సియుం.

౩,౮౨. యువణ్ణాన+మే, ఓ పచ్చయే

ఇవణ్ణు+వణ్ణన్తానం క్రియత్తానం ఏ+ఓ హోన్తి యథాక్కమం పచ్చయేతి ఊస్సో+కారో.

౩,౮౯. ఏఓన+మయ+వా సరే

సరే పరే ఏఓన+మయవా హోన్తి యథాక్కమంతి ఓస్స అవాదేసో. సో పురిసో సాధు భవతి, సా ఇత్థీ సాధు భవతి, చిత్తం సాధు భవతి.

> ఉత్తత్తా కత్తు ఆఖ్యాతే, తతియా న చ కత్తరి;
> పఠమావిభత్తి హోతేవ, అత్థమత్తం అపేక్ఖియ.

సతిపి క్రియాయేకత్తే కత్తూనం బహుత్తా "బహుమ్హి వత్తబ్బే బహువచనం"తి అన్తి.

౧౬౧. క్వచి వికరణానన్తి

వికరణానం క్వచి లోపో హోతీతి లవికరణస్స లోపో, సేసం పురిమసదిసం. తే పురిసా భవన్తి. మజ్ఝిమపురి- సేకవచనం సి, త్వం భవసి. బహువచనం థపచ్చయో, తుమ్హే భవథ. ఉత్తమపురిసేకవచనం మిపచ్చయో.

౩౭. హిమిమేస్వ+స్స

అకారస్స దీఘో హోతి హిమిమేసు. అహం భవామి. బహువచనం మపచ్చయో, మయం భవామ. ఏవం పరచ్ఛేక్కేపి-భవతే, భవన్తే. భవసే, భవవ్హే. భవే, భవమ్హే. కేచి దీఘం కత్వా పఠన్తి, "బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా"తి దీఘో, భవామ్హే.

ఏత్థ చ –

లజ్జా సత్తా ఠితి జాగరణం,
వుద్ధి క్ఖయ జీవిత మరణం;
కీళా రుచి రోచతే ఇత్యేవం,
వుత్తా అకమ్మకధాతు సబ్బే.

–తి వుత్తత్తా కమ్మం దుతియా న.

పచ=పాకే, అకారో ఉచ్చారణత్థో, ఏవ+ముపరిపి. పచ ఇతి ఠితే లవికరణం, వికరణలోపాది పురిమసమం. సో ఓదనం పచతి, తే పచన్తి. త్వం పచసి, తుమ్హే పచథ. అహం పచామి, మయం పచామ. పరచ్ఛక్కే-పచతే, పచన్తే. పచసే, పచవ్హే. పచే, పచామ్హే.

౧,౨౨. విప్పటిసేధే

విప్పటిసేధనం=అఞ్ఞమఞ్ఞపటిసేధనం విప్పటిసేధో. పఠమమజ్ఝిమపురిసానం ద్విన్నం ఏకత్థ పసఙ్గే మజ్ఝిమపురిసబహువచనం థపచ్చయో. సో చ పచతి, త్వఞ్చ పచసి, తుమ్హే పచథ. తుల్యబలవిరోధినో హి విప్పటిసేధా పఠమమజ్ఝిమఉత్తమపురిసానం తిణ్ణం ఏకత్థ పసఙ్గే ఉత్తమపురిసబహువచనం హోతి, సో చ పచతి, త్వఞ్చ పచసి, అహఞ్చ పచామి మయం పచామాతి భవతి.

అమ+గమ=గమనే –

౩,౧౨౩. గమ యమి+సా+స దిసానం వా చ్ఛజ

ఏతేసం ధాతూనం చ్ఛజ వా హోతి న్త+మాన+త్యాదీసు. సో గామం గచ్ఛతి. అన్తి –

౭౪. గరుపుబ్బా రస్సా రే+న్తేన్తీనం

గరుపుబ్బస్మా రస్సా న్తే+న్తీనం రే వా హోతి.

అక్ఖరనియమో ఛన్దం,
గరులహునియమో భవే వుత్తి;
దీఘో సంయోగాదిపుబ్బో,
రస్సో గరు లహు తు రస్సో.

గచ్ఛరే గచ్ఛన్తి. త్వం గచ్ఛసి, తుమ్హే గచ్ఛథ. అహం గచ్ఛామి, మయం గచ్ఛామ. చ్ఛాదేసాభావపక్ఖే “ఊ లస్సే”తి ఏకారే గమేతి. పరలోపే గమేన్తి. గమేసి, గమేథ. గమేమి, గమేమ. పరచ్ఛక్కేపి నో గచ్ఛతే, గచ్ఛరే గచ్ఛన్తే. గచ్ఛసే, గచ్ఛవ్హే. గచ్ఛే, గచ్ఛామ్హే.

పురే అధమ్మో దిబ్బతి, పురా మరామీతి చ తంసమీపే తబ్బోహారూపచారేన వత్తమానవచనం. వుత్తఞ్హి –

ఆరద్ధా+నిట్ఠితం కిచ్చం, వత్తమానన్తి వుచ్చతి;
వత్తమానసమీపఞ్చ, వత్తమానన్తి వుచ్చతి.

కిమివ తే –

గఙ్గాచ తంసమీపఞ్చ, యతో గఙ్గాతి ఞాయతే;
గఙ్గాయం పాతు+మాగచ్ఛ, ఘోసో గఙ్గాయ+మిత్యపి.

ముఖ్యా+ముఖ్యత్థభేదేన, వత్తమానం తతో ద్విధా;
ముఖ్యఞ్హి రుళ్హి+మాపన్నం, త+దారోపా అముఖ్యతాతి.

పురే+పురాసద్దేహి వా అనాగతతా గమ్యతే, తదా తస్స వత్తమానత్తా. కాలబ్యత్తయో వా ఏసో, భవస్స్యేవ హి కాలన్తరేపి త్యాదయో బాహులకా “సన్తేసు పరిగూహామి” “కాయస్స భేదా అభిసమ్పరాయం, సహబ్యతం గచ్ఛతి వాసవస్స” “అతివేలం నమస్సిస్సం”తి. “కుతో ను త్వం ఆగచ్ఛసి, రాజగహతో ఆగచ్ఛామీ”తిఆదీసు పన పచ్చుప్పన్నసమీపే వత్తమానవచనం.

౫,౧౭౫. గమ వద దానం ఘమ్మ వజ్జ దజ్జా

గమాదీనం ఘమ్మాదయో వా హోన్తి న్త+మాన+త్యాదీసు. ఘమ్మతి, ఘమ్మన్తి ఇచ్చాది.

కమ్మే –

ఉపసగ్గవసా కోచి, అకమ్మోపి సకమ్మకో;
యథా+భిభూయతే రాగో, తాపసేన మహిద్ధినాతి –

వుత్తత్తా అకమ్మకతో కమ్మని అనుపుబ్బా భూధాతుతో త్యాదయో హోన్తి.

౫,౧౭. క్యో భావకమ్మేస్వ+పరోక్ఖేసు మాన+న్త+త్యాదీసు

భావకమ్మవిహితేసు పరోక్ఖావజ్జితేసు మాన+న్త+త్యాదీసు పరేసు క్యో హోతి క్రియత్థా. కకారో+నుబన్ధకారియత్థో. “న తే కానుబన్ధ+నాగమేసూ”తి పటిసేధా ఓకారాభావో. అనుభూయతి సుఖం దేవదత్తేన.

ఏత్థ చ –

ఆఖ్యాతేన అవుత్తత్తా, కత్తుతో తతియా న తు;
దుతియా హోతి కమ్మస్స, వుత్తత్తా పఠమాపి+ధ.

అనుభూయన్తి సమ్పత్తియో తయా. అనుభూయసి త్వం దేవదత్తేన. అనుభూయథ తుమ్హే. అహం అనుభూయామి, తయా మయం అనుభూయామ. ద్విత్తే అనుభుయ్యతి+చ్చాది. ఏవం పరచ్ఛక్కే.

భావే అదబ్బవుత్తినో భావస్స ఏకత్తా ఏకవచనమేవ. తఞ్చ పఠమపురిసేకవచనేయేవ సమ్భవతి, నేవ+ఞ్ఞం, బహులంవిధానా. భూయతి భూయతే దేవదత్తేన, సమ్పతి భవనన్త్యత్థో.

పచధాతుతో కమ్మే క్యే.

౩౭. క్యస్సతి

క్రియత్థా క్యస్స ఈఞ వా హోతి. ఞో ఆద్యావయవత్థో. దేవదత్తేన ఓదనో పచీయతి పచ్చతి, రేఆదేసే ఓదనా పచీయరే పచీయన్తి, పచ్చరే పచ్చన్తి. చవగ్గపుబ్బరూపాని. త్వం పచీయసి పచ్చసి, తుమ్హే పచీయథ పచ్చథ. అహం పచీయామి పచ్చామి, మయం పచీయామ పచ్చామ. పరచ్ఛక్కే దేవదత్తేన ఓదనో పచీయతే ఇచ్చాది.

గమితో కమ్మే చ్ఛఙ చ ఈఞఆగమే చ కతే తేన గామో గచ్ఛీయతి, గామా గచ్ఛీయన్తి. గచ్ఛీయసి, గచ్ఛీయథ. గచ్ఛీయామి, గచ్ఛీయామ. ఏవం పరచ్ఛక్కే. గమీయతి గమ్మతి, గమీయన్తి గమ్మన్తి. గమీయసి గమ్మసి, గమీయథ గమ్మథ, గమీయామి గమ్మామి, గమీయామ గమ్మామ పరచ్ఛక్కేపి ఏవం. తథా ఘుమ్మీయతి, ఘుమ్మీయన్తి ఇచ్చాది.

క్రియత్థా కత్తరి త్యాది, కమ్మస్మిఞ్చ సకమ్మకా;
భావే వా+కమ్మకా కమ్మా+వచనిచ్ఛాయ మఞ్ఞతే.

తథా హి విజ్జమానస్సాపి కమ్మస్స అవచనిచ్ఛాయం ఇదం వుచ్చతి –

సతోపి న వివక్ఖా+స్స, అసతోపి చ సా భవే;
తం యథా+నుదరా కఞ్ఞా, వఞ్ఝావద్ధితకో యథా.

వివక్ఖా లోకికా ఏసా, అసక్య+మతివత్తితుం;
కథ+మేస విపరియాసో, లోకో ఏవా+నయుజ్జతే.

(వత్తమానపచ్చయనయో).

౨. భవిస్సతి స్సతి స్సన్తి స్సతి స్సథ స్సామి స్సామ స్సతే స్సన్తే స్ససే స్సవ్హే స్సం స్సామ్హే

భవిస్సతి=అనారద్ధే అత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా స్సత్యాదయో హోన్తి.

౩౮. అ+ఈ+స్సాదీనం బ్యఞ్జనస్సిఞ

క్రియత్థా పరేసం అఆదీనం ఈఆదీనం స్సాదీనఞ్చ బ్యఞ్జనస్సి+ఇ హోతి విభాసా. వవత్థితవిభాసా+యం. స్సతి స్సాదీనం స్సతిఆదీనఞ్చావయవో గహితో, "ఊబ్యఞ్జనస్సా"తి సిద్ధేపి త్యాదీసు ఏతేసమేవాతి నియమత్థో+య+మారమ్భో. లస్సాకారలోపే ఓ+అవాదేసే భవిస్సతి, భవిస్సన్తి. భవిస్ససి, భవిస్సథ. భవిస్సామి, భవిస్సామ. భవిస్సతే, భవిస్సన్తే. భవిస్ససే, భవిస్సవ్హే. భవిస్సం, భవిస్సామ్హే.

కమ్మే –

౪౯. క్యస్స స్సే

క్యస్స వా లోపో హోతి స్సే. సుఖం తయా అనుభవిస్సతి, అనుభవిస్సన్తి. అనుభవిస్ససి, అనుభవిస్సథ. అనుభవిస్సామి, అనుభవిస్సామ. అఞ్ఞత్ర అనుభూయిస్సతి, అనుభూయిస్సన్తి ఇచ్చాది. ఏవం పరచ్ఛక్కే. భావే-భూయిస్సతి భూయిస్సతే.

కత్తరి-పచిస్సతి, పచిస్సన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-పచిస్సతి ఓదనో దేవదత్తేన, పచీయిస్సతి, పచ్చిస్సతి. పచ్చిస్సన్తి ఓదనా పచీయిస్సన్తి, పచీయిస్సరే, పచ్చిస్సరే, పచ్చిస్సన్తి.

గమితో కత్తరి-సో గచ్ఛిస్సతి, తే గచ్ఛిస్సన్తి. త్వం గచ్ఛిస్ససి, తుమ్హే గచ్ఛిస్సథ. అహం గచ్ఛిస్సామి, మయం గచ్ఛిస్సామ. గచ్ఛిస్సతే, గచ్ఛిస్సన్తే. గచ్ఛిస్ససే, గచ్ఛిస్సవ్హే. గచ్ఛిస్సం, గచ్ఛిస్సామ్హే. సగ్గం గమిస్సతి, గమిస్సన్తి. గమిస్ససి, గమిస్సథ. గమిస్సామి, గమిస్సామ ఇచ్చాది. కమ్మే-గచ్ఛియిస్సతి, గచ్ఛియిస్సన్తి ఇచ్చాది. క్యలోపే గమిస్సతి, గమిస్సన్తి ఇచ్చాది. తథా ఘమ్మిస్సతి ఘమ్మీయిస్సతి, ఘమ్మిస్సన్తి, ఘమ్మీయిస్సన్తి ఇచ్చాది.

౩. నామే గరహావిమ్హయేసు

నామసద్దే నిపాతే సతి గరహాయం విమ్హయే చ గమ్యమానే స్సత్యాదయో హోన్తి. ఇమే హి నామ కల్యాణధమ్మా పటిజానిస్సన్తి. ఏత్థ "జ్యాదీహి క్నా"తి క్నావికరణే "ఞాస్సనే జా"తి జాదేసో. న హి నామ భిక్ఖవే తస్స మోఘపురిసస్స పాణేసు అనుద్దయా భవిస్సతి. కథఞ్హి నామ సో భిక్ఖవే మోఘపురిసో సబ్బమత్తికామయం కుటికం కరిస్సతి. విమ్హయే-అచ్ఛరియం వత భో, అబ్భుతం వత భో, సన్తేన వత భో పబ్బజితా విహారేన విహరన్తి, యత్ర హి నామ సఞ్ఞీ సమానో జాగరో పఞ్చమత్తాని సకటసతాని నిస్సాయ నిస్సాయ అతిక్కన్తాని నేవ దక్ఖితి, న పన సద్దం సోస్సతి. అచ్ఛరియం అన్ధో నామ పబ్బత+మారోహిస్సతి, బధిరో నామ సద్దం సోస్సతి. (భవిస్సన్తిపచ్చయనయో).

౪. భూతే ఈ ఉం ఓ త్థ ఇం మ్హా ఆ ఊ సే వ్హం అ మ్హే

భూతే పరిసమత్తే అత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా ఈఆదయో హోన్తి. భూతానజ్జతనే ఉపరి వక్ఖమానత్తా ఇమే ఈఆదయో భూతజ్జతనే. "సువో అహోసి ఆనన్దో"తిఆదీసు భూతసామఞ్ఞేవ భవన్తి.

> అహస్సు+భయతో అడ్ఢ-రత్తం వా తదుపడ్ఢతం;
> అన్తోకత్వాన విఞ్ఞేయ్యో, అహో అజ్జతనో ఇతి;

తదఞ్ఞో పన యో కాలో, నో+నజ్జతనసఞ్ఞితో.

ఇతి పఠమపురిసేకవచనం ఈ,

౧౨. ఆ+ఈ+స్సాదీస్వ+ఞ వా

ఆఆదో ఈఆదో స్సాదో చ క్రియత్థస్స వా అఞ హోతీతి ధాతుతో పుబ్బం అఞ. "కత్తరి లో"తి లో, ఏకార+అవాదేసా చ.

౩౦. ఏయ్యాథ+స్సే+అ+ఆ+ఈ+థానం ఓ+అ+అం+త్థ+త్థో+వ్హోక

ఏయ్యాథాదీనం ఓఆదయో వా హోన్తి యథాక్కమంతి ఈస్సత్థో, అభవిత్థో, భవిత్థో, అభవత్థో, భవత్థో. "ఆ ఈ ఊ మ్హా స్సా స్సమ్హానం వా"తి ఈస్స రస్సత్తం. నో అభవి భవి, అభవీ భవీ.

౩౯. ఉంస్సిం+స్వం+సు

తిఉంస్స ఇంసు+అంసు వా హోన్తి. అభవింసు భవింసు, అభవంసు భవంసు, అభవుం భవుం.

౪౨. ఓస్స అ+ఇ+త్థ+త్థో

ఓస్స అఆదయో వా హోన్తి. అభవ భవ, అభవి భవి, ఇఞాగమే అభవిత్థ భవిత్థ, అభవత్థ భవత్థ, అభవిత్థో భవిత్థో, అభవత్థో భవత్థో.

౪౩. సి

ఓస్స సి వా హోతి. అభవిసి భవిసి, అభవసి భవసి. అభవో భవో.

౪౫. మ్హాత్థాన+ముఞ

ఏసం ఉఞ వా హోతి. ఈఆదిసమ్బన్ధీనమేవ గహణం. అభవుత్థ భవుత్థ.

౪౬. ఇంస్స చ సిఞ

ఇంస్స చ సిఞ వా హోతి మ్హాత్థానఞ్చ బహులం. ఇకారఞ్ఞకారా ఉచ్చారణఆద్యావయవత్థా. అభవసిత్థ భవసిత్థ, అభవిత్థ భవిత్థ, అభవత్థ భవత్థ, అభవిసిం భవిసిం, అభవసిం భవసిం, అభవిం భవిం. ఉఞాగమే ఆస్స రస్సో. అభవుమ్హ భవుమ్హ అభవుమ్హా భవుమ్హా. సిఞాగమే అభవసిమ్హ భవసిమ్హ అభవసిమ్హా భవసిమ్హా అభవిమ్హ భవిమ్హ అభవిమ్హా భవిమ్హా అభవమ్హ భవమ్హ అభవమ్హా భవమ్హా. పరచ్ఛక్కే – "ఏయ్యాథా"దినా త్థే అభవిత్థ భవిత్థ అభవత్థ భవత్థ. రస్సే అభవథ భవథ, అభవా భవా, అభవు భవు. అభవిసే భవిసే, అభవసే భవసే, అభవివ్హం భవివ్హం అభవవ్హం భవవ్హం, అస్స అ+మాదేసే అభవం భవం అభవ భవ, అభవిమ్హే భవిమ్హే అభవమ్హే భవమ్హే. కమ్మే సుఖం తయా అనుభూయిత్థో అన్వభూయత్థో అనుభూయత్థో అన్వభూసి అనుభూసీ అన్వభూయీ అనుభూయీ, అన్వభూయింసు అనుభూయింసు అన్వభూయంసు అనుభూయంసు

అన్వభూయిుం అనుభూయిుం ఇచ్చాది. భావే-తేన అభూయిత్థో భూయిత్థో అభూయత్థో భూయత్థో అభూయి భూయి అభూయిా భూయిా. తేన అభూయత్థ భూయత్థ అభూయ భూయ అభూయా భూయా.

సో అపచిత్థో పచిత్థో ఇచ్చాది కత్తుసమం. కమ్మే-అపచీయిత్థో పచీయిత్థో అపచీయత్థో పచీయత్థో. చవగ్గపుబ్బ- రూపే అపచ్చిత్థో పచ్చిత్థో అపచ్చత్థో పచ్చత్థో అపచీయి పచీయి అపచీయిా పచీయిా అపచ్చి పచ్చి అపచ్చీ పచ్చీ, అపచీయింసు పచీయింసు అపచింసు పచింసు అపచీయంసు పచీయంసు అపచ్చంసు పచ్చంసు అపచీయిుం పచీయిుం అపచ్చుం పచ్చుం ఇచ్చాది కత్తుసమం, పుబ్బరూపోవ విసేసో.

సో గామం అగచ్ఛిత్థో గచ్ఛిత్థో ఇచ్చాది పురిమసమం.

౩౦. డంససస్స చ ఞ్ఛ

డంసస్స చ గమిస్స చ ఞ్ఛ వా హోతి అ+ఈఆదీసు. అగఞ్ఛిత్థో గఞ్ఛిత్థో అగఞ్ఛత్థో గఞ్ఛత్థో అగఞ్ఛి గఞ్ఛి అగఞ్ఛీ గఞ్ఛీ ఇచ్చాది.

౩౯. గమిస్సా

ఆఆదో ఈఆదో చ గమిస్స ఆ హోతి వా. సో అగా అగమి గమి అగమిత్థో గమిత్థో అగమత్థో గమత్థో. ఈపచ్చయే లస్సాకారస్స "హిమిమేస్వ+స్సా"తి ఏత్థ "అస్సా"తి యోగవిభాగా దీఘే "దీఘా ఈస్సా"తి ఈస్స సిఆదేసో, అగమాసి అగమి గమి అగమీ గమీ, అగమింసు గమింసు అగమంసు గమంసు అగముం గముం. ఓస్స అఆదేసే అజ్ఝగుం. త్వం అజ్ఝగా పరస్స లోపో. తుమ్హే అజ్ఝగుత్థ. అహం అజ్ఝగం, మయం అజ్ఝగమ్హా. పరచ్ఛక్కే – "ఏయ్యాథా"దినా త్థే సో అగచ్ఛిత్థ గచ్ఛిత్థ అగఞ్ఛిత్థ గఞ్ఛిత్థ అగమిత్థ గమిత్థ అగమ గమ అగమా గమా. తే అగమూ గమూ, ఓస్స ఆఆదేసే అజ్ఝగుం. త్వం అగమిసే గమిసే. తుమ్హే అగమివ్హం. "ఏయ్యాథా" దినా అ+మాదేసే అహం అగమం గమం అజ్ఝగం. మయం అగమిమ్హే గమిమ్హే. కమ్మేఅగచ్ఛీయి అగమీయి, అగచ్ఛియిుం అగమియిుం ఇచ్చాది. తథా అఘమ్మి ఘమ్మి ఇచ్చాది.

౧౩. మాయోగే ఈ+ఆఆదీ

మాయోగే సతి ఈఆదయో ఆఆదయో చ వా హోన్తి. సకకాలతో కాలన్తరేపి పచ్చయవిధానత్థో+యం. మా భవం అభవిత్థో ఇచ్చాది. వావిధానాస్సత్యాది+ఏయ్యాది+త్వాదయోపి హోన్తి, మా భవం భవిస్సతి, మా భవం భవేయ్య, మా భవం భవతు ఇచ్చాది. (ఈఆదిపచ్చయనయో).

౨. అనజ్జతనే ఆ ఊఓ త్థ అ మ్హా త్థ త్థుం సే వ్హం ఇం మ్హసే

అవిజ్జమానజ్జతనే భూతత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా ఆఆదయో హోన్తి వా. "ఏయ్యాథా"దినా త్థే "ఆ ఈ ఊ మ్హా" ఇచ్చాదినా రస్సే చ సో అభవత్థ భవత్థ అభవ భవ అభవా భవా, తే అభవు భవు అభవూ భవూ. ఓ, "ఓస్సా"తిఆదినా అఆదయో, అభవ భవ అభవి భవి అభవత్థ భవత్థ అభవత్థో భవత్థో, సిఆదేసే అభవసి భవసి అభవో భవో. తుమ్హే అభవత్థ భవత్థ. అహం అభవం భవం అభవ భవ, మయం అభవమ్హ భవమ్హ అభవమ్హా భవమ్హా. సో అభవత్థ భవత్థ. తే అభవత్థుం

భవత్థుం. త్వం అభవసే భవసే. తుమ్హే అభవవ్హం భవవ్హం. “ఇస్స చ సిఞ”తి సిం, అహం అభవసిం భవసిం అభవిం భవిం. మయం అభవమ్హసే భవమ్హసే. కమ్మే-త్థే సుఖం తయా అనుభూయిత్థ, ఇఞాగమాభావే అనుభూయత్థ ఇచ్చాది. భావే-అభూయత్థ భూయత్థ ఇచ్చాది.

సో ఓదనం అపచత్థ పచత్థ ఇచ్చాది కత్తుసమం. కమ్మే-అపచీయత్థ పచీయత్థ అపచ్చత్థ పచ్చత్థ అపచీయ పచీయ అపచీయా పచీయా అపచ్చ పచ్చ అపచ్చా పచ్చా. అపచీయు పచీయు అపచీయూ పచీయూ అపచ్చు పచ్చు అపచ్చూ పచ్చూ ఇచ్చాది. “మాయోగే ఈ+ఆఆదీ”తి మాయోగేపి ఆఆదయో, మా భవం అపచ్చత్థ ఇచ్చాది.

తథా అగచ్ఛత్థ గచ్ఛత్థ ఇచ్చాది పురిమసమం. తథా అగమత్థ గమత్థ ఇచ్చాదిపి అఘమ్మత్థ ఘమ్మత్థ ఇచ్చాదిపి. (అనజ్జతనపచ్చయనయో).

౬. పరోక్ఖే అ ఉ ఏ త్థ అ మ్హ త్థ రే త్థో వ్హో ఇ మ్హే

అపచ్చక్ఖే భూతానజ్జతనే వత్తమానతో క్రియత్థా అఆదయో హోన్తి. అక్ఖానం=ఇన్ద్రియానం పరం పరోక్ఖం. తస్మిం. “అపరోక్ఖేసూ”తి వచనా క్య+లాదివికరణా న హోన్తి.

౩,౭౧. పరోక్ఖాయఞ్చ

పరోక్ఖాయం పఠమ+మేకస్సరం సద్దరూపం ద్వే భవతి. “భూస్స వుక” ఇతిఆదీసు వుక, భూవ భూవ ఇతి ద్విత్తే –

౩,౭౩. లోపో+నాదిబ్యఞ్జనస్స

ద్విత్తే పుబ్బస్స ఆదితో+ఞ్ఞస్స బ్యఞ్జనస్స లోపో హోతి.

౧౮. పుబ్బస్స అ

అఆదీసు ద్విత్తే పుబ్బస్స భూస్స అ హోతి.

౩,౭౮. చతుత్థదుతియానం తతియపఠమా

ద్విత్తే పుబ్బేసం చతుత్థదుతియానం తతియపఠమా హోన్తి యథాక్కమంతి బకారే సో బభూవ కిర, తే బభువు కిర. త్వం బభువే కిర, ఇఞ తుమ్హే బభువిత్థ కిర. అహం బభువ కిర, మయం బభువిమ్హ కిర. సో బభువిత్థ కిర, తే బభువిరే కిర. త్వం బభువిత్థో కిర, తుమ్హే బభువివ్హో కిర. అహం బభువి కిర, మయం బభువిమ్హే కిర. కమ్మే-అనుపభువ కిర ఇచ్చాది. భావేబభువ బభువిత్థ కిర.

పపచ, పపచు. పపచే, ఇఞాగమే పపచిత్థ. అఞ్ఞత్ర “సంయోగాదిలోపో”తి లోపో, పపచిత్థ. పపచ, పపచిమ్హ. పపచిత్థ, పపచిరే. పపచిత్థో పపచిథో, పపచివ్హో. పపచి, పపచిమ్హే. ఏవం కమ్మే.

అఆదిపచ్చయే ద్విభావే అనాదిబ్యఞ్జనలోపే పుబ్బస్స “కవగ్గహానం చవగ్గజా”తి చవగ్గజకారే “బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా”తి దీఘే చ కతే సో గామం జగామ కిర, జగము. జగమే, జగమిత్థ. జగమ, జగమిమ్హ. జగమిత్థ, జగమిరే. జగమిత్థో, జగమివ్హో. జగమి, జగమిమ్హే. ఏవం కమ్మే.

ముళ్హవిక్ఖిత్తబ్యాసత్తచిత్తేన అత్తనాపి క్రియా కతా అభినిబ్బత్తికాలే+నుపలద్ధాసమానా ఫలేనా+నుమీయమానా పరోక్ఖావ వత్థుతో. తేన ఉత్తమవిసయేపి పయోగసమ్భవో. (పరోక్ఖాపచ్చయనయో).

౭. య్యాదో వా+తిపత్తియం స్సా స్సంసు స్సే స్సథ స్సం స్సమ్హా స్సథ స్సింసుస్ససేస్సవ్హేస్సిం స్సామ్హసే.

ఏయ్యాదో విసయే క్రియాతిపత్తియం స్సాదయో హోన్తి. విధురపచ్చయోపనిపాతతో కారణవేకల్లతో వా క్రియాతిపతన+మనిప్ఫత్తి క్రియాతిపత్తి. ఏతే చ స్సాదయో సామత్థియా అతీతానాగతేస్వేవ హోన్తి, న వత్తమానే, తత్ర క్రియాతిపత్యసమ్భవా. ఇఞాగమే స్సాస్స వా రస్సే చ సచే సో పఠమవయే పబ్బజ్జం అలభిస్స, అరహా అభవిస్స భవిస్స అభవిస్సా భవిస్సా వా, తే చ తం అలభిస్సంసు, అరహన్తో అభవిస్సంసు భవిస్సంసు. “ఏయ్యాథా”దినా స్సేస్స వా అకారే త్వం అభవిస్స భవిస్సే. తుమ్హే అభవిస్సథ. అహం అభవిస్సం. రస్సే మయం అభవిస్సమ్హ భవిస్సమ్హ అభవిస్సమ్హా భవిస్సమ్హా. పరచ్ఛక్కే-సో అభవిస్సథ, అభవిస్సింసు. అభవిస్ససే, అభవిస్సవ్హే. అభవిస్సిం, అభవిస్సామ్హసే.

కమ్మే-తేన సుఖం అన్వభవిస్స, అన్వభవిస్సంసు క్యలోపో. అన్వభూయిస్స అన్వభూయిస్సా ఇచ్చాది. భావే-తేన అభూయిస్స భూయిస్స అభూయిస్సా భూయిస్సా. అభూయిస్సథ భూయిస్సథ.

ఏవం తణ్డులాదిసాధనం అలభిస్స, ఓదనం అపచిస్స పచిస్స ఇచ్చాది. కమ్మే-తేన ఓదనో అపచిస్స పచిస్స అపచిస్సా పచిస్సా అపచీయిస్స పచీయిస్స అపచీయిస్సా పచీయిస్సా అపచ్చిస్స పచ్చిస్స అపచ్చిస్సా పచ్చిస్సా ఇచ్చాది.

సో అగచ్ఛిస్స గచ్ఛిస్స అగచ్ఛిస్సా గచ్ఛిస్సా ఇచ్చాది. చ్ఛాదేసా+భావే అగమిస్స గమిస్స అగమిస్సా గమిస్సా ఇచ్చాది. కమ్మే-అగచ్ఛిస్స గచ్ఛిస్స అగచ్ఛీయిస్స ఇచ్చాది. అగమిస్స గమిస్స అగమీయిస్స ఇచ్చాది. తథా అఘమ్మిస్స ఇచ్చాది. (క్రియాతిపత్తిపచ్చయనయో).

౮. హేతుఫలేస్వే+య్య ఏయ్యుం ఏయ్యాసి ఏయ్యాథ ఏయ్యామి ఏయ్యామ ఏథ ఏరం ఏథో ఏయ్యావ్హో ఏయ్యం ఏయ్యామ్హే.

హేతుభూతాయం ఫలభూతాయఞ్చ క్రియాయం వత్తమానతో క్రియత్థా ఏయ్యాదయో హోన్తి వా. లవికరణవుద్ధిఆది పుబ్బసమం. పరికప్పే –

౭౫. ఏయ్యే+య్యాసే+య్యన్నం టే

ఏయ్య+ఏయ్యాసి+ఏయ్య+మిచ్చేస+మే వా హోతి. సో దాని కిన్ను ఖో భవే, యది సో పఠమవయే పబ్బజేయ్య, అరహా భవేయ్య.

౪౭. ఏయ్యుంస్సుం

ఏయ్యు+మిచ్చస్స ఇుం వా హోతి. సచే సంఖారా నిచ్చా భవుం భవేయ్యుం, న నిరుజ్ఝేయ్యుం. యది త్వం భవే భవేయ్యాసి. "ఏయ్యాథా" దినా అస్స ఓకారే తుమ్హే భవేయ్యాథో భవేయ్యాథ కథ+మహం దేవో భవేయ్యామి.

౭౮. ఏయ్యామస్సే+ము చ

ఏయ్యామస్స ఏము వా హోతి ఉ చ. కిన్ను ఖో మయం భవేము భవేయ్యాము భవేయ్యామ. పరచ్ఛక్కే-భవేథ, భవేరం. భవేథో, భవేయ్యావ్హో. భవే భవేయ్యం, భవేయ్యామ్హే. కమ్మే-సుఖం తయా అనుభుయ్యే అనుభుయ్యేయ్య, అనుభుయ్యుం అనుభూయేయ్యుం. తేన త్వం అనుభూయే అనుభూయేయ్యాసి, తుమ్హే అనుభూయేయ్యాథో అనుభూయేయ్యాథ. తేనా+హం అనుభూయేయ్యామి, మయం అనుభూయేము అనుభూయేయ్యాము అనుభూయేయ్యామ. పరచ్ఛక్కే-అనుభూయేథ ఇచ్చాది. భావే-భూయే భూయేయ్య భూయేథ.

విధిమ్హి-సో ఓదనం పచే పచేయ్య ఇచ్చాది. కమ్మే-పచీయే పచీయేయ్య పచ్చే పచ్చేయ్య ఇచ్చాది.

అనుమతియం-సో గామం గచ్ఛే గచ్ఛేయ్య ఇచ్చాది. అజ్ఞత్ర గమే గమేయ్య ఇచ్చాది. తథా ఘుమ్మే ఘుమ్మేయ్య ఇచ్చాది.

> పాతో పచేయ్య చే భుఞ్జో, ఇచ్చే+త్థ పచనక్రియా;
> హేతుభూతాతి విఞ్ఞేయ్యా, ఫలం త్వ+నుభవక్రియా.

౧౧. సత్త్య+రహేస్వే+య్యాదీ

సత్తియం అరహతే చ క్రియత్థా ఏయ్యాదయో హోన్తి. భవం ఖలు పత్తం పచేయ్య, భవం సత్తో, భవం అరహో.

౧౨. సమ్భావనే వా

సమ్భావనే గమ్యమానే ధాతునా వుచ్చమానే చ ఏయ్యాదయో హోన్తి విభాసా. అపి భవం గిలితం పాసాణం పచేయ్య ఉదరగ్గినా, సమ్భావేమి సద్దహామి భవం పచేయ్య, భవం పచిస్సతి, భవం అపచి.

౯. పఞ్హ+పత్థనా+విధీసు

పఞ్హాదీసు క్రియత్థతో ఏయ్యాదయో హోన్తి.

> పఞ్హా సంపుచ్ఛనం, ఇట్ఠా-సింసనం యాచనం దువే;
> పత్థనా, భత్తియా వా+థ, న వా బ్యాపారణా విధి.

పఞ్హే-కిం సో భత్తం పచేయ్య, ఉదాహు బ్యఞ్జనం. పత్థనాయం-అహో వత సో పచేయ్య చే. విధిమ్హి-భవం పత్తం పచేయ్య. (ఏయ్యాదిపచ్చయనయో).

౧౦. తు అన్తు హి థ మి మ తం అన్తం స్సు వ్హో ఏ ఆమసే

పఞ్హపత్థనావిధిస్వే+తే హోన్తి క్రియత్థితో. ఆసింసనత్థే-సో సుఖీ భవతు, తే సుఖితా భవన్తు.

౪౮. హిస్స+తో లోపో

అతో పరస్స హిస్స వా లోపో హోతి. త్వం సుఖీ భవ భవాహి, హిమ్హి దీఘో. “ఏయ్యాథా”దినా ఝోక, తుమ్హే సుఖితా భవథవ్హో భవథ. అహం సుఖీ భవామి, మయం సుఖినో భవామ. పరచ్ఛక్కే-తథా భవతం, భవన్తం. భవస్సు, భవవ్హో. భవే భవామసే. కమ్మే-తయా అనుభూయతు, అనుభూయన్తు ఇచ్చాది. భావే-భూయతు, భూయతం.

ఆణత్తియం-దేవదత్తో దాని ఓదనం పచతు, పచన్తు ఇచ్చాది. కమ్మే-తేన ఓదనో పచ్చతు ఇచ్చాది. తథా సో గామం గచ్ఛతు ఇచ్చాది. “ఊ లస్సే”తి లస్సే+కారే గమేతు, గమేన్తు ఇచ్చాది. ఘమ్మాదేసే ఘమ్మతు, ఘమ్మన్తు ఇచ్చాది. కమ్మే-గచ్ఛీయతు ఇచ్చాది. తథా గమీయతు ఇచ్చాది.

విధిమ్హి-లస్స లోపే ఋత్తే వుద్ధి, ఇధ పబ్బతో హోతు.

నిమన్తనే-అధివాసేథ తుమ్హే భన్తే భగవా భోజనం, వసతిస్స “చురాదితో ణీ”తి ణిమ్హి “అస్సా ణానుబన్ధే”తి ఆ, “యువణ్ణాన+మేఓ పచ్చయే”తి ఏ చ హోతి. ఇధ నిస్సీదతు భవం, సదస్స “జర+సదాన+మీమ వా”తి ఈమ, మనుబన్ధత్తా అన్తసరతో ఈమ.

అజ్ఝేసనే-దేసేతు భన్తే భగవా ధమ్మం, ఏత్థ చురాదిత్తా పురిమసమం.

అనుమతియం-పుచ్ఛ వాసవ మం పఞ్హం, పవిసతు భవం. ఏత్థ పుచ్ఛతో హిస్స లోపో. ఏవం నిసీద.

పత్థనా=యాచనా, తత్ర-దద=దానే, దదాహి మే గామవరాని పఞ్చ, దాతో లస్స ఏకారే చ ఏకం మే నయనం దేహి.

పత్తకాలే-సమ్పత్తో తే కాలో కటకరణే, కటం కరోతు భవం. ఏత్థ “తనాదిత్వో”తి ఓ.

> త్యాదీ ఏయ్యాదయో వత్త-మానా సమ్పతి,+నాగతే;
> భవిస్సతి, పరోక్ఖాది-చత్తారో+తీతకాలికా.

౨,౧౭౩. గమ యమి+సా+స దిసానం వా చ్ఛఙ

ఏతేసం వా చ్ఛఙ హోతిన్త+మాన+త్యాదీసు. సో సగ్గం గచ్ఛతి గమేతి, గచ్ఛన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-గచ్ఛీయతి గమీయతి ఇచ్చాది. యమ=ఉపరమే, పరోక్ఖాఅనజ్జతనరూపాని సబ్బత్థ పయోగ+మనుగమ్మ యోజేతబ్బాని. నిపుబ్బో, నియచ్ఛతి నియమతి, నియచ్ఛన్తి నియమన్తి. సంపుబ్బో, “యే సంస్సా”తి ఞత్తం, సఞ్ఞమతి, సఞ్ఞమన్తి. కమ్మే-నియచ్ఛీయతి నియమీయతి నియమ్మతి, సఞ్ఞమీయతి వా. తథా నియచ్ఛిస్సతి, సఞ్ఞమిస్సతి. నియచ్ఛి, సంయమి. నియచ్ఛిస్స, సంయమిస్స. నియచ్ఛేయ్య, సంయమేయ్య. నియచ్ఛతు, సఞ్ఞమతు. ఇస+సింస=ఇచ్ఛాయం, సో సగ్గం ఇచ్ఛతి, ఇచ్ఛన్తి ఇచ్చాది. “లహుస్సుపన్తస్సా”తి వుద్ధిమ్హి ఏసతి, ఏసన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-ఇచ్ఛీయతి, “వా క్వచీ”తి వుద్ధిమ్హి ఏసీయతి. పుబ్బరూపే ఇస్సతి ఇస్సతే ఇచ్చాది. ఇచ్ఛిస్సతి ఏసిస్సతి ఇచ్చాది. ఇచ్ఛి ఏసి. ఇచ్ఛిస్స ఏసిస్స. ఇచ్ఛేయ్య ఏసేయ్య.

ఇచ్ఛతు ఏసతు ఇచ్చాది. ఆస=ఉపవేసనే, సో ఆసనే అచ్ఛతి ఇచ్చాది. "బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా"తి రస్సో, ఉపపుబ్బో, తథా ఉపాసతి. అచ్ఛిస్సతి ఉపాసిస్సతి. అచ్ఛి ఉపాసి. అచ్ఛిస్స ఉపాసిస్స. అచ్ఛేయ్య ఉపాసేయ్య. అచ్ఛతు ఉపాసతు ఇచ్చాది. దిస=పేక్ఖనే, దిచ్ఛతి దిచ్ఛన్తి ఇచ్చాది సబ్బం పురిమసమం. లభ=లాభే, ఇతో పరం విసేసట్ఠానమేవవక్ఖామ, సబ్బవారో వుత్తానుసారేన గహేతబ్బో. లభతి, లభన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-క్యస్స పుబ్బరూపాదిమ్హి కతే లబ్భతి ఇచ్చాది.

౭౩. లభా ఇం+ఈనం థం థా వా

లభస్మా ఇం ఈనం థం+థా వా హోన్తి. సో అలభిత్థ లభిత్థ అలభి లభి ఇం పచ్చయే అలత్థం అలభిం ఇచ్చాది.

౨౬. లభ వస+చ్ఛిద భిద రుదానం చ్ఛఙ

లభాదీనం చ్ఛఙ హోతి స్సేన సహ. లచ్ఛతి లభిస్సతి, లచ్ఛన్తి లభిస్సన్తి ఇచ్చాది. క్రియాతిపత్తియం స్సాభాగస్స చ్ఛఙాదేసే అలచ్ఛా అలభిస్స ఇచ్చాది. వస=నివాసే, వచ్ఛతి వసిస్సతి. కమ్మే-బహులాధికారా "అస్సూ"తి ఉకారో , పుబ్బరూపే వుస్సతి వుస్సిస్సతి ఇచ్చాది. తథా అవచ్ఛా అవసిస్సా. ఛిద=ద్వేధాకరణే, ఛేచ్ఛతి ఛిన్దిస్సతి, "మఞ్చ రుధాదీనం"తి మం లో చ. లస్స లోపో చ. భిద=విదారణే, భేచ్ఛతి భిన్దిస్సతి. అభేచ్ఛా అభిన్దిస్సా. రుద=రోదనే, రుచ్ఛతి రోదిస్సతి. అరుచ్ఛా అరోదిస్సా ఇచ్చాది.

అఞ్ఞపచ్చయేపి ఛిదస్స "చ్ఛఙ" ఇతి యోగవిభాగా చ్ఛఙ, భూతే ఊం పచ్చయే అచ్ఛేచ్ఛుం అచ్ఛిన్దింసు. వుత్తితో అఞ్ఞధాతూనఞ్చ, గమ=గమనే, గచ్ఛం గచ్ఛిస్సం. అఞ్ఞపచ్చయేపి వచ=బ్యత్తవచనే ఇచ్చాది, కమ్మే-బహులాధికారా త్యాదీసు పరభూతేసుపి యథాగమం వచాదీనఞ్చస్స "వచాదీనం వస్సుట వా"తి కమ్మే ఉట చ "అస్సూ"తి అస్స ఉ చ, తేన ధమ్మో ఉచ్ఛతి వుచ్ఛతి, వుచ్ఛన్తి ఇచ్చాది, యస్స చ పుబ్బరూపం.

౨౭. భుజ ముచ వచ విసానం క్ఖఙ

భుజాదీనం క్ఖఙ హోతి స్సేన సహ. వక్ఖతి వచిస్సతి, వక్ఖన్తి వచిస్సన్తి ఇచ్చాది.

౨౧. ఈఆదో వచస్సోమ

ఈఆదీసు వచస్స ఓమ హోతి. మకారానుబన్ధత్తా "మానుబన్ధో సరాన+మన్తా పరో"తి పరిభాసతో సరా పరో. అవోచి, అవోచుం, అవోచో ఇచ్చాది. అనజ్జతనే-అవచ అవచా వచా ఇచ్చాది. క్రియాతిపత్తియం-అవక్ఖా అవచిస్సా, అవక్ఖింసు అవచిస్సింసు ఇచ్చాది. వచేయ్య ఇచ్చాది. కమ్మే-వుచ్చేయ్య ఇచ్చాది. తథా వచతు, వుచ్చతు ఇచ్చాది.

భుజ=పాలనజ్ఝోహారేసు , "భుజా" దినా క్ఖవాదేసే భోక్ఖతి భుఞ్జిస్సతి.

కుస=అక్కోసే, ఆపుబ్బో, తస్స రస్సో చ, అక్కోసతి ఇచ్చాది ఞేయ్యం, లవికరణలోపవుద్ధియో.

౩౪. కుస+రుహేహీ+స్స ఛి

కుసా రుహా చ పరస్స ఈస్స ఛి వా హోతి. పరరూపపతమక్ఖరాని, అక్కోచ్ఛి అక్కోసి ఇచ్చాది. అభిపుబ్బో రుహ=రోహనే, అభిరుచ్ఛి అభిరుహి ఇచ్చాది.

వహ=పాపుణనే, వహతి, వహన్తి. కమ్మే-క్యే "హస్స విపల్లాసో"తి విపరియాసో, తేన నో వుయ్హతి, "అస్సూ"తి ఉత్తం. వహిస్సతి, వుయ్హిస్సతి. అవహి, అవుయ్హిత్థ, అవుహి. అవహిస్సా, వుయ్హిస్సా ఇచ్చాది. వహేయ్య, వుయ్హేయ్య. వహతు, వుయ్హతు ఇచ్చాది.

జర=జీరణే,

౫,౧౭౪. జర మరాన+మీయజ

జర మరానం ఈయజ వా హోతి మాన+న్త+త్యాదీసు. జీయతి. "జర సదాన+మీమ"తి ఈమఆగమో లో చ, జీరతి. కమ్మే-జీరీయతి జీయీయతి. ఏవం జీయిస్సతి జీరిస్సతి, జీయీయిస్సతి జీరీయిస్సతి. అజీయి అజీరి, అజీయీయి అజీరీయి. అజీయిస్సా అజీరిస్సా, అజీయీయిస్సా అజీరీయిస్సా అజీయిస్సా అజీరీయిస్సా ఇచ్చాది. మర=పాణచాగే, ఈయజ, మీయతి మరతి, మీయన్తి మరన్తి ఇచ్చాది.

దిస=పేక్ఖనే,

౫,౧౨౪. దిసస్స పస్స దస్స దస ద దక్ఖాతి

ఏతే ఆదేసా దిసస్స వా హోన్తి. అనేకవణ్ణత్తా సబ్బాదేసో. పస్సతి పస్సన్తి, దక్ఖతి దక్ఖన్తి. కమ్మే-క్యే పుబ్బరూపో, దిస్సతి దిస్సన్తి, విపస్సీయతి దక్ఖీయతి ఇచ్చాది.

౬,౬౯. దక్ఖ+ఖ+హేతి+హోహీతి లోపో

దక్ఖాదీహి ఆదేసేహి పరస్స స్సస్స లోపో వా హోతి. దక్ఖతి దక్ఖిస్సతి. అపస్సి పస్సి, అపస్సింసు పస్సింసు అపస్సో పస్సో, అపస్సిత్థ పస్సిత్థ. అపస్సిం పస్సిం, అపస్సిమ్హ పస్సిమ్హ. తథా అదస్సీ దస్సీ, అదస్సింసు దస్సింసు ఇచ్చాది. అనజ్జతనే దసాదేసో, అద్దసా అద్దస. అద్దా అద్ద ఇచ్చాది. అపస్సిస్స దక్ఖిస్స ఇచ్చాది. పస్సేయ్య దక్ఖేయ్య, పస్సతు దక్ఖతు ఇచ్చాది.

సద=విసరణగత్యావసాదనాదానేసు, నిపుబ్బో, "జరసదాన+మీమ వా"తి ఈమఆగమో. నిసీదతి, నిసీదన్తి ఇచ్చాది. భావే-నిసజ్జతి, నిసజ్జతే.

యజ=దేవపూజాసంగతికరణదానేసు, యజతి, యజన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే –

౫,౧౧౩. యజస్స యస్స టి+యీతి

యజస్స యస్స టి+యీ హోన్తి కానుబన్ధేతి బహులాధికారా త్యాదివిసయేపి క్యే పుబ్బరూపే చ ఇజ్జతి యిజ్జతి మయా బుద్ధో. సో యజిస్సతి, తేన ఇజ్జిస్సతే యిజ్జిస్సతే. సో యజీ , తేన ఇజ్జి యిజ్జి. సో యజిస్సా, తేన ఇజ్జిస్సా యిజ్జిస్సా. సో యజేయ్య, తేన ఇజ్జేయ్య యిజ్జేయ్య. సో యజతు, తేన ఇజ్జతు యిజ్జతు ఇచ్చాది.

వద=వచనే, "గమవదా" దినా వదస్స వజ్జాదేసో వా, లస్స "ఊలస్సే"తి క్వచి ఏ చ, వజ్జతి వదేతి వదతి, వజ్జేన్తి వదేన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే – "క్యస్సా"తి ఈఞ, వజ్జీయతి వజ్జతి వదీయతి, వజ్జీయన్తి వజ్జన్తి వదీయన్తి. వదిస్సతి, వదిస్సన్తి. అవదీ వదీ, అవదింసు వదింసు. అవదిస్స వదిస్స. వజ్జే వజ్జేయ్య వదే వదేయ్య, వజ్జేయ్యుం వదేయ్యుం. వజ్జేతు వదేతు వదతు ఇచ్చాది యథాగమం ఞేయ్యం.

కము=పదవిక్ఖేపే, "పరోక్ఖాయఞ్చా"తి చగ్గహణేన కమ కమ ఇతి ద్విత్తే అనాదిబ్యఞ్జనలోపే లవికరణే "కవగ్గహా" దినా కస్స చే నిగ్గహీతాగమే చ కతే చంకమతి కమతి ఇచ్చాది. చల=కమ్పనే, చంచలతి. జల+దల=దిత్తియం, ద్విత్తే దద్దల్లతి ఇచ్చాది. (సవుద్ధికభూవాదినయో).

హూ+భూ=సత్తాయం, త్యాదీసు "కత్తరి లో"తి లో, తస్స లోపే "యువణ్ణాన+మేఓ పచ్చయే"తి ఓకారో. సో హోతి, తే హోన్తి. హోసి, హోథ. హోమి, హోమ ఇచ్చాది. భావే-తేన హూయతి హూయతే.

౩౧. హూస్స హే+హేహి+హోహి స్సత్యాదో

హూస్స హేఆదయో హోన్తి స్సచ్చాదో. హేస్సతి హేహి స్సతి హోహిస్సతి.

౬౮. దక్ఖ+ఖ+హేహి+హోహీహి లోపోతి

దక్ఖాదీహి ఆదేసేహి పరస్స స్సస్స వా లోపో హోతి. హేహితి హేహిస్సతి, హోహితి హోహిస్సతి. హేహిన్తి హేహిస్సన్తి, హోహిన్తి హోహిస్సన్తి ఇచ్చాది. అనజ్జతనే ఈమ్హి అఞాగమో, "పరో క్వచీ"తి ఈస్స లోపో, సో అహు. వుద్ధిమ్హి "దీఘా ఈస్స" ఇతి ఈస్స సిఆదేసో, సువో అహోసి ఆనన్దో.

౪౧. హూతో రేసుం

హూతో పరస్స ఉ+మిచ్చస్స రేసుం వా హోతి. రకారానుబన్ధో "రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా"తి అన్తసరాదిస్స లోపో. అహేసుం. ఓకారవుద్ధి అవాదేసే అహవుం. ఓస్స సిఆదేసే అహోసి.

౪౬. ఇంస్స చ సిఞ

ఇమిచ్చస్స సిఞ హోతి మ్హాత్థానఞ్చ బహులం. ఞాకారో ఆఖ్యావయవత్థో (ఉకారో) ఇకారో ఉచ్చారణత్థో. "అఈస్సా" దినా ఇఞాగమే తుమ్హే అహోసిత్థ, అహోసి. పరస్సరలోపే రస్సే చ అహుం, అహోసిమ్హ, అహుమ్హ, రస్సో. భావే-అభవి, ఆస్సత్థాదేసో, అభవిత్థ. అనజ్జతనే ఆఊఆదిపచ్చయే కతే "యువణ్ణాన+మియ జువజ సరే"తి ఉవజాదేసే అహువా, అహువు, అహువో, అహువత్థ. అస్స అమాదేసే అహుం అహువం, అహుమ్హ ఇచ్చాది. భావే-తేన అహుయి అహుయిత్థ. అహవిస్సా, అహవిస్సంసు ఇచ్చాది. భావే-అహుయిస్స, అహుయిస్సథ. పుబ్బస్సరలోపో, హేయ్య , హేయ్యుం ఇచ్చాది.

భావే-హూయేయ్య, హూయేథ. హోతు, హోన్తు ఇచ్చాది. భావే-హూయతు, హూయతం. అనుపుబ్బే అనుభోతి ఇచ్చాది సబ్బవారేసు యోజేతబ్బం. భావే రూపాభావా. కమ్మే-అనుభూయతి ఇచ్చాది విసేసో.

సి=సయే, లస్స లోపో వుద్ధి, సేతి. అయాదేసే సయతి, సేన్తి సయన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-అతిపుబ్బో, క్యే "దీఘో సరస్సా"తి ఇస్స దీఘే చ కతే తేన అతిసీయతి, అతిసీయన్తి ఇచ్చాది. భావే-తేన సీయతి, సీయతే. తథా భవిస్సతిఆదీసు.

నీ=పాపనే, ద్వికమ్మకో+యం, అజం గామం నేతి నయతి, నేన్తి నయన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-నీయతే గామం అజో దేవదత్తేన ఇచ్చాది. తథా సేసేసుపి యోజేతబ్బం.

ఠా=గతినివత్తియం –

౫,౧౭౫. ఠాపానం తిట్ఠపివా

ఠాపానం తిట్ఠపివాహోన్తి వా న్త+మాన+త్యాదీసు. లస్స లోపే తిట్ఠతి, తిట్ఠన్తి, ఠాతి, ఠాన్తి.

౫,౧౭౧. పాదితో ఠాస్స వా ఠహో క్వచితి

పాదితో పరస్స ఠాస్స క్వచి ఠహో హోతి వా. సణ్ఠహతి, సణ్ఠహన్తి. లస్సే, అధిట్ఠేతి, అధిట్ఠేన్తి. కమ్మే –

౫,౧౭౭. అఞ్ఞాదిస్సా+స్సీ క్యే

ఞాదితో+ఞ్ఞస్స ఆకారన్తస్స క్రియత్థస్స ఈ హోతి క్యే. ఉపఠీయతి, ఉపఠీయన్తి. ఠహాదేసే "క్యస్సా"తి ఈఞ , తేన పతిట్ఠహీయతి, పతిట్ఠహీయన్తి. భావే-ఈమ్హి ఠీయతి, ఠీయతే. తథా పపుబ్బే పతిట్ఠిస్సతి పతిట్ఠహిస్సతి. ఈస్స సిమ్హి అట్ఠాసి, అట్ఠంసు, సణ్ఠహి, సణ్ఠహింసు. పతిట్ఠిస్స పతిట్ఠహిస్స. తిట్ఠే తిట్ఠేయ్య, సణ్ఠే సణ్ఠేయ్య, సణ్ఠేయ్యుం, సణ్ఠహే సణ్ఠహేయ్య. తిట్ఠతు ఠాతు, సణ్ఠహతు ఇచ్చాది.

పా=పానే, పివాదేసే పివతి. "తవగ్గవరణా" దో "బయఞా"తి యోగవిభాగేన వస్స బకారో, పిబతి. కమ్మేపీయతి, పీయన్తి ఇచ్చాది.

అస=భువి,

౫,౨. తస్స థోతి

అత్థితో పరస్స తస్స థో హోతి. పరరూపే పఠమక్ఖరతకారే చ అత్థి. "న్త+మాన+న్తి+యి+యుంస్వా+దిలోపో"తి అస్స లోపో, సన్తి.

౫,౩. సిహిస్వ+ట

అత్థిస్స అట హోతి సిహిసు. టో సబ్బాదేసత్థో. త్వం అసి. పరరూపాదిమ్హి కతే ఇదాని తుమ్హే అత్థ.

౨౪. మిమానం వా మ్హిమ్హా చ

అసస్మా పరేసం మిమానం మ్హిమ్హా వా హోన్తి తంసన్నియోగేన అసస్స అట చ. అమ్హి.

౨౨. ఏసు స

ఏసు మిమేసు అసస్స నో హోతి, పరరూపబాధనత్థం. అస్మి, అమ్హ అస్మ. భవిస్సతిపచ్చయే –

౨,౧౨౯. అ+ఆ+స్సాదీసు

పరోక్ఖా అ-ఆదో అనజ్జతన ఆ-ఆదో క్రియాతిపత్తిస్సా-ఆదో భవిస్సతిస్సత్యాదో చ అత్థిస్స భు హోతి. ఆదేసవిధానం అసస్సాపయోగత్థం, కిస్మిఞ్చి పచ్చయవిసేసే, తస్మా అసితబ్బన్తిఆది న భవతి. భవిస్సతి, భవిస్సన్తి. అభవా, అభవు. క్రియాతిపత్తియం భుఆదేసే అభవిస్స, అభవిస్సంసు ఇచ్చాది. ఏయ్యాదిమ్హి –

౨౦. అత్థితే+య్యాదిచ్ఛన్నం స+సు+స+సథ+సం+సామ

అస=భువి+చ్చస్మా పరేసం ఏయ్యాదిచ్ఛన్నం సాదయో హోన్తి యథాక్కమం. పరరూపే నో అస్స, తే అస్సు. త్వం అస్స, తుమ్హే అస్సథ. అహం అస్సం, మయం అస్సామ. త్యాదిమ్హి నో అతు, అస్స లోపే సన్తు, అయాదేసే త్వం అహి, తుమ్హే అత్థ. అమ్హి, అమ్హ, సాదేసే అస్మి అస్మ. బహులాధికారా అజ్జతనే ఆసి, ఆసింసు, ఆసుం ఇచ్చాదీపి హోన్తి.

బ్రూ=వచనే,

౩౬. బ్రూతో తిస్సీఞ

బ్రూతో పరస్స తిస్స ఈఞ వా హోతి. వుద్ధిఅవాదేసే లస్స లోపే బ్రవీతి.

౨,౯౭. న బ్రూస్సో

బ్రూస్స ఓ న హోతి బ్యఞ్జనే. బ్రూతి. ఉవఙాదేసే బ్రూవన్తి.

౨౦. త్య+న్తీనం ట+టూ

ఆహ పరేసం తి+అన్తీనం ట+టూ హోన్తి. టకారా సబ్బాదేసత్థా. అతోయేవ ఆహ పరేసం తిఅన్తీనం టటూవిధానఞాపకా తిఅన్తీసు బ్రూస్స ఆహో. ఆహ, ఆహు. బ్రూసి, బ్రూథ. బ్రూమి, బ్రూమ ఇచ్చాది. బ్రవిస్సతి. అబ్రవి అబ్రవీ, అబ్రవుం. అనజ్జతనే అబ్రవా, అబ్రవు. పరోక్ఖాయం –

౧౬. అఆదీస్వా+హో బ్రూస్స

బ్రూస్స ఆహో హోతి పరోక్ఖాఅఆదీసు. సుపినే కిర నో ఆహ, తే ఆహు ఇచ్చాది. అబ్రవిస్స. బ్రవే బ్రవేయ్య. వుద్ధిప్పటిసేధే బ్రూతు, బ్రవన్తు ఇచ్చాది.

హన=హింసాయం, తిమ్హి వికరణలోపే నో హనతి హన్తి. తే హనన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-యే నస్స ఞ్ఞో పుబ్బరూపం, తేన హఞ్ఞతి, హఞ్ఞన్తి హఞ్ఞరే. తథా హనిస్సతి ఇచ్చాది.

౬౭. హనా ఛ+ఖా

హనా స్సస్స ఛ+ఖా వా హోన్తి. పటిహంఖామి పటిహనిస్సామి. హంఛేమ హనిస్సామ. అహని, అహనింసూతిఆది సబ్బత్థ యోజేతబ్బం. హువాదయో

హు=హవనే . త్యాదీసు లో. "పరోక్ఖాయఞ్చా"తి చగ్గహణేన హు హుతి ద్విత్తం, "కవగ్గహానం చవగ్గజా"తి హస్స జో, లలోపో వుద్ధి చ, జుహోతి అగ్గిం, అఞ్ఞత్ర "యవా సరే"తి వకారో, జుహ్వతి. జుహోన్తి. జుహ్వన్తి. జుహోసి జుహ్వసి, జుహోథ జుహ్వథ. ఇచ్చాది. కమ్మే – "దీఘో సరస్సా"తి దీఘే హూయతి తేన అగ్గి ఇచ్చాది. జుహిస్సతి, జుహిస్సన్తి. అజుహవి అజుహోసి, అజుహవుం అజుహవింసు అజుహవంసు అజుహోసుం. అజుహిస్స, అజుహిస్సంస్సు. జుహే జుహేయ్య. జుహోతు, జుహోన్తు ఇచ్చాది.

హా=చాగే, పురే వియ ద్వేభావఛాదేసలోపే "రస్సో పుబ్బస్సా"తి పుబ్బస్స ఆస్స రస్సో. జహాతి ఇచ్చాది. కమ్మే – "అఞ్ఞాదిస్సా+స్సీ క్యే"తి క్యే ఆస్స ఈ, హీయతి ఇచ్చాది. జహిస్సతి. అజహాసి, "దీఘా ఈస్స" ఇతి సి, పజహి, అజహింసు అజహంసు, పజహింసు పజహుం. కమ్మే-పహీయి పహీయిత్థ. స్సాది+ఏయ్యాది+త్వాదీసుపి ఞేయ్యా.

దా=దానే, ద్విభావరస్సత్తాని, లలోపో, దదాతి, దదన్తి ఇచ్చాది. "గమవదా" దినా దజ్జాదేసే దజ్జతి, దజ్జన్తి ఇచ్చాది. లస్సే+కారే దానం దేతి ఇచ్చాది.

౬౨. దాస్స దం వా మిమేస్వ+ద్విత్తే

అద్విత్తే వత్తమానస్స దాస్స దం హోతి వా మిమేసు. వగ్గన్తం, దమ్మి దేమి, దమ్మ దేమ. ఈకారే దీయతి ఇచ్చాది. అనాగతత్థే ఇఞాగమే సరణోపాది, దదిస్సతి, దదిస్సన్తి. దజ్జిస్సతి, దజ్జిస్సన్తి. లవికరణే దస్సతి, దస్సన్తి. అజ్జతనే-అదది, అదదింసు, అదజ్జి, అదజ్జింసు, అదాసి, అదంసు. అనజ్జతనే-అదదా, అదదు. కాలాతిపత్తియం-అదదిస్స అదజ్జిస్స, లే అదస్స, దస్సంసు. ఏయ్యాదిమ్హి-దదే దదేయ్య దజ్జే దజ్జేయ్య. "టా"తి బహులాధికారా దజ్జాదేసా పరస్స ఏయ్యస్స టా, దజ్జా, దజ్జుం దజ్జేయ్యుం దదేయ్యుం. త్వాదీసు-దదాతు, దదన్తు, దజ్జతు, దజ్జన్తు, లస్సే+కారే దేతు, దేన్తు ఇచ్చాది. సబ్బత్థ కమ్మేపి యోజనీయం.

ధా=ధారణే, త్యాదిమ్హి చగ్గహణేన ద్విత్తే పుబ్బాకారస్స రస్సత్తే లలోపే "చతుత్థదుతియానం తతియపఠమా"తి పుబ్బధకారస్స దకారే చ కతే దధాతి, దధన్తి. పిపుబ్బో, "తదమినా" దినా ఆస్స లోపో, "ధాస్స హో"తి ద్విత్తే పరస్స ధాస్స హకారో, ద్వారం పిదహతి, పిదహన్తి. లస్సే+కారే నిధేతి, నిధేన్తి. కమ్మే-విధీయతి, విధీయన్తి ఇచ్చాది. ధస్సతి, పిదహిస్సతి,

పరిదహేస్సతి. అధాసి, పిదహి. అధస్స, పిదహిస్స. దధే దధేయ్య, పిదహే పిదహేయ్య. దదాతు, పిదహాతు, నిధేతు, నిధేన్తు ఇచ్చాది. (జుహోత్యాదయో).

భూవాది చ జుహాది చ, హువాదిధాతవో చి+మే;
సవుద్ధికభూవాదీహి, తిధా భేదం ఉపేన్తి తే.

(భూవాదినయో.)

అధునా వికరణపభేదపకాసనత్థం రుధాదీనం అట్ఠగణానం కానిచి రూపాని ఉదాహరియన్తే –

రుధ=ఆవరణే, త్యాదయో హోన్తి. ఏవ+ముపరిపి సబ్బగణేసు.

౫,౧౯. మఞ్చ రుధాదీనం

రుధాదికో అపరోక్ఖేసు కత్తువిహితమాన+న్త+త్యాదీసు లో హోతి మఞ్చ+న్తసరా పరో. నిగ్గహీతస్స వగ్గన్తం, "లహుస్సుపన్తస్సా"తి సంయోగత్తా న వుద్ధి. సో మగ్గం రున్ధతి, రున్ధన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-నిపుబ్బో క్యో ధస్స చవగ్గ+పుబ్బరూప+తతియక్ఖరజకారా, తేన మగ్గో నిరుజ్ఝతి ఇచ్చాది. ఇఞాగమే రున్ధిస్సతి, నిరుజ్ఝిస్సతి. అరున్ధి, అరున్ధింసు. నిరుజ్ఝిత్థో, నిరుజ్ఝి, నిరుజ్ఝింసు. అరున్ధిస్స, అరున్ధిస్సంసు, నిరుజ్ఝిస్స, నిరుజ్ఝిస్సంసు. రున్ధే రున్ధేయ్య, నిరుజ్ఝే నిరుజ్ఝేయ్య. రున్ధతు, రున్ధన్తు. త్వం రున్ధ రున్ధాహి. నిరుజ్ఝతు, నిరుజ్ఝన్తు ఇచ్చాది.

ఛిద=ద్వేధాకరణే, ఛిన్దతి, ఛిన్దన్తి. కమ్మే-ఛిజ్జతి, ఛిజ్జన్తి. భవిస్సతిపచ్చయే – "లభ వసచ్ఛిదా" దినా చ్ఛఞాదేసే ఛేచ్ఛతి ఛిన్దిస్సతి. కమ్మే-పుబ్బరూపం, ఛిజ్జిస్సతి, ఛిజ్జిస్సన్తి. అఛిన్ది ఛిన్ది, అచ్ఛేజ్జి, అచ్ఛేజ్జింసు. అచ్ఛిన్దిస్సా అఛిజ్జిస్సా. ఛిన్దే ఛిన్దేయ్య, ఛిజ్జే ఛిజ్జేయ్య, ఛిన్దతు, ఛిన్దన్తు, ఛిజ్జతు, ఛిజ్జన్తు ఇచ్చాది.

భుజ=పాలనజ్ఝోహారేసు, భుఞ్జతి, భుఞ్జన్తి ఇచ్చాది. భవిస్సతిమ్హి "భుజ+ముచ+వచ+విసానం క్ఖజ"తి ధాత్వన్తేన సహ స్సస్స క్ఖఞాదేసే వుద్ధి, భోక్ఖతి, భుఞ్జిస్సతి, భోక్ఖన్తి, భుఞ్జిస్సన్తి ఇచ్చాది.

ముచ=మోచనే, ముఞ్చతి, ముఞ్చన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-ముచ్చతి, ముచ్చన్తి ఇచ్చాది. (రుధాదినయో).

దివ=కీళా విజిగింసా వోహార జుతి థుతి గతీసు,

౫,౨౧. దివాదీహి యక

దివాదీహి కత్తరి లవిసయే యక హోతి. కకారో కానుబన్ధకారియత్థో, ఏవ+ముపరి చ. వస్స బకారే పుబ్బరూపం, సో జుతం దిబ్బతి, దిబ్బన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-క్యే తేన దిబ్బతి, దిబ్బన్తి ఇచ్చాది. దిబ్బిస్సతి, తేన దిబ్బిస్సతి. అదిబ్బి దిబ్బి. తేన అదిబ్బి దిబ్బి. అదిబ్బిస్స. తేన అదిబ్బిస్స. దిబ్బే దిబ్బేయ్య. తేన దిబ్బే దిబ్బేయ్య. దిబ్బతు. తేన దిబ్బతు ఇచ్చాది.

సివ=తన్తుసన్తానే, సిబ్బతి, సిబ్బన్తి ఇచ్చాది. పద=గమనే, ఉపుబ్బో, చవగ్గపుబ్బరూపాని, ఉప్పజ్జతి, ఉప్పజ్జరే ఉప్పజ్జన్తి ఇచ్చాది. కమ్మేక్యే తేన పటిపజ్జతే ఇచ్చాది. భావే-ఉప్పజ్జతే తయా. బుధ=అవగమనే, ఝకారపుబ్బరూపాని యక్ఖరేసు. ధమ్మం బుజ్ఝతి, బుజ్ఝరే బుజ్ఝన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-మయా ధమ్మో బుజ్ఝతే ఇచ్చాది. యుధ=సమ్పహారే, యుజ్ఝతి+చ్చాది. నహ=బన్ధనే, "హస్స విపల్లాసో"తి యే విపల్లాసో, సన్నయ్హతి+చ్చాది. మన=ఞాణే, ఞకార+పుబ్బరూపాని, మఞ్ఞతి+చ్చాది. తుస=తుట్ఠిమ్హి, పుబ్బరూపే తుస్సతి+చ్చాది. సమ=ఉపసమే, సమ్మతి+చ్చాది.

జన=జననే , "జనిస్సా"తి ఆ హోతి కానుబన్ధే బహులాధికారా, సో జాయతి, జాయన్తి+చ్చాది. కమ్మే-జనితుం పయోజేతీతి "పయోజకబ్యాపారే ణాపి చే"తి ణిమ్హి "అఞ్ఞత్రాపీ"తి వుద్ధిపటిసేధే క్యమ్హి "దీఘో సరస్సా"తి దీఘే చ కతే తేన జనీయతి, జనీయన్తి ఇచ్చాది. సో జాయిస్సతి. తేన జనిస్సతి. సో అజాయి, తేన అజనీయి. సో అజాయిస్స, తేన అజనీయిస్స. సో జాయే జాయేయ్య, తేన జనీయేయ్య. సో జాయతు, తేన జనీయతు ఇచ్చాది. (దివాదినయో).

తుద=బ్యథనే,

౫,౨౨. తుదాదీహి కో

తుదాదీహి కత్తరి లవిసయే కో హోతి. తుదతి, తుదన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-తుద్యతి తుజ్జతి, తుద్యరే తుద్యన్తి, తుజ్జరే తుజ్జన్తి+చ్చాది. తథా తుదిస్సతి తుజ్జిస్సతి. అతుది, అతుదింసు, అతుజ్జి. అతుదిస్స అతుజ్జిస్స, తుదేయ్య తుజ్జేయ్య. తుదతు, తుదన్తు, తుజ్జతు ఇచ్చాది.

విస=పవేసనే, పపుబ్బో. సో గామం పవిసతి ఇచ్చాది. కమ్మే-పవిసీయతి ఇచ్చాది. పవిసిస్సతి. పవిసీయిస్సతి. పావిసి, ఈమ్హి "భుజముచా" దినా యోగవిభాగా క్ఖఇ. పావిసి, పవిసి పావేక్ఖి, పథవిం పావిసింసు పవిసింసు. పావిసీయి. పావిసిస్స పవిసిస్స. పావిసీయిస్స. పవిసే పవిసేయ్య, వికరణలోపో పవిసీయేయ్య. పవిసతు, పవిసీయతు ఇచ్చాది. నుదతి. దిస=ఉచ్చారణే, ఉద్దిస్సతి, లిఖతి, తుసతి ఇచ్చాది. (తుదాదినయో).

జి=జయే,

౫,౨౩. జ్యాదీహి క్నా

జ్యాదీహి కత్తరి లవిసయే క్నా హోతి. న వుద్ధి. కిలేసే జినాతి, జినన్తి. తేన కిలేసో జీయతి, జీయన్తి, క్యే దీఘో. జినిస్సతి, జినిస్సన్తి. అజిని జిని. అజీయి, అజీయిత్థ. అజినిస్స. అజీయిస్స. జినేయ్య. జినాతు ఇచ్చాది. చి=చయే, తథా చినాతి, చినన్తి ఇచ్చాది.

ఞా=అవబోధనే,

౫,౧౨౦. ఞాస్స నే జా

ఞాధాతుస్స జా హోతి నకారే. విజానాతి.

౬౧. ఞాస్స సనాస్స నాయో తిమ్హి

సనాస్స ఞాస్స నాయో వా హోతి తిమ్హి. నాయతి, విజానాతి ఇచ్చాది. కమ్మే-విఞ్ఞాయతి ఇచ్చాది. క్యే "ఆస్సే చా"తి ఏత్థ "ఆస్సే"తి యోగవిభాగా ఆస్స ఏ హోతి, యస్స ద్విత్తే ఞేయ్యతి, ఞేయ్యన్తి ఇచ్చాది. విజానిస్సతి, విజానిస్సన్తి. కమ్మే – "క్యస్స స్సే"తి క్యలోపే రస్సే చ కతే ఞాస్సతి, ఞాస్సన్తి, విఞ్ఞాయిస్సతి, పఞ్ఞాయిస్సతి.

౬౨. స్సస్స హి కమ్మే

ఞాతో పరస్స స్సస్స హి వా హోతి కమ్మే, పఞ్ఞాయిహితి, పఞ్ఞాయిహిన్తి. అఞాగమే సమజాని, సంజాని, సంజానింసు. సమజా- నింసు . కమ్మే-పఞ్ఞాయి, పఞ్ఞాయింసు. అజానిస్స. కమ్మే-అఞ్ఞాయిస్స.

౬౩. ఏయ్యస్సి+యాఞా వా

ఞాతో పరస్స ఏయ్యస్స ఇయా+ఞా హోన్తి వా. జానియా.

౬౪. ఞామ్హి జం

ఞాదేసే సనాస్స ఞాస్స జం వా హోతి. జఞ్ఞా, జానేయ్య, జానేయ్యుం. కమ్మే-పఞ్ఞాయేయ్య, పఞ్ఞాయేయ్యుం. విజానాతు, విజానన్తు. కమ్మే-విఞ్ఞాయతు ఇచ్చాది.

మా=మానే, "ఆ ఈ స్సాదీనం బ్యఞ్జనస్సిఞ" ఇతి ఇఞఇతి యోగవిభాగా ఇఞాగమే పుబ్బసరలోపో, మినాతి, మినన్తి. కమ్మే-మీయతి ఇచ్చాది. లూ=ఛేదనే, "క్ణాక్నాసు రస్సో"తి ధాతుస్స రస్సో, లునాతి, లునన్తి. కమ్మే-లూయతి ఇచ్చాది. ధు=కమ్పనే, ధునాతి ఇచ్చాది. (జ్యాదినయో).

కీ=దబ్బవినిమయే,

౫౪. క్యాదీహి క్ణా

క్యాదీహి లవిసయే క్ణా హోతి. "క్ణాక్నాసు రస్సో"తి రస్సే కిణాతి, కిణన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-విక్కీయతి, విక్కీయన్తి. విక్కిణిస్సతి, విక్కిణిస్సన్తి. విక్కీయిస్సతి, విక్కీయిస్సన్తి. అకిణి, విక్కిణి, విక్కీయి. అకిణిస్స, విక్కిణిస్స. విక్కిణే విక్కిణేయ్య.

విక్కీయే . విక్కీయేయ్య. విక్కిణాతు, విక్కిణన్తు, విక్కీయతు, విక్కీయన్తు ఇచ్చాది. సు=సవనే, సుణాతి, సుణన్తి ఇచ్చాది.

సక=సత్తియం,

౩,౧౫౧. సకా+పానం కుక+కు ణే

సక+ఆపానం కుక+కుఇచ్చేతే ఆగమా హోన్తి ణే. సక్కుణాతి, సక్కుణన్తి. సక్కునాతి, సక్కునన్తి.

౭౩. స్సే వా

సకస్మా క్ణాస్స క్ఖో వా హోతి స్సే. సక్ఖిస్సతి, సక్ఖిస్సన్తి.

౭౮. సకా క్ణాస్స ఖ ఈఆదో

సకస్మా క్ణాస్స ఖో వా హోతి ఈఆదీసు. అసక్ఖి సక్ఖి, సక్ఖింసు. అసక్ఖిస్స, అసక్ఖిస్సంసు. సక్కుణే సక్కుణేయ్య. సక్కుణాతు, సక్కుణన్తు.

అప=పాపుణనే, పపుబ్బో, “సకా+పానం కుక+కు ణే”తి కుకతే సమ్పత్తి పాపుణాతి, పాపుణన్తి ఇచ్చాది. కమ్మేపాపీయతి, పాపీయన్తి. పాపుణిస్సతి, పాపుణిస్సన్తి. కమ్మే-పాపీయిస్సతి, పాపీయిస్సన్తి. పాపుణి, పాపుణింసు. కమ్మే-పాపీయి, పాపీయిత్థ. అపాపుణిస్స. కమ్మే-అపాపీయిస్స. పాపుణే, పాపుణేయ్య. కమ్మే-పాపీయేయ్య. పాపుణాతు, పాపుణన్తు. కమ్మే-పాపీయతు ఇచ్చాది. (క్యాదినయో).

సు=సవనే,

౫౭. స్వాదీహి క్ణో

సుఆదీహి లవిసయే క్ణో హోతి. కానుబన్ధత్తా న వుద్ధి. ధమ్మం సుణోతి. పరస్సరలోపే సుణోన్తి. కమ్మే-క్యే దీఘే సూయతి, సూయన్తి. ద్విత్తే సుయ్యతి సుయ్యన్తి+చ్చాది. ఇఞాగమే సుణిస్సతి, సుణిస్సన్తి. కమ్మే-క్యలోపే వుద్ధి. సోస్సతి, సోస్సన్తి ఇచ్చాది. అసుణి సుణి, అసుణింసు సుణింసు.

౬౦. తేసు సుతో క్ణో+క్ణానం రోట

తేసు ఈఆదీసు సుతో పరేసం క్ణో+క్ణానం రోట వా హోతి. రకారో అనుబన్ధో. టో సబ్బాదేసత్థో. ఉస్స లోపే ద్విత్తం ఈస్స సి చ. అస్సోసి, అస్సోసింసు. “ఇంస్స చ సిఞ”తి యోగవిభాగా సిఞ, అస్సోసింసు, పచ్చస్సోసుం. అసుయి, అసుయిత్థ. అసుణిస్స, తేన అసుయిస్స. సుణే సుణేయ్య, సుణేయ్యం. తేన సూయే సూయేయ్య. సుణాతు, సుణన్తు. సూయతు, సూయన్తు ఇచ్చాది.

గి=సద్దే, గిణోతి. గిణన్తి. త్వం గిణోసి. గిణిస్సతి, గిణిస్సన్తి. అగిణిస్స. గిణేయ్య. గిణోతు ఇచ్చాది. వు=సంవరణే, ఆవుణోతి, ఆవుణన్తి. ఆవుణోసి ఇచ్చాది. సేసేసుపి యోజేతబ్బం. (స్వాదినయో).

తన=విత్థారే,

౫౬. తనాదిత్వో

తనాదితో కత్తరి లవిసయే ఓ హోతి. కిత్తిం తనోతి, తనోన్తి ఇచ్చాది.

౭౬. ఓవికరణస్సు పరచ్ఛక్కే

ఓవికరణస్స ఉ హోతి పరచ్ఛక్కవిసయే. తనుతే, తన్వన్తే. తనుసే, తనువ్హే. తన్వే, తన్వమ్హే. కమ్మే –

౫,౧౩౮. తనస్సా వా

తనస్స వా ఆ హోతి క్యే. పపుబ్బో, పతాయతి. పతఞ్ఞతి, పతాయరే పతాయన్తి పతఞ్ఞరే పతఞ్ఞన్తి+చ్చాది. తథా వికరణలోపే ఇఞాగమే చ తనిస్సతి, తనిస్సన్తి. పతాయిస్సతి. అతని, అతనింసు. అతనిస్స. పతాయిస్స. తనేయ్య, తనేయ్యుం. తనోతు, తనోన్తు ఇచ్చాది.

కర=కరణే,

౫,౧౭౭. కరస్స సోస్స కుబ్బ+కురు+కయిరా

కరస్స స ఓకారస్స కుబ్బాదయో వా హోన్తి న్త+మాన+త్యాదీసు. కుబ్బతి, కుబ్బన్తి. కరోతి, కరోన్తి. కరోసి, కరోథ.

౨౩. కరస్స సోస్స కుం

కరస్స స ఓకారస్స కుం వా హోతి మిమేసు. కుమ్మి కరోమి. కుమ్మ కరోమ. పరచ్ఛక్కే కురుతే కుబ్బతే, కుబ్బన్తే ఇచ్చాది. కయిరతి, కయిరన్తి ఇచ్చాది. కమ్మే-క్యస్స ద్విత్తే ఈస్స రస్సో, కరియ్యతి, కరీయతి వా ఇచ్చాది. "తవగ్గవరణా" దినా యే రస్స యకారే కయ్యతి, కయ్యన్తి. బహులాధికారా కమ్మే క్వచి ఇమినా కయిరాదేసే తేన కయిరతి, కయిరన్తి ఇచ్చాది. భవిస్సతిమ్హి –

౨౫. హాస్స చా+హఙ స్సేన

కరస్స సోస్స హాస్స చ ఆహఙ వా హోతి స్సేన సహ. కాహతి, కాహన్తి ఇచ్చాది. ఇఞాగమే కాహితి, కాహిన్తి ఇచ్చాది. ఆహఙాదేసాభావపక్ఖే కరిస్సతి, కరిస్సన్తి ఇచ్చాది. అజ్జతనే –

౨౪. కా ఈఆదీసు

కరస్స స ఓకారస్స కా హోతి వా ఈఆదీసు.

౪౪. దీఘా ఈస్స

దీఘతో పరస్స ఈస్స సి వా హోతి. అకాసి. ఈలోపే అకా, అకంసు. ఓస్స సిఆదేసే అకాసి. సిఞాగమే అకాసిత్థ. అకాసి, అకాసిం, అకాసిమ్హ. అఞ్ఞత్ర అకరికరి, అకరింసు కరింసు అకంసు ఇచ్చాది. తేన అకరీయి ఇచ్చాది. అకరిస్స ఇచ్చాది. కమ్మే-అకరీయిస్స ఇచ్చాది. ఏయ్యాదిమ్హి "క్వచి వికరణానం"తి ఓవికరణలోపే కరేకరేయ్య, కరేయ్యుం ఇచ్చాది. కుబ్బే కుబ్బేయ్య ఇచ్చాది.

౭౧. టా

కయిరా పరస్స ఏయ్యస్స టా హోతి. సో కయిరా.

౭౦. కయిరే+య్యస్సే+య్యుమాదీనం

కయిరా పరస్స ఏయ్యుమాదీనం ఏయ్యస్స లోపో హోతి. కయిరుం. త్వం కయిరాసి, కయిరాథ. కయిరామి, కయిరామ.

౭౨. ఏథస్సా

కయిరా పరస్సే+థస్స ఆ హోతీతిఆదిస్స ఏస్స ఆ హోతి. కయిరాథ ధీరో. కమ్మే-కరియేయ్య, కరియేయ్యు+మిచ్చాది. కరోతు కురుతు వా, కుబ్బన్తు కరోన్తు ఇచ్చాది. పరచ్ఛక్కే-కురుతం, కుబ్బన్తం. కురుస్సు కరస్సు ఇచ్చాది. "ఏఓన+మ వణ్ణే"తి అకారో. కురువ్హో, కుబ్బే, కుబ్బామసే. కమ్మే-కరీయతు ఇచ్చాది.

౫,౧౩౩. కరోతిస్స ఖో

పాదితో పరస్స కరస్స క్వచి ఖ హోతి. అభిసఙ్ఖరోతి ఇచ్చాది. సబ్బత్థ యోజేతబ్బం. "తదమినా"దినా ఖాదేసే అభిసంఖాసీతి విసేసో. సక=సత్తియం, సక్కోతి ఇచ్చాది. అప=పాపుణనే, పపుబ్బో, పప్పోతి ఇచ్చాది. (తనాదినయో).

చుర=థేయ్యే,

౧,౧౫. చురాదితో ణి

చురాదీహి క్రియత్థేహి సకత్థే ణి పరో హోతి. "ణిణాప్యాపీహి వా"తి వికప్పేన లో. ధనం చోరయతి చోరేతి ఇచ్చాది. కమ్మే-చోరీయతి ఇచ్చాది. చోరయిస్సతి చోరేస్సతి ఇచ్చాది. కమ్మే-చోరీయిస్సతి ఇచ్చాది. అచోరయి చోరయి అచోరేసి చోరేసి ఇచ్చాది. అచోరయిస్స ఇచ్చాది. కమ్మే-అచోరీయిస్స ఇచ్చాది. చోరయే చోరయేయ్య ఇచ్చాది. చోరేతు చోరేన్తు ఇచ్చాది.

చిన్త=చిన్తాయం, సంయోగత్తా న వుద్ధి, చిన్తేతి చిన్తయతి, చిన్తేన్తి. కమ్మే-చిన్తీయతి, చిన్తీయన్తి ఇచ్చాది. మన్త=గుత్తభాసనే, మన్తేతి మన్తయతి ఇచ్చాది. పాల=రక్ఖణే, సో ధమ్మం పాలేతి పాలయతి. తేన పాలీయతి+చ్చాది. (చురాదినయో).

> భూవాది చ రుధాది చ, దివాది చ తుదాదయో;
> జ్యాదీ కియాదీ స్వాదీ చ, తనాదీ చ చురాదయో.

(వికరణవిధానం).

౫,౧. తిజ+మానేహి ఖ+సా ఖమా+వీమంసాసు

ఖన్తియం తిజా, వీమంసాయం మానా చ ఖ+సపచ్చయా హోన్తి యథాక్కమం. తిజ=నిసానే, అకారస్సా+పయోగో. ఖే "లహుస్సుపన్తస్సా"తి పత్తే+కారస్స "అఞ్ఞత్రాపీ"తి పటిసేధో. యకారవజ్జితబ్యఞ్జనస్స "పరరూప+మయకారే బ్యఞ్జనే"తి పరరూపఞ్చ. "చతుత్థదుతియా" దినా పఠమక్ఖరకకారే చ "ఖఛసాన+మేకస్సరో+ది ద్వే"తి తిక్ఖ తిక్ఖ ఇతి ద్విభావే "లోపో+నాదిబ్యఞ్జనస్సా"తిఆదితో+ఞ్ఞస్స బ్యఞ్జనస్స లోపే చ కతే తితిక్ఖధాతుతో త్యాదిపచ్చయ+లవికరణాని. తితిక్ఖతి ఇచ్చాది పురిమసమం . కమ్మే-తితిక్ఖీయతి ఇచ్చాది. ఇతో పరం కమ్మోదాహరణం న కరిస్సామ.

మాన=పూజాయం+తిమస్మా సపచ్చయ, ద్విత్తాదిమ్హి కతే "మానస్స వీ పరస్స చ మం"తి పుబ్బమానస్స వీ చ పరమానస్స మఞ్చ హోతి. వీమంసధాతుతో తిపచ్చయాదిమ్హి కతే వీమంసతి ఇచ్చాది. తితిక్ఖిస్సతి, వీమంసిస్సతి ఇచ్చాది. ఏవ+ముపరిపి అజ్జతనాదీసుపి యోజేతబ్బం. పయోజకకత్తా ణి, "ణిణాప్యాపీహి వా"తి లవికరణం, తేజయతి తేజేతి. తథా చురాదిత్తా న లవికరణం, మానయతి మానేతి.

౫,౨. కితా తికిచ్ఛా+సంసయేసు ఛో

తికిచ్ఛాయం సంసయే చ వత్తమానా కితా ఛో హోతి. కిత=నివాసే, ఛపచ్చయే పుబ్బేవ పరరూపాదిమ్హి చ కతే "కితస్సా+సంసయే వా"తి ద్విత్తే పుబ్బస్స తిఆదేసే తికిచ్ఛధాతుతో త్యాదయో. తికిచ్ఛతి, తికిచ్ఛన్తి+చ్చాది. విపుబ్బతో కితా ఛప్పచ్చయాదిమ్హి కతే "కవగ్గహానం చవగ్గజా"తి ద్విత్తే పుబ్బస్స కస్స చో. విచికిచ్ఛతి, విచికిచ్ఛన్తి+చ్చాది. పయోజకకత్తా కేతయతి+చ్చాది పురిమసమం.

౫,౩. నిన్దాయం గుప+బధా బస్స భో చ

నిన్దాయం గుప+బధేహి ఛో హోతి బస్స భో చ. గుప=రక్ఖనే+తీమస్మా ఛప్పచ్చయే "అఞ్ఞత్రాపీ"తి ఓత్తాభావే చ పరరూపాదిమ్హి "కవగ్గహా" దినా గస్స జే చ కతే "గుపిస్సుస్సా"తి ద్విత్తే పుబ్బస్స ఉస్స ఇ హోతి. త్యాది+లవికరణాదిమ్హి జిగుచ్ఛతి ఇచ్చాది. నిన్దాయం-బధ=బన్ధనే+తీమస్మా ఛప్పచ్చయే చ ఇమినావ బస్స భకారే చ పరరూపే పఠమక్ఖరే భచ్ఛభచ్ఛ ఇతి ద్విత్తే అనాదిబ్యఞ్జనస్స లోపే "చతుత్థదుతియానం తతియపఠమా"తి ద్విత్తే పుబ్బస్స భస్స బకారే "ఖఛసేస్స్వస్సీ"తి ఇకారే దీఘే చ కతే బీభచ్ఛధాతుతో త్యాదయో హోన్తి. బీభచ్ఛతి, బీభచ్ఛన్తి ఇచ్చాది. అఞ్ఞత్ర గోపేతి+చ్చాది.

౫,౪. తుంస్మా లోపో చి+చ్ఛాయం తే

తుమన్తతో ఇచ్ఛాయ+మత్థే తే ఖ+స+ఛా హోన్తి బహులం, తుంపచ్చయస్స లోపో చ హోతి, సుతత్తా. భుజ=పాలన+బ్యోహారేసు. భోజనాయాతి విగ్గయ్హ "తుం+తాయే"చ్చాదినా తుంపచ్చయే "లహుస్సుపన్తస్సా"తి ఓకారే పరరూపే చ కతే భోత్తు+మిచ్ఛతీతి విగ్గయ్హ ఇమినా ఖపచ్చయే తుంపచ్చయస్స ఇమినా చ లోపే "నిమిత్తాభావే నేమిత్తికస్సాపి చ అభావో"తి ఞాయా పరరూపఓకారానం అభావే ఖస్స పరరూప+ఖకారాదిమ్హి చ కతే భుక్ఖ భుక్ఖ ఇతి ద్విత్తే తతియబకారో హోతి, బుభుక్ఖధాతుతో త్యాదయో హోన్తి, బుభుక్ఖతి, బుభుక్ఖన్తి ఇచ్చాది.

జి=జయే, జయనాయ ఇతి విగ్గయ్హ పురే వియ తుమాదిమ్హి కతే జేతు+మిచ్ఛతీతి విగ్గయ్హ సప్పచ్చయే జిస జిస ఇతి ద్విత్తే అనాదిబ్యఞ్జనలోపే ద్విత్తే పరస్స జిస్స "జిహరానం గిం"తి గిం. జిగింసధాతుతో త్యాదీసు జిగింసతి, జిగింసన్తి ఇచ్చాది.

ఘస=అదనే , ఘసితు+మిచ్ఛతి ఛప్పచ్చయాదిమ్హి పురే వియ కతే ఘస్స "కవగ్గహా"దినా ఝే ఝస్స "చతుత్థదుతియా" దినా జకారే "ఖఛసేస్వస్సీ"తి ఇకారే చ కతే జిఘుచ్ఛధాతుతో త్యాదయో హోన్తి. జిఘుచ్ఛతి, జిఘుచ్ఛన్తి+చ్చాది.

౫,౫. ఈయో కమ్మా

ఇచ్ఛాకమ్మతో ఇచ్ఛాయ+మత్థే ఈయపచ్చయో హోతి. పుత్త+మిచ్ఛతీతి ఈయపచ్చయే ఈయాదివుత్తిత్తా "ఏకత్థతాయం"తి విభత్తిలోపో. పుత్తీయతి, పుత్తీయన్తి+చ్చాది.

౫,౬. ఉపమానా+చారే

కమ్మతో ఉపమానా ఆచారత్థే ఈయో హోతి. పుత్త+మివా+చరతి పుత్తీయతి సిస్సం, పుత్తీయన్తి+చ్చాది.

౫,౭. ఆధారాతి

ఈయో హోతి. కుటియ+మివా+చరతి కుటీయతి పాసాదే. పాసాదేవా+చరతి పాసాదీయతి కుటియం, పాసాదీయన్తి+చ్చాది.

౫,౮. కత్తుతా+యో

కత్తుతో+పమానా ఆచారత్థే ఆయో హోతి. పబ్బతో ఇవా+చరతి సీలాదిగుణయోగతోతి పబ్బతాయతి యోగీ, పబ్బతాయధాతుతో త్యాదయో.

౫,౯. చ్యత్థే

కత్తుతో అభూతతబ్భావే ఆయో హోతి బహులం. భుసోతి పఠమన్తతో అభుసో భుసో భవతీతి భుసాయతి, భుసాయన్తి ఇచ్చాది. "విచ్ఛాభిక్ఖఞ్ఞేసు ద్వే"తి ఆభిక్ఖఞ్ఞత్థే ద్విత్తే అపటపటా పటపటా భవతీతి ఆయే పటపటాయతి, పటపటాయన్తి+చ్చాది. అలోహితో లోహితో భవతి లోహితాయతి.

౫,౧౦. సద్దాదీని కరోతి

సద్దాదీహి దుతియన్తేహి కరోతీతి అస్మిం అత్థే ఆయో హోతి. సద్దం కరోతి సద్దాయతి. ఏవం వేరాయతి, కలహాయతి, ధూపాయతి+చ్చాది.

౫,౧౧. నమోత్వ+స్సో

నమోఇచ్చస్మా కరోతీతి అస్మిం అత్థే అస్సో హోతి. నమో కరోతీతి అస్మిం అత్థే అస్సపచ్చయే త్యాదయో హోన్తి, తథాగతం నమస్సతి, నమస్సన్తి ఇచ్చాది.

౫,౧౨. ధాత్వత్థే నామస్మి

నామస్మా ధాత్వత్థే బహుల+మి హోతి. హత్థినా అతిక్కమతీతి ఇపచ్చయే లవికరణ+ఏకార+అయాదేసేసు కతేసు అతిహత్థయతి. ఏవం వీణాయ ఉపగాయతి ఉపవీణాయతి, వినయం దళ్హం కరోతి దళ్హయతి, విసుద్ధా హోతి రత్తి విసుద్ధాయతి, కుసలం పుచ్ఛతి కుసలాయతి+చ్చాది.

౫,౧౩. సచ్చాదీహా+పి

సచ్చాదీహి ధాత్వత్థే ఆపి హోతి. సచ్చ+మాచిక్ఖతీతి ఆపిమ్హి త్యాదిపచ్చయే "ణి+ణాప్యా+దీహి వా"తి లవికరణ+ఏ+అయాదేసా. సచ్చాపయతి, సచ్చాపేతి ఇచ్చాది. అత్థ+మాచిక్ఖతి అత్థాపయతి. ఏవం వేదాపయతి. సుక్ఖం కరోతీతి సుక్ఖాపయతి సుక్ఖాపేతి ఇచ్చాది.

౫,౧౪. పయోజకబ్యాపారే ణాపి చ

కత్తారం యో పయోజేతి, తస్స బ్యాపారే క్రియత్థా ణి+ణాపీ హోన్తి బహులం.

> ణిపచ్చయో ఉవణ్ణన్తా, ఆతో ణాపేవ హోతి+హ;
> ద్వే ద్వే+కో హోతి వా సేసే, బహులంత్యనువుత్తియా.
>
> అకమ్మకాపి హోన్తేవ, ణి+ణాప్యన్తా సకమ్మకా;
> సకమ్మకా ద్వికమ్మా+స్సు, ద్వికమ్మా చ తికమ్మకా.
>
> తస్మా కత్తరి కమ్మే చ, ణి+ణాపీనం తు సమ్భవో;
> న భావే సుద్ధకత్తా తు, కమ్మం హోతి పయోజకే.
>
> నయాదీనం పధానఞ్చ, అపధానం దుహాదినం;
> సుద్ధకత్తా ణి+ణాపీసు, కమ్మ+మక్ఖ్యాత గోచరం.

భవితుం పయోజయతీతి అత్థే ఇమినా ణిప్పచ్చయో. ణకారో ణానుబన్ధకారియత్థో. "యువణ్ణాన+మే+ఓ పచ్చయే"తి ఓకారే "ఆయా+వా ణానుబన్ధే"తి ణానుబన్ధే ఆవాదేసో. త్యాదిమ్హి "ణి+ణాప్యా+పీహి వా"తి లవికరణే ఏకారే "ఏఓన+మయవా సరే"తి అయాదేసో. సో సమాధిం భావయతి భావేతి , భావయన్తి భావేన్తి+చ్చాది. కమ్మే-తేన సమాధి భావీయతి+చ్చాది. ఏత్థ "దీఘో సరస్సా"తి క్యే ఇకారస్స దీఘో. భావయిస్సతి భావేస్సతి, భావయిస్సన్తి భావేస్సన్తి+చ్చాది. అజ్జతనే ఈస్స సిమ్హి అభావేసి భావేసి, అభావయి భావయి, అభావయింసు భావయింసు. పరస్సరలోపే అభావేసుం భావేసుం, అభావయంసు భావయంసు, అభావయుం భావయుం ఇచ్చాది. కమ్మే-అభావీయి భావీయి ఇచ్చాది. అభావిస్స

అభావయిస్స, అభావిస్సంసు అభావయిస్సంసు. కమ్మే-అభావయిస్సం ఇచ్చాది. భావే భావేయ్య ఇచ్చాది. కమ్మే-భావీయేయ్య ఇచ్చాది. భావయతు భావేతు ఇచ్చాది. కమ్మే-భావీయతు ఇచ్చాది.

పచితుం పయోజేతీతి అత్థే ణి+ణాపీ హోన్తి. సో దేవదత్తేన ఓదనం పాచయతి పాచేతి ఇచ్చాది, తథా పాచాపయతి పాచాపేతి+చ్చాది. కమ్మే-సో తేన దేవదత్తేన ఓదనో పాచీయతి పాచాపీయతి+చ్చాది, భవిస్సత్యాదీసుపి యోజేతబ్బం.

గన్తుం పయోజేతీతి అత్థే సో తం పురిసం గామం గమయతి గమేతి గచ్ఛాపయతి గచ్ఛాపేతి+చ్చాది. కమ్మే-తేన సో గామం గమీయతి గచ్ఛాపీయతి+చ్చాది.

గుహ=సంవరణే, గుహితుం పయోజేతీతి ణిమ్హి "గుహిస్స సరే"తి దీఘో. గూహయతి, గూహయన్తి ఇచ్చాది.

దిస+దుస=అప్పీతియం, దుసితుం పయోజేతీతి ణిమ్హి "ణిమ్హి దీఘో దుసస్సా"తి దీఘే దూసయతి+చ్చాది.

తథా ఇచ్ఛన్తం పయోజయతి ఇచ్ఛాపయతి ఇచ్ఛాపేతి, ఏసయతి ఏసేతి. నియచ్ఛన్తం పయోజయతి నియమయతి నియమేతి. తథా ఆసయతి ఆసేతి, అచ్ఛాపయతి అచ్ఛాపేతి. లాభయతి లాభేతి, ఏవం వాసయతి వాసేతి, వాసాపయతి వాసాపేతి. వాహయతి వాహేతి, వాహాపయతి వాహాపేతి+చ్చాది. ఏవం జీరయతి, మారయతి, దస్సయతి ఇచ్చాది. హూ=సత్తాయం, పహోన్తం పయోజయతి పహావయతి పహావేతి ఇచ్చాది. సాయయతి సాయాపయతి సాయాపేతి. నాయాపయతి నాయాపేతి. పతిట్ఠాపయతి పతిట్ఠాపేతి. రస్సే పతిట్ఠపేతి. హన్తుం పయోజయతీతి ణి+ణాపీ, "హనస్స ఘాతో ణానుబన్ధే"తి ఘాతాదేసే ఘాతయతి ఘాతేతి. తథా జుహావయతి జుహావేతి, జహాపయతి జహాపేతి. హాపయతి హాపేతి. దాపయతి దాపేతి. విధాపయతి విధాపేతి, పిదహాపయతి పిదహాపేతి. (భూవాదినయో).

ఇదాని రుధాదిఅట్ఠగణా దస్సీయన్తే-రోధయతి రోధేతి. దేవయతి దేవేతి. తోదయతి తోదేతి. జయాపయతి జయాపేతి. విక్కయతి విక్కయాపేతి. సావయతి సావేతి. వితానయతి వితానేతి. చోరాపయతి చోరాపేతి ఇచ్చాది.

> ఖాదీహి పచ్చయన్తేహి, అపి హోన్తి ణి+ణాపయో;
> ణి+ణాపినా+నకానానం, దస్సనఞ్చేత్థ సాధనం.

తితిక్ఖన్తం పయోజయతి తితిక్ఖేతి తితిక్ఖాపేతి, తికిచ్ఛయతి తికిచ్ఛేతి తికిచ్ఛాపయతి తికిచ్ఛాపేతి. ఏవం బుభుక్ఖేతి బుభుక్ఖాపేతి. పబ్బతాయయతి. పుత్తీయయతి ఇచ్చాది. (ఖాదిపచ్చయనయో).

ఇతి పయోగసిద్ధియం త్యాదికణ్డో ఛట్ఠో.

౭. ఖాదికణ్డ

అథ ధాతూహియేవ భావ+కమ్మ+కత్తు+కరణాదిసాధనసహితం ఖాదివిధానం ఆరభీయతే –

“తిజమానేహి ఖసా ఖమావీమంసాసు” ఇచ్చాదీహి పచ్చయవిధానఞ్చ పరరూపద్విత్తాదికారియఞ్చ త్యాదికణ్డే వుత్తనయేనేవ ఞాతబ్బం. తితిక్ఖనం తితిక్ఖా, “ఇత్థియ+మణక్తికయకయా చ” ఇతి సుత్తేన అపచ్చయో చ “ఇత్థియ+మత్వా”తి ఆపచ్చయో చ హోతి. తథా వీమంసనం వీమంసా. “కితా తికిచ్ఛాసంసయేసు ఛో”తి ఛప్పచ్చయాదిమ్హి కతే తికిచ్ఛనం తికిచ్ఛా, విచికిచ్ఛనం విచికిచ్ఛా. గుప=గోపనే, బధ=బన్ధనేతి ఇమేహి ధాతూహి “నిన్దాయం గుప+బధా బస్స భో చ” ఇతి ఛపచ్చయాదిమ్హి చ ద్విత్తే పరబకారస్స ఇమినా భకారే చ కతే అపచ్చయాది హోతి. జిగుచ్ఛనం జిగుచ్ఛా, బీభచ్ఛనం బీభచ్ఛా. “తుంస్మా లోపో చి+చ్ఛాయం తే” ఇతి ఇచ్ఛాయ+మత్థే ఖ+స+ఛప్పచ్చయా హోన్తి. భుజ=పాలనజ్ఝోహారేసు, బుభుక్ఖనం బుభుక్ఖా. జి=జయే, జిగింసనం, జిగింసా. ఘస=అదనే, జిఘచ్ఛనం జిఘచ్ఛా.

౨౭. భావకమ్మేసు తబ్బానీయా

తబ్బఅనీయా క్రియత్థా పరే భావకమ్మేసు భవన్తి, బహులంవిధానా కత్తుకరణాదీసుపి. భూ=సత్తాయం, “యువణ్ణాన+మే ఓపచ్చయే”తి ఓకారే “ఊబ్యఞ్జనస్సా”తి ఊఆగమో, ఞ్ఞకారో ఆద్యావయవత్థో. ఓస్స “ఏఓన+ మయవా సరే”తి అవాదేసో, భూయతేతి భవితబ్బం భవతా భవనీయం. భావస్సే+కత్తా ఏకవచనమేవ, తఞ్చ నపుంసకలిఙ్గం.

> తబ్బాద్యభిహితో భావో,
> దబ్బమివ పకాసతీతి-బహువచనఞ్చ హోతి.

కమ్మే-అభిపుబ్బో, అభిభూయతే అభిభూయిత్థ అభిభూయిస్సతేతి అభిభవితబ్బో కోధో పణ్డితేన, అభిభవితబ్బా తణ్హా, అభిభవితబ్బం దుక్ఖం. ఏవం అభిభవనీయో అభిభవనీయా అభిభవనీయం, కమ్మే అభిధేయ్యస్సేవ లిఙ్గవచనాని.

> విసేస్సలిఙ్గాతబ్బాదీ, తత్థా+దో పఞ్చ భావజా;
> నపుంసకే సియుం భావే, క్తో చా+నో అకత్తరి.

> భావస్మిం ఘణ పుమే ఏవం, ఇయువణ్ణా గహాదిజో;
> అపచ్చయోపి వా+సంఖ్యా, తు+మాదిత్వన్తకా సియుం.

ఇతో పరం ఉపసగ్గపుబ్బతా చ కాలత్తయస్స వాక్యగహణఞ్చ వుత్తనయేన ఞాతబ్బం, తస్మా అనురూపవాక్యమేవ దస్సయిస్సామ –

ఆస=ఉపవేసనే, ఆసనే ఆసితబ్బం తయా ఆసనీయం. కమ్మే-ఉపాసీయతీతి ఉపాసితబ్బో గురు ఉపాసనీయో. సీ=సయే, ఏ+అయాదేసా, సయనం సయితబ్బం సయనీయం తయా. అతిసీయతీతి అతిసయితబ్బో కటో తే అతిసయనీయో. పద=గమనే, “పదాదీనం క్వచీ”తి యుక, కకారో కానుబన్ధకారియత్థో, ఉకారో ఉచ్చారణత్థో, దస్సజో

పుబ్బరూపఞ్చ, ఉప్పజ్జనం ఉప్పజ్జితబ్బం ఉప్పజ్జనీయం. పటిపజ్జీయతీతి పటిపజ్జితబ్బో మగ్గో పటిపజ్జనీయో. బుధ=ఞాణే, బుజ్ఝతేతి బుజ్ఝితబ్బో ధమ్మో బుజ్ఝనీయో. సు=సవనే, సూయతేతి సోతబ్బో ధమ్మో, ఞ్హిమ్హి నాగమే "తథనరానం టఠణలా"తి ణే చ కతే "న తే కానుబన్ధ+నాగమేసూ"తి ఓకారాభావో. సుణితబ్బో, సవనీయో. కర=కరణే –

౯౩. పరరూప+మయకారే బ్యఞ్జనే

క్రియత్థాన+మన్తబ్యఞ్జనస్స పరరూపం హోతి యకారతో అఞ్ఞస్మిం బ్యఞ్జనే. కరీయతీతి కత్తబ్బో ధమ్మో, కత్తబ్బా పూజా, కత్తబ్బం కుసలం.

౧౧౯. తుం+తున+తబ్బేసు వా

తుమాదీసు కరస్సా హోతి వా. కాతబ్బం హితం.

౧౭౧. రా నస్స ణో

రన్తతో క్రియత్థా పచ్చయనకారస్స ణ హోతి. కరణీయో.

భర=భరణే, భరీయతీతి భరితబ్బో భరణీయో. గహ=ఉపాదానే "మం వా రుధాదీనం"తి అన్తసరా పరోమం వా హోతి. మకారో+నుబన్ధో. "ణో నిగ్గహీతస్సా"తి నిగ్గహీతస్స ణో, సంగయ్హతీతి సంగణ్హితబ్బో సంగణ్హనీయో, "తథనరా"దినా ణకారే గహణీయో. రమ=కీళాయం, రమీయతీతి రమణీయో విహారో. ఆప=పాపుణనే, "సకాపానం కుకకూ ణే"తి ఏత్థ 'సకాపానం కుక+కూ'తి యోగవిభాగా కు, ఊఆగమే నాగమస్స ణే చ కతే పాపీయతీతి పాపుణితబ్బో. పరరూపే పత్తబ్బో, పాపుణనీయో, పాపనీయో.

౯౬. మనానం నిగ్గహీతం

మకార+నకారన్తానం క్రియత్థానం నిగ్గహీతం హోత్య+యకారే బ్యఞ్జనే. వగ్గన్తం, గమియతీతి గన్తబ్బో. గమితబ్బం గమనీయం. ఖన=ఖణ=అవదారణే, నిగ్గహీతం వగ్గన్తత్తఞ్చ, ఖఞ్ఞతేతి ఖన్తబ్బం ఆవాటం ఖనితబ్బం ఖననీయం. హన=హింసాయం, హఞ్ఞతేతి హన్తబ్బం హనితబ్బం హననీయం. మన=ఞాణే, మఞ్ఞతేతి మన్తబ్బో మనితబ్బో. "పదాదీనం క్వచీ"తి యుక, చవగ్గాదిమ్హి కతే మఞ్ఞితబ్బం మఞ్ఞనీయం.

పూజ=పూజాయం, "చురాదితో ణీ"తి ణిమ్హి ఈకారస్స గురుత్తా ఓకారావుత్తి "యువణ్ణాన+మేఓ పచ్చయే"తి ఏకారే పూజేతబ్బో ఊమ్హి అయాదేసే పూజయితబ్బో పూజనీయో భగవా.

కత్తరి-యా=పాపుణనే, నీయతీతి నియ్యానియో మగ్గో, గచ్ఛన్తీతి గమనీయా భోగా. కరణే-నహ=సోచేయ్యే, నహాయన్త్య+నేనాతి నహానీయం చుణ్ణం. సమ్పదానే-దా=దానే, సం+పపుబ్బో, సమ్మా పదీయతే అస్సాతి సమ్పదానియో బ్రాహ్మణో.

౨౮. ఘ్యణ

భావకమ్మేసు క్రియత్థా పరో ఘ్యణ హోతి బహులం. ఊమ్హి కత్తబ్బం కారియం. హర=హరణే, హారీయతీతి హారియం. భర=భరణే, భరితబ్బం భారియం. లభ=లాభే, “వగ్గలసేహి తే”తి పుబ్బరూపభకారే “చతుత్థదుతియా” దినా తతియక్ఖరే చ కతే లభితబ్బం లబ్భం.

వచ=బ్యత్తవచనే,

౯౮. కగా చజానం ఘానుబన్ధే

ఘానుబన్ధే చకార+జకారన్తానం క్రియత్థానం క+గా హోన్తి యథాక్కమం.

౮౪. అస్సా ణానుబన్ధే

ణకారానుబన్ధే పచ్చయే పరే ఉపన్తస్స అకారస్స ఆ హోతి. వచనం వుచ్చతేతి వాక్యం. భజ=సేవాయం, భజనీయం భాగ్యం, జస్స గకారో. చి=చయే, చయనం చీయతీతి వా చేయ్యం. యస్స ద్విత్తం.

౫,౧౨౨. నితో చిస్స ఛో

నితో పరస్స చిస్స ఛో హోతీతిఆదిచకారస్స ఛో. వినిచ్ఛయతీతి వినిచ్ఛేయ్యం, నాగమే వినిచ్ఛినితబ్బం. ఏ+అయాదేసేసు వినిచ్ఛేతబ్బం వినిచ్ఛనీయం. నీ=పాపనే, నీయతీతి నేయ్యో నేయ్యా నేయ్యం, నేతబ్బం.

౨౯. ఆస్సే+చ

ఆకారన్తతో క్రియత్థా ఘ్యణ హోతి భావకమ్మేసు ఆస్స ఏ చ. దా=దానే, దాతబ్బం దేయ్యం. పా=పానే, పీయతీతి పేయ్యం. మా=మానే, మీయతీతి మేయ్యం. ఞా=అవబోధనే, ఞాయతీతి ఞేయ్యం ఞాతబ్బం, ఊమ్హి నాగమో “ఞాస్స నే+జా”తి ఞాస్స జాదేసే జానితబ్బం, విజానియం. ఖా=పకథనే, సంఖాతబ్బం సంఖేయ్యం.

౩౦. వదాదీహి యో

వదాదీహి క్రియత్థేహి యో హోతి బహులం భావకమ్మేసు. వద=వచనే, వదనం వజ్జతీతి వా వజ్జం. మద=ఉమ్మాదే, మదనం మజ్జతే అనేనాతి వా మజ్జం. గమనం గమ్మతేతి వా గమ్మం. గద=వచనే, గజ్జతే గదనీయం వాతి గజ్జం. పద=గమనే, పజ్జనీయం పజ్జం గాథా. అద+ఖాద=భక్ఖనే, ఖజ్జతీతి ఖజ్జం ఖాదనీయం. దమ=దమనే, దమ్మతేతి దమ్మో దమనీయో.

భుజా+న్నేతి గణసుత్తేన అన్నే వత్తబ్బే యపచ్చయో.

౮౩. లహుస్సుపన్తస్సతి

లహుభూతస్స ఉపన్తస్స ఇయువణ్ణస్స ఏఓ హోన్తి యథాక్కమం. యస్స పుబ్బరూపే భుజ్జితబ్బోతి భోజ్జో ఓదనో, భోజ్జా యాగు.

౩౧. కిచ్చ ఘచ్చ భచ్చ భబ్బ లేయ్యా

ఏతే సద్దా యపచ్చయన్తా నిపచ్చన్తే. కర=కరణే, ఇమినా నిపాతనా యే కిచాదేసే చ కతే పుబ్బరూపం, కత్తబ్బం కిచ్చం. హన=హింసాయం, ఘచ్చాదేసాదిమ్హి కతే హననం హఞ్ఞతేతి వా ఘచ్చం. భర=భరణే, భచ్చాదేసాదిమ్హి కతే భరణీయో భచ్చో. భూ=సత్తాయం, యమ్హి ఓకారే ఇమినా అవాదేసే భవతీతి భబ్బో. లిహ=అస్సాదనే, యమ్హి ఇమినా హస్స యకారే లేహితబ్బం లేయ్యం, ఏకారవుద్ధి.

౩౨. గుహాదీహి యక

గుహాదీహి క్రియత్థేహి భావకమ్మేసు యక హోతి. గుహ=సంవరణే, "లహుస్సుపన్తస్సా"తి సమ్పత్తస్స ఓకారస్స "న తే కానుబన్ధనాగమేసూ"తి పటిసేధో. "హస్స విపల్లాసో"తి విపల్లాసే గుహనం గుహితబ్బం గుయ్హం. దుహ=పపూరణే, దోహనం దుయ్హతీతి వా దుయ్హం. సాస=అనుసిట్ఠియం –

౧౧౭. సాసస్స సిస వా

సాసస్స సిస వా హోతి కానుబన్ధే. పుబ్బరూపం, సాసీయతీతి సిస్సో.

సిద్ధా ఏవే+తే తబ్బాదయో పేసా+తిసగ్గ+ప్పత్తకాలేసు గమ్యమానేసుపి, సామఞ్ఞేన విధానతో. పేసనం – "కత్తబ్బ+మిదం భవతా"తి ఆణాపనం అజ్ఝేసనఞ్చ. అతిసగ్గో నామ "కి+మిదం మయా కత్తబ్బం"తి పుట్ఠస్స "పాణో న హన్తబ్బో"తిఆదినా పటిపత్తిదస్సనముఖేన కత్తబ్బస్స అనుఞ్ఞా. పత్తకాలో నామ సమ్పత్తసమయో. యో కిచ్చకరణసమయం ఉపపరిక్ఖిత్వా కరోతి, తస్స సమయారోచనం, న తత్థ అజ్ఝేసన+మత్థి. భోతా ఖలు కటో కత్తబ్బో కరణీయో కారియో కిచ్చో" ఏవం త్వయా కటో కత్తబ్బో, భోతో హి పత్తో కాలో కటకరణే.

ఏవం ఉద్ధముహుత్తేపి వత్తమానతో పేసాదీసు సిద్ధా ఏవ. తథా అరహే కత్తరి సత్తివిసిట్ఠే చ పతీయమానే, ఆవస్సకా+ధమీణతావిసిట్ఠే చ భావాదో సిద్ధా. ఉద్ధం ముహుత్తతో-భోతా కటో కత్తబ్బో. భోతా రజ్జం కాతబ్బం, భవం అరహో. భోతా భారో వహితబ్బో, భవం సక్కో. భోతా అవస్సం కటో కత్తబ్బో. భోతా నిక్ఖో దాతబ్బో.

౩౩. కత్తరి ల్తు+ణ్కా

కత్తరి కారకే క్రియత్థా ల్తు+ణ్కా హోన్తి. కర=కరణే, పరరూపే "ల్తు+పితాదీన+మా సిమ్హీ"తి ఆ సిలోపో చ. కరోతీతి కత్తా. ఏవం భరతీతి భత్తా. హరతీతి హత్తా. భిదతీతి భేత్తా, ఏకారో, ఊమ్హి భేదితా. ఛిన్దతీతి ఛేత్తా. భోజనస్స దాతా భోజనదాతా. సన్ధాతీతి సన్ధాతా. వచతీతి వత్తా. ఓకారపరరూపేసు భుఞ్జతీతి భోత్తా. "పదాదీనం క్వచీ"తి యుకాగమో, బుజ్ఝతీతి బుజ్ఝితా. జానాతీతి ఞాతా. ఛిన్దతీతి ఛేతా. సుణాతీతి సోతా. "ఊ+లస్సే"తి ఊస్స ఏకారే గణ్హాతీతి గహేతా. భవతీతి భవితా. సరతీతి సరితా. "మనానం నిగ్గహీతం"తి మస్స నిగ్గహీతే వగ్గన్తే చ గచ్ఛతీతి గన్తా. నకారన్తానమ్పి నిగ్గహీతం, ఖనతీతి ఖన్తా. సనతీతి సన్తా. మఞ్ఞతీతి మన్తా. పాలేతీతి పాలయితా పాలేతా, ఏత్థ చురాదిత్తా ణి.

ణిణాపీసు-భావయతీతి భావయితా భావేతా. ఏవం సారయితా సారేతా, దాపయితా దాపేతా, హాపయితా హాపేతా, నిరోధయితా నిరోధేతా, బోధయితా బోధేతా, ఞాపయితా ఞాపేతా, సావయితా సావేతా, గాహయితా గాహేతా, కారయితా కారేతా, కారాపయితా కారాపేతా ఇచ్చాది.

ణ్వుపచ్చయే-ణకారో వుద్ధ్యత్థో. రథం కరోతీతి రథకారకో, "అస్సా ణానుబన్ధే"తి ఆ అమాదిసమాసో చ. అన్నం దదాతీతి అన్నదాయకో. "అధాతుస్స కా+స్యాదితో ఘే+స్సి"తి ఘే పరే అస్స ఇఆదేసో, అన్నదాయికా, అన్నదాయకం కులం. "ఆస్సా+ణాపిమ్హి యుక" ఇతిణాపితో+ఞ్ఞత్ర యుక. లోకం నేతీతి లోకనాయకో, ఏకారే "ఆయా+వా ణానుబన్ధే"తి ఆయాదేసో. ఏవం వినేతీతి వినాయకో.

అకమ్ముపపదే-కరోతీతి కారకో, ఏవం దాయకో నాయకో, ఓకారే ఆవాదేసే సుణాతీతి సావకో. పురే వియ ఇకారే సావికా. లునాతీతి లావకో. పు=పవనే, పునాతీతి పావకో. భవతీతి భావకో, ఉపాసతీతి ఉపాసకో. గణ్హాతీతి గాహకో పావకో, యాజకో. వధ=హింసాయం, వధేతీతి వధకో, "అఞ్ఞత్రాపీ"తి వుద్ధిపటిసేధో. "హనస్స ఘాతో ణానుబన్ధే"తి ఘాతాదేసో, హనతీతి ఘాతకో. "మం వా రుధాదీనం"తి మం, రున్ధకో, గురుత్తా న వుద్ధి. తథా భుఞ్జతీతి భుఞ్జకో. ఆయస్స రస్సే కిణాతీతి కయకో. పాలేతీతి పాలకో. పూజేతీతి పూజకో.

ఖాదీసు-తితిక్ఖతీతి తితిక్ఖకో. వీమంసతీతి వీమంసకో ఇచ్చాది. పనుదతీతి పనూదకో, "బ్యఞ్జనే"చ్చాదినా దీఘో. "భీత్వా+నకో"తి ఏత్థ 'ఆనకో'తి యోగవిభాగా ఆనకో, ఆస్స రస్సే నకారాగమే చ "ఞాస్స నే జా"తి జాదేసో, జాననకో. ణాపిమ్హి –

అణ-ఇతి దణ్డకధాతు, ఆణాపేతీతి ఆణాపకో. తథా సఞ్ఞాపకో, పతిట్ఠాపకో. సం+ప పుబ్బో ఆప=పాపుణనే, నిబ్బానం సమ్పాపేతీతి నిబ్బానసమ్పాపకో. కారాపకో, కారాపికా ఇచ్చాది.

బహులంవిధానా కమ్మేపి-పాదేహి హరీయతీతి పాదహారకో. చుప=మన్దగమనే, గలే చుప్పతీతి గలచోపకో.

సిద్ధోవ ల్తు అరహాదీసు "భవం ఖలు కఞ్ఞాయ పరిగ్గహారహో"తి (పరిగ్గహితా). సీలత్థే-ఉపాదానసీలోతి ఉపాదాతా. సాధు గచ్ఛతీతి గన్తా. ముణ్డనధమ్మా ముణ్డనాచారాతి ముణ్డయితారో, ఏత్థ "ధాత్వత్థే నామస్మి"తి ఇమ్హి ఊఆగమే ఏ+అయాదేసే ముణ్డయితుసద్దమ్హి ఆరజాదేసే చ కతే యోస్స టో.

౩౪. ఆవీ

క్రియత్థా ఆవీ హోతి బహులం కత్తరి. "దిసస్స పస్స+దస్స=దస+ద+దక్ఖా"తి దస్సాదేసో, భయం పస్సతీతి భయదస్సావీ. నిమ్హి భయదస్సావినీ. భయదస్సావి చిత్తం. అప్పవిసయతాఞాపనత్థం భిన్నయోగకరణం. సామఞ్ఞవిహితత్తా సీలాదీసు చ హోతేవ.

౩౫. ఆసింసాయ+మకో

ఆసింసాయం గమ్మమానాయం క్రియత్థా అకో హోతి కత్తరి. జీవ=పాణధారణే, జీవతూతి జీవకో. నన్ద=సమిద్ధియం, నన్దతూతి నన్దకో. భవతూతి భవకో.

౩౬. కరా ణనో

కరతో కత్తరి ణ నో హోతి. కరోతీతి కారణం. కత్తరీతి కిం, కరోతి అనేనాతి కరణం.

౩౭. హాతో వీహి+కాలేసు

హాతో వీహిస్మిం కాలే చ ణనో హోతి. "ఆస్సా"త్యాదినా యుక, జహన్తి ఉదకంతి హాయనా వీహయో. జహాతి భావే పదత్థేతి హాయనో సంవచ్ఛరో. వీహికాలేసూతి కిం, జహాతీతి హాతా.

౩౮. విదా కూ

విదస్మా కూ హోతి కత్తరి. కకారో "కూతో"తి విసేసనత్థో. విదతీతి విదూ, లోకవిదూ.

౩౯. వితో ఞాతో

విపుబ్బా ఞాఇచ్చ+స్మా కూ హోతి కత్తరి. విజానాతీతి విఞ్ఞూ.

౪౦. కమ్మా

కమ్మతో పరా ఞాఇచ్చ+స్మా కూ హోతి కత్తరి. సబ్బం జానాతీతి సబ్బఞ్ఞూ. ఏవం మత్తఞ్ఞూ, ధమ్మఞ్ఞూ, అత్థఞ్ఞూ కాలఞ్ఞూ, కతఞ్ఞూ ఇచ్చాది. (భిక్ఖూతి పన "భరాది" ణ్వాదిసుత్తేన సిద్ధం).

౪౧. క్వచణ

కమ్మతో పరా క్రియత్థా క్వచి అణ హోతి కత్తరి. కుమ్భం కరోతీతి కుమ్భకారో, అమాదిసమాసో. ఇత్థియం కుమ్భకారీ. ఏవం కమ్మకారో, మాసాకారో, కట్ఠకారో, రథకారో సువణ్ణకారో , సుత్తకారో, వుత్తికారో, టీకాకారో. సరం లునాతీతి సరలావోతి ఓ+అవాదేసా. మన్తే అజ్ఝాయతీతి మన్థజ్ఝాయో, ఇ=అజ్ఝేనగతీసు, అధిపుబ్బో, ఏ+అయాదేసా, అధినో ఇస్స యకార+చవగ్గాదయో చ.

బహులాధికారా ఇహ న హోతి "ఆదిచ్చం పస్సతి, హిమవన్తం సుణోతి, గామం గచ్ఛతి". క్వచీతి కిం, కమ్మకరో, ఏత్థ అపచ్చయో.

౪౨. గమా రూ

కమ్మతో పరా గమా రూ హోతి కత్తరి. రానుబన్ధత్తా అమభాగలోపో. వేదం గచ్ఛతీతి వేదగూ, ఏవం పారగూ.

సామఞ్ఞవిధానతో సీలాదీసుపి హోతి. భవపారం గచ్ఛతి సీలేనాతి భవపారగూ. అన్తగమనసీలో అన్తగూ, ఏవం అద్ధగూ.

౪౩. సమాన+ఞ్ఞ+భవన్త+యాదితూ+పమానా దిసా కమ్మే రీ+రిక్ఖ+కా

సమానాదీహి యాదీహి చో+పమానేహి పరా దిసా కమ్మకారకే రీ+రిక్ఖ+కా హోన్తి. "స్యాది స్యాదినే+కత్థం"తి సమాసే "రానుబన్ధే+న్తసరాదిస్సా"తి దిసస్స ఇసభాగలోపే "రీరిక్ఖకేసూ"తి సమానస్స సాదేసే చ సమానో వియ దిస్సతీతి సదీ, సదిక్ఖో. కే – "న తే కానుబన్ధనాగమేసూ"తి ఏత్తాభావో, సదిసో.

౧.౨౫. సమానా రో రీ+రిక్ఖ+కేసు

సమానసద్దతో పరస్స దిసస్స ర హోతి వా రీ+రిక్ఖ+కేసూతి పక్ఖే దస్స రాదేసే సరీ, సరిక్ఖో, సరిసో.

౩,౮౬. సబ్బాదీన+మా

రీ+రిక్ఖ+కేసు సబ్బాదీన+మా హోతి. అఞ్ఞో వియ దిస్సతీతి అఞ్ఞాదీ, అఞ్ఞాదిక్ఖో, అఞ్ఞాదిసో.

౩,౮౭. న్త+కి+మి+మానం టా+కీ+టీ

రీ+రిక్ఖ+కేసు న్త+కిం+ఇమసద్దానం టా+కీ+టీ హోన్తి యథాక్కమం. టకారా సబ్బాదేసత్థా. భవాదీ భవాదిక్ఖో భవాదిసో, కీదీ కీదిక్ఖో కీదిసో, అయమివ దిస్సతీతి ఈదీ ఈదిక్ఖో ఈదిసో. ఆకారే యాదీ యాదిక్ఖో యాదిసో, త్యాదీ త్యాదిక్ఖో త్యాదిసో ఇచ్చాది.

౩,౮౮. తుమ్హామ్హానం తామే+కస్మిం

రీ+రిక్ఖ+కేసు తుమ్హామ్హానం తామా హోన్తే+కస్మిం యథాక్కమం. త్వం వియ దిస్సతి, అయం వియ దిస్సతీతి తాదీ మాదీ ఇచ్చాది. ఏకస్మిన్తి కిం, తుమ్హాదిసో అమ్హాదిసో.

౩,౮౯. తం+మ+మఞ్ఞత్ర

రీరిక్ఖకన్తతో+ఞ్ఞస్మిం ఉత్తరపదే తుమ్హామ్హాన+మేకస్మిం తం+మం హోన్తి యథాక్కమం. త్వం దీపో ఏసం, అహం దీపో ఏసంతి అఞ్ఞపదత్థే తందీపా మందీపా. త్వం సరణ+మేసం, అహం సరణ+ మేసన్తి తంసరణా మంసరణా. తయా యోగో తయ్యోగో, మయా యోగో మయ్యోగోతి అమాదిసమాసే నిగ్గహీతలోపో.

౩,౯౦. వే+తస్సే+ట

రీ+రిక్ఖ+కేసు ఏతస్స ఏట వా హోతి. ఏదీ ఏతాదీ, ఏదిక్ఖో ఏతాదిక్ఖో, ఏదిసో ఏతాదిసో.

౪౪. భావకారకే స్వ+ఘణ ఘ కా

భావే కారకే చ క్రియత్థా అ ఘణ ఘ కా హోన్తి బహులం.

అపచ్చయో-పగ్గణ్హనం పగ్గహో, ఏవం నిగ్గహో, ధమ్మం ధారేతీతి ధమ్మధరో, ఏవం వినయధరో. తథా తం కరోతీతి తక్కరో, ద్విత్తం. ఏవం హితకరో, దివసకరో, దినకరో, దివాకరో, నిసాకరో, ధనుం గణ్హాతి ధనుగ్గహో. ఏవం కవచగ్గహో. దద=దానే, సబ్బకామం దదాతీతి సబ్బకామదదో, సబ్బదదో. ఆతో "పరోక్ఖాయఞ్చా"తి చగ్గహణేన ద్విత్తే "రస్సో పుబ్బస్సా"తి రస్సే చ అన్నం దదాతీతి అన్నదదో, ఏవం ధనదో. సంపుబ్బో ధా=ధారణే, సబ్బం సన్దహతీతి సబ్బసన్ధో. నీ=పాపనే, విపుబ్బో, వినేసి వినేతి వినేస్సతి ఏతేన ఏత్థాతి వా వినయో, ఏ+అయాదేసా. నయనం నయో. సి=సేవాయం, నిపుబ్బో, నిస్సీయతీతి నిస్సయో. సి=సయే, అనుసయి అనుసేతి అనుసేస్సతీతి అనుసయో. ఇ=గతిమ్హి, పతిపుబ్బో, పటిచ్చ ఏతస్మా ఫల+మేతీతి పచ్చయో. సం+ఉపుబ్బో, దాగమే సముదయో . చి=చయే, వినిచ్ఛయతే+నేన వినిచ్ఛయనం వా వినిచ్ఛయో, "నితో చిస్స ఛో"తి చిస్స ఛో. ఉచ్చయనం ఉచ్చయో, సంచయో. ఖి=ఖయే, ఖయనం ఖయో. జి=జయే, విజయనం విజయో, జయో. కీ=దబ్బవినిమయే, విక్కయనం విక్కయో, కయో. లీ=సిలేసనే, అల్లీయన్తి ఏత్థాతి ఆలయో, లయో. (ఇవణ్ణన్తా).

ఆసుణన్తీతి అస్సవా, ఆస్స రస్సో. పటిస్సవనం పటిస్సవో. సు=పస్సవనే, ఆభవగ్గా సవన్తీతి ఆసవా. రు=సద్దే రవతీతి రవో. భవతీతి భవో. పభవతి ఏతస్మాతి పభవో. లూ=ఛేదనే, లవనం లవో. (ఉవణ్ణన్తా).

చర=చరణే, సంచరణం సంచరో. దర=విదారణే, ఆదరనం ఆదరో. ఆగచ్ఛతి ఆగమనంతి వా ఆగమో. సప్ప=గమనే, సప్పతీతి సప్పో. దిబ్బతీతి దేవో. పక్కమనం పక్కమతీతి వా పక్కమో, ఏవం విక్కమో. చర=చరణే, వనం చరతీతి వనచరో. కామో అవచరతి ఏత్థాతి కామావచరో లోకో, కామావచరా పఞ్ఞా, కామావచరం చిత్తం. గావో చరన్తి ఏత్థాతి గోచరో. పాదేన పివతీతి పాదపో. ఏవం కచ్ఛపో. సిరస్మిం రుహతీతి సిరోరుహో, మనాదిత్తా ఓ. గుహాయం సయతీతి గుహాసయం చిత్తం, ఏవం కుచ్ఛిసయా వాతా. పబ్బతే తిట్ఠతీతి పబ్బతట్ఠో పురిసో, పబ్బతట్ఠా నదీ, పబ్బతట్ఠం భస్మం. ఏవం థలట్ఠం జలట్ఠం.

కిచ్ఛత్థే దుమ్హి అకిచ్ఛత్థే సు+ఈసం+సుఖ ఉపపదేసు-దుక్ఖేన కరీయతి కరణం వా దుక్కరం. ఏవం దుస్సయో, దుక్ఖేన భరీయతీతి దుబ్భరో మహిచ్ఛో. ఏవం దురక్ఖం చిత్తం, దుద్దసో ధమ్మో, దురనుబోధో ధమ్మో. ఈసం సయతీతి ఈసంసయో, ఏవం సుఖసయో. ఈసం కరీయతీతి ఈసక్కరం కమ్మం. సుఖేన కరీయతీతి సుకరం పాపం బాలేన. ఏవం సుభరో అప్పిచ్ఛో, సుదస్సం పరవజ్జం, సుబోధ+మిచ్చాది. సబ్బత్థ పాదిఅమాదిసమాసా.

ఘణ-భవతీతి భావో, ఓ+ఆవాదేసా. అయ=ఇతి దణ్డకధాతు, అయతి ఇతోతి ఆయో, ఆహరతీతి ఆహారో. ఉపహనతీతి ఉపఘాతో, "హనస్స ఘాతో ణానుబన్ధే"తి ఘాతాదేసో. రఞ్జతీతి రాగో, "కగా చజానం ఘానుబన్ధే"తి జస్స గో. రఞ్జన్తి అనేనాతి రాగో. "అస్సా ణానుబన్ధే"తి ఆ, పజ్జతే+నేనాతి పాదో. తుద=బ్యథనే, పతుజ్జతే+నేనాతి పతోదో. జరీయతి అనేనాతి జారో, ఏవం దారో. భజీయతీతి భాగో. ఏవం భారో. లబ్భతీతి లాభో. వి+ఓపుబ్బో, వోహరీయతీతి వోహారో. దియ్యతీతి దాయో, యుక. విహఞ్ఞతి ఏతస్మాతి విఘాతో. విహరన్తి ఏత్థాతి విహారో. ఆరమన్తి ఏతస్మిన్తి ఆరామో. పచనం వా పాకో, చస్స కో. చజనం చాగో. యజనం యాగో. రజనం రాగో.

౧౨౭. అన+ఘణస్వా+పరీహి ళో

ఆ+పరీహి పరస్స దహస్స ళో హోత+న+ఘణసు. పరిదహనం పరిళాహో. ఏవం దాహో. భఞ్జనం సఙ్గో. ఏవం సఙ్గో. సంఖరనం సంఖారో, "కరోతిస్స ఖో"తి కస్స ఖో. ఏవం పరిక్ఖారో. "పురస్మా"తి కరస్స ఖో, పురేక్ఖారో, ఏత్తం తదమినాదిపాఠా. ఏవం ఉపకారో, గాహో.

ఘ-వచతీతి వకో. సిచ=పగ్ఘరణే, సేచనం సేకో. ఏవం సోకో, ఏఓవుద్ధియో. యుఞ్జనం యోగో.

క-పీ=తప్పనే, పీనేతీతి పీయో, కానుబన్ధత్తా న వుద్ధి, "యువణ్ణాన+మియఙువఙ సరే"తి ఇయఙ. ఖిప=పేరణే, ఖిపతీతి ఖిపో. భుఞ్జన్త్య+నేనాతి భుజో. యుధ=సమ్పహారే ఆయుజ్ఝన్తి అనేనాతి ఆయుధం.

౪౩. దాధాత్వి

దాధాతో బహుల+మి హోతి భావకారకేసు. దా=దానే, ఆదియతీతిఆది. ఏవం ఉపాది. ధా=ధారణే, ఉదకం దధాతీతి ఉదధి, "సఞ్ఞాయ+ముదో+దకస్సా"తి ఉదకస్స ఉదాదేసో. జలం ధియతే అస్మిన్తి జలధి. వాలాని ధీయన్తి అస్మిన్తి వాలధి. సన్ధీయతి సన్ధాతీతి వా సన్ధి. ధీయతీతి ధి. విధీయతి విధాతి విధానం వా విధి. సమ్మా సమం వా చిత్తం ఆదధాతీతి సమాధి.

౪౬. వమాదీహ్య+థు

వమాదీహి భావకారకేస్వ+థు హోతి. వమ=ఉగ్గిరణే, వమనం వమీయతీతి వా వమథు. వేప+కమ్ప=చలనే, వేపనం వేపథు.

౪౭. క్వి

క్రియత్థా క్వి హోతి బహులం భావకారకేసు. కకారో కానుబన్ధకారియత్థో.

౧౫౯. క్విస్స

క్రియత్థా పరస్స క్విస్స లోపో హోతి. సమ్భవతీతి సమ్భూ. ఏవం విభవతీతి విభూ, అభిభూ, సయమ్భూ. తథా ధు=కమ్పనే, సన్ధునాతీతి సన్ధు. విభాతీతి విభా. పభాతీతి పభా. సంగమ్మ భాసన్తి ఏత్థాతి సభా, "క్విమ్హి లోపో+న్తబ్యఞ్జనస్సా"తి అన్తబ్యఞ్జనస్స లోపో. భుజేన గచ్ఛతీతి భుజగో. ఏవం ఉరగో. తురం=సీఘం గచ్ఛతీతి తురఙ్గో. ఖేన గచ్ఛతీతి ఖగో. విహాయసే గచ్ఛతీతి విహగో, తదమినాదిపాఠా విహాదేసో. న గచ్ఛతీతి నగో. ఏవం అగో, "నగో వా+ప్పాణినీ"తి వికప్పేన నఞసమాసే టాదేసనిసేధో. జన=జననే, కమ్మతో జాతోతి కమ్మజో, అమాదిసమాసో, కమ్మజో విపాకో, కమ్మజా పటిసన్ధి, కమ్మజం రూపం. ఏవం చిత్తజం, ఉతుజం, ఆహారజం. అత్తజో పుత్తో, వారిమ్హి జాతో వారిజో. ఏవం థలజో. పఙ్కజం. జలజం. అణ్డజం. సరసిజం, ఉపపదసమాసే బహులంవిధానా విభత్యలోపే "మనాదీహి"తిఆదినా సిఆదేసో. ద్విక్ఖత్తుం జాతో ద్విజో, "తదమినా" దినా క్ఖత్తుంలోపో. పచ్ఛా జాతో అనుజో. సఞ్జానాతీతి సఞ్ఞా. పజానాతీతి పఞ్ఞా. ఏవం పతిట్ఠాతీతి పతిట్ఠా. ఝా=చిన్తాయం, పరసమ్పత్తిం అభిజ్ఝాయతీతి అభిజ్ఝా. హితేసితం ఉపట్ఠాపేత్వా

ఝాయతీతి ఉపజ్ఝా. సో ఏవ ఉపజ్ఝాయో, "సకత్థే"తి యో. సమ్మా ఝాయన్తి ఏత్థాతి సంఝా. క్విదన్తా ధాత్వత్థం న జహన్తి, లిఙ్గత్థం పటిపాదయన్తి.

౪౮. అనో

క్రియత్థా భావకారకేసు అనో హోతి. నన్ద=సమిద్ధియం, భావే-నన్దియతే నన్దనం. కమ్మే-అనన్దీయిత్థ నన్దీయతి నన్దీయిస్సతి నన్దితబ్బన్తి వా నన్దనం వనం. గహనం గహనీయం వా గహణం, "తథనరా" దినా నస్స ణో. గణ్హనం, నిగ్గహీతస్స నో. చరితబ్బం చరణం. భుయతే భవనం. హుయతే హవనం. రున్ధితబ్బం రున్ధనం రోధనం వా. భుఞ్జితబ్బం భుఞ్జనం భోజనం వా. బుజ్ఝితబ్బం బుజ్ఝనం, "పదాదీనం క్వచీ"తి యుక. బోధనం వా. సుతి సుయ్యతి వా సవనం. పాపీయతీతి పాపుణనం, "సకాపానం కుక+కూ"తి యోగవిభాగా కుఆగమే నాగమే చ తస్స ణో చ. పాలీయతీతి పాలనం ఇచ్చాది.

కత్తరి-రజం హరతీతి రజోహరణం తోయం. విజానాతీతి విఞ్ఞాణం. ఘా=గన్ధోపాదానే, ఘాయతీతి ఘానం. ఝా=చిన్తాయం, ఝాయతీతి ఝానం. కరోతి అనేనాతి కారణం, దీఘో. విఆకరీయన్తి ఏతేనాతి బ్యాకరణం. పూరతి+నేనాతి పూరణం. దీయతే+నేనాతి దానం. పమీయతే+నేనాతి పమాణం. వుచ్చతే+నేనాతి వచనం. పనుదతి పనుజ్జతే+నేనాతి వా పనుదనం. సూద=పగరణే, సూదతి సుజ్జతే+నేనాతి వా సూదనో. సుణాతి సుయతే+నేనేతి వా సవనం. లుయతి లుయతే+నేనేతి వా లవనం. ఏవం నయనం. పునాతి పుయతే+నేనేతి వా పవనో. సమేతీతి సమణో సమనం వా. తథా భావేతి భావీయతి ఏతాయాతి వా భావనం. ఏవం పాచనం పాచాపనం ఇచ్చాది. "అన+సణస్వా పరీహి ళో"తి ళో, ఆళాహనం.

అధికరణే-తిట్ఠతి అసిన్తి ఠానం. ఏవం సయనం, సేనం వా ఆసనం. అధికరీయతి ఏత్థాతి అధికరణం.

సమ్పదానాపాదానేసు-సమ్మా పదీయతే యస్స తం సమ్పదానం. అపేచ్చ ఏతస్మా ఆదదాతీతి అపాదానం. బహులాధికారా చలనాదీహిపి సీలసాధుధమ్మేసుపి అనో, చలతి సీలేనాతి చలనో ఏవం జలనో, కోధనో, కోపనో. మణ్డ=భుసనే, మణ్డేతి సీలేనాతి మణ్డనో. ఏవం భూసనో. "అఞ్ఞాత్రపీ"తి ఓకారనిసేధో.

౪౯. ఇత్థియ+మ+ణ+క్తి+క+యక+యా చ

ఇత్థిలిఙ్గే భావే కారకే చ క్రియత్థా అఆదయో హోన్తి అనో చ బహులం.

అ-జర=వయోహానియం, జిరతి జిరణం వా జరా. "ఇత్థియ+మ+త్వా"తి ఆపచ్చయో. పటిసమ్భిజ్జతీతి పటిసమ్భిదా. పటిపజ్జతి ఏతాయాతి పటిపదా. ఏవం సమ్పదా, ఆపదా. ఉపాదీయతీతి ఉపాదా. ఇక్ఖ+చక్ఖ=దస్సనే, ఉపఇక్ఖతీతి ఉపేక్ఖా. "యువణ్ణాన+మేఓ లుత్తా"తి ఏకారో. చిన్తనం చిన్తా. సిక్ఖ=విజ్జోపాదానే, సిక్ఖనం సిక్ఖీయన్తీతి వా సిక్ఖా. ఏవం భిక్ఖా. ఇచ్ఛనం ఇచ్ఛా. "గమయమి"చ్చాదినా చ్ఛాదేసో. పుచ్ఛ=పుచ్ఛనే, పుచ్ఛనం పుచ్ఛా. మిధ+మేధ=సఙ్గమే, అపఠితధాతు, మేధనం మేధా. ఏవం గుధ=పరివేఠనే, గోధనం గోధా. తితిక్ఖనం తితిక్ఖా. ఏవం వీమంసా, జిగుచ్ఛా, పిపాసా, పుత్తియా. ఈహనం ఈహా.

ణ-కరణం కారా, “అస్సా ణానుబన్ధే”తి ఆ హోతి, ఏవ+ముపరిపి. హరణం హారా ముత్తావలి. తరణం తారా, ధరణం ధారా. అరణం ఆరా.

యథాకథఞ్చి సద్దమ్హి, రుళ్హియా అత్థనిచ్ఛయో.

క్తి-సమ్భువనం సమ్భుతి. “న తే”చ్చాదినా న వుద్ధి. సవనం సుతి. నయనం నయతి ఏతాయాతి వా నీతి. మఞ్ఞతీతి మతి, “గమాదిరానం లోపోన్తబ్యఞ్జనస్సా”తి గమాదిత్తా నలోపో. గమనం గన్తబ్బాతి వా గతి. ఉపహననం ఉపహతి. రమన్తి ఏతాయ రమనం వా రతి. తననం తతి. నియమనం నియతి. భుఞ్జనం భుత్తి. యుఞ్జనం యుత్తి, పరరూపం. ఏవం సమాపజ్జనం సమాపజ్జతేతి సమాపత్తి. సమ్పత్తి. యజ=దేవపూజాసఙ్గతికరణదానేసు, యజనం ఇట్ఠి, “యజస్స యస్స టియీ”తి టిఆదేసో, “పుచ్ఛాదితో”తి తస్స ఠో, పరరూపపఠమక్ఖరా చ. సాసనం సిట్ఠి, “సాసస్స సిస వా”తి సిస, సానన్తరస్స తస్స ఠో”తి ఠాదేసో. భేదనం భిజ్జతేతి వా భిత్తి. భజ=సేవాయం, భజనం భత్తి. తన=విత్థారే, తనోతీతి తన్తి, నస్స నిగ్గహీతాది.

క-గుహన్తీ ఏత్థాతి గుహా, ఓకారనివుత్తి. రుజతీతి రుజా. మోదన్తి ఏతాయాతి ముదా నామ ముదితా.

యక-విద=ఞాణే, విదనం విదన్తి ఏతాయాతి వా విజ్జా, దస్స జే పుబ్బరూపం. యజనం ఇజ్జా, టిఆదేసో.

య-సయన్తి ఏత్థాతి సేయ్యా, ద్విత్తం. అజ=వజ=గమనే, సమజనం సమజన్తి ఏత్థాతి వా సమజ్జా. పపుబ్బో, పబ్బజనం పబ్బజ్జా. తవగ్గవరణా”దిమ్హి “చవగ్గబయఞా”తి యోగవిభాగేన వస్స బే ద్విత్తం. ఊమ్హి పరిచరణం పరిచరియా. జాగరణం జాగరియా.

అన-పయోజకే కారియధాతుతో కత్తుం పయోజనం కారణం, ఏకారనిసేధో నస్స ణో చ. ఏవం హరితుం పయోజనం హారణం. విద=అనుభవే, విత్తి వేదయతీతి వా వేదనా. వన్ద=అభివాదనథుతీసు, వన్దనం వన్దనా. ఉపాసనం ఉపాసనా. చిత=సంచేతనాయం, చేతయతీతి చేతనా. దేసియతీతి దేసనా. భావియతీతి భావనా.

౨౧౦. జాహాహి ని

జా=వయోహానిమ్హి, హా=చాగే, ఇమేహి ఇత్థియం ని హోతి. జానం=వయపరిపాకో జాని. హానం హాని.

౨౧౧. కరా రిరియో

కరతో రిరియో హోతి+త్థియం. రానుబన్ధత్తా అరలోపే కరణం కిరియా. “క్రియా”తి “తుంతాయే”చ్చాదిమ్హి “క్రియాయం”తి యోగవిభాగా రియరమ్హి అరలోపో, రికారో కకారే+నుబన్ధో హోతి.

౨౧౨. ఇ+కి+తీ సరూపే

ధాతుస్స సరూపే+భిధేయ్యే ఏతే హోన్తి. వచఇచ్ఛ+యం ధాతు ఏవ వచి. ఏవం యుధి. “కరోతిస్స ఖో”తి వికరణస్స ఞాపితత్తా “కత్తరి లో”తి లో, పచతి. అకారో కకారోతి ఘణన్తేన కారసద్దేన ఛట్ఠీసమాసో.

౨౩. సీలా+భిక్ఖఞ్ఞా+వస్సకేసు ణీ

క్రియత్థా ణీ హోతి సీలాదీసు. సంస=పసంసనే, పియపుబ్బో, పియం పసంసతి సీలేనాతి పియపసంసీ రాజా. అథ వా పియం పసంసతి సీలేన వా ధమ్మేన వా తస్మిం సాధు వాతి పియపసంసీ, పియపసంసనీ, పియపసంసి కులం, ఆవుద్ధిమ్హి తథా సచ్చవాదీ, ధమ్మవాదీ. సీఘయాయాతి "అస్సా+ణాపిమ్హి యుక" ఇతి యుక. పాపకారీ, మాలకారీ ఇచ్చాది. ఉణ్హం భుఞ్జతి సీలేనాతి ఉణ్హభోజీ, "లహుస్సుపన్తస్సా"తి ఓకారో.

ఆభిక్ఖఞ్ఞే-పునప్పున ఖీరం పివతీతి ఖీరపాయీ, యుక. అవస్సం కరోతీతి అవస్సకారీ. "స్యాది స్యాదినే+కత్థం"తి సమాసే విభత్తిలోపే చ కతే "లోపో"తి నిగ్గహీతలోపో. సతన్దాయీతి ఏత్థ బహులంవిధానా విభత్తిఅలోపే అమాదిసమాసపటిసేధే చ కతే వగ్గన్తం.

అఞ్ఞస్మిం అత్థేపి "ణీ"తి యోగవిభాగేన సిద్ధం. సాధుకారీ, బ్రహ్మచారీ, అస్సద్ధభోజీ. పణ్డితం అత్తానం మఞ్ఞతీతి పణ్డితమానీ, బహుస్సుతధారీ ఇచ్చాది.

సాధుకరణం సాధుకారో, సో అస్స అత్థీతి సాధుకారీతి ఘణన్తా ఈ.

౨౪. థావరి+త్తర భఙ్గుర భిదుర భాసుర భస్సరా

ఏతే సద్దా నిపచ్చన్తే సీలే గమ్యమానే. ఇమినా నిపాతనా వరపచ్చయో చ ఠాస్స థో చ, తిట్ఠతి సీలేనాతి థావరో. ఇ=అజ్ఝేనగతీసు , త్తరపచ్చయో, గచ్ఛతి సీలేనాతి ఇత్తరో. భఞ్జ=ఓమద్దనే, భజ్జతే సయమేవ భజ్జతి వా అత్తనా అత్తానన్తి భఙ్గురో, కమ్మే కత్తరి వా గురపచ్చయో. భిజ్జతే సయమేవ భిన్దతి వా అత్తానన్తి భిదురో, ఏత్థ కూరపచ్చయో, కకారో+నుబన్ధో. పరభఞ్జనవిసయేసుపి ఉదాహరణేసు న హోతి. తత్థాపి కేచి "దోసన్ధకారభిదురో"తి ఇదం సన్దాయ ఇచ్ఛన్తి. భాసతి దిప్పతీతి భాసురో, ఉరపచ్చయో. సరపచ్చయే భస్సరో, "బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా"తి రస్సో. (తేకాలికప్పచ్చయా).

౨౨. కత్తరి భూతే క్తవన్తు+క్తావీ

భూతే అత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా క్తవన్తు+క్తావీ హోన్తి కత్తరి. విజినీతి విజితవా విజితావీ, కానుబన్ధత్తా న వుద్ధి. గుణవన్తు దణ్డిసమం. హు=హవనే, అగ్గిం అహవీతి హుతవా హుతావీ, హుతావినీ హుతవానీ. "భూతే"తి యావ "ఆహారత్థా"తి అధికారో.

౨౬. క్తో భావకమ్మేసుతి

భావే కమ్మే చ భూతే క్తో హోతి. అసనం ఆసితం భవతా, ఇ. కరీయిత్థాతి కతో కటో భవతా, "గమాదిరానం" త్యాదినా రలోపో. ఏవ+ముపరిపి.

౨౭. కత్తరి చా+రమ్భే

క్రియారమ్భే కత్తరిక్తో హోతి యథాపత్తఞ్చ, పకరీతి పకతో భవం కటం. పకరీయిత్థాతి పకతో కటో భవతా. పసుపీతి పసుత్తో భవం. పసుపీయిత్థాతి పసుత్తం భవతా, పరరూపం.

౫౮. రా+స వస సిలిస సీ రుహ జర జనీహి

రాదీహి కత్తరి క్తో హోతి యథాపత్తఞ్చ. ఉపట్ఠాసీతి ఉపట్ఠీతో భవం గురుం. ఉపట్ఠీయిత్థాతి ఉపట్ఠితో గురు భోతా, "రాస్సీ"తి రాస్స ఇ. ఏవం ఉపాసీతి ఉపాసితో. ఉపాసీయిత్థాతి ఉపాసితో. "ఇ బ్యఞ్జనస్సా"తి ఇ. అనువుసి అనువుసీయిత్థాతి వా అనువుసీతో. "అస్సూ"తి అస్స ఉకారో. ఆపుబ్బో సిలిస=ఆలిఙ్గనే, ఆసిలేసి ఆసిలేసీయిత్థాతి వా ఆసిలిట్ఠో. "సానన్తరస్స తస్స ఠో"తి ఠే పరరూపం పఠమక్ఖరఞ్చ. అధిసయి అధిసీయిత్థాతి వా అధిసయితో ఖటోపికం భవం, అధిసయితా ఖటోపికా భోతా. ఏవం ఆరుహి ఆరుహీయిత్థాతి వా ఆరుళ్హో రుక్ఖం భవం, ఆరుళ్హో రుక్ఖో భోతా, "రుహాదీహి హో ళ చా"తి తస్స హకారో పుబ్బహకారస్స చ ళో. అనుజీరి అనుజీరీయిత్థాతి వా అనుజిణ్ణో వసలిం భవం, అనుజిణ్ణా వసలీ భోతా, "తరాదీహి రిణ్ణో"తి క్తస్స రిణ్ణాదేసో "రానుబన్ధే"త్యాదినా అరభాగస్స లోపో చ. అన్వజాయి అన్వజాయిత్థాతి వా అనుజాతో మాణవకో మాణవికం, అనుజాతా మాణవికా మాణవకేన, "జనిస్సా"తి నస్స ఆ.

౫౯. గమనత్థా+కమ్మకా+ధారే చ

గమనత్థతో అకమ్మకతో చ క్రియత్థా ఆధారే క్తో హోతి కత్తరి చ యథాపత్తఞ్చ. యా=పాపుణనే, యాతవన్తో అస్మిన్తి యాతం ఠానం. యాతవన్తో యాతా, యానం యాతం. ఏత్థ సన్తమ్పి కమ్మం అనిచ్ఛితం. యాయితాతి యాతో పథో. "యే గత్యత్థా, తే బుద్ధ్యత్థా. యే బుద్ధ్యత్థా, తే గత్యత్థా"తి వుత్తత్తా తథలక్ఖణం యాథావతో ఆగతో అభిసమ్బుద్ధోతి తథాగతో ఇతిపి హోతి. ఆసితవన్తో అస్మిన్తి ఆసితం. ఆసితవన్తో ఆసితా. ఆసన+మాసితం.

౬౦. ఆహారత్థా

అజ్ఝోహారత్థా ఆధారే క్తో హోతి యథాపత్తఞ్చ. భుత్తవన్తో+స్మిన్తి భుత్తం. ఏవం పీతం, "గాపాన+మీ"తి ఈ. భుఞ్జనం భుత్తం పానం పీతం. భుఞ్జీయిత్థాతి భుత్తో ఓదనో. ఏవం పీతం ఉదకం. అకత్తత్థం భిన్నయోగకరణం. బహులాధికారా కత్తరిపి "అపివింసూతి పీతా గావో"తి హోతేవ. సిద=పాకే, పస్సిజ్జీతి పస్సన్నో, "గమనత్థ" దినా క్తో, "భిదా" దినా తస్స నో పరరూపఞ్చ. అమఞ్ఞీత్థాతి మతో. ఇచ్ఛీయిత్థాతి ఇట్ఠో. అబుజ్ఝితాతి బుద్ధో, "ధో ధహభేహీ"తి తస్స ధో. పూజీయిత్థాతి పూజితో, చురాదిత్తా ణి. ఏవం సీలీయిత్థాతి సీలితో. రక్ఖీయిత్థాతి రక్ఖితో. ఖమీయిత్థాతి ఖన్తో, మస్స నిగ్గహీతం. అక్కోచ్ఛీయిత్థాతి అక్కుట్ఠో, ఆస్స రస్సో. రుస=రోసే, అరోసీతి రుట్ఠో, "గమనత్థా" దినా కత్తరి క్తో. ఇమ్హి రుసితో. హర=హరణే, అభి+ వి+ఆపుబ్బో , అభిబ్యాహారీయిత్థాతి అభిబ్యాహటో. దయ=దానగతిహింసాదానేసు, అదయీయిత్థాతి దయితో. హస=ఆలిక్యే, అహాసీతి హట్ఠో. కామీయిత్థాతి కన్తో, "ణినాపీనం తేసూ"తి ఏత్థ "ణినాపీనం"తి యోగవిభాగా చురాదిణిలోపో. సంయమీతి సంయతో. నఞపుబ్బో, న మరీతి అమతో, నఞసమాసే నస్స టో.

కట్ఠం దుక్ఖం ఆపన్నోతి ఫలభూతే దుక్ఖే కట్ఠసద్దస్స వత్తనతో ఫలస్స భావిత్తా భూతేయేవ క్తో. కస=గతిహింసావిలేఖనేసు, అకసి=హింసీతి కట్ఠం.

౧౩౦. భిదాదితో నో క్త+క్తవన్తూనం

భిదాదీహి పరేసం క్త+క్తవన్తూనం తస్స నో హోతి. ఆకతిగణో+యం. "క్తో భావకమ్మేసూ"తి కమ్మే ఉపరి సబ్బత్థ క్తో. భిజ్జిత్థోతి భిన్నో, తస్స నే పరరూపం. అభిన్దీతి భిన్నవా, "కత్తరి భూతే" చ్చాదినా క్తవన్తు. ఏవ+ముపరిపి. ఛిజ్జిత్థాతి ఛిన్నో. అఛిన్దీతి ఛిన్నవా. ఛద=అపవారణే, ఛాదీయిత్థాతి ఛన్నో. అఛాదయీతి ఛన్నవా, చురాదిత్తా ణి, తస్స "ణిణాపీనం తేసూ"తి ఏత్థ "ణి" ఇతి యోగవిభాగా లోపో. ఖిద=అసహనే, ఖిజ్జీతి ఖిన్నో ఖిన్నవా, కత్తరి. ఏవ+ముపరిపి. ఉప్పజ్జీతి ఉప్పన్నో ఉప్పన్నవా. సిద=పాకే, అసిజ్జీతి సిన్నో సిన్నవా. సద=విసరణగత్య వసాదనాదానేసు, సిదీతి సన్నో సన్నవా. పీనీతి పీనో పీనవా. సూ=పసవే, సూనీతి సూనో. పసవీతి సూనవా. దీ=ఖయే, దీయీతి దీనో దీనవా. డీ+లీ=ఆకాసగమనే, డీయీతి డీనో డీనవా. లీయి లేయి అలీయీతి లీనో లీనవా. అలుయీతి లూనో లూనవా.

౧౩౧. దాత్విన్నో

దాతో క్త+క్తవన్తూనం తస్స ఇన్నో హోతి. అదాయిత్థాతి దిన్నో. అద్దీతి దిన్నవా.

౧౩౨. కిరాదీహి ణోతి

ణో. ఉపరి సబ్బత్థ క్త+క్తవన్తూనంతి యోజేతబ్బం. కిర=వికిరణే, అకిరీయిత్థాతి కిణ్ణో. అకిరీతి కిణ్ణవా. అపురీతి పుణ్ణో పుణ్ణవా. అఖీయిత్థాతి ఖీణో. అఖీయీతి ఖీణవా.

౧౩౩. తరాదీహి రిణ్ణోతి

తస్స రిణ్ణో. రకారో అన్తసరాదిలోపత్థో. అతరీతి తిణ్ణో తిణ్ణవా. అజీరీతి జిణ్ణో జిణ్ణవా. పరిచీయిత్థాతి చిణ్ణో. పరిచీయీతి చిణ్ణవా. ఏత్థ చిస్స వికప్పవిధానత్తా పన పరిచిత+ఉపచితాదయోపి సిద్ధా ఏవ.

౧౩౪. గో భఞ్జాదీహితి

భఞ్జాదితో తస్స గ హోతి. అభఞ్జీతి భగ్గో భగ్గవా. "గమనత్థా" దినా కత్తరి క్తపచ్చయే తస్స ఇమినా గకారే పరరూపం నిగ్గహీతలోపో చ. లగ=సఙ్గే, అలగీతి లగ్గో లగ్గవా. ముజ్జ=ముజ్జనే, నిముజ్జీతి నిముగ్గో నిముగ్గవా, ఏత్థ సంయోగాదిలోపో. వీజ+భయచలనేసు, సంపుబ్బో, సంవిజ్జీతి సంవిగ్గో సంవిగ్గవా.

౧౩౫. సుసా ఖోతి

సుసతో పరేసం క్త+క్తవన్తూనం తస్స ఖో హోతి. సుస=సోసే. సుస్సీతి సుక్ఖో సుక్ఖవా.

౧౩౬. పచా కో

పచా పరేసం క్త+క్తవన్తూనం తస్స కో హోతి. పచ్చీతి పక్కో. పచీతి పక్కవా.

౧౩౭. ముచా వాతి

ముచా పరేసం క్త+క్తవన్తూనం తస్స కో వా హోతి. ముచ=మోచనే, ముచ్చీతి ముక్కో ముత్తో. అముచీతి ముక్కవా ముత్తవా. సక్కో-తిణ్వాదీసు “ఇ భీ కా” దినా సిద్ధం. అసక్ఖీతి సక్కో. క్త+క్తవన్తూసు సత్తో సత్తవాత్వేవ హోతి.

౧౦౬. ముహ+బహానఞ్చ తే కానుబన్ధే+త్వే

ముహ+బహానం దుహిస్స చ దీఘో హోతి తకారాదో కానుబన్ధే త్వాన+త్వావజ్జితే. ముహ=వేచిత్తే, బహ+బ్రహ+బ్రూహ వుద్ధియం. ముయ్హిత్థ బయ్హిత్థాతి మూళ్హో బాళ్హో, “గమనత్థా” దినా అకమ్మకత్తా కత్తరి క్తే దీఘో “రుహాదీహి హో ళ చా”తి తస్స హో చ హస్స ళో చ హోతి. ఏవం గూళ్హో. “కానుబన్ధే+త్వే”తి యావ “సాసస్స సిస వా” త్య+ధికారో.

౧౦౭. వహస్సు+స్స

వహస్స ఉస్స దీఘో హోతి తే. వుయ్హిత్థాతి వూళ్హో, “అస్సూ”తి ఉకారే ఇమినా దీఘో.

౧౦౮. ధాస్స హి

ధా=ధారణే+తిమస్స హి హోతి వా తే. నిధీయిత్థాతి నిహితో. నిదహీతి నిహితవా నిహితావీ.

౧౦౯. గమాదిరానం లోపో+న్తస్స

గమాదీనం రకారన్తానఞ్చ అన్తస్స లోపో హోతి తే. అగమీతి గతో. ఖఞ్ఞిత్థాతి ఖతో, కమ్మే. ఏవం హఞ్ఞిత్థాతి హతో. తన=విత్థారే, తఞ్ఞిత్థాతి తతో. యమ=ఉపరమే, సంయమీతి సఞ్ఞతో, “గమనత్థా” దినా కత్తరి క్తో, “యే సంస్సా”తి నిగ్గహీతస్స ఞో పుబ్బరూపఞ్చ. ఏవం అరమీతి రతో. కరీయిత్థాతి కతో.

౧౧౦. వచాదీనం వస్సు+ట వా

వచాదీనం వస్స ఉట వా హోతి కానుబన్ధే అత్వే. వుచ్చిత్థాతి ఉత్తం. అస్స ఉ వుత్తం, ఉభయత్థ పరరూపం. వస=నివాసే, వసనం అవసి వసింసు ఏత్థాతి వా ఉత్థం వుత్థం, “గమనత్థా” దినా క్తో, “సాస వస సంస సంసా థో”తి తస్స థో.

౧౧౨. వద్ధస్స వా

వద్ధస్స అస్స వా ఉ హోతి కానుబన్ధే అత్వే. అవద్ధీతి వుద్ధో వద్ధో, కత్తరి క్తే “ధో ధ+హభేహీ”తి తస్స ధో, తతియక్ఖరదో చ సంయోగాదిలోపో చ. వుత్తీతి “సబ్బాదయో వుత్తిమత్తే”తి యోగవిభాగా అస్స ఉ. వత్తీతిపి యథాలక్ఖణం.

౧౧౩. యజస్స యస్స టి+యీ

యజస్స యస్స టి+యీ హోన్తి కానుబన్ధే అత్వే. యజనంతి క్తో, “పుచ్ఛాదితో”తి తస్స ఠే పరరూపాదిమ్హి కతే ఇట్ఠం యిట్ఠం.

౧౧౪. ఠాస్సి

ఠాస్స ఇ హోతి కానుబన్ధే అత్వే. అట్ఠాసీతి ఠితో.

౧౧౫. గా+పాన+మీ

గా+పాన+మీ హోతి కానుబన్ధే అత్వే. గానం గీతం. పానం పీతం. బహులాధికారా పిత్వా.

౧౧౬. జనిస్సా

జనిస్స ఆ హోతి కానుబన్ధే అత్వే. అజనీతి జాతో, “ఛట్ఠియన్తస్సా”తి అన్తస్స ఆ హోతి.

౧౧౭. సాసస్స సిస వా

సాసస్స సిస హోతి కానుబన్ధే అత్వే. సాసనంతి క్తో, తస్స “సాస వస సంస ససా థో”తి థే పరరూపం పఠమక్ఖరో చ, “త+థ+న+రా” దినా తస్స టో. థస్స ఠో, సిట్ఠం. అఞ్ఞత్ర సత్థం. “గుహాదీహి యక” ఇతి యకపచ్చయే సాసీయతీతి సిస్సో. ఉమ్హి సాసియో.

౧౪౦. సానన్తరస్స తస్స ఠో

సకారన్తా క్రియత్థా పరస్సా+నన్తరస్స తస్స ఠ హోతి. తుస్సీతి తుట్ఠో, “గమనత్థా” దినా క్తే ఇమినా తస్స ఠే పరరూపాది. ఏవం తుట్ఠవా. తబ్బ+క్తీసు తోసనం తుట్ఠబ్బం, “అఞ్ఞత్రాపీ”తి ఓకారాభావో. ఏవం తుట్ఠి, కానుబన్ధత్తా న వుద్ధి.

౧౪౧. కసస్సి+మ చ వా

కసస్మా పరస్సా+నన్తరస్స తస్స ఠ హోతి కసస్స వా ఇమ చ. కసీయిత్థాతి కిట్ఠం. కిట్ఠాదిం వియ దుప్పసుం, కమ్మే క్తో. ఇమాభావే కట్ఠం, అకట్ఠపాకిమం సాలిం.

౧౪౨. ధన్తో+త్రస్తా

ఏతే సద్దా నిపచ్చన్తే. ధంస+ధంసనే, ధంసీయిత్థాతి ధన్తో, బిన్దులోపో. ఉత్రసీతి ఓత్రస్తో.

౧౪౩. పుచ్ఛాదితో

పుచ్ఛాదీహి పరస్సా+నన్తరస్స తస్స ఠ హోతి. పుచ్ఛీయిత్థాతి పుట్ఠో. భజ్జ=పాకే, భజీయిత్థాతి భట్ఠో, సంయోగాదిలోపో. యజిత్థాతి యిట్ఠో, “యజస్స యస్స టి+యీ”తి యి.

౧౪౪. సాస వస సంస ససా థో

ఏతేహి పరస్సా+నన్తరస్స తస్స థ హోతి. సాసనం సాసీయిత్థాతి వా సత్థం. వసనం వుత్థం, "అస్సూ"తి ఉ. పసంసనం పసంసీయిత్థాతి వా పసత్థం. సస=గతి+హింసా+పాణనేసు, ససనం గమనం హింసనం జీవనఞ్చ సత్థం. అనుసాసీయిత్థాతి అనుసిట్ఠో, త్థస్స ట్ఠో.

౧౪౫. ధో ధ+హ+భేహి

ధకార హకార భకారన్తేహి పరస్స తస్స ధ హోతి. వద్ధిత్థాతి కమ్మే క్తే తస్స ధకారాదిమ్హి చ "వద్ధస్స వా"తి ఉకారే కతే సంయోగాదిలోపో, వుద్ధో. దుయ్హిత్థాతి దుద్ధం. లభీయిత్థాతి లద్ధం.

౧౪౬. దహా ఢో

దహా పరస్సా+నన్తరస్స తస్స ఢ హోతి. దయ్హిత్థాతి దడ్ఢో, పరరూపాదిమ్హి కతే "చతుత్థదుతియే" చ్చాదినా డకారో.

౧౪౭. బహస్సు+మ చ

బహా పరస్సా+నన్తరస్స తస్స ఢ హోతి బహస్సు+మ చ ఢసన్నియోగేన. బహ+బ్రహ+బ్రూహ=వుద్ధియం. అబహీతి బుడ్ఢో.

౧౪౮. రుహాదీహి హో ళ చ

రుహాదీహి పరస్సా+నన్తరస్స తస్స హ హోతి ళో చ+న్తస్స. ఆరుహీతి ఆరుళ్హో. గుయ్హిత్థాతి గుళ్హో. అబహీతి బాళ్హో. ద్వీసు "ముహబహా" దినా దీఘో.

౧౪౯. ముహా వాతి

క్తస్స హకారో అన్తస్స వా ళో చ. అమోహీతి ముళ్హో, ముద్ధో, తస్స ధో. (అతీతకాలికపచ్చయవిధానం).

౬౪. న్తో కత్తరి వత్తమానే

వత్తమానత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా న్తో హోతి కత్తరి. తిట్ఠతీతి తిట్ఠన్తో, "కత్తరి లో"తి లో, "ఠాపానం తిట్ఠపివా"తి తిఠాదేసో. కత్తరి మాన+న్త+త్యాదిసు ఇమినావ లో.

౬౫. మానోతి

కత్తరి మానో. తిట్ఠమానో.

౬౬. భావకమ్మేసుతి

భావకమ్మేసు మానో. ఠానం ఠీయమానం. “క్యో భావకమ్మేస్వ+పరోక్ఖేసు మాన+న్త+త్యాదీసూ”తి భావే కమ్మే చ క్యో. “క్యస్సా”తి ఈమ. పచీయతీతి పచ్చమా నో. క్యే పుబ్బరూపం.

౬౭. తే స్సపుబ్బా+నాగతే

అనాగతే అత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా తేన్తమానా స్సపుబ్బా హోన్తి, లే ఆస్స లోపో, ఠస్సతీతి ఠస్సన్తో ఠస్సమానో. ఠీయిస్సతీతి ఠీయిస్సమానం, క్యే ఈ, “ఇబ్యఞ్జనస్సా”తి ఇ. అస్స త్యాదివిసయత్తా “ఆఈస్సా” దినా ఇఞ న హోతి, అఈహి సహచరితత్తా స్సాస్స. పచ్చిస్సతీతి పచ్చిస్సమానో ఓదనో. “రా నస్స ణో”తి ణే పత్తే –

౫,౧౭౨. న న్త+మాన+త్యాదీనం

రన్తతో పరేసం న్త+మాన+త్యాదీనం నస్స ణో న హోతి. కరోతీతి కరోన్తో కురుమానో, “తనాదిత్వో”తి ఓ.

౫,౧౭౩. గమ యమి+సాస దిసానం వా చ్ఛఙ

ఏతేసం వా చ్ఛఙ హోతి న్త+మాన+త్యాదీసు. ఙ-నుబన్ధత్తా అన్తస్స హోతి, గచ్ఛన్తో గచ్ఛమానో. యమ=ఉపరమే, యచ్ఛన్తో యచ్ఛమానో. ఇచ్ఛన్తో ఇచ్ఛమానో. ఆస=ఉపవేసనే, అచ్ఛన్తో అచ్ఛమానో, “బ్యఞ్జనే”చ్చాదినా రస్సో. దిస=అతిసజ్జనే, దిచ్ఛన్తో దిచ్ఛమానో. వవత్థితవిభాసత్తా వాసద్దస్స అఞ్ఞపచ్చయేసు చ క్వచి, ఇచ్ఛీయతీతి ఇచ్ఛితబ్బం, ఇచ్ఛనం ఇచ్ఛా, “ఇత్థియ+మణా” దినా అప్పచ్చయో. ఇచ్ఛితం, ఇచ్ఛితబ్బం, ఇచ్ఛితుం. అఞ్ఞేసఞ్చ యోగవిభాగా, పవేచ్ఛన్తో.

౧౭౪. జర+మరాన+మీయఙ

ఏతేస+మీయఙ వా హోతి న్త+మాన+త్యాదీసు. జీయన్తో. “జరసదా” దిచ్చాదినా ఈమ. జీరన్తో. జీయమానో జీరమానో. మీయన్తో మరన్తో, మీయమానో మరమానో.

౧౭౫. ఠాపానం తిట్ఠపివా

ఠాపానం తిట్ఠపివా హోన్తి వా న్తాదీసు. తిట్ఠన్తో, తిట్ఠమానో. పివన్తో పివమానో.

౧౭౬. గమ+వద+దానం ఘమ్మ+వజ్జ+దజ్జా

గమాదీనం ఘమ్మాదయో వా హోన్తి న్తాదీసు. ఘమ్మన్తో గచ్ఛన్తో, వజ్జన్తో వదన్తో, దజ్జన్తో దదన్తో.

౧౭౭. కరస్స సోస్స కుబ్బ కురు కయిరా

కరస్స సఓకారస్స కుబ్బాదయో వా హోన్తి న్తాదీసు. కుబ్బన్తో కయిరన్తో కరోన్తో, ఏవం కుబ్బమానో ఇచ్చాది. అఞ్ఞత్ర “మానస్స మస్సా”తి మానస్స మస్స లోపే కరాణో. “సోస్సా”తి వుత్తత్తా కత్తరియేవ.

౧౨౮. గహస్స ఘేప్పో

గహస్స వా ఘేప్పో హోతి న్తాదీసు. ఘేప్పన్తో ఘేప్పమానో.

౧౨౯. ణో నిగ్గహీతస్స

గహస్స నిగ్గహీతస్స ణో హోతి, "మం వా రుధాదీనం"తి మం, గణ్హితబ్బం, గణ్హితుం, గణ్హన్తో.

౧౩౦. న్త+మాన+న్తి+యి+యుంస్వా+దిలోపో తి

ఆదిలోపో. అస=భువి, భవతీతి సన్తో సమానో.

౧౩౧. పాదితో రాస్స వా ఠహో క్వచితి

రాస్స పాదీసు ఠహో. సణ్ఠహన్తో. సన్తిట్ఠన్తో.

(వత్తమానపచ్చయన్తనయో).

౬౧. తుం తాయే తవే భావే భవిస్సతి క్రియాయం తదత్థాయం

భవిస్సతిఅత్థే వత్తమానతో క్రియత్థా భావే తుమాదయో హోన్తి క్రియాయం తదత్థాయం పతీయమానాయం. కరణాయ గచ్ఛతి కాతుం గచ్ఛతి. "తుంతునతబ్బేసు వా"తి కరస్స వా ఆ హోతి, పుబ్బరూపే కత్తాయే. "కరస్సా తవే"తి నిచ్చం ఆ, కాతవే. నిపాతత్తా "అసఙ్ఖ్యేహి సబ్బాసం"తి చతుత్థీసస్స లోపో. ఏవ+ముపరి తునాదీసు. కత్తుం కామేతీతి కత్తుకామో, అభిసఙ్ఖరితు+మాకఙ్ఖతి. సద్ధమ్మం సుణితుం, ఇమ్హి నాగమే తస్స ణో, నాగమత్తా న వుద్ధి. సోతవే సోతుం సుణితుం వా పత్థేహి. ఏవం అనుభవితుం, పచితుం. గన్తుం, "మనానం నిగ్గహీతం"తి నిగ్గహీతం. గమితుం, ఖన్తుం, ఖనితుం, హన్తుం, హనితుం, మన్తుం, మనితుం, హరితుం, అనుస్సరితుం ఇచ్ఛతి. తథా తుదితుం, పవిసితుం, ఉద్దిసితుం, భోత్తుం, సయితుం, నేతుం, జుహోతుం, పజహితుం, పహాతుం, దాతుం, రోద్ధుం, రున్ధితుం, భోత్తుం, భుఞ్జితుం, ఛేత్తుం, ఛిన్దితుం, సిబ్బితుం, ఉమ్హి వస్స బో, ద్విత్తం, బుద్ధుం, తస్స ధో. బుజ్ఝితుం, యుక. జానితుం ఞా=అవబోధనే. జనితుం. జేతుం జినితుం. పత్తుం పాపుణితుం. కేతుం కిణితుం. వినిచ్ఛేతుం, ఇస్స ఏ, వినిచ్ఛినితుం. గహేతుం గణ్హితుం. చోరితుం చోరేతుం చోరయితుం, పాలేతుం పాలయితుం. పయోజకే-భావేతుం భావయితుం, కారేతుం కారయితుం కారాపేతుం కారాపయితుం ఇచ్ఛతి+చ్చాది.

ఏవం క్రియత్థక్రియాయం గమ్యమానాయం, యథా సుబోద్ధుం వక్ఖామి, ఏవం దట్ఠుం గచ్ఛతి, గన్తు+మారభతి, గన్తుం పయోజేతి, దస్సేతు+మాహ ఇచ్చాది.

అరహాసక్కాదీసుపి సిద్ధం, తథా కాల సమయవేలాసు. కో తం నిన్దితు+మరహతి, రాజా భవితు+మరహతి, అరహో భవం వత్తుం, సక్కా జేతుం ధనేన వా, సక్కా లద్ధుం, భస్స ధో. కత్తుం సక్ఖిస్సతి. భబ్బో నియామం ఓక్కమితుం, అభబ్బో కాతుం. అనుచ్ఛవికో భవం దానం పటిగ్గహేతుం, ఇదం కాతుం అనురూపం, దానం దాతుం యుత్తం, దాతుం వత్తుఞ్చ

లభతి. ఏవం వట్టతి భాసితుం, ఛిన్దితుం న చ కప్పతి ఇచ్చాది. తథాకాలో భుఞ్జితుం, సమయో భుఞ్జితుం, వేలా భుఞ్జితుం.

అలమత్థేపి సిద్ధం, అలమేవ దానాని దాతుం, అలమేవ పుఞ్ఞాని కాతుం.

౬౨. పటిసేధే+లంఖలూనం క్తున క్త్వాన క్త్వా వా

అలం+ఖలుసద్దానం పటిసేధనత్థానం పయోగే క్తునాదయో వా హోన్తి భావే. అలంపుబ్బో, సు=సవనే, అలం సవనం కత్వా ఖలు సవనం కత్వాతి అలం సోతున ఖలు సోతున అలం సుత్వాన ఖలు సుత్వాన అలం సుత్వా ఖలు సుత్వా. నిపాతత్తా సిలోపో.

౬౩. పుబ్బే+కకత్తుకానం

ఏకో కత్తా యేసం బ్యాపారానం, తేసు యో పుబ్బో, తదత్థతో క్రియత్థా తునాదయో హోన్తి భావే. "తుంతునా" దినా కరస్స ఆ, సో కాతున కమ్మం గచ్ఛతి, అకాతున పుఞ్ఞం కిలిస్సన్తి. రలోపే కమ్మం కత్వాన భద్రకం, పుఞ్ఞాని కత్వా సగ్గం గచ్ఛతి. అభిసఙ్ఖరణం కత్వా అభిసఙ్ఖరిత్వా కరిత్వా వా . తథా సిబ్బిత్వా ఛాదయిత్వా జానిత్వా ధమ్మం సుత్వా సుత్వాన ధమ్మం మోదతి, సుణిత్వా, పత్వా పాపుణిత్వా, కినిత్వా, జేత్వా జినిత్వా జిత్వా, చోరేత్వా చోరయిత్వా, పూజేత్వా పూజయిత్వా, తథా మేత్తం భావేత్వా భావయిత్వా, విహారం కారేత్వా కారయిత్వా కారాపేత్వా కారాపయిత్వా సగ్గం గమిస్సన్తి+చ్చాది. పుబ్బేతి కిం, భుఞ్జతి చ పచతి చ. "అపత్వా నదిం పబ్బతో, అతిక్కమ్మ పబ్బతం నదీ"తిఆదీసు భూధాతుస్స సమ్భవా ఏకకత్తుకతా పుబ్బకాలతా చ గమ్యతే. "భుత్వా భుత్వా గచ్ఛతీ"తి ఇమినావ సిద్ధం, ఆభిక్ఖఞ్ఞన్తు ద్విబ్బచనావ గమ్యతే. కథం "జీవగ్గాహం అగాహయి, కాయప్పచాలకం గచ్ఛతీ"తి, ఘణన్తేన క్రియావిసేసనేన సిద్ధం, యథా ఓదనపాకం సయతీతి.

౧౬౪. వ్యో వా త్వాస్స సమాసే

త్వాస్స వా వ్యో హోతి సమాసే. పకారో "ప్యే సిస్సా"తి విసేసనత్థో. అభిపుబ్బో పాదిసమాసో, అభివదనం కత్వా అభివాదియ భాసిస్సం. తథా అభిభుయ్య, ద్విత్తరస్సాని. సి=సయే –

౮౮. ప్యే సిస్సా

సిస్స ఆ హోతి ప్యాదేసే. నిస్సయనం కత్వా నిస్సాయ. పుబ్బరూపే విభజ్జ విభజియ. దిస=అతిసజ్జనే, ఉద్దిస్స. పవిస్స పవిసియ పవిసిత్వా, ఉపనయ, అతిసేయ్య అతిసయిత్వా, ఓహాయ ఓహిత్వా. ఆదాయ, దాస్సి+యజ, ఆదియ. పట్ఠాయ, విచేయ్య, విఞ్ఞాయ విజానిత్వా, సమాసేతి కిం, పత్వా. క్వచా+ సమాసేపి బహులాధికారా, లతం దన్తేహి ఛిన్దియ. తథా భుఞ్జిత్వా.

౧౬౫. తుం+యానా

త్వాస్స వా తుం+యానా హోన్తి సమాసే క్వచి. అభిహరణం కత్వా అభిహట్ఠుం, అభిహరిత్వా, పాదిసమాసో, "పుచ్ఛాదితో"తి తస్స రో పరరూపాది చ. అనుమోదనం కత్వా అనుమోదియాన అనుమోదిత్వా వా, కానుబన్ధేపి "వా క్వచీ"తి వికప్పత్తా "లహుస్సుపన్తస్సా"తి ఓకారో. క్వచా+సమాసేపి బహులాధికారా, దట్ఠుం, దిసతో త్వాస్స తుమాదేసే దిసస్స దస. అఞ్ఞత్ర "దిసా వాన+వా స చా"తి త్వాస్స వాన+వా స హోన్తి, దిస్వా. ఏవం లభనం కత్వా లద్ధా ధనంతిఆదీసు తస్స ధో భవతి.

ఇతి పయోగసిద్ధియం ఖాదికణ్డో సత్తమో.

పయోగసిద్ధి నిగమనం

౧. యే నన్తతన్తరతనాకరమన్థనేన,
మన్థాచలోల్లసితఞాణవరేన లద్ధా;
సారామతా+తిసుఖితా సుఖయన్తి చ+ఞ్ఞే,
తే మే జయన్తి గురవో గురవో గుణేహి.

౨. యస్స సాధుగుణుబ్భూత-కిత్తి సబ్బత్త పత్థటా;
మోగ్గల్లానో మహాపఞ్ఞో, జయతీ సో హ సబ్బదా.

౩. పరమప్పిచ్ఛతా+నేక-సన్తోసూపసమేసినం;
సుచిసల్లేఖవుత్తీనం, సదా+రఞ్ఞనివాసినం.

౪. సాసనుజ్జోతకారీన+మాచేరత్త+ముపాగతం;
ఉదుమ్బరగిరీఖ్యాతా+యతనం యతిపుఙ్గవం.

౫. మేధఙ్కరోతి ఆఖ్యాత-నామధేయ్యం తపోధనం;
థేరం థిరదయా మేధా-నిధానం సాధు పూజితం.

౬. సిస్సం సహాయ+మాగమ్మ, కల్యాణమిత్త+మత్తనో;
సోధేతుం సాసనం సత్థు, పరక్కమ+మకాసి యో.

౭. సఙ్ఘరక్ఖితనామేన, మహాథేరేన ధీమతా;
నివాసభూతేనా+నేక-గుణాన+ప్పిచ్ఛతాదినం.

౮. మోగ్గల్లానబ్యాకరణ-పయోగక్కమసాధకా;
ఏత్తావతా కతా ఏసా, పయోగసిద్ధి నిట్ఠితా.

౯. తేనేవ రచితా సాధు, సాసనోదయకారినా;

ఖుద్దసిక్ఖాయ టీకా చ, తథా సమ్బన్ధచిన్తనా.

౧౦. సుసద్దసిద్ధిం యో యోగ-నిచ్ఛయం సబ్బి వణ్ణితం;
అకా సుబోధాలఙ్కారం, తథా సమ్బన్ధచిన్తనం.

౧౧. సత్థసఙ్ఖేతపుఞ్ఞేన, నిబ్బానసాధకం హితం;
సాధేన్తో లోకనాథస్స, సద్ధమ్మో తిట్ఠతం చిరన్తి.

ఇతి సఙ్ఘరక్ఖితమహాసామిథేరపాదవిరచితా

పయోగసిద్ధి నిట్ఠితా.

(విసేసలక్ఖణం). యథావుత్తానం పన పయోగసిద్ధినిగమన గాథానం ఏకాదసన్నం పుబ్బేయేవ వక్ఖమానా ఇమా గాథాయో దిస్సన్తి పోరాణే సీహళమూలపయోగసిద్ధిపాఠే. తా చ గాథాయో పచ్ఛా సీహళమూలపయోగసిద్ధిసంసోధకేన మేధఙ్కరోతి గరూహి గహితనామధేయ్యేన థేరేన పక్ఖిత్తాతి వేదితబ్బా, తస్మా మయం తా గాథాయో సబ్బపచ్ఛాయేవ ఇమస్మిం-ఠానే ఠపేమ. తా పన గాథాయో కతమాతి చే –

౧. చాగవిక్కమసద్ధాను-సమ్పన్నగుణసామినో;
పరక్కమనరిన్దస్స, సీహళిన్దస్స ధీమతో.

౨. అత్రజేనా+నుజాతేన, భూపాలకులకేతునా;
దిసన్తపత్థటోదార-విక్కమేన యసస్సినా.

౩. భువనేకభుజవ్హేన, మహారాజేన ధీమతా;
చతుపచ్చయదానేన, సతతం సముపట్ఠితో.

౪. "జమ్బుదోణీ"తి విఖ్యాతా –
వాసే నివసతో సతో;
సుమఙ్గలమహాథేర –
సామినో సుచివుత్తినో.

౫. వంసే విసుద్ధే సంజాతో,
పన్థసేనాసనే రతో;
పరియత్తిమహాసిన్ధు –
నియ్యామకధురన్ధరో.

౬. అప్పిచ్ఛాదిగుణూపేతో, జినసాసనమామకో;

వసేరతమహత్థేరో, మేధఙ్కరసమవ్హయో.

౬. పాటవత్థాయ భిక్ఖూనం, వినయే సువిసారదో;
పయోగసిద్ధిం సోధయి, సదా సప్పఞ్ఞగోచరం.

౭. ఇమం లిఖితపుఞ్ఞేన, మేత్తేయ్యం ఉపసంకమి;
పతిట్ఠహిత్వా సరణే, సుప్పతిట్ఠామి సాసనేతి.

పయోగసిద్ధిసిద్ధం.